

B
9
65
√-I

15938

PREFACE.

This edition of the Agni Purāṇa was originally undertaken by the late Paṇḍit Harachandra Vidyābhūṣaṇa whose thorough knowledge of the different branches of Sanskrit learning treated of in the work rendered him peculiarly fitted to do it justice. On his death, at the close of the year 1871, just after the publication of the third fasciculus, the work had to be left in abeyance, until about four months ago, when it was made over to the writer of this note. The Paṇḍit, like the generality of scholars of his country, was very averse to note down *rare lectiones*: he thought such a course was calculated to injure the authenticity of the text and preferred to rely on his own discretion in reconciling differences and discrepancies caused by the errors of transcribers, than to be bound by his manuscripts, and, by quoting differences of reading, leave it uncertain which was the correct text. At the earnest request of the present editor, he noted a few different readings only, such as he thought were really material, but would not on any account copy all. To persons believing in the inspired character of the work, and relying on it as a divine revelation, such a course was excusable. But the present editor could not adopt it, as he felt that he would be wanting in faith to the public if he allowed himself to become the arbiter of what really was the original reading of his text, except in the cases of obvious errors of spelling and grammar, and placed before them revisions without reference to his MSS.—revisions which would practically amount to tampering with the text. The last fasciculus has, therefore, been overloaded with footnotes to preserve the character of the different MSS. consulted, and to leave future scholars to judge for themselves. This has produced a dis-similarity, which, under the peculiar circumstance of the work being printed under the superintendence of two independent editors, could not be helped.

The MSS. consulted in preparing the text for the press include:—

I. क. Purchased at Benares for the Asiatic Society of Bengal. 386 folia, each $14 \times 5\frac{1}{2}$ inches, having eleven lines on each page. It has no date, but it is apparently a modern copy; it is badly written in the Nágari character, and is very incorrect.

II. ख. From the Honorable Rájá Jotindramohan Tagore's Library. 330 folia, each $19\frac{1}{2} \times 7$ inches, and bearing 10 lines on each page. It is neatly written in the *trivalli* form in the Bengali character. It has no date, but apparently it is a modern copy. It is complete and generally correct.

III. ग. From Rájá Komalkrishna Bahadur's Library. 395 folia, each 18×3 inches, bearing on each page from 6 to 8 lines of writing in the Bengali character; no date, apparently old, but corrupt.

IV. घ. From Rájá Rájendranárayana Báhadur's Library. 429 folia, each 19×3 inches of yellow paper mounted on foolscap; the whole bound in a volume. There are six lines of writing in the Bengali character on each page. This MS. bears date 1595 S'aka, and is complete, but incorrect.

V. ङ. From the Library of the Sanskrit College of Calcutta. 377 folia, each $14 \times 9\frac{1}{2}$ inches; bound in a volume, written in a bold hand, but modern and incorrect.

VI. च. From ditto. a corrupt MS.

VII. छ. From Bábu Subaldás Mallika's Library, Calcutta. 278 folia, each $18 \times 6\frac{1}{2}$ inches, having on each page 11 lines of writing in the Bengali character. No date, probably about a hundred years old, carefully revised and generally correct.

VIII. ज. From Bábu Pramadádása Mitra of Benares. 189 folia, each $13 \times 6\frac{1}{2}$ inches, and having on each page eighteen lines of writing in the Nágari character. No date; apparently somewhat older than the last; generally correct, but not revised, and full of lacunæ about the latter part.

1X. ४. From Mr. Lallubhāi Motilāl of Baroda, obtained through Dr. G. Buhler of Bombay. 372 folia, each $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ inches, having on each page ten lines of neat writing in the Nāgarī character ; unrevised and incorrect.

The last three MSS were obtained after the first three fasciculi of the work had been published.

An abstract of the contents of the work will be annexed to the last volume.

MANIKTOLLAH }
25th. Decr 1873. }

R M.

अथाग्निपुराणानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।	अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।
१	पुराणप्रश्नः ...	१	१२	दीक्षितसंस्कारः ..	८९
२	मत्स्यावतारवर्णनम् ..	३	१३	विष्णुपवित्रारोहसादिविधानम्	८३
३	कर्मावतारवर्णनम् ...	५	१७	सर्वदेवपवित्रारोहणविधिः	१०७
४	वराह-नृसिंह-वामन-परशुरामाव- तारवर्णनम् ...	८	३८	देवास्यनिर्माणफलम् ..	१०८
५	रामावतारवर्णनम् ...	१०	३९	भूमिपरिग्रहः ...	११४
१२	हरिवंशकथनम् ...	२८	४०	अर्घ्यदानविधिः ...	११६
१३	भारताख्यानम् ...	३३	४१	शिलाविन्यासः ...	११८
१६	बृहत्कल्पपातारकथनम्	३९	४२	प्रासादलक्षणकथनम् ..	१२२
१७	नवसर्गप्रदर्शनं ..	४०	४३	प्रासाददेवतास्थापनादिकथनम्	१२५
२१	आगमोक्तविष्णुादिदेवतासामान्य- पूजा ...	५२	४४	वासुदेवादिप्रतिमालक्षणकथनम्	१२८
२२	स्नानविधिः ..	५५	४५	पिण्डकालक्षणम् ...	१२९
२३	वासुदेवादिपूजाविधिः ...	५६	४६	शालग्रामादिमूर्तिलक्षणम्	१३४
२४	कुण्डनिर्माणायप्रकार्यकथनम्	५९	४७	शालग्रामादिपूजा ...	१३५
२५	वासुदेवादिमन्त्रनिरूपणम्	६५	४८	विष्णुचतुर्विंशतिमूर्तिस्तोत्रं	१३७
२६	सुद्रालक्षणकथनम् ...	७०	४९	मत्स्यादिप्रतिमालक्षणम्	१३८
२७	सर्वदीक्षाकथनम् ...	७१	५०	देवीप्रतिमालक्षणम् ..	१४१
२८	आचार्यभिक्षेकः ...	७९	५१	सूर्यादिप्रतिमालक्षणम्	१४५
२९	सर्वतोभद्रमण्डलादिलक्षणम्	७९	५२	योगिनीप्रतिमालक्षणम्	१४७
३०	मण्डलविधिः ...	८५	५३	लिङ्गलक्षणम् ...	१५०
३१	कुशापामार्जनकथनम् ...	८७	५४	यज्ञायज्ञलिङ्गलक्षणम् ..	१५२
			५५	लिङ्गपिण्डकालक्षणम्...	१५७
			५६	दिकपालयागकथनम् ..	१५८

अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।	अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।
५०	कलशाधिवासः ..	१६१	८४	निर्वाणदीक्षा ...	२६२
५८	देवस्नपनविधिः ...	१६४	८६	एकतत्त्वदीक्षा ...	२८४
५९	देवाधिवासनविधिः ...	१६७	९०	निर्वाणदीक्षाङ्गीभूताभिषेककथनं २८५	
६०	वासुदेवप्रतिष्ठा ...	१७३	९१	नानामन्त्रकथनम् ...	२८६
६१	द्वारप्रतिष्ठाध्वजारोहणादिकथनं १७७		९२	पातालशिलान्यासः ...	२८८
६२	लक्ष्मीप्रतिष्ठा ..	१८२	९३	वास्तुपूजा ...	२९५
६३	सुदर्शनचक्रादिप्रतिष्ठा	१८४	९४	प्रासादशिलान्यासः ..	३००
६४	कृपादिप्रतिष्ठा ..	१८७	९५	शिवलिङ्गप्रतिष्ठासामग्र्यो	३०२
६५	सभागृहस्थापनम् ...	१९१	९६	शिवलिङ्गाधिवासनविधिः	३१०
६६	साधारणप्रतिष्ठा ...	१९४	९७	शिवलिङ्गप्रतिष्ठाविधिः...	३२७
६७	जीर्णमूर्त्युद्धारः ..	१९७	९८	गौरीप्रतिष्ठाविधिः ...	३३९
६८	देवयाचोत्सवः ...	१९८	९९	मूर्ध्निप्रतिष्ठाविधिः ..	३५१
६९	यज्ञावभृथस्नानं ...	२००	१००	द्वारप्रतिष्ठा ...	३४२
७०	हचारासादिप्रतिष्ठा ...	२०२	१०१	प्रासादकृत्यप्रतिष्ठा ...	३४३
७१	विनायकपूजा ..	२०६	१०२	ध्वजारोहणम् ...	३४५
७२	विशेषस्नानादिकथनम् ...	२०४	१०३	जीर्णशिवलिङ्गोद्धारः...	३४९
७३	सूर्यार्चनं ..	२०९	१०४	प्रासादसामान्यलक्षणम्	३५२
७४	शिवपूजा ..	२११	१०५	गृहादिवास्तु कथनम् ...	३५६
७५	अग्निस्थापनादिकथनम्	२२०	१०६	नगरादिवास्तु कथनम् ..	३६२
७६	चण्डपूजा ..	२२७	१०७	स्वायम्भुवसर्गकथनम् ...	३६५
७७	कपिलादिपूजनम् ..	२२८	१०८	भुवनकोषवर्णनम् ...	३६७
७८	पवित्राधिवासनविधिः ...	२३२	१०९	तीर्थसाक्षात्प्राप्तम् ...	३७१
७९	पवित्रारोहणम् ...	२३८	११०	गङ्गामाक्षात्प्राप्तम् ..	३७४
८०	दमनकारीहणविधिः ..	२४२	१११	प्रयागसाक्षात्प्राप्तम् ...	३७५
८१	समथदीक्षा ..	२४४	११२	वाराणसीमाक्षात्प्राप्तकथनम्	३७७
८२	संस्कारदीक्षा ...	२५३	११३	नर्मदादिमाक्षात्प्राप्तकथनम्	३७९
८३	निर्वाणदीक्षाधिवासनं ...	२५६	११४	गयामाक्षात्प्राप्तकथनम् ...	३८०

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

०१०

अग्निपुराणम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

ग्रन्थ प्रस्तावना ।

श्रियं^(१) सरस्वतीं गौरीं गणेशं स्कन्दमीश्वरम् ।
ब्रह्माणं वङ्गमिन्द्रादीन्वासुदेवं नमाम्यहम् ॥ १ ॥
नैमिषे हरिमीजाना ऋषयः श्रौतकादयः ।
तीर्थयात्राप्रसङ्गेन स्वागतं सूतमब्रुवन् ॥ २ ॥
ऋषय ऊचुः । सूत त्वं पूजितोऽस्माभिः सारात्सारं वदस्व नः ;
येन विज्ञानमात्रेण^(२) सर्वं ज्ञत्वं प्रजायते ॥ ३ ॥
सूत उवाच । सारात्सारो हि भगवान् विष्णुः सर्गादिकृद्भिः ।
ब्रह्माहमस्मि तं ज्ञात्वा सर्वं ज्ञत्वं प्रजायते ॥ ४ ॥
दे ब्रह्मणी वेदित्ये शब्दब्रह्म परं च यत्^(३) ।
दे विद्ये वेदित्ये हि इति चाथर्वणी श्रुतिः ॥ ५ ॥
अहं शुकश्च पैलाद्या गत्वा वदत्किञ्चनम् ।
व्यासं नत्वा पृथुवन्तः सोऽस्मान् सारमथाब्रवीत् ।
व्यास उवाच । शुकान्तेः श्रुत्वा सूत त्वं वशिष्ठो मां यथाऽब्रू-
ब्रह्मसारं हि पृच्छन्तं मुनिभिश्च परात्परम् ॥ ७ ॥

१ लक्ष्मीमिति घ चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विज्ञानमात्रेण इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अपरञ्च परञ्च यदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यद्ब्रवीदिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नसिष्ठ उवाच । द्वैविध्यं ब्रह्म^(१)वक्ष्यामि ऋणु व्यासाखिलानुगम्^(२) ।

यथाऽग्निमीं पुरा प्राह मुनिभिर्देवैः सद्यः ॥ ८ ॥

पुराणं परमार्थेयं ब्रह्मविद्याचरं परम् ।

ऋग्वेदाद्यपरं ब्रह्म सर्वदेवसुखावहम्^(३) ॥ ९ ॥

अग्निनोक्तं पुराणं यदाभियं ब्रह्मसम्मितम्^(४) ।

भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं^(५) पठतां ऋणुतां नृणाम् ॥ १० ॥

कालाग्निरूपिणं विष्णुं ज्योतिर्ब्रह्म परात्परम् ।

मुनिभिः पृष्ठवान् देवं पूजितं ज्ञानकर्म्मभिः ॥ ११ ॥

सिष्ठ उवाच । संसारसागरोत्तारनावं ब्रह्मेश्वरं वद ।

विद्यासारं यद्विदित्वा^(६) सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १२ ॥

उवाच । विष्णुः कालाग्निरुद्रोऽहं^(७)विद्यासारं वदामि ते ।

विद्यासारं पुराणं^(८) यत्सर्वं सर्वस्य कारणम् ॥ १३ ॥

सर्गस्य प्रतिसर्गस्य वंशमन्वन्तरस्य च ।

ग्रानुचरितादेव, मत्स्यकूर्मादिरूपपृष्ठम् ॥ १४ ॥

विद्ये भगवान् विष्णुः परा चेवापरा च ह ।

जुःसामार्थवाख्या वेदाङ्गानि च षड्विज^(९) ॥ १५ ॥

दिकम्

रति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तपुस्तकपाठः ।

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ति, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तपुस्तकपाठः ।

शिक्षा कल्पो व्याकरणं निबन्तं ज्योतिषाङ्कतिः ।
 ह्यन्दोऽभिधानं मीमांसा धर्माशास्त्रं पुराणकम् ॥ १६ ॥
 न्यायवैद्यकगान्धर्वं धनुर्वेदोऽर्थशास्त्रकम् ।
 अथरेयं परा विद्या यथा ब्रह्माभिगम्यते^(१) ॥ १७ ॥
 यत्तददृश्यमग्राह्यमगोत्रचरणं ध्रुवम्^(२) ।
 विष्णुनोक्तं यथा मह्यं देवेभ्यो ब्रह्मणा पुरा ।
 तथा ते कथयिष्यामि हेतुं मत्स्यादिरूपिणम् ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे अग्निं प्रश्नो नाम
 प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

मत्स्यावतारवर्णनं ।

वसिष्ठ उवाच । मत्स्यादिरूपिणं विष्णुं ब्रूहि सर्गादिकारणम् ।
 पुराणं ब्रह्म चाग्निं यथा विष्णोः पुरा श्रुतम् ॥ १ ॥
 अग्निरुवाच । मत्स्यावतारं वक्ष्येऽहं वसिष्ठ ऋषेण वै हरेः ।
 अवतारक्रिया दुष्टनष्टे सत्पालनाय हि ॥ २ ॥
 आसीदतीतकल्पान्ते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः ।
 समुद्रोपभ्रुतास्तत्र लोका भूरादिका मुने ॥ ३ ॥
 मनुर्वैवस्वतस्तेपे तपो वै भुक्तिमुक्तये ।
 एकदा हतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ॥ ४ ॥
 तस्याङ्गल्पुदके मत्स्यः खल्य एकोऽभ्यपद्यत ।
 क्षेमकामं जले प्राह न मां क्षिप नरोत्तम^(१) ॥ ५ ॥

१ ब्रह्माभिगम्यते इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकचयपाठः ।

२ अगोत्रचरण परमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ न मां क्षिप नृपोत्तम इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकचयपाठः ।

गार्हादिभ्यो भयं मेऽद्य^(१) तच्छ्रुत्वा कलशेऽक्षिपत् ।
 स तु वृद्धः पुनर्मत्स्यः प्राह तं देहि मे वृहत् ॥ ६ ॥
 स्थानमेतद्वचः श्रुत्वा राजाऽथोदञ्चनेऽक्षिपत् ।
 तत्र वृद्धोऽब्रवीद्भूपं पृथु देहि पदं मनो ॥ ७ ॥
 सरोवरे पुनः क्षिप्तो वृद्धे तत्प्रमाणवान् ।
 ऊचे देहि वृहत् स्थानं^(२) प्राक्षिप चाम्बुधौ ततः^(३) ॥ ८ ॥
 लक्ष्ययोजनविस्तीर्णः क्षणमात्रेण सोऽभवत् ।
 मत्स्यं तमद्भुतं दृष्ट्वा विस्मितः प्राब्रवीन्नमनः ॥ ९ ॥
 को भवान्ननु वै विष्णु^(४) नारायण नमो स्तुते ।
 मायया मोहयसि मां किमर्थं त्वं जनार्दन ॥ १० ॥
 मनुनोक्तोऽब्रवीन्मत्स्यो मनुं वै पालने रतम् ।
 अक्षतीर्णो भवायास्य जगतो दुष्टनष्टये ॥ ११ ॥
 सप्तमे दिवसे त्वयिः ज्ञावयिष्यति वै जगत् ।
 उपस्थितायां नावि त्वं वीजादीनि विधाय च ॥ १२ ॥
 सप्तर्षिभिः परितृता निशां ब्राह्मीं चरिष्यसि ।
 उपस्थितस्य मे ष्टङ्गे निबभ्रीहि महाहिना ॥ १३ ॥
 इत्युक्त्वान्तर्दधे मत्स्यो^(५) मनुः कालप्रतीक्षकः^(६) ।
 स्थितः समुद्र उद्वेले नावमारुरुहे तदा ॥ १४ ॥
 एकष्टङ्गधरो मत्स्यो हैमो नियतयोजनः ।

१ मेऽद्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पुनः स्थानमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अम्बुधौ मनुरिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ ननु विष्णुस्त्विति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

५ इत्युक्त्वान्तर्दधे मत्स्य इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ इत्युक्त्वा देवमत्स्याया वृहत्कारणसङ्गत इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नावम्बवन्ध तच्छृङ्गे^(१) मत्स्याख्यं च पुराणकम् ॥ १५ ॥
 शुश्राव मत्स्यात्पापघ्नं संस्तुवन् स्तुतिभिश्च तं^(२) ।
 ब्रह्मवेदप्रहृत्तारं ह्ययग्रीवश्च दानवम् ॥ १६ ॥
 अश्वधीत, वेदमन्त्राद्यान् पालयामास केशवः ।
 प्राप्ते कल्पेऽथ वाराहे कूर्मरूपोऽभवद्हरिः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मत्स्यावतारो नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

कूर्मावतारवर्णनं ।

अभिरुवाच । वक्ष्ये कूर्मावतारश्च श्रुत्वा पापप्रणाशनम्^(१) ।
 पुरा देवासुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥
 दुर्वाससश्च शापेन निश्रीकाश्चाभनंस्तदा ।
 स्तुत्वा क्षीराब्धिर्गमं^(२) विष्णुमृचः पालय चासुरात् ॥ २ ॥
 ब्रह्मादिकान् हरिः प्राह सन्धिं कुर्वन्तु चासुरैः^(३) ।
 क्षीराब्धिमथनार्थं हि अमृतार्थं श्रियेऽसुराः ॥ ३ ॥
 अरयोऽपि हि सन्धेयाः सति कार्यार्थगौरवे ।
 युष्मानमृतभाजो हि कारयामि^(४) न दानवान् ॥ ४ ॥

१ नावं बध्ना तस्य शृङ्गे इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ स्तुतिभिर्भनुरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ संश्रुतं पापनाशनमिति ख, ग, घ चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ मुरा क्षीराब्धिर्गमन्ति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ सन्धिं कुर्वन्तु चासुररिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ भाजो हि करिष्यामि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु^(१) वासुकिम् ।
 क्षीराब्धिं मत्स्यहायेन निर्मथध्वमतन्द्रिताः ॥ ५ ॥
 विष्णुक्तां संविदं कृत्वा दैत्यैः क्षीराब्धिमागताः ।
 ततो मधितुमारब्धाः यतः पुकृन्ततः सुराः ॥ ६ ॥
 ऋषिनिःश्वाससन्तप्ता^(२) हरिणाप्यायिताः सुराः ।
 मथ्यमानेऽर्णवे सोऽद्रिरनाधारो ह्यपोऽविग्रहत् ॥ ७ ॥
 कूर्मरूपं समास्थाय दध्रे विष्णुश्चमन्दरम् ।
 क्षीराब्धिर्मथ्यमानाच्च विषं ह्यात्वाह्वलं ह्यभूत् ॥ ८ ॥
 हरेण धारितं कण्ठे नीलकण्ठस्ततोऽभवत्^(३) ।
 ततोऽभूद्वाक्शयी देवी पारिजातस्तु कौस्तुभः ॥ ९ ॥
 गावश्चाप्सरसो दिव्या लक्ष्मीर्देवी हरिकृता ।
 पश्यन्तः सर्वदेवास्तां स्तुवन्तः सत्रियोऽभवन् ॥ १० ॥
 ततो धन्वन्तरिर्विष्णुरायुर्वेदप्रवर्तकः^(४) ।
 बिम्भत कमण्डलुमूर्णममृतेन समुत्थितः ॥ ११ ॥
 अमृतं तत्करादैत्या सुरेभ्योऽर्द्धं प्रदाय च ।
 गृहीत्वा जम्बुजम्भाद्याऽविष्णुः स्त्रीरूपधृक् ततः ॥ १२ ॥
 तां दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां दैत्याः प्रोचुर्विमोहिताः ।
 भव भार्याऽमृतं गृह्य पाययास्तान् वरानने ॥ १३ ॥
 तथेत्युक्त्वा हरिस्तेभ्यो गृहीत्वाऽपाययत्पुरान् ।
 चन्द्ररूपधरो राज्ञः पिवंश्चावन्दुनार्पितः^(५) ॥ १४ ॥

१ रज्जं कृत्वा तु इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निःश्वाससंज्ञाना इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ ततो हर इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ प्रवर्तक इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ अकन्दसूचित इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हरिणाप्यरिणा च्छिन्नं^(१) स राजस्तकिरः पृथक् ।
 कृपयाऽमरताम्रीतं वरदं हरिमब्रवीत् ॥ १५ ॥
 राजर्मत्तस्तु चन्द्रार्कौ प्राप्स्येते ग्रहणं ग्रहः ।
 तस्मिन् काले च यद्दानं दास्यन्त, स्यात्तद्व्ययम्^(२) ॥ १६ ॥
 तथेत्याहाय तं विष्णुस्ततः सर्वः सहामरैः ।
 स्त्रीरूपं सम्परित्यज्य हरेद्योक्तः प्रदश्रयं ॥ १७ ॥
 दर्शयामास रुद्राय स्त्रीरूपं भगवान् हरिः ।
 मायया मोहितः शम्भुः गौरीं त्यक्त्वा स्त्रियङ्गतः ॥ १८ ॥
 नम्र उन्मत्तरूपोऽभूत् स्त्रियः केशानधारयत्^(३) ।
 अगादिमुच्य केशान् स्त्री अन्वधावच्च ताङ्गताम् ॥ १९ ॥
 रत्नलितं तस्य वीर्यं कौ यत्र यत्र हरस्य हि ।
 तत्र तत्राभवत् क्षेपं लिङ्गानां कनकस्य च^(४) ॥ २० ॥
 मायेयमिति तां ज्ञात्वा स्वरूपस्थोऽभवद्हरः ।
 शिवमाह हरी रुद्र जिता माया त्वया हि मे ॥ २१ ॥
 न जेतुमेनां शक्तो मे त्वदृतेऽन्यः पुमान् भुवि ।
 अघ्राप्याथामृतं दैत्या देवैर्युद्धे निपातिताः ।
 त्रिदिवस्थाः सुराश्चासन् यः पठेत् त्रिदिवं व्रजेत् ॥ २२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कूर्मावतारो नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

-
- १ हरिणा चासिना च्छिन्नमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 २ भवेद्यं ये तदा दानं दास्यन्ते स्यात्तद्व्ययमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ३ मायया मोहितो रुद्रस्तरसा तां जगाम च । मोहिनीं प्राप्य मनिमान् स्त्रियः केशा-
 नधारयदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ४ तत्र तत्र महतीर्थं क्षेत्राणामुक्तमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

वराहाद्यवतारवर्णनं ।

अग्निर्वाच । अवतारं वराहस्य वक्षेऽहं थापनाशनम् ।

द्विरष्ट्याक्षोऽसुरेशोऽभूत्^(१) देवान् जिज्ञा^(२)दिवि स्थितः ॥ १ ॥

देवैर्गर्वां स्तुतो विष्णुर्यज्ञरूपो वराहकः ।

अभूत्, तं दानवं हत्वा दैत्यैः साकञ्च कण्टकम्^(३) ॥ २ ॥

धर्मदेवादिरक्षाकृत् ततः सोऽन्तर्दधे हरिः ।

द्विरष्ट्याक्षस्य वै भ्राता द्विरष्ट्यकशिपुस्तथा^(४) ॥ ३ ॥

जितदेवयज्ञभागः सर्वदेवाधिकारकृत् ।

नारसिंहवपुः कृत्वा तं जघान सुरैः सह ॥ ४ ॥

स्वपदस्थान् सुरांश्चक्रे नारसिंहः सुरैः स्तुतः ।

देवासुरे पुरा युद्धे बलिभ्रष्टिभिः सुराः ॥ ५ ॥

जिताः स्वर्गात्परिभ्रष्टा हरिं वै^(५) शरणां गताः ।

सुराणामभयं दत्त्वा अदित्या कश्यपेन च ॥ ६ ॥

स्तुतोऽसौ वामनो भूत्वा ह्यदित्यां स क्रतुं ययौ ।

बलेः श्रीयजमानस्य, राजद्वारेऽऽट्टयात् श्रुतिं ॥ ७ ॥

वेदान् पठन्तं तं श्रुत्वा वामनं वरदोऽब्रवीत् ।

निवारितोऽपि शुक्रेण बलिर्ब्रूहि यदिक्वसि ॥ ८ ॥

तत्तेऽहं सम्मदास्यामि, वामनो बलिमब्रवीत् ।

१ सुरेन्द्रोभूदिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुरान् जित्वेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सार्द्धं कण्टकमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ द्विरष्ट्यकशिपुस्तदेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ हरिर्ने इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

पदत्रयं हि गुर्वर्थं^(१) देहि दास्ये तमब्रवोत् ॥ ९ ॥
 तोये तु पतिते हस्ते वामनोऽभूदवामनः ।
 भूर्लोकं स भुवर्लोकं स्वर्लोकञ्च पदत्रयम् ॥ १० ॥
 चक्रे बलिञ्च सृतलं तच्छक्राय ददौ हरिः ।
 शक्रो देवैर्हरिं स्तुत्वा भुवनेशः सुखी त्वभूत् ॥ ११ ॥
 वस्ये परशुरामस्य चावतारं ऋणु दिवज्ज ।
 उदतान् क्षत्रियान् मत्वा भूभारह्वरगाथसः ॥ १२ ॥
 अर्वाङ्गी हरिः शान्तेः देवविप्रार्दिपालकः ।
 जमदग्ने रेणुकायां भार्गवः शस्त्रपारगः ॥ १३ ॥
 दत्तात्रेयप्रसादेन कार्त्तवीर्यो वृषभभृत् ।
 सहस्रबाहुः सर्वावीर्यपतिः स मृगयां गतः ॥ १४ ॥
 श्रान्तो^(२) निमन्वितोऽरण्ये मुनिना जमदग्निना ।
 कामधेनुप्रभावेण भोजितः सजलो वृषः ॥ १५ ॥
 अप्रार्थयत् कामधेनुं^(३) यदा स न ददौ तदा ।
 हृतवानथ रामेण शिरश्छित्वा निपातितः ॥ १६ ॥
 दृष्ट्वा परशुना राजा धेनुः स्यात्प्रममाद्ययौ^(४) ।
 कार्त्तवीर्यस्य पुत्रैस्तु जमदग्निर्जपातितः ॥ १७ ॥
 रामे वनं गते वैरादथ रामः समागतः ।
 पितरं निहतं दृष्ट्वा पितृनागाभिर्मर्षितः ॥ १८ ॥
 त्रिःसप्तशतैः पृथिवीं निःक्षत्रामकरोद्विभुः ।
 कुरक्षेत्रे पञ्च कुण्डान् कृत्वा सन्तर्ष्य वै पितृन् ॥ १९ ॥

१ से गुर्वर्थमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भ्रान्त इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अप्रार्थयदोसधेनुमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ सुधेनुः स्यात्प्रम द्यौ इति ख, घ, ड चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

काश्यपाय महो दत्त्वा महेन्द्रे पर्वते स्थितः ।
 क्रूर्मस्य च वराहस्य नृसिंहस्य च वामनं ।
 अथतारं च रामस्य श्रुत्वा याति दिवं नरः ॥ २० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वराहनृसिंहाद्यवतारो नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । रामायणमहं वक्ष्ये नारदेनोदितं पुरा ।
 वाल्मीकिये यथा तद्वत् पठितं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ १ ॥
 नारद उवाच । विष्णुनाभ्यलजो ब्रह्मा मरीचिर्ब्रह्मणः सुतः ।
 मरीचिः कश्यपस्तस्मात् सूर्यो वैवस्वतो मनुः ॥ २ ॥
 ततस्तस्मात्तथेक्ष्वाकुस्तस्य वंशे ककुत्स्थकः ।
 ककुत्स्थस्य रघुस्तस्मादजो दशरथस्ततः ॥ ३ ॥
 रावणादेर्बैधार्थीय चतुर्धाभूत् स्वयं हरिः ।
 राज्ञो दशरथाद्रामः कौशल्यायां बभूव ह ॥ ४ ॥
 कैकेय्यां भरतः पुत्रः सुमित्रायाश्च लक्ष्मणः ।
 शत्रुघ्न ऋष्यशृङ्गेण तासु सन्दत्तपायसात् ॥ ५ ॥
 प्राश्रिताद्यज्ञसंसिद्धाद्रामाद्याश्च समाः पितुः ।
 यज्ञविघ्नविनाशाय विश्वामित्रार्थितो नृपः ॥ ६ ॥
 रामं सम्प्रेषयामास लक्ष्मणं मुनिना सह ।

रामो गतोऽस्त्रशस्त्राणि शिञ्चितस्ताडकान्तकृत^(१) ॥ ७ ॥
 मारीचं मानवास्त्रेण मोहितं दूरतोऽनयत् ।
 मुवाजं यज्ञहन्तारं सबलञ्चाबधोत् बली ॥ ८ ॥
 सिद्धाश्रमनिवासी च विश्वामित्रादिभिः सह ।
 गतः क्रतुं मैथिलस्य द्रष्टुञ्चापं सहानुजः ॥ ९ ॥
 शतानन्दनिमित्तेन विश्वामित्रप्रभावतः ।
 रामाय कथितो राज्ञा समुनिः पृजितः क्रतौ ॥ १० ॥
 धनुःशरपूर्यामास लीलया स बभञ्ज तत्^(२) ।
 वीर्यशुकाच्च जनकः सीतां कन्यान्यथो निजाम् ॥ ११ ॥
 ददौ रामाय रामोऽपि पितादौ हि समागते ।
 उपयेमे जानकीन्तामुर्मिलां लक्ष्मणस्तथा^(३) ॥ १२ ॥
 श्रुतकीर्तिं माण्डवीञ्च कुशञ्जसुते तथा ।
 जनकस्यानुजस्यैते शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ १३ ॥
 कन्ये द्वे उपयेमाते जनकेन सपूजितः ।
 गमोऽग्रात्सवशिष्ठाद्यैर्जामदभ्रं विजित्य च ॥
 अयोध्यां भरतोभ्यामात्^(४) सशत्रुघ्नो युधाजितः ॥ १४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आद्ये रामायणे बालकाण्डवर्णनं नाम
 पञ्चमोऽध्यायः ।

१ ताडकापहृदिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ बभञ्ज तदृढ धनुरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तदा इति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ भरतोभ्यामात् इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनं ।

नारद उवाच । भरतेऽथ गते रामः पित्रादीनभ्यपूजयत् ।

राजा दशरथो राममुवाच षट्शतशतव ॥ १ ॥

गुणानुरागाद्राज्ये त्वं प्रजाभिरभिषेचितः ।

मनसाऽहं प्रभाते ते यौवराज्यं ददामि ह ॥ २ ॥

रात्रौ त्वं सीतया सार्धं संयतः सुप्रतो भव ।

राज्ञस्त्वमन्विगन्ध्याष्टौ सर्वसिंहास्तथाब्रुवन् ॥ ३ ॥

सृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो राष्ट्रवर्धनः^(१) ।अशोको धर्मपालश्च सुमन्तः सर्वसिंहाकः^(२) ॥ ४ ॥

पित्रादिवचनं श्रुत्वा तथेत्युक्त्वा स राघवः ।

स्थितो देवार्चनं कृत्वा कौशल्यायै निवेद्य तत् ॥ ५ ॥

राजोवाच वसिष्ठादीन् रामराज्याभिषेचने ।

सम्भारान् सम्भवन्तु स्म इत्युक्त्वा कैकेयीकृतः ॥ ६ ॥

अथोद्घालकृतिं दृष्ट्वा ज्ञात्वा रामाभिषेचनं ।

भविष्यतोत्याचवक्षे कैकेयीं मन्थरा सखी^(३) ॥ ७ ॥

पादौ गृह्णोत्वा रामेण कर्षिता सापराधतः ।

तेन वेरेण सा रामवनवासञ्च काङ्क्षति ॥ ८ ॥

कैकेयि त्वं समुत्तिष्ठ रामराज्याभिषेचनं ।

भरणं तव पुत्रस्य मम ते नात्र संशयः ॥ ९ ॥

१ राज्यवर्द्धन इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ सुमन्तश्च वशिष्ठक इति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

३ मन्थरामती इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः मन्थरा सतीमिति ग, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

कुञ्जयोक्तञ्च तच्छ्रुत्वा एकमाभरणं ददौ ।
 उवाच मे यथा रामस्तथा मे भरतः सुतः ॥ १० ॥
 उपायन्तु न पश्यामि भरतो येन राज्यभाक् ।
 कैकेयीमब्रवीत् क्रुद्धा हारं त्यक्त्वाऽथ मन्थरा ॥ ११ ॥
 बालिशे रक्ष भरतमात्मानं माञ्च राघवात् ।
 भविता राघवो राजा राघवस्य ततः सुतः ॥ १२ ॥
 राजवंशस्तु कैकेयि भरतात् परिहास्यते ।
 देवासुरे पुरा युद्धे शम्भरेण हताः सुराः ॥ १३ ॥
 राजौ भर्ता गतस्तत्र रक्षितो विद्यया त्वया ।
 वरद्वयन्तदा प्रादाद्युचेदानीं नृपञ्च तत् ॥ १४ ॥
 रामस्य च वनेवासं नव वर्षाणि पञ्च च ।
 यौवराज्यञ्च भरते तदिदानीं प्रदास्यति ॥ १५ ॥
 प्रोत्साहिता कुञ्जया सा अनर्थं चार्थदर्शिनी ।
 उवाच सद्पायं मे कञ्चित्तं^(१) कारयिष्यति ॥ १६ ॥
 क्रोधागारं प्रविष्टाऽथ पतिता भुवि मूर्च्छिता ।
 द्विजादीनर्च्चयित्वाऽथ राजा दशरथस्तदा ॥ १७ ॥
 ददर्श कैकेयीं रुष्टामुवाच कथमिदृशी ।
 रोगात्तां किं भयोद्विधा किमिच्छसि करोमि तत् ॥ १८ ॥
 येन रामेण हि विना न जीवामि मुहूर्त्तकम् ।
 शपामि तेन कुर्या वै वाञ्छितं तव मुन्दरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वं ब्रूहीति सोवाच नृपं मल्लं ददासि चेत् ।
 वरद्वयं पूर्वदत्तं सत्यात् त्वं देहि मे नृप ॥ २० ॥
 चतुर्दशसमा रामो वने वसतु संयतः ।

१ कथितमिति ख, ड चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

सभारैरेभिरद्यैव भरतीजाभिषेकताम् ॥ २१ ॥
 विषं पीत्वा मरिष्यामि दास्यसि त्वं न चेन्नृप ।
 तच्छ्रुत्वा मूर्च्छितो भूमौ वज्राहत इवापतत् ॥ २२ ॥
 मुहूर्त्तचित्तनां प्राप्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ।
 किं कृतं तव गामेण मया वा पापनिश्चये ॥ २३ ॥
 यन्मामेवं ब्रवीषि त्वं सर्वलोकाप्रियङ्करि ।
 केवलं त्वत्प्रियं कृत्वा भविष्यामि सुनिन्दितः ॥ २४ ॥
 या त्वं भार्या^(१) काञ्चरात्री भरतो नेदृशः सुतः ।
 प्रश्नाधि विधवा राज्यं मृते मयि गते सुते ॥ २५ ॥
 सत्यपाशनिबद्धस्तु राममाह्वय चाब्रवीत् ।
 कैकय्या वक्षिता राम राज्यं कुरु निगृह्य मां ॥ २६ ॥
 त्वया वने तु वस्तव्यं कैकेयीभरतो नृपः ।
 पितरञ्चैव कैकेयीं नमस्कृत्य प्रदक्षिणं ॥ २७ ॥
 कृत्वा नत्वा च कौशल्यां समाश्रास्य सख्यगणः ।
 सीतया भार्याया साङ्गं सरथः सस्रमन्त्रकः ॥ २८ ॥
 दत्त्वा दानानि विप्रैभ्यो दीनानाथेभ्य एव सः ।
 मातृभिश्चैव विप्राद्यैः श्रौकात्तैर्निर्गतः पुरात् ॥ २९ ॥
 उषित्वा तमसातीरे रात्रौ पौरान् विहाय च ।
 प्रभाते तमपश्यन्तोऽयोर्थां ते पुनरागताः ॥ ३० ॥
 रुदन् राजापि कौशल्यागृहमागात् सुदुःखितः ।
 पौरा जना स्त्रियः सर्वा रसदू राजयोषितः ॥ ३१ ॥
 रामो रथस्थश्चोराह्यः षट्कवेरपुरं ययौ ।
 गुह्येन पूजितस्तत्र इङ्कुटीमूलमाश्रितः^(२) ॥ ३२ ॥

१ न त्वं भार्या इति ग. घ. ङ. सिद्धितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ मश्रित इति ग. घ. सिद्धितपुस्तकत्रयपाठः ।

लक्ष्मणः स गुह्यो राज्ञो यत्कतुर्जागरं ह्यती ।
 सुमन्तं सरथं त्यक्त्वा प्रातर्भावाथ जाङ्गवीं ॥ ३३ ॥
 रामलक्ष्मणसीताश्च तीर्थी आपुः प्रयागकम् ।
 भरद्वाजं नमस्कृत्य धिक्कूटं गिरिं ययुः ॥ ३४ ॥
 वास्तुपूजान्ततः कृत्वा स्थिता मन्दाकिनीतटे ।
 सीतायै दर्शयामास त्रिञ्चकूटञ्च राघवः ॥ ३५ ॥
 नखैर्विदारयन्तानां काकान्तच्चक्षुराक्षिपत् ।
 ऐषिकास्त्रेण शरणं प्राप्तो देवान् विहायसः ॥ ३६ ॥
 रामे वनं गते राजा षष्ठेऽङ्गि निशि चाब्रवीत् ।
 कौशल्यां स कथां पौर्वा^(१) यदज्ञानाद्धतः पुरा ॥ ३७ ॥
 कौमारो शरयूतीरे यज्ञदत्तकुमारकः ।
 शब्दभेदाच्च कुम्भेन शब्दं कुर्वेच्च तत्पिता ॥ ३८ ॥
 शशाप विलपन्मात्रा शोकं कृत्वा हृदन्मुहुः ।
 पुत्रं विना मरिष्यावस्त्वं च शोकान्मरिष्यसि ॥ ३९ ॥
 पुत्रं विना स्मरन् शोकात् कौशल्ये मरणं मम ।
 कथामुक्त्वाऽथ ह्य राममुक्त्वा राजा दिवङ्गतः ॥ ४० ॥
 सुप्तं मत्त्वाऽथ कौशल्या सुप्ता शोकार्त्तमेव सा ।
 सुप्रभते गायनाञ्च सूतमागधवन्दिनः ॥ ४१ ॥
 प्रबोधका बोधयन्ति न च बुध्यत्यसौ मृतः^(२) ।
 कौशल्या तं मृतं ज्ञात्वा ह्य हतास्मीति चाब्रवीत्^(३) ॥ ४२ ॥
 नरा नार्भोऽथ शरदुरानीतो भरतस्तदा ।
 वशिष्ठाद्यैः सशत्रुघ्नः शीघ्रं राजगृहात्पुरीम् ॥ ४३ ॥

१ पूर्वामिति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ नृप इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ चापतदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दृष्ट्वा सशोकां कैकेयीं निन्दयामास दुःखितः ।
 अकीर्त्तिः पातितो मूर्च्छित् कौशल्यां स प्रशस्य च ॥ ४४ ॥
 पितरन्तैलद्रोगिण्यं संस्कृत्य सरयूतटे ।
 वशिष्ठायैर्जनैरुक्तो राज्यं कुर्विति सोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 ब्रजामि राममानेतुं रामो राजा मतो बली^(१) ।
 शृङ्गवेरं प्रयागञ्च भरद्वाजेन भोजितः ॥ ४६ ॥
 नमस्कृत्य भरद्वाजं रामं लक्ष्मणमागतः ।
 पिता स्वर्गं गतो राम अयोध्यायां नृपो भव ॥ ४७ ॥
 अहं वनं प्रयास्यामि त्वदादेशप्रतीक्षकः ।
 रामः श्रुत्वा जलं दत्त्वा गृहीत्वा पादुके व्रज ॥ ४८ ॥
 राज्यायाह्वयस्यामि^(२) सत्याञ्जीरजटाधरः ।
 रामोक्तो भरतश्चायान्निन्द्यामे स्थितो बली ॥
 त्यक्त्वाऽयोध्यां पादुके ते पूज्य राज्यमपालयत् ॥ ४९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणेऽयोध्याकाण्डवर्णनं नाम
 षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

रामायणवर्णनं ।

नारद उवाच । रामो वशिष्ठं मातृञ्च नत्वाऽत्रिञ्च प्रणम्य सः ।

अनसूयाञ्च तत्पत्नीं शरभङ्गं सुतीक्ष्णकम् ॥ १ ॥

१ यतो बली इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः गतो बली इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ नाहं राज्यं प्रयास्यामि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः राज्यं नाहं प्रयास्यामीति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अगस्त्यस्नातरं नत्वा अगस्त्यन्तत्प्रसादतः ।
 धनुःखड्गञ्च सम्राप्य दण्डकारण्यमागतः ॥ २ ॥
 जनस्थाने पञ्चवय्यां स्थितो गोदावरीतटे ।
 तत्र सूर्पणाखायाता भक्षितुं तान् भयङ्करी ॥ ३ ॥
 रामं सुरूपं दृष्ट्वा सा कामिनी वाक्यमब्रवीत् ।
 कस्त्वं कस्मात्समायातो भर्ता मे भव चार्थितः ॥ ४ ॥
 यतौ च भक्षयिष्यामि इत्युक्त्वा तं समुद्यता ।
 तस्या नासाञ्च कर्णा च रामोक्तो लक्ष्मणोऽर्च्छिनत् ॥ ५ ॥
 रक्तं क्षरन्ती प्रययौ खरं स्नातरमब्रवीत् ।
 मरिष्यामि विनासाऽहं खर जीवामि वै तदा ॥ ६ ॥
 रामस्य भार्या सोताऽसौ तस्यासील्लक्ष्मणोऽनुजः ।
 तेषां यद्गुधिरं^(१) सोष्णं पाययिष्यसि मां यदि ॥ ७ ॥
 खरस्तथेति तामुक्त्वा चतुर्दशसहस्रवैः ।
 रक्षसां दूषणेनागाद्योद्गु^(२) त्रिशिरसा सह ॥ ८ ॥
 रामं रामोऽपि युयुधे शरैर्विव्याध राक्षसान् ।
 हस्यश्वरथपादात्तं बलं निन्द्य यमक्षयं ॥ ९ ॥
 त्रिशीर्षाणं खरं शौद्रं युध्यन्तश्चैव दूषणम् ।
 ययौ सूर्पणाखा लङ्कां रावणायोऽपतद् भुवि ॥ १० ॥
 व्यभ्रवोद्रावणं क्रुद्धा न त्वं राजा न रक्षकः ।
 खरादिहन्तु रामस्य सोतां भार्यां हरस्व च ॥ ११ ॥
 रामलक्ष्मणरक्तस्य पानाञ्जीवामि नान्यथा ।
 तथेत्याह च तच्छ्रुत्वा मारीचं प्राह वै व्रज ॥ १२ ॥
 स्वर्गाच्चिमृगके भूत्वा रामलक्ष्मणकर्षकः ।

१. हृद्गुधिरमिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठ ।

२. रक्षसां स्रक्षसा प्रायाद्योद्गुमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठ ।

सीताये तां हरिष्यामि अन्यथा मरुतं तव ॥ १३ ॥
 मारीचो रावणं प्राह रामो मृत्युर्धनुर्धरः^(१) ।
 रावणादपि मर्त्तव्यं मर्त्तव्यं राघवादर्पि ॥ १४ ॥
 अक्षयं यदि मर्त्तव्यं वरं रामो न रावणः ।
 इति मत्वा मृगो भूत्वा सीताये व्यचरन्मुहुः ॥ १५ ॥
 सीतया प्रेरितो^(२) रामः श्रेण्याथाबधीक्ष तं ।
 म्रियमाणो मृगः प्राह ह्य सीते लक्ष्मणेति च ॥ १६ ॥
 सौमिनिः सीतयोक्तोऽथ विरुद्धं राममागतः ।
 रावणोप्यहरत् सीतां हत्वा जटायुषं ॥ १७ ॥
 जटायुषा स भिन्नाङ्गो^(३) अङ्गेनादाय जानकीम् ।
 गतो लङ्कामशोकाख्ये धारयामास चाब्रवीत् ॥ १८ ॥
 भव भार्या ममाख्या त्वं राक्षस्यो रक्ष्यतामियम् ।
 रामो हत्वा तु मारीचं दृष्ट्वा लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १९ ॥
 मायामृगोऽसौ सौमिनि यथा त्वमिह चागतः ।
 तथा सीता हृता नूनं नापश्यत् स गतोऽथ ताम् ॥ २० ॥
 शुश्रोच विस्मयापार्त्तो मान्यक्षा क्व गतासि वै ।
 लक्ष्मणाश्रांसितो रामो मार्गयामास^(४) जानकीम् ॥ २१ ॥
 दृष्ट्वा जटायुस्तं प्राह रावणो हृतवांश्च ताम् ।
 मृतोऽथ संस्कृतस्तेन कबन्धुश्चाबधीक्षतः ॥
 प्रापमुक्तोऽब्रवीद्गामं स त्वं सुर्योवमात्रज ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे आरण्यककाण्डवर्षानं नाम
 सप्तमोऽध्यायः ।

१ मृत्युर्न तद्वरमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ प्रेरित इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विरथ इति ख, ग, क, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ आश्रयामास इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ अष्टमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनम् ।

नारद उवाच । रामः पद्मासरो गत्वा शीघ्रं स शर्वरीं ततः^(१) ।

हनूमता स सुग्रीवं^(२) नीतो मित्रञ्चकार ह ॥ १ ॥

सप्त तालान् विनिर्भिय शरैश्चैकेन पश्यतः ।

पादेन दुन्दुभेः कायश्चिच्छेप दशयोजनं ॥ २ ॥

तद्रिपुं बालिनं हत्वा भ्रातरं वैरकारिणम् ।

किष्किन्धां कपिराल्यञ्च हमान्तरां समपयत् ॥ ३ ॥

ऋथमूके हरीश्राय किष्किन्धेशोऽब्रवीत्स च^(३) । .

सीतां त्वं प्राप्स्यसे यदत्^(४) तथा राम करोमि ते ॥ ४ ॥

तच्छ्रुत्वा मात्स्यवत्पृष्ठे चातुर्मास्यं चकार सः ।

किष्किन्धायाञ्च सुग्रीवो यदा नायाति दर्शनं ॥ ५ ॥

तदाऽब्रवीच्चं रामोक्तं लक्ष्मणो ब्रज राघवम् ।

न स सङ्गुचितः पन्था येन बाष्पी हतो गतः ॥ ६ ॥

समये तिष्ठ सुग्रीव मा बालिपथमन्वगाः ।

सुग्रीव आह संसक्तौ^(५) गतं कार्ष्णं न बुद्धवान् ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वा स गतो रामं नक्षोवाच हरीश्वरः ।

अनीता वानराः सर्वे सीतायाश्च गवेधणे ॥ ८ ॥

१ गौरवाश्वरीनतः इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः । शर्वरीं तत इति ख, ग,

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हनूमता वानरेन्द्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अब्रवीत् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ प्राप्स्यसि यथा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ सुग्रीवमाह सङ्गुद्ध इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । सुग्रीव ऋद्धिमं पत्त इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्वन्मतात् प्रेषयिष्यामि विचिन्वन्तु च जानकीम् ।
 पूर्वादेौ मासमायान्तु मासादूर्ध्वं निहन्मि तान् ॥ ९ ॥
 इत्युक्त्वा वानराः पूर्वपश्चिमोत्तरमार्गगाः ।
 जग्मू रामं ससुग्रीवमपश्यन्तस्तु जानकीम् ॥ १० ॥
 रामाङ्गुलीयं सङ्गृह्य हनूमान् वानरैः सह ।
 दक्षिणे मार्गयामास सुप्रभाया गुहान्तिके ॥ ११ ॥
 मासादूर्ध्वञ्च विन्यस्ता अपश्यन्तस्तु जानकीम् ।
 ऊचुर्वृथा मरिष्यामो अटायुर्दन्य एवसः ॥ १२ ॥
 सीतार्थं योऽत्यजत् प्राणान्नावशेन हृतो रणे ।
 तच्छ्रुत्वा प्राह सम्पातिर्विहाय कपिभक्ष्यं ॥ १३ ॥
 भ्राताऽसौ मे जटायुर्वै मयोड्डीनोऽर्कमण्डलम् ।
 अर्क्षतापाद्रक्षितोऽगात् दग्धपक्षोऽहमब्भगः ॥ १४ ॥
 रामवार्त्ताश्रवात् पक्ष्यै जातौ भूयोऽथ जानकीम् ।
 पश्याम्यश्लोकवनिकागतां लङ्कागतां किञ्च ॥ १५ ॥
 शतयोजनविस्तौर्णे खवणाश्रौ त्रिकूटके ।
 ज्ञात्वा रामं ससुग्रीवं वानराः कथयन्तु वै ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे किष्किन्ध्याकाण्डवर्णनं नाम
 अष्टमोऽध्यायः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनं ।

नारद उवाच । सम्पातिवचनं श्रुत्वा हनुमानङ्गदादयः ।
 अग्निं दृष्ट्वाऽब्रुवन्तेऽग्निं सङ्घयेत् को नु जीवयेत् ॥ १ ॥

कपीनां जीवनार्थाय रामकाव्यंप्रसिद्धये ।
 शतयोजनविस्तीर्णं पुत्रुवेऽब्धिं स नारुतिः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वात्थितश्च मैनाकं सिंहिकां विनिपात्य च ।
 लङ्कां दृष्ट्वा राक्षसानां गृह्णाणि वनितागृहे ॥ ३ ॥
 दशग्रीवस्य कुम्भस्य कुम्भकणस्य रक्षसः ।
 विभीषणस्येन्द्रजितो गृहेऽन्ये षां च रक्षसां ॥ ४ ॥
 नापश्यत् पानभूम्यादौ सीतां चिन्तापरायणः ।
 अश्लोकवनिकां गत्वा दृष्ट्वास्किंशपातले ॥ ५ ॥
 राक्षसीरक्षितां सीतां भव भार्येत वादिनं ।
 रावणं शिंशपास्थोऽथ नेति सीतान्तु वादिनीं ॥ ६ ॥
 भव भार्या रावणस्य राक्षसीर्वादिनीः कपिः ।
 गते तु रावणे प्राह राजा दशरथोऽभवत् ॥ ७ ॥
 रामोऽस्य^(१) लक्ष्मणः पुत्रौ वनवासङ्गती वरौ ।
 रामपत्नी जानकी त्वं रावणेन हृता बलात् ॥ ८ ॥
 रामः सुग्रीवमित्रस्त्वां मार्गयन् प्रेषयच्च माम्^(२) ।
 साभिज्ञानश्चागुलीयं रामदत्तं गृह्णाण वै ॥ ९ ॥
 सीताऽङ्गुलीयं जग्राह साऽपश्यन्मारुतिन्तरौ ।
 भूयोऽग्रे चोपविष्टं तमुवाच यदि जीवति ॥ १० ॥
 रामः कथं न नयति शङ्कितामब्रवीत् कपिः ।
 रामः सीते न जानीते ज्ञात्वा त्वां स नयिष्यति ॥ ११ ॥
 रावणं राक्षसं हत्वा सबलं देवि मा शुच ।
 साभिज्ञानं देहि मेत्वं मणिं सीताऽददत्कपौ ॥ १२ ॥
 उवाच मां यथा रामो नयेच्छीघ्रं तथा कुरु ।

१ रामश्च इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ त्वां मार्गयन् प्रेषयच्चसामिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

काकाक्षिपातनकथाम्प्रतियाहि हि शोकह ॥ १३ ॥
 मणिं कथां गृहीत्वाह हनूमात्रेथ्यते पतिः ।
 अथवा तेत्तरा काचित् पृष्ठमारुह मे शुभे ॥ १४ ॥
 अथ त्वां दर्शयिष्यामि ससुग्रीवश्च राघवम् ।
 सीताऽब्रवीद्धनूमन्तं नयतां मां हि राघवः ॥ १५ ॥
 हनूमान् स दशग्रीवदर्शनोपायमाकरोत् ।
 वनं बभञ्ज तत्पाषाणान् हत्वा दन्तनखादिभिः ॥ १६ ॥
 हत्वातु किङ्करान् सर्वान् सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
 पुञ्जमक्षं कुमारश्च शक्रजिच्च बबन्ध तम् ॥ १७ ॥
 नागपाशेन पिङ्गाक्षं दर्शयामास रावणम् ।
 उवाच रावणः कस्त्वं मारुतिः प्राह रावणम् ॥ १८ ॥
 रामदूतो राघवाय सीतां देहि मरिष्यसि ।
 रामवाग्यैर्हतः साहं लङ्कास्थै राक्षसैर्ध्रुवम् ॥ १९ ॥
 रावणो हन्तुमुद्युतो विभोषणनिवारितः ।
 दीपयामास साङ्गुलं दीपपुच्छः स मारुतिः ॥ २० ॥
 दग्ध्वा लङ्कां राक्षसांश्च दृष्ट्वा सीतां प्रणम्य ताम् ।
 समुद्रपारमागम्य दृष्ट्वा सीतेति चाब्रवीत् ॥ २१ ॥
 अङ्गदादीनङ्गदाद्यैः पीत्वा मधुवने मधु ।
 जित्वा दक्षिण्मुखोदींश्च दृष्ट्वा रामश्च तेऽब्रुवन् ॥ २२ ॥
 दृष्ट्वा सीतेति रामोऽपि हृष्टः प्रप्रच्छ मारुतिम् ।
 कथं दृष्ट्वा त्वया सीता किमुवाच च माम्प्रति ॥ २३ ॥
 सीताकथामृतेनैव सिद्धं मां कामवङ्गिराम् ।
 हनूमानब्रवीत्त्रामं लङ्कयित्वाऽन्विमागतः ॥ २४ ॥
 सीतां दृष्ट्वा पुरीं दग्ध्वा सीतामार्गं गृह्णाण वै ।
 हत्वा त्वं रावणं सीतां प्राप्स्यसे राम मा शुच ॥ २५ ॥
 गृहीत्वा तं मणिं रामो खरोद विरह्यातुरः ।

मणिं दृष्ट्वा जानकी मे दृष्ट्वा स्तोता नयस्व माम् ॥ २६ ॥
 तथा विना न जीवामि सुधीवाद्यैः प्रबोधितः ।
 समुद्रतीरं गतवान् तत्र रामं विभीषणः ॥ २७ ॥
 गतस्त्रिरस्कृतो भ्रात्रा रावणेन दुरात्मना ।
 रामाय देहि स्तोतां त्वं मित्युक्तेनासहायवान् ॥ २८ ॥
 रामो विभीषणं मित्रं लङ्कैश्वर्येऽभ्यषेचयत् ।
 समुद्रं प्रार्थयन्नागं यदा नायात्तदा शरैः ॥ २९ ॥
 भेद्यामास रामश्च उवाचाब्धिः समागतः ।
 नखेन सेतुं बध्नाब्धौ लङ्कां व्रज गभीरकः ॥ ३० ॥
 अहं त्वया कृतः पूर्वं रामोऽपि नखसेतुना ।
 कृतेन तरुशैलस्यैर्गतः पारं मद्दोदधेः ॥
 वानरैः स सुवेलस्थः सह लङ्कां ददर्श वै ॥ ३१ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आश्रये रामायणे सुन्दरकाण्डवर्णनं नाम
 नवमोऽध्यायः ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनं ।

मारुद उवाच । रामोक्तश्चाङ्गदो गत्वा रावणं प्राह जानकी ।
 दीयतां राघवायास्य अन्यथा त्वं मरिष्यासि ॥ १ ॥
 रावणो हन्तुमुद्युक्तः सङ्ग्रामोद्धतराक्षसः ।
 रामायान् दशयोवो युद्धमेकं तु मन्यते ॥ २ ॥
 रामो युद्धाय तच्छ्रुत्वा लङ्कां सकपिराधयौ ।
 वानरो हनूमान् मैन्दो द्विविदो जाम्बवान्नखः ॥ ३ ॥
 नीलस्यारोङ्गदो धृम्नः सुषेणः केशरी गयः ।

पनसो विनतो रम्भः शरभः कथनो बली ॥ ४ ॥
 गवाक्षो दधिवक्त्रश्च गवयो गन्धमादनः ।
 एते चान्ये च सुग्रीव एतैर्युक्तो ह्यसङ्ख्यकैः ॥ ५ ॥
 रक्षसां वानराणाञ्च युद्धं सङ्कुलमाबभौ ।
 राक्षसा वानरान् जघ्नुः शरशक्तिगदादिभिः ॥ ६ ॥
 वानरा राक्षसान् जघ्नुर्द्ध्रुवदन्तशिलादिभिः ।
 हस्त्यश्वरथपादात् राक्षसानां बलं हतं ॥ ७ ॥
 हनूमान् गिरिशृङ्गेण धृमुत्तमबधीद्रिपुम् ।
 अकम्पनं प्रहस्तञ्च युध्यन्तं नील आबधीत् ॥ ८ ॥
 इन्द्रजिष्करबन्धाच्च विमुक्तौ रामलक्ष्मणौ ।
 तार्क्षसन्दर्शनाद्वागैर्जघ्नुवु राक्षसं बलम् ॥ ९ ॥
 रामः शरैर्जजरितं रावणञ्चाकरोद्गणैः ।
 रावणः कुम्भकर्णञ्च बोधयामास दुःखितः ॥ १० ॥
 कुम्भकर्णः प्रबुद्धोऽथ पीत्वा घटसहस्रकम् ।
 मद्यस्य महिषादीनां भक्षयित्वाह रावणम् ॥ ११ ॥
 सीताया हरणं पापं कृतन्व हि गुरुयतः ।
 अतो गच्छामि युद्धाय रामं हन्मि सवानरम् ॥ १२ ॥
 इत्युक्त्वा वानरान् सर्वान् कुम्भकर्णो ममर्द ह ।
 गृह्योतस्तेन सुग्रीवः कर्णनासं चकर्त्त सः ॥ १३ ॥
 कर्णनासाविहीनोऽसौ भक्षयामास वानरान् ।
 रामोऽथ कुम्भकर्णस्य बाह्व्वाच्चिच्छेद शायकैः ॥ १४ ॥
 ततः पादौ ततश्चित्वा शिरौ भूमौ व्यपातयत् ।
 अथ कुम्भो निकुम्भश्च मकराक्षश्च राक्षसः ॥ १५ ॥
 महादरो महापार्श्वो मत्त उन्मत्तराक्षसः ।
 प्रघसो भासकर्णश्च विरूपाक्षश्च संयुगे ॥ १६ ॥
 देवान्तको नरान्तश्च त्रिशिराश्चातिकायकः ।

रामेण लक्ष्मणेनैते वानरैः सविभीषणैः ॥ १७ ॥
 युध्यमानान्तया ह्यन्ये राक्षसा भुवि पातिताः ।
 इन्द्रजिन्मायया युध्यन् रामादीन् सम्बन्ध ह ॥ १८ ॥
 वरुदत्तैर्नागवाणैः^(१) ओषध्या तौ विशल्यकौ ।
 विशल्ययात्रणौ कृत्वा मातृत्वानीतपर्वते ॥ १९ ॥
 हनूमान् धारयामास तत्रागं यत्र संस्थितः ।
 निकुम्भिलायां ह्यौमादि कुर्वन्तं तं हि लक्ष्मणः ॥ २० ॥
 शरैश्चिन्द्रजितं वीरं युद्धे तं तु व्यश्रातयत् ।
 रावणः शोकसन्तप्तः सीतां हन्तुं समुद्यतः ॥ २१ ॥
 अविन्ध्यवारितो^(२) राजा रथस्थः सबलो ययौ ।
 इन्द्रोक्तो मातली रामं रथस्थं प्रचकार तम् ॥ २२ ॥
 रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव ।
 रावणो वानरान् हन्ति मातृत्याद्याश्च रावणम् ॥ २३ ॥
 रामः प्रस्त्रैस्तमस्त्रैश्च ववर्ष जलदो यथा ।
 तस्य ध्वजं स चिच्छेद् रथमश्वान्च सारथिम् ॥ २४ ॥
 धनुर्बाह्वृक्किरांस्त्रिव उत्तिष्ठन्ति शिरांसि हि ।
 पैतामहेन हृदयं भित्वा रामेण रावणः ॥ २५ ॥
 भूतले पातितः सर्वे राक्षसै रुरुदुः स्त्रियः ।
 आश्रयास्य तच्च संस्कृत्य रामाज्ञप्तो विभीषणः ॥ २६ ॥
 हनूमतानयद्रामः सीतां श्रद्धां गृह्णीतवान् ।
 रामो वज्रौ प्रविष्टान्तां श्रद्धामिन्द्रादिभिः क्लृप्तः ॥ २७ ॥
 ब्रह्मणा दशरथेन त्वं विष्णु राक्षसमर्दनः ।
 इन्द्रोर्षितोऽमृतवृच्छ्या जीवयामास वानरान् ॥ २८ ॥

१ नागपाशैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ महर्षिभारितइति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रामेण पूजिता जग्मुर्युद्धं दृष्ट्वा दिवश्च ते ।
 रामो विभीषणायादाह्वानामभ्यर्च्य वानरान् ॥ २९ ॥
 ससीतः युष्यके स्थित्वा गतमार्गेण वै गतः(१) ।
 दर्शयन् वनदुर्गाणि सीतायै हृष्टमानसः ॥ ३० ॥
 भरद्वाजं नमस्कृत्य नन्दिग्रामं समागतः ।
 भरतेन नतस्त्रागादयोध्यान्तत्र संस्थितः ॥ ३१ ॥
 वसिष्ठादीन्नमस्कृत्य कौशलस्याश्चैव केकयीम् ।
 सुमित्रां प्राप्तवान्योऽथ द्विजादीन् सोऽभ्यपूजयत् ॥ ३२ ॥
 वासुदेवं स्वमात्मानमश्वमेधैरधायजत् ।
 सर्वदानानि स ददौ पालगामास सः प्रजाः ॥ ३३ ॥
 युञ्जवद्धर्मकामादीन् दुष्टनिग्रहणे रतः ।
 सर्वधर्मपरो लोकः सर्वशस्या च मेदिनी ।
 नाकालमरणश्चासीद्रामे राज्यं प्रशासति ॥ ३४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे युद्धकाण्डवर्णनं नाम
 दशमोऽध्यायः ।

अथ एकादशोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनं ।

नारद उवाच । राज्यस्थं राघवं जग्मुरगस्त्याद्याः सपूजिताः ।
 धन्यस्त्वं विजयी यस्मादिन्द्रजिद्विनिपातितः ॥ १ ॥
 ब्रह्मात्मजः पुत्रस्त्योभूत् विश्रवास्तस्य नैकधी ।
 पुष्पोत्कटाभूत् प्रथमा तत्पुत्रोभूद्धनेश्वरः ॥ २ ॥
 नैकथ्यां रावणो जज्ञे विंशद्वाङ्गदृशाननः ।

१ स्वर्गमार्गेण वैगन इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तपसा ब्रह्मदत्तेन वरेण्य जितदैवतः ॥ ३ ॥
 कुम्भकर्यः सनिद्रोऽभूद्धर्मिष्ठोऽभूद्धिभीषणः ।
 स्वसा शूर्पणखा तेषां रावणान्धघनादकः ॥ ४ ॥
 इन्द्रं जित्वेन्द्रजिज्ञाभूद्रावणादधिको बली ।
 हतस्त्वया लक्ष्मणेन देवादेः क्षेममिच्छता ॥ ५ ॥
 इत्युक्त्वा ते गता विप्रा अगस्त्याद्या नमस्कृताः ।
 देवप्रार्थितरामोक्तः शत्रुघ्नो लवणार्दनः ॥ ६ ॥
 व्यभूत् पूर्वमथुरा काचित् रामोक्तो भरतोऽबधीत् ।
 कौटिल्यञ्च शैलूषपुत्राणां निश्चितैः शरैः ॥ ७ ॥
 शैलूषं दुष्टगन्धर्वं सिन्धुतीरनिवासिनम् ।
 तत्तच्च पुष्करं पुत्रं स्थापयित्वाथ देशयोः ॥ ८ ॥
 भरतोगात्सशत्रुघ्नो राघवं पूजयन् स्थितः ।
 रामो दुष्टान्निहत्याजौ शिष्टान् सम्भाव्य मानवः ॥ ९ ॥
 पुत्रौ कुशस्तवौ जातौ वाल्मीकेराश्रमे वरौ ।
 लोकापवादाच्यक्तायां ज्ञातौ सूचरितश्रवात् ॥ १० ॥
 राज्ञेभिषिच्य ब्रह्माहमस्मीति ध्यानतत्परः ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ ११ ॥
 राज्यं कृत्वा क्रतून् कृत्वा स्वर्गं देवार्चितो ययौ ।
 सपौरः सानुजः सीतापुत्रो जनपदान्वितः ॥ १२ ॥
 अभिरुवाच । वाल्मीकिर्नारदाश्चुत्वा रामायणमकारयत् ।
 सविस्तरं यदेतच्च प्रदृश्यात्स दिवं व्रजेत् ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे उत्तरकाण्डवर्णनं नाम
 एकादशोऽध्यायः ।

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

श्रीहरिवंशवर्णनं ।

अग्निरुवाच । हरिवंशम्भवक्ष्यामि विष्णुनाभ्यम्बुजादजः^(१) ।

ब्रह्मणोत्रिलतः सोमः सोमाज्जातः पुरूरवाः ॥ १ ॥

तस्मादायुरभूत्तस्मान्नृजघोऽतो ययातिकः ।

यदुच्च तुर्वसुन्तस्माद्देवयानी व्यजायत ॥ २ ॥

द्रुह्यश्चानुश्च पूरुश्च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ।

यदौः कुले यादवाश्च वसुदेवस्तदुत्तमः ॥ ३ ॥

भुवो भारावतारार्थं देवक्यां वसुदेवतः ।

हिरण्यकशिपोः पुत्राः षड्गर्भा योगनिद्रया ॥ ४ ॥

विष्णुप्रयुक्तया नीता देवकीजठरं पुरा ।

अभूच्च सप्तमो गर्भो देवक्या जठराद्वलः ॥ ५ ॥

सङ्ग्रामितोऽभूद्भ्रूह्रिष्ठां रौहिणेयस्ततो हरिः ।

कृष्णायम्याश्च नभसि अर्द्धरात्रे चतुर्भुजः ॥ ६ ॥

देवक्या वसुदेवेन स्तुतो बालो द्विबाहुकः ।

वसुदेवः कंसभयाद्यशोदाशयनेऽनयत् ॥ ७ ॥

यशोदाबालिकां गृह्य देवकीशयनेऽनयत् ।

कंसो बालध्वनिं श्रुत्वा तास्त्रिद्वेषे प्रिलतले ॥ ८ ॥

वारितोऽपि स देवक्या मृत्युर्गर्भाद्युमो मम ।

श्रुत्वाऽशरीरिणीं वाचं मत्तो गर्भास्तु मारिताः ॥ ९ ॥

समर्पितास्तु देवक्या विवाहसमयेरिताः ।

सा क्षिप्त्वा बालिका कंसमाकाशस्थाब्रवीदिदम् ॥ १० ॥

किं मया क्षिप्तया कंस जातो यस्त्वां बन्धिष्यति ।

१ विष्णुनाभ्यम्बुजादज इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वस्वभूतो देवानां भूभारहरणाय सः ॥ ११ ॥
 इत्युक्त्वा सा च शुम्भादीन् हृत्वेन्द्रेण च संस्तुता ।
 आयां दुर्गा वेदगर्भा अम्बिका भद्रकाल्यपि ॥ १२ ॥
 भद्रा क्षेम्या क्षेमकरी नैकबाहुर्नमामि ताम् ।
 त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नाम सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 कंसोपि पूतनादींश्चाप्रिषयद्ब्रह्मनाशने ।
 यशोदापतिनन्दाय वसुदेवेन चार्पितौ ॥ १४ ॥
 रत्नणाय च कंसादेर्भितिनैव हि गोकुले ।
 रामकृष्णौ चेरतुस्तौ गोभिर्गोपालकैः सह ॥ १५ ॥
 सर्वस्य जगतः पाली गोपाली तौ बभूवतुः ।
 कृष्णस्त्रूलूखले बद्धो दाम्ना व्यग्रयशोदया ॥ १६ ॥
 यमलार्जुनमध्येऽगाद् भयौ च यमलार्जुनौ ।
 परिदृत्तश्च शकटः पादक्षेपात् स्तनार्थिना ॥ १७ ॥
 पूतना स्तनपानेन सा हता हन्तुमुद्यता ।
 वृन्दावनगतः कृष्णः कालियं यमुनाङ्गदात् ॥ १८ ॥
 जित्वा निःसार्थं चाश्रिष्यश्चकार बलसंस्तुतः ।
 क्षेमं तालवनं चक्रे हत्वा धेनुकगर्हभं ॥ १९ ॥
 अरिष्टवृषभं हत्वा केशिनं हयरूपिणम् ।
 शक्रोत्सवं परित्यज्य कारितो गोत्रयज्ञकः ॥ २० ॥
 पर्वतं धारयित्वा च शक्रादृष्टिर्निवारिता ।
 नमस्कृतो महेन्द्रेण गोविन्दोऽथार्जुनोर्पितः ॥ २१ ॥
 इन्द्रोत्सवस्तु तुष्टेन भूयः कृष्णेन कारितः ।
 रथस्थो मथुरास्वागात् कंसोक्ताक्रूरसंस्तुतः । २२ ॥
 गोपीभिरनुरक्ताभिः क्रोडिताभिर्निरीक्षितः ।

रजकं चाप्रयच्छन्तं^(१) हत्वा वस्त्राणि चाग्रहीत् ॥ २३ ॥
 सह रामेण मालामृन्मालाकारे वरन्ददौ ।
 दत्तानुषेपनां कुक्कामृजं चक्रोऽहनद् गजं ॥ २४ ॥
 मत्तं कुवलयपीडं द्वारि रङ्गं प्रविश्य च ।
 कंसादीनां पश्यतां च मच्चस्थानां नियुद्धकं ॥ २५ ॥
 चक्रे चागूरमस्त्रेण मुष्टिकेन बलोऽकरोत् ।
 चागूरमुष्टिकौ ताभ्यां हतौ मल्लौ तथापरे ॥ २६ ॥
 मथुराधिपतिं कंसं हत्वा तत्पितरं हरिः ।
 चक्रे यादवराजानमस्तिप्राप्ती च कंसगे ॥ २७ ॥
 जरासन्धस्य ते पुत्रयौ जरासन्धस्तदीरितः ।
 चक्रे स मथुरारोधं यादवैर्युद्धे शरैः ॥ २८ ॥
 रामकृष्णौ च मथुरां त्यक्त्वा गोमन्तमागतौ ।
 जरासन्धं विजित्याजौ पौण्ड्रकं वासुदेवकं ॥ २९ ॥
 पुरीं च द्वारकां कृत्वा न्यवसद् यादवैर्हतः ।
 भौमं तु नरकं हत्वा तेनानीताश्च कन्यकाः ॥ ३० ॥
 देवगन्धर्वयक्षाणां ता उवाह जनार्दनः ।
 षोडशस्त्रीसहस्राणि रुक्मिण्याद्यास्तयाश्च ॥ ३१ ॥
 सत्यभामासमायुक्तौ गरुडे नरकार्दनः ।
 मणिप्रौलं सरत्नश्च इन्द्रं जित्वा हरिर्दिवि ॥ ३२ ॥
 पारिजातं समानीय सत्यभामागृहेऽकरोत् ।
 सान्दीपनेश्च शस्त्रास्त्रं ज्ञात्वा तद्भालकं ददौ ॥ ३३ ॥
 जित्वा पञ्चजनं दैत्यं यमेन च सुपूजितः ।

१ रजकश्च प्रजल्पन्तमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अबधीत् काश्यपं मुचुकुन्देन पूजितः ॥ ३४
 वसुदेवं देवकीञ्च भक्तविप्राञ्च सौर्चयत् ।
 रेवत्यां बलभद्राञ्च यज्ञाते निशठोन्मुकौ ॥ ३५ ॥
 कृष्णात् शास्त्री जाम्बवत्यामन्यास्त्रन्येऽभवन् सुताः ।
 प्रद्युम्नोऽभूच्च रुक्मिण्यां षष्ठेऽङ्गि स हृतो बलात् ॥ ३६ ॥
 शम्बरेशाम्बुधौ क्षिप्तो मत्स्यो जग्राह धीवरः ।
 तं मत्स्यं शम्बरायादान्मायावत्यै च शम्बरः ॥ ३७ ॥
 मायावती मत्स्यमध्ये दृष्ट्वा स्वं पतिमादरात् ।
 पयोष सा तं चोवाच रतिस्तेऽहं पतिर्मम ॥ ३८ ॥
 कामस्त्वं शम्भुनानङ्गः कृतोऽहं शम्बरेण च ।
 हृता न तस्य पत्नी त्वं मायाञ्चः शम्बरं जहि ॥ ३९ ॥
 तच्छ्रुत्वा शम्बरं हत्वा प्रद्युम्नः सह भार्यया ।
 मायावत्या ययौ कृष्णं कृष्णो हृष्टोऽथ रुक्मिणी ॥ ४० ॥
 प्रद्युम्नादनिरुद्धोभूदुषापतिरुदारधीः ।
 वाणो बलिमुतस्तस्य सुतोषा शोणितं पुरं ॥ ४१ ॥
 तपसा शिवपुत्रोऽभूत् मायूरध्वजपातितः ।
 युद्धं प्राप्यसि वाण त्वं वाणं तुष्टः शिवोभ्यधात् ॥ ४२ ॥
 शिवेन क्रीडतीं गौरीं दृष्ट्वा सस्पृहा पतौ ।
 तामाह गौरी भर्ता ते निशि सुमेति दर्शनात् ॥ ४३ ॥
 वैशाखमासदादश्यां पुंसो भर्ता भविष्यति ।
 गौर्युक्ता^(१) हर्षिता चोषा गृहे सुता ददर्श तं ॥ ४४ ॥
 आत्मना सङ्गतं ज्ञात्वा तत्सख्या चित्रलेखया ।
 लिखिताहै चित्रपटादनिरुद्धं समानयत् ॥ ४५ ॥

१ तच्छ्रुत्वा इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कृष्णपीत्रं द्वारकातो दुहिता वाणमन्त्रिणः ।
 कुम्भाखट्टानिरुद्धो गार्दराय च्युषया सह ॥ ४६ ॥
 वाणध्वजस्य सम्पातै रक्षिभिः स निवेदितः ।
 अनिरुद्धस्य वाणेन युद्धमासीत्सदारणम् ॥ ४७ ॥
 श्रुत्वा तु नारदात् कृष्णः प्रद्युम्नबलभद्रवान् ।
 गरुडस्थोय जित्वाभीन् ज्वरं माहेश्वरन्तथा ॥ ४८ ॥
 हरिश्चक्ररथोयुद्धं बभूवाथ शशाशरि ।
 नन्दविनायकस्खन्दमुखास्तार्क्ष्यादिभिर्जिताः ॥ ४९ ॥
 जृम्भिते शङ्करे नष्टे जृम्भणास्त्रेण विष्णुना ।
 क्त्रिं सहस्रं बाहूनां रुद्रेणाभयमर्थितम् ॥ ५० ॥
 विष्णुना जीवितो वाणो द्विबाहुः प्रात्रवीच्छिवम् ।
 त्वया यदभयं दत्तं वाणस्यास्य मया च तत् ॥ ५१ ॥
 आवयोर्नास्ति भेदी वै भेदी नरकमाप्नुयात् ।
 शिवद्यैः पूजितो विष्णुः सोनिरुद्ध उषादियुक् ॥ ५२ ॥
 द्वारकान्तु गतो रेमे उग्रसेनादियादवैः ।
 अनिरुद्धात्मजो वज्रो मार्काण्डेयान्तु सर्ववित् ॥ ५३ ॥
 बलभद्रः प्रलम्बघ्नो यमुनाकर्षणो^(१)ऽभवत् ।
 द्विविदस्य कपेर्भेत्ता कौरवोन्मादनाशनः ॥ ५४ ॥
 हरी रेमेनेकमूर्त्ती रुक्मिण्यादिभिरीश्वरः ।
 पुत्रानुत्पादयामास त्वसंख्यातान् स यादवान् ।
 हरिवंशं पठेत् यः स प्राप्तकामो हरिं व्रजेत् ॥ ५५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये हरिवंशवर्णनं नाम
 द्वादशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

कुरुपाण्डवोत्पत्त्यादिकथनं ।

अधिरुवाच । भारतं सम्भवच्छामि कथमाहात्मप्रसङ्गम् ।

भूभारमहरद्विष्णुर्निर्मितीकृत्य पाण्डवान् ॥ १ ॥

विष्णुनाभ्यञ्जो ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रोऽन्निरन्नितः ।

सोमः सोमाद्बुधस्तस्मादेव आसोत् पुरूरवाः ॥ २ ॥

तस्मादायुस्ततो राजा नङ्गवोऽतो ययातिकः ।

ततः पुरुस्तस्य वंशे भरतोऽथ नृपः कुरुः ॥ ३ ॥

तदंशे शान्तनुस्तस्माद्भ्रीशो गङ्गासुतोऽनुजौ ।

चित्राङ्गदो विचित्रश्च सत्यवत्याश्च शान्तनोः ॥ ४ ॥

स्वर्गं गते शान्तनौ च भीष्मो भार्य्याविवर्जितः ।

अपालयत् भ्रातराज्यं वासुश्चित्राङ्गदो हतः ॥ ५ ॥

चित्राङ्गदेन द्वे कन्ये काशिराजस्य चाम्बिका ।

अम्बालिका च भीष्मेण आनीते विजितारिणा ॥ ६ ॥

भार्य्ये विचित्रवीर्यस्य यच्छाणा स दिवङ्गतः ।

सत्यवत्या ह्यनुमतादम्बिकायां नृपोभवत् ॥ ७ ॥

धृतराष्ट्रोऽम्बालिकायां पाण्डुश्च व्यासतः सुतः ।

गान्धार्य्यां धृतराष्ट्राच्च दुर्योधनमुखं शतम् ॥ ८ ॥

शतशृङ्गाश्रमपदं भार्यायोगाद् यतो मृतिः ।

ऋषिशापात्ततो धर्मात् कुन्त्यां पाण्डुर्युधिष्ठिरः ॥ ९ ॥

वाताद्भ्रीमोऽर्जुनः शक्रात्माद्रामश्चिकुमारतः ।

नकुलः सहदेवश्च पाण्डुर्माद्रीयतो मृतः ॥ १० ॥

कर्णः कुन्त्यां हि कन्यायां जातो दुर्योधनाश्रितः ।

कुरुपाण्डवयोर्वरन्दैवयोगाद्भूव ह ॥ ११ ॥

दुर्योधनो जतुगृहे पाण्डवानदहत् कुधीः ।
 दग्धागारादिनिष्क्रान्ता मातृषलात्तु पाण्डवाः ॥ १२ ॥
 ततस्तु एकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने ।
 मुनिवेशाः स्थिताः सर्वे निहत्य वकराक्षसम् ॥ १३ ॥
 ययुः पाञ्चालविषयं द्रौपद्यान्ते स्वयम्बरे ।
 सम्प्राप्ता बाहुवेधेन^(१) द्रौपदी पञ्चपाण्डवैः^(२) ॥ १४ ॥
 अर्द्धराज्यं ततः प्राप्ता ज्ञाता दुर्योधनादिभिः ।
 गाण्डीवञ्च धनुर्द्वियं पावकाद्रथमुत्तमम् ॥ १५ ॥
 सारथिञ्चार्जुनः सङ्घो कृष्णमत्तय्यशायकान् ।
 ब्रह्मास्त्रादीन्स्तथा द्रोणात्सर्वं शस्त्रविशारदाः ॥ १६ ॥
 कृष्णेन सोऽर्जुनो वज्रिं खाण्डवे समतर्पयत् ।
 इन्द्रवृष्टिं वारयञ्च शरवर्षेण पाण्डवः ॥ १७ ॥
 जिता दिशः पाण्डवैश्च राज्यञ्चक्रे युधिष्ठिरः ।
 बज्रस्त्राणां^(३) राजसूयं न सेहे तं सुयोधनः ॥ १८ ॥
 आत्रा दुःशासनेनोक्तः कर्णेन प्राप्तभूतिना ।
 द्यूतकार्ये शकुनिना द्यूतेन स युधिष्ठिरम् ॥ १९ ॥
 अजयत्तस्य राज्यञ्च सभास्थी मायया हसत् ।
 जितो युधिष्ठिरो आट्युक्तस्वारण्यकं ययौ ॥ २० ॥
 वने द्वादशवर्षाणि प्रतिज्ञातानि सोऽनयत् ।
 अयाशीतिसहस्राणि भोजयन् पूर्ववद् द्विजान् ॥ २१ ॥
 सधौम्यो द्रौपदीषल्लस्ततः प्रायादिराटकम् ।
 कङ्को द्विजो ह्यविज्ञातो^(४) राजा भीमोथ सूपकत् ॥ २२ ॥

१ बाहुभेदेन इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्रौपदीं पञ्च पाण्डवा इति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ वसुपूर्णमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः रत्नपूर्णमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कङ्को द्विजो ह्यभूच्छ्रेष्ठ इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वृहन्नक्षार्जुनी भार्या सैरिन्ध्री यमजौ तथा ।
 अन्यनाम्ना भीमसेनः कीचकञ्चाबधीन्निशि ॥ २३ ॥
 द्रौपदीं हर्तुकामं तं अर्जुनश्चाजयत् कुरून् ।
 कुर्वतो गोग्रहादींश्च तैर्ज्ञाताः पाण्डवा अथ ॥ २४ ॥
 सुभद्रा कृष्णभगिनी अर्जुनात्ममजीजनत् ।
 अभिमन्युन्ददौ तस्मै विराटखोत्तरां सुताम् ॥ २५ ॥
 सप्तार्क्षीहृषीकेश आसीदुर्मराजो रणाय सः ।
 कृष्णो द्रुतोज्ज्वोद् गत्वा दुर्योधनममर्षणम् ॥ २६ ॥
 एकादशाक्षौहृषीकेशं वृषं दुर्योधनं तदा ।
 युधिष्ठिरायार्द्धराज्यं देहि ग्रामांश्च पञ्च वा ॥ २७ ॥
 युध्यस्व वा वचः श्रुत्वा कृष्णमाह सुयोधनः ।
 भूसूचयं न दास्यामि योत्स्ये सङ्गुहणोद्यतः ॥ २८ ॥
 विश्वरूपन्दर्शयित्वा अष्टयुधं विदुरार्चितः^(१) ।
 प्रागाद्युधिष्ठिरं प्राह योधयैनं सुयोधनम् ॥ २९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आश्रये आदिपर्वादिवर्णनं नाम
 त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

कुरुपाण्डवसङ्ग्रामवर्णनं ।

अग्निववाच । यौधिष्ठिरो दुर्योधनो कुरुक्षेत्रं ययौ चमूः ।
 भीष्मद्रोणादिकान् दृष्ट्वा नायुध्यत गुरूर्निति ॥ १ ॥
 पार्थं ह्युवाच भगवान्नशोचा भीष्ममुखकाः ।
 शरीराणि विनाशीनि न शरीरो विनश्यति ॥ २ ॥

१ विदुरान्वित इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अयमात्मा परं ब्रह्म क्वहं ब्रह्मास्मि विद्धि तम् ।
 सिद्धसिद्धोः समो योगी राजधम्मं प्रपालय ॥ ३ ॥
 कृष्णोक्तोयार्जुनोऽयुधधृथस्थो वाद्यशब्दवान् ।
 भीष्मः सेनापतिरभूदादौ दौर्योधने बले ॥ ४ ॥
 पाण्डवानां शिखण्डी च तयोर्युद्धं बभूव ह ।
 धार्तराष्ट्राः पाण्डवांश्च जघ्नुर्युद्धे सभोष्मकाः ॥ ५ ॥
 धार्तराष्ट्रान् शिखण्ड्याद्याः पाण्डवा जघ्नुराहवे ।
 देवासुरसमं युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः ॥ ६ ॥
 बभूव स्वःस्थदेवानां प्रश्रयतां प्रीतिवर्द्धनम् ।
 भीष्मोस्त्रैः पाण्डवं सैन्यं दशाहोभिर्न्यपातयत् ॥ ७ ॥
 दशमे ह्यर्जुनो वागैर्भीष्मं वीरं ववर्ष ह ।
 शिखण्डी द्रुपदोक्तोऽस्त्रैर्ववर्ष जलदो यथा ॥ ८ ॥
 हस्यश्वरथपादातमन्योन्यास्त्रनिपातितम्^(१) ।
 भीष्मः स्वच्छन्दमृत्युश्च युद्धमार्गं प्रदर्शय च ॥ ९ ॥
 वसूक्तो वसुलोकाय शरशय्यागतः स्थितः ।
 उत्तरायणमीक्षंश्च ध्यायन् विष्णुस्तुवन् स्थितः ॥ १० ॥
 दुर्योधने तु शोकार्त्तं द्रोणः सेनापतिस्त्वभूत् ।
 पाण्डवे हर्षिते सैन्ये धृष्टद्युम्नश्चमूपतिः ॥ ११ ॥
 तयोर्युद्धं बभूवोयं यमराष्ट्रविवर्धनम् ।
 विराटद्रुपदाद्याश्च निमग्ना द्रोणसामरे ॥ १२ ॥
 दौर्योधनी महासेना हस्यश्वरथपत्तिनी ।
 धृष्टद्युम्नाधिपतिता द्रोणः काल इवावभौ ॥ १३ ॥
 हतोश्चत्यामा चेत्युक्ते द्रोणः शस्त्राणि चात्यजत् ।
 धृष्टद्युम्नशरक्रान्तः पतितः स महीतले ॥ १४ ॥

१ अन्योन्यास्त्रनिपीडितमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

पञ्चमेहनि दुर्द्धर्षः सर्वक्षत्रं प्रमथ्य च ।
 दुर्योधने तु प्रोक्तात्तं कर्णः सेनापतिस्वभूत् ॥ १५ ॥
 अर्जुनः पाण्डवानाञ्च तयोर्युद्धं बभूव ह ।
 शस्त्राशस्त्रि महारौद्रं देवासुररणोपमम् ॥ १६ ॥
 कर्णाजुनाख्ये सङ्ग्रामे कर्णोऽरीनबधीच्छरैः ।
 द्वितीयेहनि कर्णस्तु अर्जुनेन निपातितः ॥ १७ ॥
 शल्यो दिनार्द्धं युयुधे च्छबधीक्षं युधिष्ठिरः ।
 युयुधे भीमसेनेन हतसैन्यः सुयोधनः ॥ १८ ॥
 बह्वन् हत्वा नरादींश्च भीमसेनमथाव्रवीत् ।
 गदया प्रहरन्तं तु भीमस्तन्तु व्यपातयत् ॥ १९ ॥
 गदयान्यानुजास्तस्य तस्मिन्नष्टादशेहनि ।
 रात्रौ सुषुप्तञ्च बलं पाण्डवानां न्यपातयत् ॥ २० ॥
 अक्षौहिणीप्रमाणन्तु अश्वत्थामा महाबलः ।
 द्रौपदेयान् सपाञ्चालान् धृष्टद्युम्नश्च सोऽबधीत् ॥ २१ ॥
 पुत्रहीनां द्रौपदीं तां रुदन्तीमर्जुनस्ततः ।
 शिरोमणिं तु जग्राह गेधिकास्त्रेण तस्य च ॥ २२ ॥
 अश्वत्थामास्त्रनिर्द्दग्धं जीवयामास वै हरिः ।
 उत्तरायास्ततो गर्भं स परोक्षिदभून्नृपः ॥ २३ ॥
 कृतवर्मा कृपो द्रौणिस्त्रयो मुक्तास्ततो रणात् ।
 पाण्डवाः सात्यकिः कृष्णः सप्त मुक्ता ल चापरे ॥ २४ ॥
 स्त्रियश्चात्ताः समाश्रयस्य भीमाद्यैः स युधिष्ठिरः ।
 संस्कृत्य प्रहृतान् वीरान् दत्तोदकधनादिकः ॥ २५ ॥
 भीष्माच्छान्तनवश्रुत्वा धर्मान् सर्वांश्च शान्तिदान् ।
 राजधर्मान्मोक्षधर्मान्दानधर्मान् नृपोऽभवत् ॥ २६ ॥
 अश्वमेधे ददौ दानं ब्राह्मणेभ्योरिर्मर्दनः ।

श्रुत्वाजुं नान्मौषलेयं^(१) यादवानाच्च सङ्गयम् ।
 राज्ये परीक्षितं स्थाप्य सानुजः स्वर्गमाप्तवान्^(२) ॥ २७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे अग्निषे महाभारतवर्णनं नाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

पाण्डवचरितवर्णनम् ।

अग्निखवाच । युधिष्ठिरे तु राज्यस्थे आश्रमादाश्रमान्तरम् ।
 धृतराष्ट्रो वनमगाद् गान्धारी च पृथा द्विज ॥ १ ॥
 विदुरस्वामिना दग्धो वनजेन दिवङ्गतः ।
 एवं विष्णुर्भुवो भारमहरद्दानवादिकम् ॥ २ ॥
 धर्मायाधर्मनाशाय निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ।
 स विप्रप्रापव्याजेन मुषलेनाहरत् कुलम् ॥ ३ ॥
 यादवानां भारकरं वज्रं राज्येभ्यश्चेचयत् ।
 देवादेशात् प्रभासे स देहं त्यक्त्वा स्वयं हरिः ॥ ४ ॥
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके पूज्यते स्वर्गवासिभिः ।
 बलभद्रोनन्तमूर्त्तिः पातालस्वर्गमीयिवान् ॥ ५ ॥
 अविनाशी हरिर्देवो ध्यानभिर्द्ध्यय एव सः ।
 विना तं द्वारकास्थानं ज्ञावयामास सागरः ॥ ६ ॥
 संस्कृत्य यादवान् पार्थो दत्तोदकधनादिकः ।
 स्त्रियोऽष्टावक्रशापेन भार्या विष्णोश्च याः स्थिताः ॥ ७ ॥
 पुनस्तच्छापतो नीता गोपालैर्लगुडायुधैः ।
 अर्जुनं हि तिरस्कृत्य पार्थः शोकस्रकार ह ॥ ८ ॥
 व्यासेनाश्रवासितो मेने बलं मे कृष्णसन्निधौ ।

१ मौषलेनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वर्गमाप्तुधादिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

हस्तिनापुरमागत्य पार्थः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ८ ॥
 युधिष्ठिराय स भ्रात्रे पालकाय नृणान्तदा ।
 तद्भुक्तानि चास्त्राणि स रथस्ते च वाजिनः ॥ १० ॥
 विना ह्यधेन तन्नद्यं दानञ्चाश्रोत्रिये यथा ।
 तच्छ्रुत्वा धर्मराजस्तु राज्ये स्थाप्य परीक्षितम् ॥ ११ ॥
 प्रस्थानं प्रस्थितो धीमान् द्रौपद्या भ्रातृभिः सह ।
 संसारानित्यतां ज्ञात्वा जपन्नष्टशतं हरेः ॥ १२ ॥
 महापथे तु पतिता द्रौपदी सहदेवकः ।
 नकुलः फाल्गुनो भीमो राजा शोकपरायणः ॥ १३ ॥
 इन्द्रानीतरथाख्यः सानुजः स्वर्गमाप्तवान् ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनादींश्च वासुदेवं च हर्षितः ।
 यतत्ते भारतं प्रीतं यः पठेत्स दिवं व्रजेत् ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे अभिये महाभारतवर्णनं नाम
 पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ षोडशोऽध्यायः ।

बुद्धाद्यवतारकथनम् ।

अभिरुवाच । वक्ष्ये बुद्धावतारस्य पठतः प्रहृष्टतोर्यदम् ।
 पुरा देवासुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥
 रक्ष रक्षेति शरणं वदन्तो जगमुरीश्वरम् ।
 मायामोहस्वरूपोसौ शुद्धोदनस्ततोऽभवत् ॥ २ ॥
 मोहयामास दैत्यांस्तस्याजिता वेदधर्मकम् ।
 ते च बौद्धा बभूवुर्हि तेभ्योन्ये वेदवर्जिताः ॥ ३ ॥
 आर्हतः सोऽभवत् पश्चादाहृतानकरोत् परान् ।
 एवं पाषण्डिनो जाता वेदधर्मादिर्वर्जिताः ॥ ४ ॥

नरकार्हे कर्म चक्रुर्गृहीष्यन्त्यधमादपि ।
 सर्वे कलियुगान्ते तु भविष्यन्ति च सङ्कराः ॥ ५ ॥
 दस्यवः श्रीलहीनाश्च वेदो वाजसनेयकः ।
 दश पञ्च च शाखा वै प्रमाणेन भविष्यति ॥ ६ ॥
 धर्मकञ्चुकसंवीता अधर्मरुचयस्तथा ।
 मानुषान् भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छाः पार्थिवरूपिणः ॥ ७ ॥
 कल्की विष्णुयज्ञःपुत्री याज्ञवल्क्यपुरोहितः ।
 उत्सादयिष्यति म्लेच्छान् गृहीतास्त्रः कृतयुधः ॥ ८ ॥
 स्थापयिष्यति मर्यादां चातुर्वर्ण्ये यथोचिताम् ।
 आश्रमेषु च सर्वेषु प्रजाः सद्धर्मवर्त्मनि ॥ ९ ॥
 कर्षिकरूपं परित्यज्य हरिः स्वर्गं गमिष्यति ।
 ततः कृतयुगन्नाम पुरावत् सन्भविष्यति ॥ १० ॥
 वर्षाश्रमाश्च धर्मेषु खेषु स्थास्यन्ति सत्तम ।
 एवं सर्वेषु कल्पेषु सर्वमन्वन्तरेषु च ॥ ११ ॥
 अवतारा असङ्ख्याता अतीतानागतादयः ।
 विष्णोर्द्वावताराख्यानं यः पठेत् षट्शतयुगैः ॥ १२ ॥
 सोवाप्तकामो विमलः सकुलः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 धर्माधर्मव्यवस्थानमेवं वै कुरुते हरिः ।
 अवतीर्यश्च स गतः सर्गादेः कारणं हरिः ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये बुद्धकल्कवतारवर्णनं नाम
 षोडशोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

सृष्टिविधयकवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । जगत्सर्गादिकां त्रीडां विष्णोर्वक्षेधुना षट्शु ।
 सर्गादिहृत् स सर्गादिः सृष्ट्यादिः सगुणोगुणः ॥ १ ॥

ब्रह्माव्यक्तीं सदाग्रेऽभूत् न खं रात्रिदिनादिकं ।
 प्रकृतं पुरुषं विधातुं पविश्याद्ब्रह्माभयत्ततः ॥ २ ॥
 सर्गकाले महत्तत्त्वमहद्भूतस्ततोऽभवत् ।
 वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिसैव तामसः ॥ ३ ॥
 अहङ्काराच्छन्दमात्रमाकाशमभवत्ततः ।
 स्पर्शमात्रोऽनिलस्तस्मान्मृदुमात्रोऽनलस्ततः ॥ ४ ॥
 मसमात्रा आप इतो गन्धमात्रा महौ स्मृता^(१) ।
 अहङ्कारान्तामसात्तु तैजसानोन्द्रियाणि च ॥ ५ ॥
 वैकारिका दृश देवा मन एकादशेन्द्रियम् ।
 ततः स्वयम्भूर्भगवान्^(२) सिसृद्धुर्विभिन्नाः प्रजाः ॥ ६ ॥
 अप एव ससर्जादौ ताम् वार्यमवासृजत्^(३) ।
 आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥ ७ ॥
 अयनन्तस्य ताः पूर्वन्तेन नारायणः स्मृतः ।
 हिरण्यवर्गमभवत्^(४) तद्गण्डमुदकेण्यम् ॥ ८ ॥
 तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा स्वयम्भूर्गति नः श्रुतम् ।
 हिरण्यगर्भा^(५) भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ॥ ९ ॥
 तद्गण्डमकरोत् द्वैधन्दिवं भुवमथापि च ।
 तथोः शकलधोर्मन्थ्ये आकाशमसृजत् प्रभुः ॥ १० ॥
 अश्रु पारिप्लवां पृथ्वीं दिशश्च दृशश्चा दधे ।
 तत्र कालं मनो वाचं कामं क्रोधमथो रतिम् ॥ ११ ॥

१ विष्णुमिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

२ गन्धमात्रा धरित्राभूदिति ख, ग, घ, चिह्नितपुलकत्रयपाठः ।

३ ततः स्वयम्भूर्भगवानित्यारभ्य सद्यःसिद्धेन प्रजापतिरित्युक्तपाठस्तु महाभारतीय-
 ह्रिविश्वपाठेषु उद्धृत इति अधवमीयते उभयत्र क्रमेण पाठसंभ्यात ।

४ ताम् वीजमथासृजदिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

५ हिरण्यगर्भमभवदिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

६ हिरण्यवर्ग इति ग, चिह्नितपुलकपाठः ।

ससर्ज सृष्टिन्तद्रूपां सृष्टुमिच्छन् प्रजापतिः ।
 विद्युतोश्निमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ॥ १२ ॥
 वयांसि च ससर्जादौ पर्जन्यश्चाथ वव्रातः ।
 ऋचो यजूंषि सामानि निर्ममे यज्ञसिद्धये ॥ १३ ॥
 साध्यास्तैरयजन्देवान् भूतमुच्चावचं भुजात्^(१) ।
 सनत्कुमारं रुद्रश्च ससर्ज क्रोधसम्भवम् ॥ १४ ॥
 मरीचिमन्यङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 वसिष्ठं मानसाः सप्त ब्रह्माण इति निश्चिताः^(२) ॥ १५ ॥
 सप्तैते जनयन्ति स्म प्रजा रुद्राश्च सत्तम ।
 द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् ॥
 अर्द्धेन नारी तस्यां स ब्रह्मा वै चासृजत् प्रजाः ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम

सप्तदशोऽध्यायः ।

अथ अष्टादशोऽध्यायः ।

स्वायम्भुववंशवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । प्रियव्रतोत्तानपादौ मनोः स्वायम्भुवात् सुतौ ।
 अजीजनत्स तां कन्यां शतरूपां तपोन्विताम्^(१) ॥ १ ॥

१ भूतमुच्चावचं ह्यजादिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः साध्यास्तैरयजन् देवान् भूतमुच्चावचं प्रजा इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निश्चितमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अजीजनत् सुतां कन्यां सदूपाश्च तपोन्वितामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अजीजनत् सुतां कन्यां शतरूपां तपोन्वितामिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

काम्यां^(१) कर्द्दमभार्यातः सम्राट् कुक्षिर्विराट् प्रभुः ।
 सुरचामुत्तमो जज्ञे पुत्र उत्तानपादतः ॥ २ ॥
 सुनीत्यान्तु ध्रुवः पुत्रस्तपस्तेपे स कीर्तये ।
 ध्रुवो वर्षसहस्राणि त्रीणि दिव्यानि हे मुने ॥ ३ ॥
 तस्मै प्रीतो हरिः प्रादान्मुन्ये स्थानकं स्थिरम्^(२) ।
 श्लोकं पपाठ ह्युशना वृद्धिं दृष्ट्वा स तस्य च ॥ ४ ॥
 अहोऽस्य तपसो वीर्यमहो श्रुतमहोद्भूतम् ।
 यमद्य^(३) पुरतः कृत्वा ध्रुवं सप्तर्षयः स्थिताः ॥ ५ ॥
 तस्मात् शिष्टिञ्च^(४) भव्यञ्च ध्रुवाच्छम्भुर्व्याजयत ।
 शिश्येराधत्त^(५) सुच्छाया पञ्च पुत्रानकल्मषान् ॥ ६ ॥
 रिपुं रिपुञ्जयं रिपुं वृकलं वृकतेजसम् ।
 रिपोराधत्त वृहती चाक्षुषं सर्वतेजसम् ॥ ७ ॥
 अजीजनत् पुष्करिण्यां वीरिण्यां चाक्षुषो मनुम् ।
 मनोरजायन्त दश नडूलायां सुतोत्तमाः ॥ ८ ॥
 ऊरुः^(६) पुरुः शतशुम्भस्तपस्वी सत्यवाक्कविः ।
 अग्निष्टुरतिराजश्च सुशुम्भश्चाभिमन्युकः ॥ ९ ॥
 ऊरुरजनयत् पुत्रान् घडाग्नेयी महाप्रभान् ।
 अङ्गं सुमनसं स्वातिं क्रतुमङ्गिरसङ्गयम् ॥ १० ॥
 अङ्गात् सुनीथापत्यं वे वेशमेकं व्यजायत ।

१ काम्या इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ स्थानमृषमसिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यदत्र इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तस्मात् शिष्टिञ्च इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ शिश्येराधत्त इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ ऊरुरिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अरक्षकः पापरतः स हतो मुनिभिः कुशैः ॥ ११ ॥
 प्रजार्थमृषयोथास्य ममन्युर्दक्षिणं करम् ।
 वेणुस्य मथिते पाणौ सम्बभूव पृथुर्नृपः ॥ १२ ॥
 तं दृष्ट्वा मुनयः प्राङ्गरेष वै मुदिताः प्रजाः ।
 करिष्यति महातेजा यशश्च प्राप्स्यते महत् ॥ १३ ॥
 स धन्वी कवचो जातस्तेजसा निर्दहन्निव ।
 पृथुर्वेणुः प्रजाः सर्वा ररक्ष क्षत्रपूर्वजः ॥ १४ ॥
 राजसूयाभिषिक्तानामायः^(१) स पृथिवीपतिः ।
 तस्माच्चैव समुत्पन्नौ निपुणौ सूतमागधौ ॥ १५ ॥
 तत्स्तोत्रस्रक्तुर्वीरौ राजाभूज्जनरञ्जनात् ।
 दग्धा गीस्तेन शस्यार्थं प्रजानां जीवनाय च ॥ १६ ॥
 सह देवैर्मुनिगणैर्गन्धर्वैः साधुरोगणैः ।
 पितृभिर्दानवैः सपैर्वीरुद्भिः पर्वतैर्जनैः ॥ १७ ॥
 तेषु तेषु च पात्रेषु दृह्यमाना वसन्धरा ।
 प्रादाद्यथेष्वितं क्षीरक्तेन प्राणानधारयत् ॥ १८ ॥
 पृथोः पुत्रौ तु धर्मधौ जज्ञातऽन्तर्दिंपालिनौ ।
 शिश्वशिङ्गनी हविर्दानमन्तर्दानात् यजायत ॥ १९ ॥
 हविर्दानात् षडाग्रेयो धीषणाजनयत् सुतान् ।
 प्राचीनवर्हिष श्रुक्रं^(२) गय क्रुषां व्रजाजिनौ ॥ २० ॥
 प्राचीनाग्राः कुष्मास्तस्य पृथिव्यां यजतो यतः ।
 प्राचीनवर्हिर्भगवान् महानासीत्प्रजापतिः ॥ २१ ॥
 सर्वगाऽद्यत्तं^(३) सामुद्री दण प्राचीनवर्हिषः ।

१ राजसूयाभिषिक्तानामाय इति स्य चिञ्जितपुस्तकपाठः ।

२ श्रुधर्मिनि ग. लिङ्गितपुस्तकपाठः ।

सर्वे प्रचतसो नाम धनुर्वेदस्य पारगाः ॥ २२ ॥

अष्टशतधर्मचरणास्तेतप्यन्त महत्तपः ।

दशवर्षसहस्राणि समुद्रसलिलंशयाः ॥ २३ ॥

प्रजापतित्वं सम्प्राप्य तुष्टा विष्णोश्च निर्गताः ।

भूः खं श्याप्तं हि तरुभिस्तांस्तरुनदर्हस्यते ॥ २४ ॥

मुखजाग्रिमरुद्धां च दृष्ट्वाचाय द्रुमत्तयम् ।

उपगम्याद्भवेदितान् राजा सोमः प्रजापतीन् ॥ २५ ॥

कोपं यच्छत दास्यसि कन्यां दो भारिषां वराम् ।

तपस्विनो मुनिः कमडोः^(१) प्रभ्रुोचायां ममेव च ॥ २६ ॥

भविष्यं जानता सृष्टा भार्या वोऽस्तु कुलद्वरिणी ।

अस्यामत्यत्यते दक्षः प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ २७ ॥

पचतसस्तां जगृह्णद्द्वीस्याश्च ततोऽभवत् ।

अचरांश्च चरांश्चैव द्विपदोय चतुष्पदः ॥ २८ ॥

स सृष्ट्वा मनसा^(२) ददाः पश्चादसृजत स्त्रियः ।

ददौ स दश धर्माण कश्यपाय त्रयोदश ॥ २९ ॥

सप्तविंशति सोमाय चतस्तोऽशिरुर्नेमिने ।

द्वे चैव बह्वृपत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे अटात्^(३) ॥ ३० ॥

तासु देवाश्च नागाद्या भैथुनाम्यन्ता पुगा ।

धर्मसर्गस्यदन्त्यामि दशपक्षीषु धर्मतः ॥ ३१ ॥

विश्वेदेवास्तु विश्वायाः साध्यान साध्ना व्यजायत ।

मरुत्त्वया मरुत्त्वन्तो वसोस्तु वसवोऽ भवन् ॥ ३२ ॥

भानोस्तु भानवः पुत्रा मुहूर्त्तास्तु मुहूर्त्तजाः ।

१ कण्ठोरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः कर्णोरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ म दृष्ट, मनसा इति ख, ग चिह्नितपुस्तकपाठ ।

३ द्वे चैव माण्डवे तस इति ग चिह्नितपुस्तकपाठ ।

सखाया^(१) धर्मतो घोषो नागवीथो^(२) च यामिजा ॥ ३३ ॥
 एधिवीविषयं सर्वमरुन्धत्यां व्यजायत ।
 सङ्ख्यायान्तु सङ्ख्या इन्दोर्गच्छतः सुताः ॥ ३४ ॥
 आपो भ्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोनलः^(३) ।
 प्रत्यूषश्च प्रभाषश्च वसवोद्यौ च नामतः ॥ ३५ ॥
 आपस्य पुत्रो वेतखड्गः अमः शान्तो मुनिस्तथा ।
 भ्रुवस्य कान्तो लोकान्तो वर्चाः सोमस्य वै सुतः ॥ ३६ ॥
 धरस्य पुत्रो द्रविणो^(४) ऊतहृद्व्यवहस्तथा ।
 मनोहरायाः शिशिरः प्राणोय रमणस्तथा^(५) ॥ ३७ ॥
 पुत्रोजवोनिलस्यासीद्विज्ञातोऽनलस्य च ।
 अग्निपुत्रः कुमारश्च शरस्तम्बे व्यजायत ॥ ३८ ॥
 तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजः ।
 कृत्तिकातः कान्तिकेयो यतिः सनत्कुमारकः^(६) ॥ ३९ ॥
 प्लुषादेवलो जज्ञे विश्वकर्मा प्रभाषतः ।
 कर्त्ता शिल्पसहस्राणां त्रिदशानाञ्च वर्द्धकिः ॥ ४० ॥
 मनुष्याश्चोपजीवन्ति शिल्पं वै भूषणादिकं ।
 सुरभी^(७) कश्यपाद्द्रुद्वानिकाटश विजजुषो ॥ ४१ ॥
 महादेवप्रसादेन तपसा भार्विता सर्तो ।

१ लखाया इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

२ नगवीथो इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

३ धरश्चैवानिलोनल इति ख. ग. चिह्नितपुस्तकद्वयपाठ ।

४ धरिप इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

५ शरणस्तथेति ग. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

६ शान्त सनत्कुमारत इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

७ सुरभी इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठ ।

यजेकपाद्विभ्रंभ्रस्त्वया रुद्राश्च सप्तम^(१) ॥ ४२ ॥
 लघुस्रैवात्मजः श्रीमान्विश्वरूपो महायज्ञाः ।
 हरश्च बह्वरूपश्च व्यस्वकश्चापराजितः ॥ ४३ ॥
 टषाकपिश्च शम्भुश्च कपर्दी रेवतस्तथा ।
 मृगव्याधश्च सर्पश्च कपाली दश चैकवः ।
 रुद्राणां च शतं स्रद्धं यैर्द्याप्तं सचराचरं ॥ ४४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम
 अष्टादशोऽध्यायः ।

अथोनिंशतितमोऽध्यायः ।

कश्यपवंशवर्णनम् ।

अभिरुवाच । कश्यपस्य वदे सर्गमदित्यादिषु हे मुने ।
 चाक्षुषे तुषिता देवास्तेऽदित्यां कश्यपात्पुनः ॥ १ ॥
 आसन् विष्णुश्च शक्रश्च त्वया धाता तथार्थ्यमा ।
 पृषा विवस्वान् सविता मित्रोथ वरुणो भगः ॥ २ ॥
 अंशुश्च द्वादशादित्या आसन् वैवस्वतेन्तरे ।
 अरिष्टनेमिपत्नीनामपत्यानीह षोडश ॥ ३ ॥
 बह्वपुत्रस्य विदुषश्चतस्रो विद्युतः सुताः^(२) ।
 प्रत्यङ्गिरसजाः श्रेष्ठाः कृशाश्वस्य सुरायुधाः ॥ ४ ॥
 उदयास्तमने सूर्यं तददेते युगे युगे ।
 हिरण्यकभिर्पुर्दित्यां हिरण्याक्षश्च कश्यपात् ॥ ५ ॥

१ सप्तम इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कृता इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सिंहाका चामवत् कर्ता विप्रचित्तः परिग्रहः ।
 गच्छप्रभृतयस्तस्यां सौहृदिकेया इति श्रुताः ॥ ६ ॥
 हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः प्रथितौजसः ।
 अनुज्जादश्च ज्जादश्च प्रजादश्चानिवेशिवः ॥ ७ ॥
 संज्ञादश्च ऽनुरथाभूत् ज्जादपुत्रो ज्जदस्तथा ।
 ज्जदस्य पुत्र आयुमान्^(१) शिबिर्वास्त्राल खव च ॥ ८ ॥
 विरोधस्तु प्राज्ञादिर्बलिर्जज्ञे विरोधनात् ।
 बलेः पुत्रशतं त्वासीद्वा^(२)ष्टे^(३) महासुते ॥ ९ ॥
 पुराकल्पे हि वागेन प्रसाद्योमापतिं वरः^(४) ।
 पार्श्वतो विहरिष्यामीत्येवं प्राप्तश्च ईश्वरात्^(५) ॥ १० ॥
 हिरण्यक्षसुताः पञ्च प्रभृत्स्वर्गः शकुनिस्त्वित^(६) ।
 द्विमूर्धा शश्वरायस्व^(७) शतभासनं दनोः सुताः ॥ ११ ॥
 स्वभानौस्तु प्रभा कन्या पुलोमस्तु गर्ची रूता ।
 उपदानवी ह्यशिरा शर्मिष्ठा वार्यपर्वणी ॥ १२ ॥
 पुलोमा कालका चैव देशानरमृत उभे ।
 कश्यपस्य तु भार्ये दे तयोः पुत्राश्च कौश्लयः ॥ १३ ॥
 प्रजादस्य चतुष्कोशो निवातकवचाः कुले ।
 ताम्रायाः षट् सुताः स्युश्च काकी श्वेती च भास्यपि ॥ १४ ॥
 गृध्रिका श्चि सुयोवा^(८) ताम्यः काकाद्योऽभवन् ।

१ महादपुत्र आयुमानिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वाणञ्जुडमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ प्रभृमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ इत्येव प्राप्नोथरादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ भार्येः शकुनिस्त्विति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः शकुनिस्त्विति ड, चिह्नितपुस्तक-
पाठः ।

६ द्विमूर्धा शश्वरायाम् इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ गृध्रिका च श्चिचयोरी इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः गृध्रिकाश्चिचयोरी

इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अश्वखेष्टाश्च ताम्राया अरुणो गारुडस्तथा ॥ १५ ॥
 विनतायाः सहस्रन्तु सर्पाश्च सुरसाभवाः ।
 काद्रवेयाः सहस्रन्तु शेषवासुकितक्षकाः ॥ १६ ॥
 दंष्ट्रिणः क्रोधवशजा धरोत्थाः (१) पक्षिणो जले ।
 सुरभ्यां गोमहिष्यादि इरोत्पन्नास्तृणादयः ॥ १७ ॥
 खसायां यक्षरक्षांसि मुनेरसुरसोभवन् ।
 अरिष्टायान्तु गन्धर्वाः कश्यपाद्धि स्थिरश्चरं (२) ॥ १८ ॥
 यथा पुत्रादयोऽसङ्ख्या देवैर्वेदानवा जिताः (३) ।
 दितिर्विनष्टपुत्रा वै तोषयामास कश्यपं ॥ १९ ॥
 पुत्रमिन्द्रपहत्तारमिच्छती प्राप कश्यपात् ।
 पादाप्रक्षालनात् सुप्ता तस्या गर्भे जघान ह ॥ २० ॥
 किद्रमन्विथ्य चिन्तुते देवा मरुतोऽभवन् ।
 शक्रस्यैकोनपञ्चाशत्सहाया दीप्ततेजसः ॥ २१ ॥
 यतत् सर्वं हरिर्ब्रह्मा अभिषिच्य पृथुं नृपं ।
 ददौ क्रमेण राज्यानि अन्येषामधिपो हरिः ॥ २२ ॥
 द्विजौघधीनां चन्द्रश्च अपान्तु वरुणो नृपः ।
 राज्ञां वैश्रवणो राजा सूर्याणां विष्णुरीश्वरः ॥ २३ ॥
 वसूनां पावको राजा मरुतां वासवः प्रभुः ।
 प्रजापतीनां दक्षोऽथ प्रजादो दानवाधिपः ॥ २४ ॥
 पितृणां च यमो राजा भूतादीनां हरः (४) प्रभुः ।
 हिमवांश्चैव शैलानां नदीनां सागरः प्रभुः ॥ २५ ॥

१ धरण्या रति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कश्यपाद्धि परस्परमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ देवैर्देवैः पराजिता इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ भूतानाश्च हर इति ग, उ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गन्धर्वाणां चित्ररथो नागानामथ वासुकिः ।
 सर्पाणां तक्षको राजा गरुडः पक्षिणामथ ॥ २६ ॥
 येरावतौ गजन्द्राणां गोवृषोथ गवामपि ।
 मृगाणामथ शार्दूलः प्लक्षो वनस्पतीश्वरः ॥ २७ ॥
 उच्चैःश्रवास्तथाश्वानां सुधन्वा पूर्वपालकः ।
 दक्षिणस्यां शङ्खपदः केतुमान् पालको जले ।
 हिरण्यरोमकः सौम्ये प्रतिसर्गायमीरितः ॥ २८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिसर्गवर्णनं नाम
 जनविंशतितमो अध्यायः ।

अथ विंशतितमोऽध्यायः ।

सर्गविषयकवर्णनं ।

अग्निरुवाच । प्रथमो महतः सर्गो विज्ञेयो ब्रह्मणस्तु सः ।
 तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गो हि स स्मृतः ॥ १ ॥
 वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गश्चेन्द्रियकः स्मृतः ।
 इत्येष प्राकृतः सर्गः सम्भूतो बुद्धिपूर्वकः ॥ २ ॥
 मुख्यः सर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।
 तिर्यक्क्षोतास्तु यः प्रोक्तः सैर्यग्योन्यस्ततः स्मृतः ॥ ३ ॥
 तथोद्गुक्षोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ।
 ततोर्वाक्क्षोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः ॥ ४ ॥
 अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्विकस्तामसश्च यः ।
 पक्षैते वैकृताः सर्गाः प्राकृताश्च त्रयः स्मृताः ॥ ५ ॥
 प्राकृतो वैकृतश्चैव ऋषीमारो नवमस्तथा ।

ब्रह्मतो नव सर्गास्तु जगतो मूलहेतवः ॥ ६ ॥
 ख्यात्याद्या दक्षकन्यास्तु भृग्वाद्या उपयेमिरे ।
 नित्यो नैर्मात्तकः सर्गस्त्रिधा प्रकथितो जनैः ॥ ७ ॥
 प्राकृता दैनन्दिनी स्यादन्तरप्रलयदानु ।
 जायते यत्रानुदिनं नित्यसर्गो हि सम्मतः ॥ ८ ॥
 देवौ धाताविधातारौ भृगोः ख्यातिरसूयत ।
 श्रियश्च पत्नी विष्णोर्यास्तु ता शक्रेण वृद्धये ॥ ९ ॥
 धातुर्विधातुर्दौ पुत्रौ क्रमात् प्राणो मृकण्डुकः ।
 मार्कण्डेयो मृकण्डोश्च जज्ञे वेदशिरास्ततः ॥ १० ॥
 पौर्णमासश्च सम्भूत्यां मरीचेरभवत् सुतः ।
 स्मृत्यामङ्गरसः पुत्राः सिनीवाली कुङ्कस्तथा ॥ ११ ॥
 राकाश्चानुमतिश्चात्रेनसूयाप्यजीजनत् ।
 सोमं दुर्वाससं पुत्रं दत्तात्रेयश्च योगिनम् ॥ १२ ॥
 प्रीत्यां पुलस्त्यभार्यायां दत्तोत्तिलस्तत्सुतोभवत् ।
 क्षमायां^(१) पुलह्याज्जाताः सद्दिष्णुः कर्मपादिकाः ॥ १३ ॥
 सप्तत्याश्च क्रतुरासन् बालिखिल्या महौजसः ।
 अङ्गुष्ठपर्वमात्रास्ते ये हि षष्टिसहस्रिणः ॥ १४ ॥
 उर्जायाश्च वशिष्ठाच्च राजा गात्रोर्ध्वबाह्वकः^(२) ।
 सवनश्चालघुः शुक्रः^(३) सुतपाः सप्त चर्घयः ॥ १५ ॥
 पावकः पवमानोभूच्छुचिः स्नाहार्घ्रजोभवत् ।

१ कुमार्यामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रजोगोत्रोर्ध्वबाह्वकं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः राजा शात्रोर्ध्वबाह्वक इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः, रजोगोत्रोर्ध्वबाह्वक इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सबलश्चालघुः शुक्र इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अग्निस्वात्ता वर्हिषदोऽनमयः सामयो ह्यजात् (१) ॥ १६ ॥
 पितृभ्यश्च स्वधायाश्च मेना वैधारिणी सुते(१) ।
 हिंसाभार्या त्वधर्मस्य तयोर्जज्ञे तथाऽतम् ॥ १७ ॥
 कन्या च निष्कृतिस्ताभ्यां भयन्नरकमेव च ।
 माया च वेदना चैव मियुनन्त्विदमेतयोः ॥ १८ ॥
 तयोर्जज्ञेथ वै मायां मृत्युं भूतापहारिणम् ।
 वेदना च सुतं चापि दुःखं जज्ञेथ रौरवात् ॥ १९ ॥
 मृत्योर्बाधिजराशोकदृशाक्रोधाश्च जज्ञिरे ।
 ब्रह्मणश्च रुदन् जातो रोदनाद्ब्रह्मनामकः ॥ २० ॥
 भवं शर्वमथेशानं तथा पशुपतिं द्विज ।
 भीममुग्रं महादेवमुवाच स पितामहः ॥ २१ ॥
 दक्षकोपाश्च तद्भार्या देहन्त्याज सा सती ।
 द्विमवदुद्धिता भूत्वा पत्नी शम्भोरभूत् पुनः ॥ २२ ॥
 ऋषिभ्यो नारदादुक्ताः पूजाः स्नानादिपूर्विकाः ।
 स्वायम्भुवाद्यास्ताः कृत्वा विष्णादेर्भुक्तिमुक्तिदाः ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम
 विंशतितमोऽध्यायः ।

अथ एकविंशोऽध्यायः ।

सामानप्रपूजाकथनं ।

नारद उवाच । सामान्यपूजां विष्णादेर्वक्ष्ये मन्त्रांश्च सर्वदान् ।

समस्तपरिवाराय अच्युताय नमो यजेत् ॥ १ ॥

१ सामर्थ्ये ह्यगादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः, अग्निपाला वर्हिषदो ह्याश्रुपाः
 सामर्थ्यो ह्यजादिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वैशारिणी सुते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घात्रे विधात्रे गङ्गायै यमुनायै निधी तथा ।
 द्वारत्रियं वास्तुनवं शक्तिं कूर्ममनन्तकम् ॥ २ ॥
 एथिवीं धर्मकं ज्ञानं वैराग्यैश्वर्यमेव च ।
 अर्धर्मादीन् कन्दनासपद्मकेसरकर्णिकाः ॥ ३ ॥
 ऋग्वेदाद्यं कृताद्यञ्च सत्वाद्यर्कादिमण्डलम् ।
 विमलोल्लिखिणी ज्ञाना क्रिया योगा च ता यजेत् ॥ ४ ॥
 प्रह्वीं सख्यां तथेशानानुग्रहासनमूर्त्तिकाम्^(१) ।
 दुर्गां गिरिङ्गा^(२)ं क्षत्रं वासुदेवादिकं यजेत् ॥ ५ ॥
 हृदयश्च शिरः शूलं वर्मनेत्रमयास्त्रकम् ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं श्रीवत्सं कौस्तुभं यजेत् ॥ ६ ॥
 वनमालां श्रियं पुष्टिं गरुडं गुरुमर्चयेत् ।
 इन्द्रमग्निं यमं रक्षो जलं वायुं धनेश्वरम् ॥ ७ ॥
 ईशानन्तमजं चास्त्रं वाहनं कुमुदादिकम् ।
 विष्वक्सेनं मण्डलादौ सिद्धिः पूजादिना भवेत् ॥ ८ ॥
 शिवपूजाथ सामान्या पूर्वं नन्दिनमर्चयेत् ।
 महाकाशं यजेद्गङ्गां^(३) यमुनाञ्च गणादिकम् ॥ ९ ॥
 गिरं श्रियं^(४) गुरुं वास्तुं शत्रयादीन् धर्मकादिकम्^(५) ।
 वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री काली कलविकारिणी ॥ १० ॥
 बलविकारिणी चापि बलप्रमथिनी क्रमात् ।

१ प्रह्वी सख्या तथेशानानुग्रहासनमूर्त्तिका इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ दुर्गां गिरिं गणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः दुर्गां शिवं गणमिति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ यजेत् दुर्गां इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ गिरिं श्रियमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः शिवं श्रियमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ गौरीं श्रियं गुरुं चास्त्रं शत्रुगादिं धर्मकादिकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वभूतदग्नी च मदनीन्मादिनी शिवासनं ॥ ११ ॥
 ह्रां ह्रूं ह्रां शिवमूर्त्तये साङ्गवक्त्रं शिवं यजेत् ।
 ह्रीं शिवाय ह्रामित्यादि ह्रामीशानादिवक्त्रकं ॥ १२ ॥
 श्रीं गौरीं गं गयः शक्रमुखाश्चखोहृदादिकाः ।
 क्रमात्सूर्यार्चने मन्त्रा दग्धी पूज्यश्च पिङ्गलः ॥ १३ ॥
 उच्चैःश्रवाश्चाखण्डश्च प्रभूतं विमलं यजेत् ।
 साराधोपरमसुखं^(१) खन्दाद्यं मध्यतो यजेत् ॥ १४ ॥
 दीप्ता सूर्या जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा ।
 अमोघा विद्युता चैव पूज्याश्च सर्वतोमुखी ॥ १५ ॥
 अर्कासनं ह्रि ह्रं खं ख सोऽकायेति च मूर्तिकाम् ।
 ह्रां ह्रीं स सूर्याय नम आं नमो हृदयाय च ॥ १६ ॥
 अर्काय शिरसे तददमीशासुरवायुगान्^(२) ।
 भूर्भुवः खरे ज्वालनि शिखा ऊं कवचं स्मृतं ॥ १७ ॥
 भां नेत्रं वस्तथाकर्णस्त्रं राक्षी शक्तिश्च निष्कुभा^(३) ।
 सोमोऽङ्गारकोय बुधो जीवः शुक्रः शनिः क्रमात् ॥ १८ ॥
 राजः केतुस्तेजश्चण्डः सङ्क्षेपादथ पूजनं ।
 आसनं मूर्त्तये मूलं हृदाद्यं परिचारकः ॥ १९ ॥
 विष्णुासनं विष्णुमूर्त्त रीं श्रीं श्रीं श्रीधरो हरिः ।
 ह्रीं सर्वमूर्त्तिमन्त्रोयमिति त्रैलोक्यमोहनः ॥ २० ॥
 ह्रीं हृषीकेशः क्लीं विष्णुः खरेर्दीर्घैर्हृदादिकं ।
 समस्तैः पञ्चमी पूजा सङ्गामादौ जयादिदा ॥ २१ ॥

१ सावाराधोपरं दुःखमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निसात्रयवायुगानिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । अर्काय शिरसे तददग्निजायायु-
 तश्च तदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शक्तिश्च निर्गता इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चक्रं गदां क्रमाच्छङ्खं मुषलं खड्गशाङ्गकम् ।
 पाशाङ्कुशौ च श्रोवत्सं कौस्तुभं वनमालया ॥ २२ ॥
 श्रीं श्रीमहालक्ष्मीतार्क्षीं गुरुस्त्रिन्द्राद्योऽर्चनम् ।
 सरस्वत्यासनं मूर्त्तिरौं ह्रीं देवीं सरस्वती ॥ २३ ॥
 हृदाद्या लक्ष्मीर्मेधा च कलातुष्टिश्च पुष्टिका ।
 गौरी प्रभामती दुर्गा गणो गुरुश्च क्षेत्रपः ॥ २४ ॥
 तथा गं गणपतये च ह्रीं गौर्यै च श्रीं श्रियै ।
 ह्रीं त्वरितायै ह्रीं सौ त्रिपुरा(१)चतुर्थ्यन्तमोन्तकाः ॥ २५ ॥
 प्रणवाद्याश्च नामाद्यमक्षरं विन्दुसंयुतं ।
 व्यों युतं वा सर्वमन्त्रपूजनाञ्जपतः स्मृताः ॥ २६ ॥
 होमात्तिलघृताद्यैश्च धर्मकामार्थमोक्षदाः ।
 पूजामन्त्रान् पठेद्यस्तु भुक्तभोगो दिवं व्रजेत् ॥ २७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वासुदेवादिपूजाकथनं नाम
 एकविंशतितमोऽध्यायः ।

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

स्नानविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये स्नानं क्रियाद्यर्थं त्वसिंहेन तु मृत्तिकां ।
 गृहीत्वा तां विधा कृत्वा मनःस्नानमथैकया ॥ १ ॥
 निमज्ज्याचम्य विन्यस्य सिंहेन ह्यतरक्षकः(२) ।

१ श्रीं त्वरितायै, ह्रीं ऐं ह्रीं सौ त्रिपुरा इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ह्यतरक्षण इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधिसनानं ततः कुर्यात् प्राणायामपुरःसरं ॥ २ ॥
 हृदि ध्यायन् हरिज्ञानं^(१) मन्त्रेणाष्टाक्षरेण हि ।
 त्रिधा पाण्डित्ये मृतसुं दिग्बन्धं सिंहजप्ततः ॥ ३ ॥
 वासुदेवप्रजप्तेन तीर्थं सङ्गृह्य चालभेत् ।
 गात्रं वेदादिना मन्त्रैः सम्मार्ज्याराध्य मूर्त्तिना ॥ ४ ॥
 कृत्वा घर्मघणं वस्त्रं परिधाय समाचरेत् ।
 विन्यस्य मन्त्रैर्दिर्म्मार्ज्यं पाणिस्थं जलमेव च ॥ ५ ॥
 नारायणेन संयम्य वायुमाग्राय चोत्सृजेत् ।
 जलं ध्यायन् हरिं पश्चाद्दत्वाद्यं द्वादशाक्षरं ॥ ६ ॥
 जगन्नाश्रुतशक्तस्य योगपीठादितः क्रमात् ।
 मन्त्रान् दिक्पालपर्यन्ताच्छीन् पिष्टगणानपि ॥ ७ ॥
 मनुष्यान् सर्वभूतानि स्थावरान्तान्यथावसेत् ।
 न्यस्य चाङ्गानि संहृत्य मन्त्रान्यागृहं व्रजेत् ॥
 यवमन्यास पूजासु मूलाद्यैः स्नानमाचरेत् ॥ ८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये स्नानविधिकथनं नाम
 द्वाविंशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

पूजाविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये पूजाविधिं विप्रा यत् कृत्वा सर्वमाप्नुयात् ।
 प्रक्षालिताङ्घ्रिराचम्य वाग्यतः कृतरक्षकः ॥ १ ॥

१ भाष्यम् हरिं देवमिति च, विक्रितपुस्तकपाठः ।

प्रादमुखः स्वस्तिकं बद्ध्वा पद्माक्षपरमेव च ।
 यं वीजं नाभिमध्यस्थं धूम्रं चण्डानिलात्मकं ॥ २ ॥
 विश्वधेदप्रोषन्^(१) ध्यायेत् काथात्त कल्मषं ।
 द्यौं हृतपद्मजमध्यस्थं वीजं तेजोनिधिं रत्नम् ॥ ३ ॥
 अधोर्द्धतं यं गामिन्त ज्वालाभिः कल्मषं दहेत् ।
 षण्णाङ्गाकृतवद्वायेदस्त्रस्थं सुधागुभिः ॥ ४ ॥
 हृतपद्मव्यापिभिर्द्वैहं स्वकमात्रावयेत्सुधीः^(२) ।
 समुस्त्रायोनिर्गार्गेण सर्वनाडीविसर्पिभिः ॥ ५ ॥
 शोषयित्वा न्यसेत्तत्त्वं कर्मशुद्धिगथास्त्रकं ।
 व्यापकं हृत्तयोरादौ दर्शिताङ्गुलतोङ्गकं ॥ ६ ॥
 मूर्धं देहे द्वादशाङ्गं न्यसेन्मन्त्रैर्द्विघटककैः ।
 हृदयं च शिरस्त्रेव शित्वा वर्ष्मास्त्रलोचने ॥ ७ ॥
 उदरं च तथा एष्टं बाह्वरूजानुपादकं ।
 भुजां दत्त्वा स्मरेत् विष्णुं जगत्प्रणवमर्चयेत् ॥ ८ ॥
 वामे तु वर्द्धनीं न्यस्य पृञ्जाद्वयं तु दर्शितम् ।
 प्रक्षाल्यास्त्रेण चार्धेण शक्त्युत्थान्विते न्यसेत् ॥ ९ ॥
 चेतन्यं सर्वगं ज्योतिर्युक्तेन वाग्निना ।
 फडनेन तु संसिच्य दन्तं ध्यात्वा हर्मिं यमे^(३) ॥ १० ॥
 धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं वज्रिदिङ्मुखाः ।
 अधर्मादीनि शात्राणि पूर्वादौ योगदोषके ॥ ११ ॥
 कूर्मं पठे च्छानन्तश्च यमं^(४) सूर्यादिमण्डलं ।

१ विश्वोपधेदप्रोषन् इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वकामान्द्राहयेत सुधीः इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः स्वकामान्द्राहयेत सुधीरिति
 ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्थसं तेन तु संसिच्य दन्तं ध्यात्वा हर्मिं पठेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पद्ममिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपठः ।

विमलाद्याः केशरस्थानुग्रहा कर्णिकास्थिता ॥ १२ ॥
 पूर्वं सहृदये ध्यात्वा आवाह्यार्चैश्च मण्डले ।
 अर्घ्यं पाद्यं तथाचामं मधुपर्कं पुनश्च तत् ॥ १३ ॥
 स्नानं वस्त्रोपवीतञ्च भूषणं गन्धपुष्पकं ।
 धूपदोपनैवेद्यानि पुण्डरीकाक्षविद्यया ॥ १४ ॥
 यजेदङ्गानि पूर्वादी द्वारि पूर्वं परेण्डजं ।
 दत्ते चक्रं गदां सौम्ये कोणे शङ्खं धनुन्यसेत् ॥ १५ ॥
 देवस्य यामतो दत्ते चेष्धो खड्गमेव च ।
 वामे चर्म श्रियं^(१) दत्ते पृथिं वामेग्रतो न्यसेत् ॥ १६ ॥
 वनमालाञ्च श्रीवत्सकौस्तुभौ दिक्पतीन्वहिः ।
 खमन्त्रैः पूजयेत् सर्वान् विष्णुरर्धोवसानतः^(२) ॥ १७ ॥
 व्यस्तेन च समस्तेन अङ्गैर्वीजिनै वै यजेत् ।
 जम्बा प्रदक्षिणीकृत्य स्तुत्वाध्वंश्च समर्प्य च ॥ १८ ॥
 हृदये विन्यसेद्वात्वा अहं ब्रह्म हरिन्विति ।
 षागच्छावाहने योज्यं क्षमस्वेति विरुज्जने ॥ १९ ॥
 एवमष्टाक्षराद्यैश्च पूजां कृत्वा विमुक्तिभाक् ।
 एकमूर्त्यर्चनं प्रोक्तं नवव्यूहार्चनं षट्पु ॥ २० ॥
 अङ्गुलुकद्वये न्यस्य वासुदेवं बलादिकान् ।
 तर्ज्ज्यादीं प्रारोरेथ शिरोललाटवक्त्रके ॥ २१ ॥
 हृन्नाभिगुह्यजान्वङ्गौ मध्ये पूर्वादिकं यजेत्^(३) ।
 एकपीठं नवव्यूहं नवपीठञ्च पूर्ववत् ॥ २२ ॥

१ वामे वर्त्म श्रियमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अक्षरान्वयपुस्तकेषु विष्णुरर्धोवसानत इति विष्णावर्धो च मानतः इतिच पाठो वर्जते । अथस्तसमीचीन इव प्रतिभाति विष्णुमर्षोसनादिभिरिति तु युक्तः पाठः ।

३ मध्यगुह्यदितः पिम्फच इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नवाब्जे नवमूर्त्या च नवयूहस्य पूर्ववत् ।
इष्टं मध्ये ततः स्थाने वासुदेवस्य पूजयेत् ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये आदिमूर्त्यादिपूजाविधि
नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

कुण्डनिर्माणादिविधिः ।

नारद उवाच । अभिकार्यं प्रवक्ष्यामि येन स्थात्सर्वकामभाक् ।

चतुरभ्यधिकं विंशमङ्गलं चतुरस्रकं ॥ १ ॥
सृजेण सूत्रयित्वा तु क्षेत्रं तावत् खनेत्यमं ।
खातस्य मेखला कार्या त्यक्त्वा चैवाङ्गुलद्वयं ॥ २ ॥
सत्त्वादिसञ्ज्ञा^(१) पूर्वांशा द्वादशाङ्गुलमुच्छ्रिता ।
अष्टाङ्गुला द्वाङ्गुलाथ चतुरङ्गुलविस्तृता ॥ ३ ॥
योनिर्द्दशाङ्गुला रम्या घटचतुर्दशङ्गुलाग्रगः ।
कामान्निष्ठा तु कर्त्तव्या पश्चिमाशायवस्थिता ॥ ४ ॥
अश्वत्थपत्रसदृशी किञ्चित् कुण्डे निवेशिता ।
तुर्थ्याङ्गुलायता नालं पञ्चदशाङ्गुलायतं ॥ ५ ॥
मूलन्तु अङ्गुलं^(२) योन्या अग्रं तस्याः षडङ्गुलं ।
सप्तमस्यैकहस्तस्य दिग्गुणं दिक्करादिषु ॥ ६ ॥
एकत्रिमेखलं कुण्डं वर्तुलादि वदाम्यहं ।

१ सद्वादिसञ्ज्ञा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मूलन्तु द्वाङ्गुलमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कुण्डार्द्धं तु स्थितं सूत्रं कोणे यदतिरिक्तं ॥ ७ ॥
 तदर्द्धं दिशि संस्थाप्य भूमितं वर्तुलं भवेत् ।
 कुण्डार्द्धं कोणभागार्द्धं दिशश्चोत्तरतो वहिः ॥ ८ ॥
 पूर्वपश्चिमतो यत्राह्लाङ्ग्यत्वा तु मध्यतः ।
 संस्थाप्य भूमितं कुण्डमर्द्धचन्द्रं भवेत् शुभं ॥ ९ ॥
 पद्माकारे दलानि स्युर्मखलानान्तु वर्तुले ।
 बाहुदण्डप्रमाणान्तु होमार्थं कारयेत् सुचं ॥ १० ॥
 समपञ्चाङ्गुलं वापि चतुरस्रन्तु कारयेत् ।
 त्रिभागेन भवेदशर्त्तं मध्ये वृत्तं सुशोभनम् ॥ ११ ॥
 तिर्यग्द्वयं समं खातादहिरर्द्धन्तु शोभयेत् ।
 अङ्गुलस्य चतुर्थांशं शेषार्द्धं तथान्तः ॥ १२ ॥
 खातस्य मखलां रम्यां शेषार्द्धेन तु कारयेत् ।
 कण्ठं त्रिभागवित्त्वारं अङ्गुलैकसमायतं ॥ १३ ॥
 भार्द्धमङ्गुलकं वा ग्यात्तदग्रे तु सुखं भवेत् ।
 चतुरङ्गुलवित्त्वारं पञ्चाङ्गुलमथापि वा ॥ १४ ॥
 त्रिधां द्वयङ्गुलकं तत् स्यान्मध्यन्तस्य सुशोभनम् ।
 आयाभस्तत्समस्तस्य मध्यनिम्नः सुशोभनः ॥ १५ ॥
 शुधिरं कण्ठदेशे स्याद्विषेद् यावत् क्रमोयसी ।
 शेषकुण्डान्तु कर्त्तव्यं यथारुचि विचित्रितं ॥ १६ ॥
 स्रवन्तु हस्तमात्रं स्यादह्यकेन समन्वितं^(१) ।
 वटुकं द्वयङ्गुलं^(२) वृत्तं कर्त्तव्यन्तु सुशोभनं ॥ १७ ॥

१ कुण्डकेन समन्वितमिति ख. चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ कण्ठक इन्द्रं लं सति ख चिह्नितपुष्पकपाठः चन्द्राभ इन्द्रं लमिति ड, चिह्नित-
पुष्पकपाठः ।

गोपदन्तु यथा मग्नमल्पपङ्के तथा भवेत् ।
 उपलिप्य लिखेद्रेखामङ्गुलां वज्रनासिकां^(१) ॥ १८ ॥
 सौम्याया प्रथमा तस्यां रेखे पूर्वमुखे तयोः ।
 मध्ये तिस्रस्तथा कुर्याद्दृष्टिणादिक्रमेण तु ॥ १९ ॥
 एवमुल्लिख्य चाभ्युक्ष्य प्रणवेन तु मन्त्रविवत् ।
 बिष्टुरं कल्पयेत्तेन तस्मिन् शक्तिन्तु वैष्णवीं ॥ २० ॥
 अक्षं कृत्वा मूर्त्तिमतीं क्षिपेदग्निं हरिं स्मरन् ।
 प्रादेशमात्राः समिधो दत्त्वा परिसमुच्च तं ॥ २१ ॥
 दर्भैस्त्रिधा परिस्तीर्य पूर्वादी तत्र पात्रकं ।
 आसादयेदिधमवह्नी भूमौ च शुकशुवदयं ॥ २२ ॥
 आज्यस्थाली चरुस्थाली कुशाज्यञ्च प्रणीतया ।
 प्रोक्षयित्वा प्रोक्षणीञ्च गृहीत्वापूर्य्य वारिणा ॥ २३ ॥
 पवित्रान्तर्हिते हस्ते परिश्राय्य च तज्जलं ।
 प्राङ्नीत्वा प्रोक्षणीपात्रं ज्योतिरये निधाय च ॥ २४ ॥
 तदद्भिस्त्रिञ्च सम्प्राप्य इधमं विनयस्य चाग्रतः ।
 प्रणीतायां सपुण्यायां विष्णुं ध्यात्वोत्तरेण च ॥ २५ ॥
 आज्यस्थालीमथाज्येन सम्पूर्णार्थे निधाय च ।
 सम्प्लवोत्ववनाभ्यान्तु कुर्यादाज्यस्य संस्कारं ॥ २६ ॥
 अखण्डितायै निर्गर्भा कुशौ प्रादेशमात्रकौ ।
 ताभ्यामुत्तानपाणिभ्यामङ्गुलानामिकेन तु ॥ २७ ॥
 आव्यं तयोस्तु सङ्गृह्य दिर्नीत्वा त्रिरवाङ्क्षिपेत्^(२) ।
 सुक्खुवौ चापि सङ्गृह्य ताभ्यां प्रक्षिप्य वारिणा ॥ २८ ॥

१ रुद्रनासिकासि त ख, चिह्नितपुस्तकपाठ वज्रनासिकासिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आद्य तथोम्, सम्प्लवोत्तान वारान्, तं संपदिदि ड चिह्नितपुस्तकपाठ ।

प्रतप्य दर्भैः सम्मृज्य पुनः प्रह्लाद्य चैव हि ।
 निरुप्य स्थापयित्वा^(१) तु प्रणवेनैव साधकः ॥ २९ ॥
 प्रणवादिनमोन्तेन पश्चाद्धोमं समाचरेत् ।
 गर्भाधानादिकर्माणि यावदंशयवस्थया ॥ ३० ॥
 नामान्तं व्रतबन्धान्तं समावर्त्तावसानकम् ।
 अधिकारावसानं वा कुर्यादङ्गानुसारतः ॥ ३१ ॥
 प्रणवेनोपचारन्तु कुर्यात्सर्वत्र साधकः ।
 अङ्गेर्होमस्तु कर्त्तव्यो यथावित्तानुसारतः ॥ ३२ ॥
 गर्भाधानन्तु प्रथमं ततः पुंसुवनं स्मृतम् ।
 सीमन्तोन्नयनं जातकर्म नामान्नप्राशनम् ॥ ३३ ॥
 चूडाकृतिं व्रतबन्धं वेदव्रतान्यशेषतः^(२) ।
 समावर्त्तनं पद्मया च योगस्थायाधिकारकः^(३) ॥ ३४ ॥
 हृदादिक्रमतो ध्यात्वा एकैकं कर्म पूज्य च ।
 अष्टावष्टौ तु जुहुयात् प्रतिकर्माज्जतीः पुनः ॥ ३५ ॥
 पूर्णाज्जतिं ततो दद्यात् शुचा मूलेन साधकः ।
 वैषडन्तेन मन्त्रेण जुतं सुस्वरमुच्चरन् ॥ ३६ ॥
 विष्णोर्विङ्गन्तु संस्तुय अथयेदेष्यवच्चरन् ।
 आराध्य स्थण्डिले विष्णुं मन्त्रान् संस्मृत्य संश्रपेत्^(४) ॥ ३७ ॥
 व्यासनादिक्रमेशैव साङ्गावरणमुत्तमम् ।
 गन्धपुत्रैः समभ्यर्च्य ध्यात्वा देवं सुरोत्तमम् ॥ ३८ ॥
 आघ्रायेद्दममथाधारावाज्यावग्नीशसंस्थितौ ।

१ निरुप्य स्थापयित्वा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ देवव्रतान्यशेषत इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ योगस्थायाधिकारत इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्त्रान् मन्त्राणां संश्रपेत् इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वायव्यनैर्ऋताशादिप्रयत्नौ तु यथाक्रमम् ॥ २९ ॥
 आज्यभागौ ततो ऋत्वा चक्षुधी दक्षिणोत्तरे ।
 मध्येषु जुहुयात्सर्वमन्वानर्चाक्रमेण तु ॥ ४० ॥
 आज्येन तर्पयेन्मूर्त्तेश्चांशेनाङ्गहोमकम् ।
 शतं सहस्रं वाज्याद्यैः समिद्धिर्वा तिलैः सह^(१) ॥ ४१ ॥
 समाप्यार्चान्तु होमान्तां शुचीन् शिष्यान्पुषितान् ।
 आङ्गयाये निवेश्याथ ह्यस्त्रेण प्रोक्षयेत् पशून् ॥ ४२ ॥
 शिष्यानात्मनि संयोज्य अविद्याकर्म्मबन्धनैः ।
 लिङ्गानुवृत्तश्चैतन्यं सह लिङ्गेन पाश्रितम्^(२) ॥ ४३ ॥
 ध्यानमार्गणं सम्प्राप्त्यै वायुबीजेन शोधयेत् ।
 ततो दहनबीजेन सृष्टिं ब्रह्माण्डसर्ज्जिकाम् ॥ ४४ ॥
 निर्द्गंधां सकलां ध्यायेद्भस्मकूटनिभस्थिताम् ।
 भ्रावयेद्धारिणा भस्म संसारं वार्ष्ण्यं स्मरेत्^(३) ॥ ४५ ॥
 तत्र शक्तिं न्यसेत् पश्चात् पार्थिवो वीजसर्ज्जिकाम् ।
 तन्मात्राभिः समस्ताभिः संवृतं पार्थिवं शुभम् ॥ ४६ ॥
 अग्नन्तदुद्भवस्थायित्वाधारन्तदात्मकम् ।
 तन्मध्ये चिन्तयेन्मूर्त्तिं पौरुषीं प्रणवात्मिकाम् ॥ ४७ ॥
 लिङ्गं सङ्ग्रामयेत् पश्चादात्मस्थं पूर्वसंस्कृतम्^(४) ।
 विभक्तौन्द्रियसंस्थानं क्रमाद् वृद्धं विचिन्तयेत् ॥ ४८ ॥
 ततोऽग्निसंस्पर्शेन तु स्थित्वा द्विशकलीकृतम् ।

१ समिद्धिर्वा तिलैः लघा इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सह लिङ्गेन दर्शितमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ संसारश्चाक्षयं स्मरेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ स्थण्डिले पूर्वसंस्कृतमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

द्वावाप्यथो गृह्णते तयोर्मध्ये प्रजापतिम् ॥ ४९ ॥
 जातं ध्यात्वा पुनः प्रोक्ष्य प्रणवेन तु संश्रितम् ।
 मन्त्रात्मकतनुं कृत्वा यथान्यासं पुनोदितम् ॥ ५० ॥
 विष्णुर्हन्तं ततो मूर्द्ध्नि दत्त्वा ध्यात्वा तु वैष्णवम् ।
 श्वमेकं बद्ध्वा वापि जनिता ध्यानयोगतः ॥ ५१ ॥
 करौ सङ्गृह्य मूलं न नेत्रे बद्ध्वा तु वाससा ।
 नेत्रमन्त्रेण मन्त्री तान् सद्नेनाहतेन तु ॥ ५२ ॥
 कृतपूजो गुरुः सम्यक् देवदेवस्य तत्त्ववान् ।
 शिष्यान् पुष्पाञ्जलिभूतः प्राङ्मुखानुपवेशयेत् ॥ ५३ ॥
 अर्चयेद्यच्च तेष्वेवमसृता गुरुणा हृदिम् ।
 दक्षिणा पुष्पाञ्जलिं तत्र पुष्पादिभिरनन्तरम् ॥ ५४ ॥
 अभ्यर्चयन् कृत्वा(?) गुरोः पादाब्जं नन्तरतः ।
 विधाय दक्षिणां दद्यात् सर्वस्वं चार्द्धमव ता ॥ ५५ ॥
 गुरुः संशिक्षयेच्छिष्यान् तैः पूज्यो नामभिर्हृदिः ।
 विश्वकसेनं यजेद्दीपं शङ्खपद्मगदाद्यम् ॥ ५६ ॥
 तत्रैतान् च तर्जनीया मण्डलस्य विसर्जयेत् ॥ ५७ ॥
 विष्णुनिर्माल्यमस्त्रिणं विष्वक्सेनाय धारयेत् ।
 प्रणोतान्मिस्तथास्नानमभिमिश्र च कुण्डलं ॥ ५८ ॥
 वस्त्रिमात्मनि संशोध्य विष्वक्सेनं विसर्जयेत् ।
 मुमुक्षुः सर्वमाप्नोति मुमुक्षुर्लोयते हरौ ॥ ५९ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अग्निकार्यादिकथनं नाम
 चतुर्विंशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

वासुदेवादिमन्त्रान्तरूपम् ।

नारद उवाच । वासुदेवादिमन्त्राणां पूज्यानां लक्षणं वदे ।
 वासुदेवः सङ्घर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ॥ १ ॥
 नमो भगवते चादौ अ आ अं अः खर्वोजकाः^(१) ।
 ओङ्काराद्या नमोन्तास्य नमो नारायणस्ततः ॥ २ ॥
 ओं तत् सत् ब्रह्मणे चैव ओं नमो विश्वे नमः ।
 ओं द्यौं ओं नमो भगवते नरसिंहाय वै नमः ॥ ३ ॥
 ओं भूर्नमो भगवते वराहाय नराधिपाः ।
 जवारुणहरिद्राभा नीलप्रक्षामललोहितः ॥ ४ ॥
 मेघाग्रिमधुपिङ्गाभा वल्लभा नव नायकाः ।
 अङ्गानि खरवीजानां खनामानैर्यथाक्रमम् ॥ ५ ॥
 हृद्यादीनि कल्पेव विभक्तैस्तत्सर्वेदिभिः ।
 यञ्जनादीनि वीजानि तेषां लक्षणमन्यथा ॥ ६ ॥
 दीर्घस्वरैस्तु भिन्नानि नमोन्तान्स्थितानि तु ।
 अङ्गानि ऋक्षयुक्तानि उपाङ्गानीति वर्ण्यते ॥ ७ ॥
 विभक्तनामवशान्स्थितानि वीजमुत्तमं^(२) ।
 दीर्घैर्ऋक्षैश्च संयुक्तं साङ्गोपाङ्गस्वरैः क्रमात्^(३) ॥ ८ ॥
 यञ्जनानां क्रमो ह्येष हृद्यादिप्रकृतये ।
 खवीजेन खनामानैर्विभक्तान्यङ्गनामभिः^(४) ॥ ९ ॥

१ द्वादशखरवीजका इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्थितवीजार्थमुत्तममिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दीर्घस्वरैश्च संयुक्तमङ्गोपाङ्गं स्वरैः क्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ खरवीजेषु नामानैर्विभक्तान्यङ्गनामभिरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

युक्तानि हृदयादीनि द्वादशान्तानि पञ्चतः^(१) ।
 आरभ्य कल्पयित्वा तु जपेत् सिद्धत्रनुत्पतः ॥ १० ॥
 हृदयस्य शिरस्रूडा कवचं नेत्रमस्त्रकं ।
 षडङ्गानि तु बीजानां मूलस्य द्वादशाङ्गकं ॥ ११ ॥
 हृत्क्षिरस्य शिखा वर्म चास्त्रनेत्रन्तथोदरं ।
 पृष्ठबाङ्गरजानूंश्च जङ्घा पादौ क्रमात्प्रसेत् ॥ १२ ॥
 कं टं पं शं त्रैनेतेयः खं ठं फं घं गदामनुः^(२) ।
 गं ङं बं सं पृष्टिमन्त्रौ घं ङं भं हं श्रियै नमः ॥ १३ ॥
 वं शं मं ह्रं^(३) पाञ्चजन्यं कं तं पं^(४) कौस्तुभाय च ।
 जं खं वं सुदर्शनाय श्रीवत्साय सं वं दं चं खं^(५) ॥ १४ ॥
 ओं धं वं वनमात्मैयै महानन्ताय वै नमः^(६) ।
 निर्वीजपदमन्त्राणां पदैरङ्गानि कल्पयेत् ॥ १५ ॥
 जात्यन्तेर्नामसंयुक्तेर्हृदयादीनि पञ्चधा ।
 प्रणवं हृदयादीनि ततः प्रोक्तानि पञ्चधा ॥ १६ ॥
 प्रणवं हृदयं पूर्वं परायेति शिरः शिखा ।
 नाम्नात्मना तु^(७) कवचं अस्त्रं नामान्तकं भवेत् ॥ १७ ॥

१ द्वादशान्तानि यत्नत इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मन्त्रागदा इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ व ष सं खं इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ दं भं पमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ श्रीवत्साय च पञ्चममिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः श्रीवत्सो वं चं दं ङं हं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ नमोन्माय वै नम इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ नाम्नात्मनातु इति ख. ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं परास्त्रादिखनामात्मा^(१) चतुर्थन्तो नमोन्तकः ।
 एकब्यूहादिषड्विंशत्यूहात्तस्यात्मनो मनुः^(२) ॥ १८ ॥
 कनिष्ठादिकराग्रेषु प्रकृतिं देहकेर्चयेत् ।
 पराय पुरुषात्मा स्यात् प्रह्वत्वात्मा द्विरूपकः ॥ १९ ॥
 ओं परयाग्यात्मने चैव वायुर्क्वा च द्विरूपकः ।
 अग्निं त्रिमूर्त्तौ^(३) विनयस्य व्यापकं करदेहयोः ॥ २० ॥
 वायुर्क्वा करशाखासु सचेतरकरद्वये ।
 हृदि मूर्त्तौ तनावेष त्रियूहे तुय्यरूपके ॥ २१ ॥
 ऋग्वेदं व्यापकं हस्ते अङ्गुलीषु यजुर्न्यसेत् ।
 तलद्वयेथर्वरूपं शिरोहृच्चरणान्तकः ॥ २२ ॥
 आकाशं व्यापकं नयस्य करे देहे तु पूर्ववत् ।
 अङ्गुलीषु च वायादि शिरोहृद्गुह्यपादके ॥ २३ ॥
 वायुर्वातिर्जलं पृथ्वी पञ्चब्यूहः समीरितः ।
 मनः श्रोत्रन्तुग्दृग्जिह्वा घ्राणं षड्ब्यूह ईरितः ॥ २४ ॥
 व्यापकं मानसं न्यस्य ततोङ्कुष्टादितः क्रमात् ।
 मूर्द्धास्य हृद्गुह्यपत्सु कथितः करणात्मकः ॥ २५ ॥
 आदिमूर्त्तिस्तु सर्वत्र व्यापको जीवसञ्ज्ञितः ।
 भूर्भुवः स्वर्गहृत्जनस्तपः सत्यस्य सप्तधा ॥ २६ ॥
 करे देहे न्यसेदाद्यमङ्कुष्टादिक्रमेण तु ।
 तलसंस्थः सप्तमश्च^(४) लोकेशो देहके क्रमात् ॥ २७ ॥

१ ओं परास्त्रादित्यनामात्मा इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ एवं ब्यूहादि षड्विंशं ब्यूहात्मस्यात्मनो मनु इति स्व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अग्निं द्विमूर्त्तौ इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तलस्यः सप्तमश्चैव इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

देहे शिरोललाटास्य हृदगुह्याङ्घ्रिषु संस्थितः ।
 अग्निष्टोमस्तथोक्थस्तु षोडशी वाजपेयकः ॥ २८ ॥
 अतिरात्राप्तोर्यामञ्च^(१) यज्ञात्मा सप्तरूपकः ।
 धीरहं मनः शब्दश्च स्पर्शरूपरसास्ततः^(२) ॥ २९ ॥
 गन्धो बुद्धिर्यापकं तु करे देहे न्यसेत् क्रमात् ।
 न्यसेदन्यौ च^(३) तलयोः के ललाटे मुखे हृदि ॥ ३० ॥
 नाभौ गुह्ये च पादे च अष्टव्यूहः पुमान् स्मृतः^(४) ।
 जावो बुद्धिरहङ्कारो मनः शब्दो गुणोनिलः ॥ ३१ ॥
 रूपं रसो नवात्मायं जीव अङ्गुलकद्वये ।
 तर्जन्यादि क्रमात्केषं यावद्दामपदे शिरीं ॥ ३२ ॥
 देहे शिरोललाटास्य हृद्गात्राभिगुह्यजानुषु ।
 पादयोश्च दशात्मायं इन्द्रो व्यापी समास्थितः ॥ ३३ ॥
 अङ्गुलकद्वये वङ्गिस्तर्जन्यादौ परेषु च ।
 शिरोललाटवस्त्रेषु हृद्गात्राभिगुह्यजानुषु ॥ ३४ ॥
 पादयोरेकादशात्मा मनः श्रोत्रं त्वगोव च ।
 चक्षुर्जिह्वा तथा घ्राणं वाक्पाण्यङ्घ्रिश्च पायुकः ॥ ३५ ॥
 उपस्थं मानसो व्यापी श्रोत्रमङ्गुलकद्वये ।
 तर्जन्यादि क्रमादष्टौ अतिरिक्तं तलद्वये ॥ ३६ ॥
 उत्तमाङ्गुललाटास्य हृद्गात्राभावथ गुह्यके ।
 उरुयुग्मे तथा जङ्घे गुल्फपादेषु च क्रमात् ॥ ३७ ॥

१ अतिरात्राप्रशामश्च इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रसामया इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ न्यसेदन्ते च इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । न्यसेदष्टौ च इति ड चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ क्रमात् स्मृत इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विष्णुर्नधुहृरश्चैव त्रिविक्रमकवामनौ ।
 श्रीधरोय हृषीकेशः पद्मनाभस्तथैव च ॥ ३८ ॥
 रामोदरः केशवश्च नारायणस्ततः परः ।
 माधवश्चाथ गोविन्दो विष्णु वै व्यापकं न्यसेत् ॥ ३९ ॥
 अङ्गुष्ठादौ तले हौ च पादे जानुनि वै कटौ ।
 शिरःशिरस्त्रकक्षाञ्च जानुपादादिषु न्यसेत् ॥ ४० ॥
 दादशात्मा पञ्चविंशः षड्विंशयूहकस्तथा ।
 युरुषो धोरहृद्गारो मनश्चक्षुश्च शब्दकः ॥ ४१ ॥
 तथा स्पर्शा रसो रूपं गन्धः श्रोत्रं त्वचस्तथा ।
 चक्षुर्जिह्वा नासिका च वाक्पाण्यङ्गिश्च पायवः ॥ ४२ ॥
 उपस्थो भूर्जलन्तेजो वायुराकाशमेव च ।
 पुरुषं व्यापकं न्यस्य अङ्गुष्ठादौ दश न्यसेत् ॥ ४३ ॥
 श्रेष्ठान् हस्ततले न्यस्य शिरस्यथ ललाटके ।
 मुखहृन्नाभिगुह्योरुजान्वहृत् करणोदरतौ ॥ ४४ ॥
 पादे जान्दारूपस्थे च हृदये मूर्द्धि च क्रमात् ।
 परश्च पुरुषान्तादौ षड्विंशे पूर्ववत्परं ॥ ४५ ॥
 सक्षिन्त्य मण्डलैके तु प्रकृतिं पूजयेद्बुधः ।
 पूर्वयाम्याप्यसौम्येषु हृदयादीनि पूजयेत् ॥ ४६ ॥
 अस्त्रममरादिकोशेषु^(१) वै नतेयादि पूर्ववत् ।
 दिक्पालांश्च विधिक्षन्त्यः^(२) त्रिव्यहृदिश्च मध्यतः ॥ ४७ ॥
 पूर्वादिदिग्बलावासोराज्यादिभिरलङ्कृतः ।
 कर्णिकायां नाभसश्च मानसः कर्णिकास्थितः ॥ ४८ ॥

१ अस्त्रममरादिपत्रेषु इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ दिक्पालांश्च विधिक्षन्त्य इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः दिक्पालादौ विधिक्षन्त्य इति ड; चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विश्वरूपं सर्वस्थित्यै^(१) यजेद्रान्यजयाय च ।
 सर्ववृष्टैः समायुक्कमङ्कैरपि च पञ्चभिः ॥ ४८ ॥
 गरुडाद्यैस्तथेन्द्राद्यैः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 विश्वक्सेनं यजेद्भान्ना वै वीजं व्योमसंस्थितं^(२) ॥ ५० ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मन्त्रप्रदर्शनं नाम
 पञ्चविंशोऽध्यायः ।

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

मुद्रालक्षणकथनं ।

नारद उवाच । मुद्राणां लक्षणं वक्ष्ये साम्प्रिध्यादिप्रकारकं ।
 अङ्गलिः प्रथमा मुद्रा वन्दनी हृदयानुगा ॥ १ ॥
 उद्धुङ्गुष्ठौ वाममुखिर्दक्षिणाङ्गुष्ठबन्धनं ।
 सयस्य तस्य चाङ्गुष्ठौ यस्य चोद्धुं प्रकीर्त्तितः^(३) ॥ २ ॥
 तिस्रः साधरणा व्यूहे अथासाधरणा इमाः ।
 कनिष्ठादिविमोकेन अष्टौ मुद्रा यथाक्रमं ॥ ३ ॥
 अष्टामां पूर्व्ववोजानां क्रमशस्त्ववधारयेत् ।
 अङ्गुष्ठेन कनिष्ठान्तं नामथित्वाङ्गुलित्रयं ॥ ४ ॥
 उद्धुं कृत्वा सम्मुखं वीजाय नवमाय वै ।
 वामहस्तमथोत्तानं कृत्वा र्दं नामयेच्छनैः ॥ ५ ॥

१ सर्वसिद्धौ इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वैराजं नामभद्रुतमेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । वै वीजं चाङ्गुष्ठुतमिति ड,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यः कृत्वा प्रकीर्त्तित इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वराहस्य स्मृता मुद्रा अङ्गानाञ्च क्रमादिमाः ।
 एकैकां मीचयेद्बद्धा वाममुष्टा तथाङ्गुली ॥ ६ ॥
 आङ्गुक्षयेत् पूर्वमुद्रां दक्षिणेष्वेवमेव च ।
 उद्धाङ्गुष्ठा वाममुष्टिर्मुद्रासिद्धिस्ततो भवेत् ॥ ७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मुद्राप्रदर्शनं नाम
 षड्विंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

दीक्षाविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये दीक्षां सर्वदाञ्च मण्डलेब्जे चरिं यजेत् ।
 दशस्यामुपसंहृत्य यागत्रयं समस्तकं ॥ १ ॥
 विन्यस्य नारसिंहेन सम्मन्त्र्य शतवारकं ।
 सर्षपांस्तु फडन्तेन^(१) रक्षोघ्नान् सर्व्वतः क्षिपेत् ॥ २ ॥
 शक्तिं सर्वात्मिकां तत्र नमसेत् प्रासादरूपिणीं ।
 सर्व्वीं घृष्टिं समाहृत्य विकिरानभिमन्त्रयेत् ॥ ३ ॥
 शतवारं शुभे पात्रे वासुदेवेन साधकः ।
 संसाध्य पञ्चगव्यन्तु पञ्चभिर्मू लमूर्त्तिभिः ॥ ४ ॥
 नारायणान्तैः सम्प्राप्य कुशाग्रेस्तेन तां भुवं^(२) ।
 विकिरान्वासुदेवेन क्षिपेदुत्तानपाणिना ॥ ५ ॥
 त्रिधा पूर्वमखत्तिष्ठन् ध्यायेत् विष्णुं तथा हृदि ।
 वर्द्धनत्रा सहिते कुम्भे साङ्गं विष्णुं प्रपूजयेत् ॥ ६ ॥

१ सर्षपांस्तुसङ्घट्टेण इति क. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कुशाग्रेष्वेव तां भवसि ते क. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शतवारं मन्त्रयित्वा त्वस्त्रेणैव च वर्द्धनी ।
 अचिद्धधरया सिद्धन् ईशानान्तं नयेच्च तं ॥ ७ ॥
 कलसं पृष्ठतो नीत्वा स्थापयेद्विकरोपरि ।
 संहृत्य विकिरान् दग्धैः कुम्भेणं कर्त्तारो यजेत् ॥ ८ ॥
 सवस्त्रं पञ्चरत्नाद्यं स्थण्डिले पूजयेद्धरिं ।
 अभावपि समभ्यर्च्य मन्त्रान् सन्नप्य पूर्ववत् ॥ ९ ॥
 प्रक्षाल्य पुण्डरीकेन विलिप्यान्तः सुगन्धिना ।
 उखामाञ्च्येन^(१) सम्पूर्य गोक्षीरेण तु साधकः ॥ १० ॥
 आलोक्य वासुदेवेन^(२) ततः सङ्घर्षेण च ।
 तण्डुलानाज्यसंस्त्रयान् क्षिपेत् क्षीरे सुसंस्कृते ॥ ११ ॥
 प्रद्युम्नेन समालोच्य दर्श्या सङ्घट्टयेच्छनैः ।
 पक्वमुत्तारयेत् पश्चादनिरुद्धेन देशिकः ॥ १२ ॥
 प्रक्षाल्यालिप्य तत् कुश्याद्द्रव्यं पुण्ड्रं तु भस्मना ।
 नारायणेन पार्श्वेषु चरुमेवं सुसंस्कृतं ॥ १३ ॥
 भागमेकं तु देवाय कलशाय द्वितीयकं ।
 तृतीयेन तु भागेन प्रदद्यादाहुतित्रयं ॥ १४ ॥
 शिव्यैः सह चतुर्थं तु गुरुरद्यादियुद्धये^(३) ।
 नारायणेन सम्मन्त्र्य सप्तधा क्षीरवृक्षजम् ॥ १५ ॥
 दन्तकाष्ठं भक्षयित्वा त्यक्त्वा चात्वासपातकं ।
 शेन्द्रामृत्तरकेशानीमुखं पतितमुत्तमं ॥ १६ ॥
 शुभं सिंहशतं ऊत्वा^(४) आचम्याथ प्रविश्य च ।

१ उखायाञ्च्येति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आलोक्य वासुदेवेन इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विष्टदये इति इ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ शुभं सिद्धमिति उ.त्वा इति इ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पूजागारं न्यसेन्मन्त्री प्राच्यां विष्णुं प्रदक्षिणं ॥ १७ ॥

संसारार्णवममानां पशूनां पाशमुक्तये ।

त्वमेव शरणं देव सदा त्वं भक्तवत्सल ॥ १८ ॥

देवदेवानुजानीहि प्राकृतैः पाशबन्धनैः ।

पाशितान्मोचयिष्यामि त्वत्प्रसादात् पशूनिमान् ॥ १९ ॥

इति विज्ञाप्य देवेशं सम्प्रविश्य पशून्स्ततः ।

धारणाभिस्तु संशोध्य पूर्व्ववज्ज्वलनादिना ॥ २० ॥ :

संस्कृत्य मूर्च्छां संयोज्य^(१) नेत्रे बद्ध्वा प्रदर्शयेत् ।

पुष्पपूर्णाङ्गलींस्तत्र क्षिपेत्तन्नाम योजयेत् ॥ २१ ॥

अमन्त्रमर्चनं तत्र पूर्व्ववत् कारयेत् क्रमात् ।

यस्यां मुक्तौ पतेत् पुष्पं तस्य तन्नाम निर्दिशेत् ॥ २२ ॥

शिखान्तसम्मितं सूत्रं पादाङ्गुल्यादि यड्गुणं ।

कन्यासु कर्तितं रत्नं^(२) पुनस्तत्त्रिगुणीकृतम् ॥ २३ ॥

यस्यां संलीयते विश्वं यतो विश्वं प्रसूयते ।

प्रकृतिं प्रक्रियाभेदेः संस्थितां तत्र चिन्तयेत् ॥ २४ ॥

तेन प्राकृतिकान् पाशान् ग्रथित्वा तत्त्वसञ्ज्ञया^(३) ।

कृत्वा शरावे तत् सूत्रं कुण्डपार्श्वे निधाय तु^(४) ॥ २५ ॥

ततस्तत्त्वानि सर्वाणि ध्यात्वा शिष्यतनौ नयसेत् ।

सृष्टिक्रमात् प्रकृत्यादिप्रथिव्यन्तानि देशिकः ॥ २६ ॥

तत्रैकधा पञ्चधा स्याद्दशद्वादशधापि वा^(५) ।

१ सूत्र्यां मसूत्रोच्च इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सूत्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तत्र सङ्ख्यया इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ निधीयते इति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ तत्रार्था पञ्चधा यास्याद्दशद्वादशधा पिवेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । तत्राद्या पञ्चधा वा स्यात् दशद्वादशधापिवेति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

ज्ञातव्यः सर्वभेदेन ग्रथितस्तत्त्वचिन्तकैः ॥ २७ ॥
 अङ्गैः पञ्चभिरध्वानं निखिलं विकृतिक्रमात् ।
 तन्मात्रात्मनि संहृत्य मायासूत्रे पशोस्तनौ^(१) ॥ २८ ॥
 प्रकृतिर्लिङ्गशक्तिश्च कर्त्ता बुद्धिस्तथा मनः ।
 पञ्चतन्मात्रबुद्ध्याख्यं कर्म्मस्यं भूतपञ्चकं ॥ २९ ॥
 ध्यायेच्च द्वादशात्मानं सूत्रे देहे तथेच्छया ।
 ज्जला सम्पातविधिना सृष्टेः सृष्टिक्रमेण तु ॥ ३० ॥
 एकैकं शतहोमेन दत्त्वा पूर्णाङ्गतिं ततः ।
 शरावे सम्पुटीकृत्य कुम्भेऽप्राय निवेदयेत् ॥ ३१ ॥
 अधिवास्य यथा नरायं भक्तं शिष्यं तु दीक्षयेत् ।
 करणो कर्त्तरीं वापि^(२) रजांसि खटिकामपि ॥ ३२ ॥
 अन्यदप्युपयोगि स्यात् सर्वं तद्वायुगोचरे ।
 संस्थाप्य मूलमन्त्रेण परामृष्ट्याधिवासयेत् ॥ ३३ ॥
 नमो भूतेभ्यश्च बलिः कुशे ष्वेति स्मरन् हरिं ।
 मण्डपं भूषयित्वाथ वितानघटलड्डुकैः^(३) ॥ ३४ ॥
 मण्डलेषु यजेद्विष्णुं ततः सन्तर्प्य पावकं ।
 आह्वय दीक्षयेच्छिष्यान् बद्धपद्मानसन्स्थितान् ॥ ३५ ॥
 सम्प्राप्त्य विष्णुं च्छस्तेन मूर्द्धानं स्पृश्य वै क्रमात् ।
 प्रकृत्यादिविकृत्यन्तां साधिभूताधिदैवतां ॥ ३६ ॥
 सृष्टिमाध्यात्मिकीं कृत्वा हृदि तां संहरेत् क्रमात् ।
 तन्मात्रभूतां सकलां जीवेन समतां गतां ॥ ३७ ॥
 ततः सम्भार्य कुम्भेऽपि सूत्रं संहृत्य देशिकः ।

१ मायासूत्रे सुशोभने इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ करालकर्त्तरीश्चापि इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ वितानभवगन्धकैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । वितानपटकेन्द्रियैरिति ग, घ,
चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अग्नेः समीपमागत्य पार्श्वं तं सन्निवेश्य तु ॥ ३८ ॥
 मूलमन्त्रेण सृष्टीशमाज्जतीनां श्रुतेन तं ।
 उदासीनमयासाद्य पूर्णाज्जत्या च देशिकः ॥ ३९ ॥
 शुक्लं रजः समादाय मूलेन श्रुतमन्त्रितं ।
 सन्ताद्य हृदयन्तेन ऊंफट्कारान्तसंयुतैः ॥ ४० ॥
 वियोगपदसंयुक्तैर्वीजैः पादादिभिः क्रमात् ।
 पृथिव्यादीनि तत्त्वानि विशिष्य जुज्यात्ततः ॥ ४१ ॥
 वज्रावखिलतत्त्वानामालये व्याहृते हरौ ।
 नीयमानं क्रमात्सर्वं तत्राध्वानं स्मरेद्बुधः ॥ ४२ ॥
 ताडनेन वियोज्यैवं^(१) आदायापाद्य श्राम्यतां ।
 प्रकृत्याहृत्य जुज्याद्यथोक्ते जातवेदसि ॥ ४३ ॥
 गर्भाधानं जातकर्म भोगश्चैव लयन्तथा ।
 ज्जत्याद्यै तत्र तत्रैव ततः शुद्धिस्तु ह्योमयेत् ॥ ४४ ॥
 शुद्धं तत्त्वं समुद्धृत्य पूर्णाज्जत्या तु देशिकः ।
 सन्नयेद्द्विपरं तत्रे यावदव्याहृतं क्रमात् ॥ ४५ ॥
 तत् परं ज्ञानयोगेन विल्लाप्य परमात्मनि ।
 विमुक्तबन्धनं जीवं परस्मिन्नय्यये पदे ॥ ४६ ॥
 निवृत्तं परमानन्दे शुद्धे बुद्धे स्मरेद्बुधः ।
 दद्यात् पूर्णाज्जतिं पश्चादेवं दीक्षा समाप्यते ॥ ४७ ॥
 प्रयोगमन्त्रान् वक्ष्यामि यैर्दीक्षा ह्योमसंलयः ।

ओं यं भूतानि विशुद्धं ऊं फट् ।

अनेन ताडनं कुर्यादियोजनमिह द्वयं ॥ ४८ ॥

ओं यं भूतान्यापातयेहं । आदानं कृत्वा चानेन प्रकृत्या योजनं षट्पु ।

१. ताडनेन विमोक्षैवमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं यं भूतानि पुंश्चाहो । होममन्त्रं प्रवक्ष्यामि ततः पूर्णाङ्गतेर्मनुं ॥ ४९ ॥

ओं भूतानि संहर स्वाहा । ओं अं ओं नमो भगवते वासुदेवाय वैषट् ।

पूर्णाङ्गल्यनन्तरे तु तद्वै शिष्यन्तु साधयेत्^(१) ।

एवं तत्त्वानि सर्वाणि क्रमात्संशोधयेद् बुधः ॥ ५० ॥

नमोन्तेन स्वर्वाजेन ताडनादिपुरःसरम् ।

ओं वां कर्मान्द्रियाणि । ओं दें बुद्धीन्द्रियाणि ।

यं वीजेन समानन्तु ताडनादिप्रयोगकम् ॥ ५१ ॥

ओं मुं गन्धतन्मात्रे विद्युद्दत्तं जं फट् । ओं सम्पाहिं हा^(२) ॥ ओं स्वं

स्वं क्ष प्रकृत्या^(३) । ओं मुं जं गन्धतन्मात्रे संहर स्वाहा ।

ततः पूर्णाङ्गतिश्चैवमुत्तरेषु प्रयुज्यते ।

ओं रां रसतन्मात्रे । ओं भेरूपतन्मात्रे । ओं रं स्पृशतन्मात्रे । ओं

एं शब्दतन्मात्रे । ओं भं नमः । ओं सें अहङ्कारः । ओं नं बुद्धे ।

ओं ओं प्रकृते ।

एकमूर्त्तावयं प्रोक्तो दीक्षायोगः समासतः ।

एवमेव प्रयोगस्तु नवव्यूहादिके स्मृतः ॥ ५२ ॥

दग्धापरस्मिन् सन्दधानिर्वागे प्रकृतिन्नरः ।

अविकारे समादधादीश्वरे प्रकृतिन्नरः ॥ ५३ ॥

शोधयित्वाथ भूतानि कर्माङ्गानि^(४) विशोधयेत् ।

बुद्ध्याख्यान्यथ तन्मात्रमनो ज्ञानमहङ्कृतिं ॥ ५४ ॥

सिङ्गात्मानं विशोधयन्ते प्रकृतिं शोधयेत् पुनः ।

१ तद्वै शिष्यन्तु गन्नयेदिति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ ओं सु आयाहिं हामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं सं पाहिं स्वाहा इति
१, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ अं दुं स्वं प्रकृत्या इति ओं स्वं स्वं प्रकृत्या इति च ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कर्माख्याणं च शोधयेदिति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

पुरुषं प्राकृतं शुद्धमीश्वरे धाम्नि संस्थितं ॥ ५५ ॥
 स्वगोचरीकृताग्नेषभोगमक्तौ कृतास्पदं ।
 ध्यायन् पूर्णाङ्गतिं दद्याद्दीक्षेयं त्वधिकारिणी ॥ ५६ ॥
 अङ्गैराराध्य मन्त्रस्य नीत्वा तत्त्वगणं समं ।
 क्रमादेवं विशोध्यन्ते सर्वसिद्धिसमन्वितं ॥ ५७ ॥
 ध्यायन् पूर्णाङ्गतिं दद्याद्दीक्षेयं साधके स्मृता ।
 द्रव्यस्य वा न सम्पत्तिरशक्तिर्वात्मनो यदि ॥ ५८ ॥
 इष्ट्वा देवं यथा पूर्वं सर्वोपकरणान्वितं ।
 सद्योधिवास्य द्वादश्यां दीक्षयेद्देशिकोत्तमः ॥ ५९ ॥
 भक्तो विनीतः शरीरैर्गुणैः सर्वैः समन्वितः ।
 शिष्यो नातिधनी यस्तु स्थण्डिलेभ्यर्वज्रं दीक्षयेत् ॥ ६० ॥
 अध्वानं निखिलं देवं^(१) भौतं वाध्यात्मकीकृतं ।
 सृष्टिक्रमेण शिष्यस्य देहे ध्यात्वा तु देशिकः ॥ ६१ ॥
 अष्टाष्टाङ्गतिभिः पूर्वं क्रमात् सन्तर्प्य सृष्टिमान् ।
 स्वमन्त्रैर्वासुदेवादीन् जननादीन् विसर्जयेत्^(२) ॥ ६२ ॥
 होमेन शोधयेत् पञ्चात्मं हारक्रमयोगतः ।
 योनिसूत्राणि बद्धानि मुक्त्वा कर्माणि देशिकः ॥ ६३ ॥
 शिष्यदेहात्समाहृत्य क्रमात्तत्त्वानि शोधयेत् ।
 अग्नौ प्राकृतिके विष्णौ लयं नीत्वाधिदैविके ॥ ६४ ॥
 शुद्धं तत्त्वमशुद्धेन पूर्णाङ्गत्या तु साधयेत्^(३) ।
 शिष्ये प्रकृतिमापने दग्ध्वा प्राकृतिकान् गुणान् ॥ ६५ ॥

१ लिखित देवमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पूजां कृत्वा विसर्जयेदिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः विसर्जयेदिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पूर्णाङ्गत्या तु मन्त्रयेदिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मूत्रयेदधिकारे वा नित्यञ्जगद्देशिकः शिश्रूत्^(१) ।
 यथान्यां शक्तिदीक्षां वा कुर्व्यात् भावे स्थितो गुरुः ॥ ६६ ॥
 भक्त्या सम्प्रतिपन्नानां यत्नीनां निर्द्वन्द्वस्य च ।
 सम्पूज्य स्थण्डिले विष्णुं पार्श्वस्थं स्थाप्य पुत्रकं ॥ ६७ ॥
 देवताभिमुखः शिष्यस्तिर्यगास्यः स्वयं स्थितः ।
 अध्वानं निखिलं ध्यात्वा पर्वभिः सैर्विकल्पितं ॥ ६८ ॥
 शिष्यदेहे तथा देवमाधिदेवक्याचनं ।
 ध्यानयोगेन सद्ब्रह्म पूर्ववत्ताडनादिना ॥ ६९ ॥
 क्रमात्तत्त्वानि सर्वाणि शोधयेत् स्थण्डिले हरी ।
 ताडनेन विधोज्याथ गृहीत्वान्मनि तत्परः^(२) ॥ ७० ॥
 देवे संयोज्य संग्रोध्य गृहीत्वा तत् स्वभावतः ।
 यानीय शुद्धभावेन सन्धयित्वा क्रमेण तु ॥ ७१ ॥
 शोधयेद्भ्रान्तयोगेन सर्वतो ज्ञानमुद्रया ।
 शुद्धेण सर्वतत्त्वेषु प्रधाने चेश्वरे स्थिते ॥ ७२ ॥
 दग्ध्वा निर्वापयेच्छिष्यान् पदे चैषे नियोजयेत् ।
 निनयेत् सिद्धिर्मागे वा साधकं देशिकोत्तमः ॥ ७३ ॥
 एवमेवाधिकारस्यो गृही कर्मण्यतन्द्रितः ।
 आत्मानं शोधयन्तिष्येद् यावद्भागद्वयो भवेत् ॥ ७४ ॥
 क्षोणरागमधात्मानं ज्ञात्वा संशुद्धिकल्पिषः ।
 आरोग्य पुत्रे शिशे वा ह्यधिकारन्तु संयमी ॥ ७५ ॥
 दग्ध्वा मायामयं पाशं प्रव्रज्य स्वात्मनि स्थितः ।
 शरीरपातमाकाङ्क्षन्नासीतायत्कलिङ्गवान् ॥ ७६ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सर्वदीक्षाकथनं नाम
 सप्तविंशोऽध्यायः ।

१ पशून्निधिषः, चक्रितपुस्तकपाठः ।

२ तत् परमंनिधिषः, ग, घ, ङ, चक्रितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अभिषेकविधानं ।

नारद उवाच । अभिषेकं प्रवक्ष्यामि यथाचार्यस्त्वं पुत्रकः ।
 सिद्धिभाक् साधको येन रोगी रोगादिमुच्यते ॥ १ ॥
 राज्यं राजा सुतं स्त्रीश्च प्राप्नुयान्मलनाशनं ।
 मूर्त्तिकुम्भान् सुरत्नाह्वान्मध्यपूर्वादितो नमसेत् ॥ २ ॥
 सहस्रावर्त्तितान् कुर्यादथवा शतवर्त्तितान् ।
 मण्डपे मण्डले विष्णुं प्राचैशानराच्च पीठके ॥ ३ ॥
 निवेश्य शकलीकृत्य पुत्रकं साधकादिकं ।
 अभिषेकं समभ्यर्च्य कुर्याद्गीतादिपूर्वकं ॥ ४ ॥
 दद्याच्च योगपीठादीन्वनुयाह्यास्त्वया नराः ।
 गुरुश्च समयान् ब्रूयाद्गुप्तः शिष्योऽथ सर्वभाक् ॥ ५ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये आचार्याभिषेको नाम
 अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अथ जनत्रिंशोऽध्यायः ।

सर्वतोभद्रमण्डलकथनं ।

नारद उवाच । साधकः साधयेन्मन्त्रं देवतायतनादिके ।
 शुद्धभूमौ गृहे प्राच्य मण्डले हरिनीश्वरम् ॥ १ ॥
 चतुरस्रोक्षते क्षेत्रे मण्डलादीनि वै लिखेत् ।
 रसदाणाद्विकीर्षुः सर्वतोभद्रमालिखेत् ॥ २ ॥
 घटत्रिंशत्कोशुवैः पद्मं पीठं पङ्क्त्याः वर्द्धिर्भवेत् ।
 द्वाभ्यान्तु वीथिका तस्माद् द्वाभ्यां द्वाराणि दिक्षु च ॥ ३ ॥

वत्तुलं भ्रामयित्वा तु पद्मक्षेत्रं पुरीदितम् ।
 पद्मार्द्धं भ्रामयित्वा तु भागं द्वादशमं वह्निः ॥ ४ ॥
 विभज्य भ्रामयेच्छेषं चतुःक्षेत्रन्तु वत्तुलम् ।
 प्रथमं कर्णिकाक्षेत्रं केशराणां द्वितीयकम् ॥ ५ ॥
 तृतीयं दलसन्धीनां दलाग्राणां चतुर्थकम् ।
 प्रसार्य कौण्डिनीं कौण्डिनीं मध्यमन्ततः ॥ ६ ॥
 निधाय केशराग्रे तु दलसन्धींस्तु लिखेत् ।
 पातयित्वाय सूत्राणि तत्र पत्राष्टकं लिखेत् ॥ ७ ॥
 दलसन्ध्यन्तरालान्नु मानं मध्ये निधाय तु ।
 दलाग्रं भ्रामयेत्तेन तदग्रं तदनन्तरं ॥ ८ ॥
 तदनन्तरालं तत्पार्श्वं कृत्वा वाह्यक्रमेण च ।
 केशरे तु लिखेद्द्वौ द्वौ दलमध्ये ततः पुनः ॥ ९ ॥
 पञ्चलक्ष्म्यैतत् सामान्यं द्विघट्टकदलमुच्यते ।
 कर्णिकार्द्धेन मानेन प्राक्संस्थं भ्रामयेत् क्रमात् ॥ १० ॥
 तत्पार्श्वं भ्रामयोगेन कुण्डल्यः षड् भवन्ति हि ।
 एवं द्वादश मत्स्याः स्युर्द्विघट्टकदलकञ्च तैः ॥ ११ ॥
 पञ्चपत्राभिसिद्धार्थं भूतस्थं कृत्वेवमञ्जकम् ।
 व्योमरेखावह्निः पीठन्तत्र कोष्ठानि मार्जयेत् ॥ १२ ॥
 त्रीणि कौण्डिनीं पादार्थं द्विद्विकान्यपराणि तु ।
 चतुर्दिक्षु विलिप्तानि गात्रकाणि भवन्त्युत ॥ १३ ॥
 ततः पङ्क्तिद्वयं दिक्षु बोध्यर्थन्तु विलोपयेत्^(१) ।
 द्वादशपत्राणाम् कुर्वीत चत्वारि चतसृष्वपि ॥ १४ ॥
 द्वादशपत्राणां पार्श्वतः प्रोभा अष्टौ कुर्याद्विचक्षणः ।

१ पङ्क्तिद्वयं द्वयं द्वि त्रयोविधं विनियोजयेदिति इ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तत्पार्श्व उपशोभास्तु तावत्यः परिकीर्त्तिताः ॥ १५ ॥
 समीप उपशोभानां कौशास्तु परिकीर्त्तिताः^(१) ।
 चतुर्दिक्षु ततो द्वे द्वे चिन्तयेन्मध्यकोलकैः ॥ १६ ॥
 घत्वारि वाह्यतो मृज्यादेकैकं पार्श्वधोरपि ।
 शोभायं पार्श्वयोस्त्रीणि त्रीणि लुम्पद्दलस्य तु ॥ १७ ॥
 तद्वद्विर्यये कुर्यादुपशोभां ततः परम् ।
 कौशास्यान्तर्विष्टस्त्रीणि चिन्तयेद्द्विविभेदतः ॥ १८ ॥
 एवं षोडशकोलं स्यादेवमन्यत्तु मण्डलम् ।
 द्विषट्कभागे षट्त्रिंशत्पदं पद्मन्तु वीथिका ॥ १९ ॥
 यका पङ्क्तिः पराभ्यां तु द्वारशोभादि पृर्ववत् ।
 दादशाङ्गुलिभिः पद्ममेकहस्ते तु मण्डले ॥ २० ॥
 द्विहस्ते हस्तमात्रं स्याद्वृद्धा द्वारेण वाचरेत् ।
 अपीठश्चतुरस्रं स्याद्विकरश्चक्रपद्मजम् ॥ २१ ॥
 पद्मार्द्धनवभिः प्रोक्तं नाभिल्लुतिसृभिः स्मृता ।
 अष्टाभिर्द्वारकान् कुर्यान्नेमिन्तु चतुरङ्गुलैः ॥ २२ ॥
 त्रिधा^(२) विभज्य च क्षत्रमन्तर्दाभ्यामथाङ्गयेत् ।
 पञ्चान्तस्तरसिद्धयं^(३) तेष्व्वास्फाल्य लिखेदरान् ॥ २३ ॥
 इन्दीवरदलाकारानथवा मातुलाङ्गवत् ।
 पद्मपत्रायनान्वापि लिखेदिच्छानुरूपतः ॥ २४ ॥
 भ्रामयित्वा वहिर्भ्रमावरसन्थन्तरे स्थितः ।
 भ्रामयेदरमूलन्तु सन्धिमध्ये व्यवस्थितः ॥ २५ ॥

१ परिसार्जिता इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्विधा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पद्मान्तरमन्त्रसिद्धयमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः पद्मोत्तरम्, सिद्धयमिति क,
चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अरमध्ये स्थितो मध्यमरणिं भ्रामयेत् समम् ।
 एवं सिद्धान्तराः सम्यक् मातुलाङ्गनिभाः समाः ॥ २६ ॥
 विभज्य सप्तधा क्षेत्रं चतुर्दशकरं समम् ।
 द्विधा कृते शतं ह्यत्र घणनवत्यधिकानि तु ॥ २७ ॥
 कोष्ठकानि चतुर्भिस्तैर्मध्ये भद्रं समालिखेत् ।
 परितो विष्टजेदीध्ये तथा दिद्दु समालिखेत् ॥ २८ ॥
 कमलानि पुनर्वीथ्ये परितः परिमृज्य तु ।
 द्वे द्वे मध्यमकोष्ठे तु ग्रीवार्थं दिद्दु लोपयेत् ॥ २९ ॥
 चत्वारि वाह्यतः पश्चात्क्षीणि क्षीणि तु लोपयेत् ।
 ग्रीवार्थं वहिस्त्वेका शोभा सा परिकीर्त्तिता ॥ ३० ॥
 विमृज्य वाह्यकोणेषु सप्तान्तस्त्रीणि माजयेत् ।
 मण्डलं नवभागं स्यान्नवव्यूहं हरिं यजेत् ॥ ३१ ॥
 पञ्चविंशतिकव्यूहं मण्डलं विश्वरूपगं ।
 द्वात्रिंशद्दन्तकं क्षेत्रं भक्तं द्वात्रिंशता समं ॥ ३२ ॥
 एवं कृते चतुर्विंशत्यधिकन्तु सहस्रकं ।
 कोष्ठकानां समुद्दिष्टं मध्ये षोडशकोष्ठकैः ॥ ३३ ॥
 भद्रकं परिलिख्याथ पार्श्वे षड्दन्तिं विमृज्य तु ।
 ततः षोडशभिः कोष्ठैर्दिद्दु भद्रायुक्तं लिखेत्^(१) ॥ ३४ ॥
 ततोपि षड्दन्तिं सम्मृज्य तद्वत् षोडशभद्रकं ।
 लिखित्वा परितः षड्दन्तिं विमृज्याथ प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥
 द्वारद्वादशकं दिद्दु क्षीणि क्षीणि यथाक्रमं ।
 घृभिः परिलुप्यान्तर्मध्ये चत्वारि पार्श्वयोः ॥ ३६ ॥
 चत्वार्यन्तर्वहिर्द्वे तु शोभार्थं परिमृज्य तु ।
 उपद्वारप्रसिद्धार्थं क्षीण्यन्तः पञ्च वाह्यतः ॥ ३७ ॥

१ दिद्दु तत्रायुक्तं लिखति ख. ग. घ. चि. ऋतपुस्तकत्रयपाठः ।

परिमृज्य तथा शोभां पूर्ववत् परिकल्पयेत् ।
 वह्निः कोशेषु सप्तान्तस्त्रीणि कोष्ठानि मार्जयेत् ॥ ३८ ॥
 पञ्चविंशतिकयूहे परं ब्रह्म यजेत् कजे^(१) ।
 मध्ये पूर्वादितः पद्मे वासुदेवादयः क्रमात् ॥ ३९ ॥
 वराहं पूजयित्वा च पूषेपद्मे ततः क्रमात् ।
 यूहान् समू जयेत्तावत् यावत् षड्विंशमी भवेत् ॥ ४० ॥
 यथोक्तं यूहमखिलमेकस्मिन् पद्मे क्रमात् ।
 यद्यथामिति यत्नेन^(२) प्रचेता मन्यतेऽध्वरं^(३) ॥ ४१ ॥
 सत्यन्तु मूर्त्तिभेदेन विभक्तं मन्यतेऽद्यतं ।
 चत्वारिंशत् करं क्षेत्रं च्युत्तरं^(४) विभजेत् क्रमात् ॥ ४२ ॥
 एकैकं सप्तधा भूयस्तथैवैकं द्विधा पुनः ।
 चतुःषष्ट्युत्तरं सप्तशतान्येकं सहस्रकं ॥ ४३ ॥
 कोष्ठकानां भद्रकञ्च मध्ये षोडशकोष्ठकैः ।
 पार्श्वे वीथीं ततश्चाष्टभद्राण्यथ च वीथिका ॥ ४४ ॥
 षोडशान्यान्यथो वीथी चतुर्विंशतिपङ्कजं ।
 वीथीपद्मानि द्वात्रिंशत् पङ्क्तिवीथिकजान्यथ ॥ ४५ ॥
 चत्वारिंशत्ततो वीथी षष्टपङ्क्तित्रयेश्च च ।
 द्वारशोभोपशोभाः स्युर्द्विन्दु मध्ये विलोप्य च ॥ ४६ ॥
 द्विचतुःषडद्वारसिद्धौ चतुर्द्विन्दु विलोपयेत् ।
 पञ्च त्रोण्येककं वाह्ये शोभोपद्वारसिद्धये ॥ ४७ ॥

१ शुभे इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यद्यथामिति यत्नेन इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः यद्यथामिति मन्त्रेण इति

क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रचेता मन्यते भ्रुवमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ क्युत्तरमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

द्दाराणां पार्श्वयोरन्तः षड् वा चत्वारि मध्यतः ।
 द्वे द्वे सुम्पेदेवमेव षड् भवन्त्युपशोभिकाः ॥ ४८ ॥
 एकस्यां दिशि सङ्ख्याः स्युः चतस्रः परिसङ्ख्याया ॥ ४९ ॥
 एकैकस्यां दिशि त्रीणि द्दाराण्यपि भवन्तुत ।
 पञ्च पञ्च तु कोऽपि पङ्क्तौ पङ्क्तौ क्रमात् मृजेत् ।
 कोष्ठकानि भवेदेवं सर्वेष्ट्यं मण्डलं शुभं ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मण्डलादिलक्षणां नाम
 जनत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

मण्डलविधिः ।

नारद उवाच । मध्ये पद्मे यजेद्ब्रह्म साङ्गं पूर्वैकनाभकं ।
 आग्नेयेष्ठी च प्रकृतिं याम्येष्ठी पुरुषं यजेत् ॥ १ ॥
 पुरुषादक्षिणे वर्धं नैऋते वारुणोनिर्लं ।
 आदित्यमैन्दवे पद्मे ऋग्यजुश्चैश्वर्यपद्मके ॥ २ ॥
 इन्द्रादींश्च द्वितीयायां पद्मे षोडशके तथा ।
 सामाथर्वाणामाकाशं वायुं तेजस्तथा जलं ॥ ३ ॥
 एथियोश्च मनश्चैव श्रोत्रं त्वक् चक्षुरर्चयेत् ।
 रसनाश्च तथा घ्राणं भूर्भुवश्चैव षोडशं ॥ ४ ॥
 महर्जनस्तपः सत्यं तथाभिष्टोममेव च ।
 अत्यभिष्टोमकं^(१) चोक्थं षोडशीं वाजपेयकं ॥ ५ ॥
 अतिरात्रश्च सम्पूज्य तथाप्तोर्याममर्चयेत् ।
 मनो बुद्धिमहद्भारं शब्दं स्पर्शश्च रूपकं ॥ ६ ॥
 रसं गन्धश्च पद्मेषु चतुर्विंशतिषु क्रमात् ।

१ प्रत्यभिष्टोमकमिति ख, अक्षितपुस्तकपाठः श्रौतिष्टोमकमिति ड, अक्षितपुस्तकपाठः ।

जीवं मनोधिपक्षाहं प्रकृतिं शब्दमात्रकं ॥ ७ ॥
 वासुदेवादिमूर्त्तींश्च तथा चैव दशात्मकं ।
 मनः श्रोत्रं त्वचं प्राक्षत्रं चक्षुश्च रसनं तथा ॥ ८ ॥
 घ्राणं वाक्पाणिपादश्च द्वात्रिंशद्धारिजेध्विमान् ।
 चतुर्थावरणे पूज्याः साङ्गाः सपरिवारकाः ॥ ९ ॥
 पायूपस्थौ च सम्पूज्य मासानां द्वादशाधिपान् ।
 पुरुषोत्तमादिषड्विंशान् वाह्यावरणके यजेत् ॥ १० ॥
 षक्राब्जे तेषु सम्पूज्या मासानां पतयः क्रमात् ।
 अष्टौ प्रकृतयः षड्वा पश्चाथ चतुरोऽपरे ॥ ११ ॥
 रजः पातं ततः कुर्यात्स्त्रिंशिते मण्डले षट्गु ।
 कारिका पीतवर्णा स्याद्देखाः सर्वाः सिताः समाः ॥ १२ ॥
 द्विहस्तेऽङ्गुष्ठात्राः स्युर्हस्ते चार्द्धसमाः सिताः ।
 पद्मं शुक्लेन सन्धीस्तु कृष्णेन श्यामतोयवा ॥ १३ ॥
 केशरा रक्तपीताः स्युः कोणान् रक्तेन पूरयेत् ।
 भूषयेद्योगपीठान्तु यथेष्टं सार्ववर्णिकैः ॥ १४ ॥
 खतावितानपत्राद्यैर्वीथिकामुपशोभयेत् ।
 पीठद्वारे तु शुक्लेन शोभारक्तेन पीततः ॥ १५ ॥
 उपशोभाश्च नीलेन कोणशङ्खांश्च वै सितान् ।
 भद्रके पूरणं प्रोक्तमेवमन्येषु पूरणं ॥ १६ ॥
 त्रिकोणं सितरक्तेन कृष्णेन च विभूषयेत् ।
 द्विकोणं रक्तपीताभ्यां नाभिं कृष्णेन चक्रकं ॥ १७ ॥
 चरकान् पीतरक्ताभिः श्यामान् नेमिन्तु रक्ततः ।
 सितश्यामारुणाः कृष्णाः पीता रेखास्तु वाह्यतः ॥ १८ ॥
 शालिपिष्टालि शुक्लं स्याद्रक्तं कौस्तुभकादिकम् ।
 हरिद्रया च हारिद्रं कृष्णं स्याद्गन्धान्यतः ॥ १९ ॥

शमीपत्रादिकेः श्यामं बीजानां लक्षजाप्यतः ।
 चतुर्लक्षैस्तु मन्त्राणां विद्यानां लक्षसाधनम् ॥ २० ॥
 अयुतं बुद्धविद्यानां स्तोत्राणाञ्च सहस्रकम् ।
 पृथ्वीमेवाथ लक्षेण मन्त्रशुद्धिस्तथात्मनः ॥ २१ ॥
 तथापरेण लक्षेण मन्त्रः क्षेत्रीकृतो भवेत् ।
 पूर्वमेवासमो होमो बीजानां समकीर्तितः ॥ २२ ॥
 पूर्वसेवा दशांशेन मन्त्रादीनां प्रकीर्त्तिता ।
 पुरश्चर्य्य तु मन्त्रे तु मासिकं व्रतमाचरेत् ॥ २३ ॥
 भुवि न्यसेद्वामपादं न गृह्णीयात् प्रतिग्रहम् ।
 एवं द्वित्रिगुणेनैव मध्यमोत्तमस्त्रिदयः ॥ २४ ॥
 मन्त्रध्यानं प्रवक्ष्यामि येन स्यान्मन्त्रजं फलम् ।
 स्थूलं शब्दमयं रूपं विग्रहं वाह्यमिदमेतत् ॥ २५ ॥
 सूक्ष्मं ज्योतिर्मयं रूपं हार्दं चिन्तामयं भवेत् ।
 पिन्तया रहितं यत्तु तत् परं परिकीर्त्तितम् ॥ २६ ॥
 वराहसिंहशक्तीनां स्थूलरूपं प्रधानतः ।
 विन्ताया रहितं रूपं वातुदेवस्य कीर्त्तितम् ॥ २७ ॥
 इतरेषां स्मृतं रूपं हार्दं चिन्तामयं सदा ।
 स्थूलं वैराजमाख्यातं सूक्ष्मं वै लिङ्गितं भवेत् ॥ २८ ॥
 पिन्तया रहितं रूपमैश्वरं परिकीर्त्तितम् ।
 हृत्पुण्डरीकनिलयक्षेतन्यं ज्योतिरव्ययम् ॥ २९ ॥
 बीजं बीजात्मकं ध्यायेत् कदम्बकुसुमाकृतिं ।
 कुम्भान्तरगतो दीपो निरुद्धप्रसवो यथा ॥ ३० ॥
 संहतः केवलस्तिष्ठेदेवं मन्त्रेश्वरो हृदि ।
 अनेकशुषिरे कुम्भे तावन्मात्रा गभस्तयः ॥ ३१ ॥
 प्रसरन्ति वहिर्बुद्धद्वाडोभिर्त्रीजरप्रभयः ।

अथावभासतो दैवीमात्मीकृत्य तनुं स्थिताः ॥ ३२ ॥
 हृदयात् प्रस्थिता नाद्यो दर्शनेन्द्रियगोचराः ।
 अग्नीषोमात्मके तासां नाद्यौ नासाग्रसंस्थिते ॥ ३३ ॥
 सम्यग्गुह्येन योगेन जिह्वा देहसमीरणम् ।
 जपध्यानरतो मन्त्री मन्त्रलक्षणमश्रुते^(१) ॥ ३४ ॥
 संशुद्धभूततन्मात्रः सकामो योगमभ्यसन् ।
 अग्निमादिमवाप्नोति विरक्तः प्रविलङ्घ्य च ।
 देवात्मके भूतमात्रान्मुच्यते चेन्द्रियग्रहात् ॥ ३५ ॥
 इत्यादिमहापुराणे अग्निषे मण्डलादिवर्णनं नाम
 त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः ।

मार्जनविधानं ।

अग्निरुवाच । रक्षां स्वस्य परेषाञ्च वक्ष्ये तां मार्जनाङ्गयां ।
 यया विमुच्यते दुःखैः सुखञ्च प्राप्नुयान्नरः^(१) ॥ १ ॥
 ओं नमः परमार्थाय पुरुषाय महात्मने ।
 अरूपब्रह्मरूपाय व्यापिने परमात्मने ॥ २ ॥
 निष्कल्मषाय शुद्धाय ध्यानयोगरताय च ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत् तत्स्थितु मे वचः ॥ ३ ॥
 वराहाय नृसिंहाय वामनाय महामुने ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत्तत्स्थितु मे वचः ॥ ४ ॥

१ मन्त्रजं फलमश्रुते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुखं ब्रह्माप्नुयान्नर इति ख, च कृतपुस्तकपठः ।

त्रिविक्रमाय रामाय वैकुण्ठाय नाराय च ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत्तत् सिध्यतु मे वचः ॥ ५ ॥
 वराह नरसिंहेण वामनेण त्रिविक्रम ।
 ह्यधीवेश सर्वश हृषीकेश हराशुभम् ॥ ६ ॥
 अथराजितचक्रायैश्वर्यतुर्भिः परमायुधैः ।
 अखण्डितानुभावेस्त्वं^(१) सर्वदुष्टहरो भव ॥ ७ ॥
 हरामुकस्य दुरितं सर्वेषु कुशलं कुरु ।
 मृत्युबन्धार्त्तिभयदं दुरितस्य च यत् फलम् ॥ ८ ॥
 पराभिधानसहितैः प्रयुक्तश्चाभिचारकम् ।
 गदस्यर्षमहारोगप्रथौगं जरया जर ॥ ९ ॥
 धीं नमो वासुदेवाय नमः कृष्णाय खड्गिणे ।
 नमः पुष्करनेत्राय केशवायादिचक्रिणे ॥ १० ॥
 नमः कमलकिङ्गल्कपीतनिर्मलवाससे ।
 महाहरणि पुस्तकसूत्रचक्राय चक्रिणे ॥ ११ ॥
 दंष्ट्रीद्वतद्वितभृते^(२) त्रयोमूर्त्तिमते नमः ।
 महायज्ञवराहाय शेषभोगाङ्गणयिने ॥ १२ ॥
 तप्तहाटककेशायज्वलत्पावकलौचन ।
 वज्राधिकनखस्यर्षं दिव्यसिंह नमोस्तु ते ॥ १३ ॥
 काश्यपायातिङ्गलाय ऋग्यजुःसामभूषित ।
 तुभ्यं वामनरूपायाक्रमते गां^(३) नमो नमः ॥ १४ ॥
 वराहाशेषदुष्टानि सर्वपापफलानि वै ।
 मर्द्दं मर्द्दं महादंष्ट्रं मर्द्दं मर्द्दं च तत्फलम् ॥ १ ॥

१ अखण्डितात्मभाविस्त्वामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ दंष्ट्रीदुष्टतन्मभिभवे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सज्जते गामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नरसिंह करालास्य दन्तप्रान्तानखीञ्चूष ।
 भङ्ग भङ्ग निनादेन दुष्टान्यस्यार्तिनाशन ॥ १६ ॥
 ऋग्यजुःसामगर्भाभिर्वाग्भिर्वामनरूपदृक् ।
 प्रश्नमं सर्वदुःखानि नयन्त्वस्य अनार्दनः ॥ १७ ॥
 ऐकाहिकं द्वाहिकञ्च तथा त्रिदिवसं ज्वरम् ।
 चातुर्थकन्तघात्युग्रन्तथैव सततज्वरम् ॥ १८ ॥
 दीघीत्यं सन्निपातोत्यं तथैवागन्तुकं ज्वरम् ।
 शमं नयाशु गोविन्द च्छिन्धि च्छिन्ध्यस्य वेदनाम्^(१) ॥ १९ ॥
 नेत्रदुःखं शिरोदुःखं दुःखस्योदरसम्भवम् ।
 अन्तःश्वासमतिश्वासं^(२) परितापं सवेपथुम् ॥ २० ॥
 गुदघ्नान्नाग्निरोगांश्च कुष्ठरोगांस्तथा क्षयं^(३) ।
 कामलादीकृष्या रोगान् प्रमेहांश्चातिदारुणान् ॥ २१ ॥
 भगन्दरातिसारांश्च मुखरोगांश्च वल्गुक्षीम् ।
 अक्षरीं मूत्रकृच्छ्रांश्च रोगानन्यांश्च दारुणान् ॥ २२ ॥
 ये वातप्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः^(४) ।
 कफोद्भवाश्च ये केचित् ये चान्ये सान्निपातिकाः ॥ २३ ॥
 आगन्तुकाश्च ये रोगा लूता विस्फोटकादयः ।
 ते सर्वे प्रश्नमं यान्तु वासुदेवापमार्जिताः^(५) ॥ २४ ॥
 विलयं यान्तु ते सर्वे विश्वीरुच्चारणेन च ।
 द्ययं गच्छन्तु चाशेषाक्ते चक्राभिहृता हरैः ॥ २५ ॥

१ छिन्द छिन्द्यास्य वेदनामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निश्वासमतिश्वास मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तथैव च इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ये रोगाः पित्तसम्भवा इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ वासुदेवपामार्जिताः इति अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अकुतानन्तगोविन्दनामोच्चारणभीषिताः ।
 नश्यन्ति सकला रोगाः सत्यं वायं वदाम्यहम् ॥ २६ ॥
 स्यावरं जङ्गमं वापि कृत्रिमं चापि यदिघम् ।
 दन्तोद्भवं नखभवमाकाशप्रभवं विघम् ॥ २७ ॥
 लूतादिप्रभवं यच्च विघमन्यत्तु दुःखदं ।
 भ्रमं नयतु तत् सर्वं कीर्त्तितोस्य जनार्दनः ॥ २८ ॥
 ग्रहान् प्रेतग्रहान्श्चापि तथा वै डाकिनीग्रहान् (१) ।
 वेतालांश्च पिशाचांश्च गन्धर्वान् यक्षराक्षसान् (२) ॥ २९ ॥
 शकुनीपूतनाद्यांश्च तथा वैनायकान् ग्रहान् ।
 मुखमण्डलं तथा क्रूरां रेवतीं वृद्धरेवतीम् ॥ ३० ॥
 वृद्धकाख्यानं ग्रहान्श्लोद्यांस्तथा मातृग्रहानपि ।
 बालस्य विष्णोश्चरितं हन्तु बालग्रहानिमान् ॥ ३१ ॥
 वृदाश्च ये ग्रहाः केविद्ये च बालग्रहाः क्वचित् ।
 नरसिंहस्य ते दृष्ट्या दग्धा ये चापि यौवने ॥ ३२ ॥
 सदा (३) करालवदनो नरसिंहो महाबलः ।
 ग्रहानशेषान्निः शेषान् करोतु जगतो हितः ॥ ३३ ॥
 नरसिंह महासिंह ज्वालामालोज्ज्वलानन ।
 ग्रहानशेषान् सर्वेषु खाद खादाभिलोचन ॥ ३४ ॥
 ये रोगा ये रुहोत्पाता यदिघं ये रुहाग्रहाः ।
 यानि च क्रूरभूतानि ग्रहपीडाश्च दारुणाः ॥ ३५ ॥
 शस्त्रक्षतेषु ये दोषा ज्वालागर्द्भक्रादयः ।
 तानि सर्वाणि सर्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ॥ ३६ ॥

१ तथा वेतालिकान् ग्रहानिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गन्धर्वान् राक्षसानपि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शटा इति ख, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

किञ्चिद्रूपं समास्थाय वासुदेवास्य नाशय ॥ ३७ ॥
 द्विष्या सुदर्शनश्चक्रं ज्वालामालातिभिःषण्णम् ।
 सर्वदुष्टोपशमनं कुरु देववराच्युत ॥ ३८ ॥
 सुदर्शनं महाज्वाल च्छिन्धि च्छिन्धि महारव (१) ।
 सर्वदुष्टानि रक्षांसि क्षयं यान्तु विभीषण ॥ ३९ ॥
 प्राच्यां प्रतीच्यां च दिशि दक्षिणोत्तरतस्तथा ।
 रक्षाङ्करोतु सर्वात्मा नरसिंहः सुगर्जितः (२) ॥ ४० ॥
 दिवि भुव्यन्तरीक्षे च पृथुतः पार्श्वतोऽग्रतः ।
 रक्षाङ्करोतु भगवान् बहुरूपी जनार्दनः ॥ ४१ ॥
 यथा विष्णुर्जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषं ।
 तेन सत्येन दुष्टानि शनमस्य व्रजन्तु वै (३) ॥ ४२ ॥
 यथा विष्णुः स्मृते सद्यः सङ्कयं यान्ति पातकाः ।
 सत्येन तेन सकलं दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ॥ ४३ ॥
 परमात्मा यथा विष्णुर्वेदान्तेषु च गीयते ।
 तेन सत्येन सकलं दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ॥ ४४ ॥
 यथा यज्ञेश्वरो विष्णुर्देवेष्वपि हि गीयते ।
 सत्येन तेन सकलं यन्मयोक्तं तथास्तु तत् ॥ ४५ ॥
 शान्तिरस्तु शिवश्चास्तु दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ।
 वासुदेवशरीरोत्थैः कुशैर्निर्म्मयितं मया (४) ॥ ४६ ॥
 व्यपमार्जतु गोविन्दो नरो नारायणस्तथा ।
 तथास्तु सर्वदुःखानां प्रशमो जपनादरेः ॥ ४७ ॥

१ महाबल इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वगर्जितैरिति ग, ख, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ प्रयान्तु वै इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुशैर्निर्माणैश्चित्तमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अपमार्जनकं शस्त्रं सर्वरोगादिवारणम् ।
अहं हरिः कुशो विष्णुर्हता रोगा मया तव ॥ ४८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कुशापमार्जनं नाम
एकत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

संस्कारकथनं ।

अग्निश्वाच । निर्वाणादिषु दीक्षासु चत्वारिंशत्तथाष्ट च ।
संस्कारान् कारयेद्दीमान् प्रदणु तान्यैः सुरो भवेत् ॥ १ ॥
गर्भाधानक्तु योन्यां वे ततः पुंसवनश्चरेत् ।
सोमन्तोन्नयनश्चैव जातकर्म च नाम च ॥ २ ॥
अग्नाशनं ततश्चूडा ब्रह्मचर्यव्रतानि च ।
चत्वारि वैष्णवी पार्थी भौतिकी श्रोत्रिकी तथा ॥ ३ ॥
गौदानं स्नातकत्वञ्च पाकयज्ञाञ्च सप्त ते^(१) ।
अष्टका पार्वणश्राद्धं श्रावण्ययायणीति च ॥ ४ ॥
चैत्री चाश्वयुजी सप्त हविर्यज्ञांश्च तान् प्रदणु ।
आधानद्वाग्निहोत्रञ्च दर्शा वै पौर्णमासकः ॥ ५ ॥
चातुर्मास्यं पशुबन्धः सौत्रामणिरथापरः ।
सोमसंस्थाः सप्त प्रदणु अग्निष्टोमः क्रतूत्तमः ॥ ६ ॥
अथग्निष्टोम उक्थञ्च षोडशी वाजपेयकः ।
अतिरात्रातोय्यामञ्च सहस्रेष्टाः सवा इमे ॥ ७ ॥
हिरण्यार्द्धिर्हिरण्याक्षो हिरण्यमित्र इत्यतः ।

१ अत्र च इ त ग, ख, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

हिरण्यपाणिर्हेमाक्षो हेमाङ्गो हेमसूतकः ॥ ८ ॥
 हिरण्यास्यो हिरण्याङ्गो हेमजिङ्गो हिरण्यवान् ।
 अश्वमेधो हि सर्वशो गुणास्त्राय तान् प्रष्टुम् ॥ ९ ॥
 दया च सर्वभूतेषु क्षान्तिश्चैव तथार्णवम् ।
 शौचं चैवमनायासो मङ्गलं चापरो गुणः ॥ १० ॥
 अकार्पण्यश्चासूहा च मूलेन जुञ्जयाच्छतम् ।
 सौरशक्तैर्यविष्णुशरीक्षास्वेते समाः स्मृताः ॥ ११ ॥
 संस्कारैः संस्कृतश्चैतैर्भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 सर्वरोगान् विनिर्मुक्तो देववदन्ति नरः ।
 जप्यादोमात्पूजनाच्च धानाद्देवस्य चेष्टभाक् ॥ १२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अष्टचत्वारिंशत्संस्कारकथनं नाम
 द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्रारोहणविधानं ।

अग्निरुवाच । पवित्रारोहणं वक्ष्ये वर्धपूजाकलं हरेः ।
 आषाढादौ कार्त्तिकान्तो प्रतिपदनदा तिथिः^(१) ॥ १ ॥
 श्रिया गौर्या गणेशस्य सरस्वत्या गुहस्य च ।
 मार्त्तण्डमाहदुर्गाणां नागर्षिहृरिमन्मथैः ॥ २ ॥
 शिवस्य ब्रह्मणस्तद्ददितेऽयादितेऽथैः क्रमात् ।
 यस्य देवस्य यो भक्तः पवित्रा तस्य सा तिथिः ॥ ३ ॥
 आरौहणे तु स्यविधिः पृथक् मन्त्रादिकं यदि ।

१ वर्धते तिथिरिति ख, चिञ्जितपक्षपाठः ।

सौवर्गे राजतं ताम्रं नेत्रकाष्पासिकादिकं ॥ ४ ॥
 प्राङ्मण्ड्या कर्त्तितं सूत्रं तदलाभे तु संस्कृतं ।
 त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य तेन कुर्यात् पवित्रकं ॥ ५ ॥
 अष्टोत्तरशताद्भूर्त्तं तदङ्गं चोत्तमादिकं ।
 क्रियालोपविघातार्थं यत्त्वयाभिहितं प्रभो ॥ ६ ॥
 मया तत् क्रियते देव यथा यत्र पवित्रकं ।
 अविघ्नं तु भवेदत्र कुरु नाथ जयाव्यय ॥ ७ ॥
 प्रार्थ्य तन्मण्डलावाद्यौ गायथा बन्धयेन्नरः ।
 ओं नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि ॥ ८ ॥
 तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् देवदेवानुरूपतः ।
 जानूरुनाभिनामान्तं प्रतिमासु पवित्रकं ॥ ९ ॥
 पादान्ता वनमाला स्यादष्टोत्तरसहस्रतः^(१) ।
 माला तु कल्पसाध्यं वा द्विगुणं षोडशाङ्गुलात् ॥ १० ॥
 कर्णिका केशरं पत्रं मन्दादं^(२) मण्डलान्तकं ।
 मण्डलाङ्गुलमात्रे ऋचक्राज्जाद्यौ^(३) पवित्रकं ॥ ११ ॥
 स्थण्डिलेऽङ्गुलमानेन आत्मनः सप्तविंशतिः ।
 आचार्याणां च सूत्राणि पितृमात्रादिपुस्तके ॥ १२ ॥
 नाभ्यन्तं द्वादशग्रन्थिं तथा गन्धपवित्रके ।
 छङ्गुलात् कल्पनाद्यौ द्विर्माला चाष्टोत्तरं शतं ॥ १३ ॥
 अथवार्कचतुर्विंशत्त्रिंशन्मालिका द्विजः ।
 अनामामध्यमाङ्गुलैर्मन्दाद्यैः मालिकार्थिभिः^(४) ॥ १४ ॥

१ पादान्तरेण माला स्यादष्टोत्तरसहस्रतः इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गदापमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ चक्राज्जाद्यौ पवित्रके इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्दाद्यौ इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः मन्दाद्यौ इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कनिष्ठादौ द्वादश वा ग्रन्थयः स्युः पवित्रके ।
 रवेः कुम्भज्जताशादेः सम्भवे विष्णुवन्मतम् ॥ १५ ॥
 पीठस्य पीठमानं स्यान्नेहलान्ते च कुण्डके ।
 यथाशक्ति सूत्रग्रन्थपरिचारेय वैश्वे ॥ १६ ॥
 सूत्राणि वा सप्तदश सूत्रेण त्रिविभक्तके^(१) ।
 रौवनागुरुकर्णूरहरिद्राकुडकुमादिभिः ॥ १७ ॥
 रज्जयेच्चन्दनादेर्वा स्नानसंस्थादिकन्नरः ।
 एकादश्यां यागगृहे भगवन्तं हरिं यजेत् ॥ १८ ॥
 समस्तपरिवाराय बलिं पीठे समर्चयेत् ।
 क्षौं क्षेत्रपालाय द्वारान्ते द्वारोपरि तथा त्रियं ॥ १९ ॥
 धात्रे दक्षे विधात्रे च गङ्गाञ्च यमुनां तथा ।
 शङ्खपद्मनिधी पूज्य मथे वास्वपसारणं ॥
 सारङ्गायेति भूतानां भूतशुद्धिं स्थितश्चरेत् ॥ २० ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(१) गन्तन्मात्रं संहरामि नमः ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(२) रसतन्मात्रं संहरामि नमः ।
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(४) रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(५) स्पृशतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

१ त्रिसूत्राणि च भद्रके इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ह्रूं हः ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं ह्रूं हः फट् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(१) शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

पद्मोद्घातैर्गन्धतन्मात्ररूपं भूमिमण्डलं ।

चतुरस्रस्य पीतस्य कठिनं वज्रलाञ्छितं ॥ २१ ॥

इन्द्राधिदैवतं पादयुग्ममध्यगतं स्मरेत् ।

शुद्धस्य रसतन्मात्रं प्रविलिप्याथ संहरेत् ॥

रसमात्ररूपमात्रे क्रमेणानेन पूजकः ॥ २२ ॥

श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं^(२) रसतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

श्रीं ह्रूं हः फट्^(३) रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ।

श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं^(४) शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ।

जानुनाभिमध्यगतं^(५) श्वेतं वै पद्मलाञ्छितं ।

शुक्लवर्णं चार्द्धचन्द्रं ध्यायेदरुणदैवतं ॥ २३ ॥

पतुर्भिस्त्रयस्तदुद्घातैः शुद्धं तद्रसमातृकं ।

संहरेद्भूपतन्मात्रै रूपमात्रे च संहरेत् ॥ २४ ॥

श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ।

श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ।

इति त्रिभिरुद्घातैस्त्रिकोणं वज्रिमण्डलम् ।

नाभिकण्ठमध्यगतं रत्नं खलिकलाञ्छितम् ॥ २५ ॥

ध्यात्वानलाधिदैवन्तच्छुद्धं स्पर्शं शयं नयत् ।

१ श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ श्रीं ह्रीं हः फट् ह्रूं इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ श्रीं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पद्ममध्यगतमित्ये क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं क्रौं हः फट् क्लूं (१) स्यर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ।
 ओं क्रौं हः फट् क्लूं (१) शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ॥
 कण्ठनासामध्यगतं वृत्तं वै वायुमण्डलम् ॥ २६ ॥
 दिग्द्वैतैर्धूमवर्णं ध्यायेच्छुद्धेन्दुलाञ्छितम् ।
 स्पर्शमात्रं शब्दमात्रैः संहरेद्भानयोगतः ॥ २७ ॥
 ओं क्रौं हः फट् क्लूं शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ।
 यकोद्घातेन चाकाशं शुद्धस्फटिकसन्निभम् ।
 नासापुटशिखान्तस्थमाकाशमुपसंहरेत् ॥ २८ ॥
 शीघ्रगार्थैर्दृष्टशुद्धिं कुर्यादेवं क्रमात्ततः ।
 शुष्कं कण्ठेवरं ध्यायेत् पादाद्यक्ष शिखान्तकम् ॥ २९ ॥
 यं वीजेन वं वीजेन ज्वालामालासमायुतम्^(२) ।
 देहं रमित्यनेनैव ब्रह्मरन्मादिनिर्गतम् ॥ ३० ॥
 विन्दुस्थाला चामृतस्य तेन भस्मकण्ठेवरम् ।
 सम्प्लावयेत्क्षमियस्मात् देहं सन्नाद्य दिव्यकम् ॥ ३१ ॥
 न्यासं कृत्वा करे देहं मानसं यागमाचरेत् ।
 विष्णुं साङ्गं हृदि पद्मे मानसैः कुसुमादिभिः ॥ ३२ ॥
 मूलमन्त्रेण देवेशमार्चयेद्भुक्तिमुक्तिदम् ।
 खागतं देवदेवेश सन्निधौ भव केशव ॥ ३३ ॥
 गृह्णाण मानसो पूजां यथार्थं^(४) परिभाविताम् ।
 आधारशक्तिः क्रमाद्य पूज्यानन्तो मर्धो ततः ॥ ३४ ॥
 मध्येऽग्रादौ च धर्माद्या अधर्मादीन्द्रमुख्यगम्^(५) ।

१ ओं क्रौं हः फट् क्लूमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं क्रौं हः फट् क्लूमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ज्वालामालासमप्रभमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यथास्त्विति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ धर्मादीनिन्द्रादौ विपरीतकानिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रत्नादि मध्ये पद्मस्य मायाविद्याख्यतत्त्वके ॥ ३५ ॥
 कालतत्त्वञ्च सूर्यादिवस्तुर्लं पक्षिराजकः ।
 मध्ये ततश्च वायव्यादीशान्ता गुरुपङ्क्तिः ॥ ३६ ॥
 गणः सरस्वती पूज्या^(१) नारदो नलकूवरः ।
 गुरुगुरुपादका च परो गुरुश्च पादुका ॥ ३७ ॥
 पूर्वसिद्धाः परसिद्धाः केशरेषु च शक्तयः ।
 लक्ष्मीः सरस्वती प्रीतिः कीर्त्तिः शान्तिश्च कान्तिका ॥ ३८ ॥
 पुष्टिस्तुष्टिर्महेन्द्राद्या मध्ये चावाहितो हरिः ।
 धृतिः श्रीगतिकान्थाद्या मूलेन स्थापितोऽच्युतः ॥ ३९ ॥
 ओं अभिमुक्तो भवेति प्रार्थ्य सन्निहितो भव ।
 विन्यस्तार्थादिकं दत्त्वा गन्थाद्येर्मूलतो यजेत् ॥ ४० ॥
 ओं भाषय भाषय ह्यत् शिरस्तासय वै पुनः ।
 मर्दय मर्दय शिवा अमरादौ प्रस्वतोस्त्वकं ॥ ४१ ॥
 रत्न रत्न प्रथंसय प्रध्वंसय कवचाय^(२) नमस्ततः ।
 ओं ह्रीं^(३) फट् अस्त्राय नमो मूलबीजेन चाङ्गकं ॥ ४२ ॥
 पर्वतद्वाराण्यसौमेप्रभु मूर्ध्नावरणमर्चयेत् ।
 वासुदेवः मङ्गलर्षणः प्रदुस्त्रस्थानिरुद्धकः ॥ ४३ ॥
 अमरादौ श्रीधृतिरतिकान्तयो मूर्त्तयो हरेः ।
 षड्खण्डगदापद्मममरादौ पूर्वकादिकं ॥ ४४ ॥
 षडङ्गस्य मुहलं खड्गं वनमालाश्च तद्वहिः ।
 इन्द्राद्याश्च तयानन्तो नैर्ऋत्यां वरुणस्ततः ॥ ४५ ॥
 ब्रह्मेश्वरानथोर्मध्ये अस्त्रावरणकं वहिः ।
 ऐरावतश्चतुष्कागो महिषो वानरो भूषः ॥ ४६ ॥

१ गणस्य तारु पूज्या इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रत्न रत्न प्रध्वं म. कवचाय इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं श्रीमिति स. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मृगः शशोऽथ वृषभः कूर्मा हंसस्ततो वहिः ।
 एश्रिगर्भः कुमुदाद्या दारपाला द्वयं द्वयं ॥ ४७ ॥
 पूर्ब्बाद्युत्तरद्वारान्तं हरिं नत्वा बलिं वहिः ।
 विष्णुपार्श्वेभ्यो नमो बलिपिठे बलिं ददेत् ॥ ४८ ॥
 विश्वाय विश्वक्सेनात्मने ईशानके यजेत् ।
 देवस्य दक्षिणे हस्ते रक्षासूत्रञ्च बन्धयेत् ॥ ४९ ॥
 संवत्सरकृतार्चायाः सम्पूर्णफलदायिने ।
 पवित्रारोहणायैदं कौतुकं धारय श्रीं नमः ॥ ५० ॥
 उपवासादिनियमं कुर्याच्चै देवसन्निधौ ।
 उपवासादिनियतो देवं सन्तोषयाम्यहम् ॥ ५१ ॥
 कामक्रोधादयः सर्वं मा मे तिमृन्तु सर्वथा ।
 अद्यप्रभृति देवेश यावच्चै श्रेयिकं दिनम् ॥ ५२ ॥
 यजमानो ह्यशक्तश्चेत् कुर्यान्नृत्तादिकं व्रती ।
 जला विसर्जयेत् स्तुत्वा श्रीकर्त्तव्यपूजनम् ॥
 ओं ह्रीं^(१) श्रीं श्रीधराय वैलोक्यमोहनाय नमः ॥ ५३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्रारोहणे श्रीधरनित्यपूजाकथनं नाम
 त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

होमादिक्रिधः ।

अधिरुवाच । शिशेदनेन मन्त्रेण यागस्थानञ्च भूमयेत् ।

नमो ब्रह्मण्यदेवाय श्रीधरायान्ययात्मने ॥ १ ॥

१ श्रीं क्रीमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ऋग्यजुःसामरूपाय शब्ददेश्चाय विष्णवे ।
 विलिख्य मण्डलं सायं यागद्रव्यादिं चाहरेत् ॥ २ ॥
 प्रक्षालितकराङ्गिः सन् विन्यस्यार्घ्यकरो नरः ।
 अर्घ्याङ्गिस्तु शिरः प्रोक्ष्य द्वारदेशादिकं तथा ॥ ३ ॥
 आग्नेद् द्वारयागञ्च तोरणेभान् प्रपूजयेत् ।
 अश्वत्थोदुम्बरवटञ्चत्वाः पूर्वादिगा नगाः ॥ ४ ॥
 ऋग्निन्द्रशोभनं प्राच्यां यजुर्यमसुभद्रकम् ।
 सामापञ्च सुधन्वास्थं सोमाथर्वसुहोत्रकम् ॥ ५ ॥
 तोरणान्तः पताकाञ्च कुमुदाद्या घटद्वयम् ।
 द्वारि द्वारि स्वनामूर्त्थाः पूर्व पूर्णञ्च पुष्करः ॥ ६ ॥
 आनन्दनन्दनी दत्ते वीरसेनः सुषेणकः ।
 सम्भवप्रभवौ सौम्ये द्वारपाञ्चैव पूजयेत् ॥ ७ ॥
 ग्गस्तजप्तपुण्यक्षेपादिभ्रान्तस्यार्थं संविशेत् ।
 भूतशुद्धिं विधायाथ विन्यस्य कृतमुद्रवः ॥ ८ ॥
 फट्कारान्तां शिखां जघ्ना रुर्घपान् दिक्षु नित्क्षिपेत् ।
 वासुदेवेन गोमूत्रं सङ्घर्षणेन गोमयम् ॥ ९ ॥
 प्रदुम्बेन पयस्कृज्जात् दधि नारायणाद् घृतम् ।
 एकद्विद्यादिवाराणि घृतादौ भागतोघिकम् ॥ १० ॥
 घृतपात्रे तदेकत्र पञ्चगव्यमुदाहृतम् ।
 मण्डपप्रोक्षणायेकञ्चापरस्माशनाय च ॥ ११ ॥
 आनीय दशकुम्भेषु इन्द्राद्यान् लोकपान् यजेत् ।
 पूज्याङ्गां श्रावयेत्तांश्च स्थातयं चाज्ञया हरेः ॥ १२ ॥
 यागद्रव्यादि संरक्ष्य विकिरान् विकिरेत्ततः ।
 मूलाद्यशतसङ्गमान् कुशकूर्चान् हरेश्च तान् ॥ १३ ॥
 येषान्यां द्विंश तत्रस्थं स्थाप्य कुम्भञ्च वर्द्धनीं ।

कुम्भे साङ्गं हृदिं प्रार्थ्यं वर्द्धन्यामस्त्रमर्चयेत् ॥ १४ ॥
 प्रदक्षिणं यागगृहं वर्द्धन्याच्छिन्नधारया ।
 सिद्धन्नयेत्ततः कुम्भं पूजयेच्च स्थिरासने ॥ १५ ॥
 सपञ्चरत्नवस्त्राद्यकुम्भे गन्धादिभिर्हृदिम् ।
 वर्द्धन्यां हेमगर्भायां यजेदस्त्रञ्च वामतः ॥ १६ ॥
 तत्समीपे वास्तुलक्ष्मीं भूविनायकमर्चयेत् ।
 सूपनं कल्पयेद्द्विभ्योः सङ्क्रान्त्यादौ तथैव च ॥ १७ ॥
 पूर्णकुम्भान् नव स्थाप्य नवकीशेषु निर्भ्रणान् ।
 पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं पञ्चगव्यञ्च निःक्षिपेत् ॥ १८ ॥
 पूर्वादिकलसेम्रादौ पञ्चामृतजलादिकम् ।
 दधि क्षीरं मधुष्योदं पाद्यं स्याच्चतुरङ्गकम् ॥ १९ ॥
 पद्मश्यामाकटूर्वाश्च विष्णुपत्नी च पाद्यकम् ।
 तथाष्टाङ्गार्घ्यनाख्यातं यवगन्धफलाक्षतम् ॥ २० ॥
 कुशाः सिद्धार्थपुष्पाणि तिला द्रव्याणि चार्हणम्^(१) ।
 लवङ्गककौलयुतं दद्यादाचमनीयकम् ॥ २१ ॥
 स्नापयेन्मूलमन्त्रेण देवं पञ्चामृतेरपि ।
 शुद्धोदं मशुकुम्भेन देवमूर्द्ध्नि विनिःक्षिपेत् ॥ २२ ॥
 कलशान्निःसृतं तोयं कूर्वायं^(२) संस्पृशेन्नरः ।
 शुद्धोदकेन पाद्यञ्च अर्घ्यमाचमनन्ददेत् ॥ २३ ॥
 परिमृज्य पृष्टेनाङ्गं सवस्त्रं मण्डलं नयेत् ।
 तत्राभ्यर्थाचरेद्भोमं कुण्डादौ प्राणसंयमी ॥ २४ ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ रेखाश्च तिस्रः पूर्वाग्रगामिनीः ।

१ चार्हणा इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ द्वाप्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दक्षिणादत्तरान्ताश्च तिस्रश्चैवोत्तराग्रगाः ॥ २५ ॥
 अर्धादकेन सम्योक्ष्य योनिमुद्राम्प्रदर्शयेत् ।
 ध्यात्वाभिरूपञ्चाभिन्तु योन्यां कुण्डे क्षिपेन्नरः ॥ २६ ॥
 पात्राख्यासादयेत् पश्चाद्भ्रंशुकुशुवकादिभिः ।
 बाहुमात्राः परिधय-इष्टमत्रस्वनमेव च ॥ २७ ॥
 प्रगीता प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थाली घृतादिकम् ।
 प्रस्थद्वयं तगु नानां युःसं युग्ममघोमुखम् ॥ २८ ॥
 प्रगीताप्रोक्षणीपात्रे न्यसेत् प्रागग्रगं कुण्डम् ।
 अङ्गिः पूर्य्यप्रगीतान्तु ध्यात्वा देवं प्रपूज्य च ॥ २९ ॥
 प्रगीतां स्थापयेदग्रे द्रव्याणाञ्चैव मध्यतः ।
 प्रोक्षणीमङ्गिः सम्यग्र्यं प्रार्थ्यं दक्षे तु विन्यसेत् ॥ ३० ॥
 चरुञ्च अर्पयेदग्नौ ब्रह्माणं दक्षिणे न्यसेत् ।
 कुशानास्तीर्थ्यं पूर्वादौ परिधीन् स्थापयेत्ततः ॥ ३१ ॥
 वैश्वीकरगं कुर्धाद् गर्भाधानादिना नरः ।
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनङ्गनिः ॥ ३२ ॥
 नामादिसमावर्त्तनान्तं जुहुयादष्ट चाहुतीः ।
 पूर्णाहुतीः प्रतिकर्म श्रुचा सुवसुयुक्तया ॥ ३३ ॥
 कुण्डमध्ये ऋतुमतीं लक्ष्मीं सशिन्य ह्योमयेत् ।
 कुण्डलक्ष्मीः समाख्याता प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका ॥ ३४ ॥
 सा योनिः सर्वभूतानां विद्यामन्तगणरय च ।
 विमुक्तेः कारणं वह्निः परमात्मा च मुक्तिदः ॥ ३५ ॥
 प्राचां शिरः समाख्यातं बाहू कौणे व्यवस्थितौ ।
 ईशानाभयकौणे तु जङ्घे वायव्येनैर्कृते ॥ ३६ ॥
 उदरं कुण्डमिश्रितं योनिर्धोनिर्विधोदते ।
 गणत्रयं मेखलकः, स्युर्धात्मेनं सतिधो दण ॥ ३७ ॥

पञ्चाधिकान्तु जुहुयात् प्रणवान्मुष्टिमुद्रया^(१) ।
 पुनराघारी जुहुयाद्वायुप्रणतं ततः श्रेयत् ॥ ३८ ॥
 ईशान्तं मूक्तमन्त्रेण व्याज्यभागौ तु होमयेत् ।
 उत्तरे द्वादशान्तेन दक्षिणे तेन मध्यतः ॥ ३९ ॥
 बाह्व्या पद्ममध्यस्थं ध्यायेदङ्गित्तु संस्तुतम् ।
 वैश्वं सतजिङ्गं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ४० ॥
 चन्द्रवक्राक्ष^(२) सूर्याक्षं जुहुयाच्छतमष्ट च ।
 तदर्द्धं चाष्ट मूलेन अङ्गानाञ्च दशाष्टतः ॥ ४१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अभिकार्यकथनं नाम
 चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्राधिवासानादिविधिः ।

अग्निस्वाव । सम्प्रताडतिनासिथ^(३) पवित्राष्टाधिवासयेत् ।

नृसिंहमन्दजप्तानि गुप्तान्यस्त्रेण तानि तु ॥ १ ॥
 वस्त्रसंवेष्टितान्येव पात्रस्थान्यभिमन्त्रयेत् ।
 विलायद्भिः प्रोक्षितानि मन्त्रेण चैकधा द्विधा^(४) ॥ २ ॥
 कुम्भपात्रैश्च तु संस्थाप्य रक्षां विज्ञाप्य देशिकः ।
 दन्तकाष्ठश्वानलकं पूर्व सद्गर्भेण तु ॥ ३ ॥
 प्रत्युन्नेन भस्मतिलान् दक्षे गोमयमृत्तिकां ।

१ सज्जिमुद्रयेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पञ्चवक्राक्षेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सम्प्रताडतिनाऽऽभिचेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्त्राणां चैकधा द्विधेति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वारुणे चानिरुद्धेन सौम्ये नारायणेन च ॥ ४ ॥
 दर्भादकञ्चाथ हृदा अघ्नौ कुङ्कुमरोचनं ।
 ऐशान्यां शिरसा धूपं शिखया नेर्हतेप्यथ ॥ ५ ॥
 मूलपुण्याणि दिव्यानि कवचेनाथ वायवे ।
 चन्दनाम्बुक्षतदधिदूर्वाश्च पुटिकास्थिताः ॥ ६ ॥
 गृहं त्रिसूत्रेणावेद्य पुनः सिद्धार्थकान् क्षिपेत् ।
 दद्यात्पुजाक्रमेणाथ स्वैः स्वैर्गन्धपवित्रकं ॥ ७ ॥
 मन्त्रैर्वै दारपादिभ्यो विष्णुकुम्भे त्वनेन च ।
 विष्णुतेजोभवं रम्यं सर्वपातकनाशनं ॥ ८ ॥
 सर्वकामप्रदं देवं तवाङ्गे धारयाम्यहं ।
 सम्यज्य धूपदोषाद्यैर्व्रजेद्वारसमीपतः ॥ ९ ॥
 गन्धपुष्पाक्षतोपेतं पवित्रञ्चाखिलिष्येत् (१) ।
 पवित्रं वेद्यं तजो महापातकनाशनं ॥ १० ॥
 धर्मकामार्थसिद्ध्यर्थं स्वकेङ्गे धारयाम्यहं ।
 आसने परिवारादौ गुरौ दद्यात् पवित्रकं ॥ ११ ॥
 गन्धादिभिः समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाक्षतादिमत् ।
 विष्णुतेजोभवेत्यादिमूलेन हृरयेर्षयेत् ॥ १२ ॥
 वङ्गिस्थाय ततो दत्त्वा देवं सम्पार्थयेत्ततः ।
 क्षीरोदधिमहानागशय्यावस्थितविग्रह ॥ १३ ॥
 प्रातस्त्वं पूजयिष्यामि सर्वाङ्घ्रौ भव केशव ।
 इन्द्रादिभ्यक्ततो दत्त्वा विष्णुपार्श्वदके बलिं ॥ १४ ॥
 ततो देवाद्यतः कुम्भं वासोयुगसमन्वितं ।
 रौचनाचन्द्रकाञ्चीरगन्धाद्युदकसंयुतं ॥ १५ ॥
 गन्धपुष्पादिनाभृश मूलमन्त्रेण पूजयेत् ।

१ पवित्रं पार्श्वतो नयेदिति इ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मण्डपादहिरामत्य विलिप्ते मण्डलत्रये ॥ १६ ॥

पञ्चगव्यञ्चरुन्दन्तकाष्ठञ्चैव क्रमाद्भवेत् ।

पुराणग्रवणं स्तोत्रं पठन् जागरणं निशि ॥ १७ ॥

परप्रेषकबालानां स्त्रीणां भोगभुजां तथा ।

सद्योधिवासनं कुर्याद्विना गन्धपवित्रकं ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्राधिवासनं नाम

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

— ००३०० —

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्रारोपणविधानं ।

अभिरुवाच । प्रातःसुानादिकं कृत्वा दारपालान् (१) प्रपूज्य च ।

पविश्य गुप्ते देशे च समाकृष्याथ धारयेत् ॥ १ ॥

पूर्वाधिवासितं द्रव्यं वस्त्राभरणगन्धकं ।

निरस्य सर्वनिर्माल्यं देवं संस्थाप्य पूजयेत् ॥ २ ॥

पञ्चामृतैः कषाथैश्च शुद्धगन्धोदकैस्ततः ।

पूर्वाधिवासितं दद्याद्दस्त्रं गन्धं च पुष्पकं ॥ ३ ॥

अग्नौ ऊत्वा नित्यवच्च देवं सम्प्रार्थयेद्भवेत् (२) ।

समर्प्य कर्म देवाय पूजां नैमित्तिकीं चरेत् ॥ ४ ॥

दारपालविष्णुकुम्भवर्द्धनीः प्रार्थयेद्भृङ्गि ।

अतो देवेति मन्त्रेण मूलमन्त्रेण कुम्भके ॥ ५ ॥

कृष्या कृष्या नमस्तुभ्यं गृह्णीष्येदं पवित्रकं ।

१ जो, कपा ना, निति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ प्रार्थयेद्भृङ्गमेदिति ग चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पवित्रीकरणार्थाय वर्धपूजाफलप्रदं ॥ ६ ॥
 पवित्रकं कुरुष्व्याद्य यन्मया दुष्कृतं कृतं ।
 शुद्धो भवाम्यहं देव तत्प्रसादात् सुरेश्वर ॥ ७ ॥
 पवित्रञ्च हृदाद्यैस्तु आत्मानमभिषिच्य च ।
 विष्णुकुम्भञ्च सम्प्राप्त्य प्रजेदेवसमीपतः ॥ ८ ॥
 पवित्रमात्मने दद्याद्रक्षावन्धं विस्तृज्य च (१) ।
 गृह्याण ब्रह्मसूत्रञ्च यन्मया कल्पितं प्रभो ॥ ९ ॥
 कर्मणां पूरणार्थाय यथा दीष्टो न मे भवेत् ।
 द्वारपालासनगुरुमुख्यानाञ्च पवित्रवम् ॥ १० ॥
 कनिष्ठादि च देवाय वनमालाञ्च मूलतः ।
 हृदादिविश्वक्सेनान्ते पवित्राणि समर्पयेत् ॥ ११ ॥
 वक्रौ ऊत्वाग्निवर्तिभ्यो विष्णादिभ्यः पवित्रकम् ।
 पार्थ्यं पूर्णाङ्गितं दद्यात् प्रायश्चित्ताय मूलतः ॥ १२ ॥
 अष्टोत्तरशतं वापि पञ्चोपनिषदैस्ततः ।
 मणिविद्रुममालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ॥ १३ ॥
 इयं सांवत्सरो पूजा तवास्तु गरुडध्वज ।
 वनमाला यथा देव कौस्तुभं सततं हृदि ॥ १४ ॥
 तदत् पवित्रतन्तुंश्च पूजां च हृदये वच्ह (२) ।
 कामतोऽक्रामतो वापि दत्कृतं नियमार्चने ॥ १५ ॥
 विधिना विघ्नलोपेन परिपूणे तदस्तु मे ।
 पार्थ्यं नत्वा क्षमाप्याथ पवित्रं मस्तकोऽर्पयेत् ॥ १६ ॥
 दत्त्वा बलिं दर्शनाभिर्वैष्णवन्तोषयेद्गुरुं ।

१ रक्षावन्धं विमुच्य चेत ख. चिह्नितपुस्तकपाठः । पवित्रं मूलतो दद्याद्रक्षार्थं तद्विमृच्य चेति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पवित्रकं त्वञ्च पूजार्थं हृदये वदेति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विप्रान् भोजनवस्त्राद्यैर्दिवसं पक्षमेव वा ॥ १७ ॥
 पवित्रं स्नानकाले च अवतार्य्य समर्पयेत् ।
 अतिवारितमन्नाद्यं दद्याद्भुङ्क्तेयं च स्वयं ॥ १८ ॥
 विसर्जनेऽङ्गि सम्पूज्य पवित्राणि विसर्जयेत् ।
 सांवत्सरीमिमां पूजां सम्प्राद्य विधिवन्मम ॥ १९ ॥
 ब्रज पवित्रकेदानो विष्णुलोकं विसर्जितः ।
 मये सोमेश्वरोः प्रार्थ्यं विद्वक्सेनं हि तस्य च ॥ २० ॥
 पवित्राणि समभ्यर्च्य ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।
 यावन्तन्तवक्त्रस्मिन् पवित्रे परिकल्पिताः ॥ २१ ॥
 तावद्गुप्तसहस्राणि विष्णुलोकं महीयते ।
 कुलानां भूतमुद्धृत्य दश पूर्वान् दशोपरान् ।
 विष्णुलोकं तु संस्थाप्य स्वयं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये विष्णुपवित्रारोहणं नाम
 षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सर्वदेवपवित्रारोहणविधिः ।

अग्निस्वाच । सङ्क्षेपात् सर्वदेवानां पवित्रारोहणं^(१) षट्पण् ।

पवित्रं सर्वलक्ष्मं स्यात् खरसानलगं त्वपि ॥ १ ॥

जगद्यौने समागच्छ परिवारगणैः सह ।

निमन्त्रयाम्यहं प्रातर्द्दद्यान्तुभ्यं पवित्रकं ॥ २ ॥

जगत्सृजे^(२) नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ।

१ पवित्रारोपणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ जगत्सूते इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ॥ ३ ॥
 शिवदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ।
 मणिविद्रुगमालाभिस्मन्दारकुसुमादिभिः ॥ ४ ॥
 इयं सावत्सरी पूजा तवास्तु वेदवित्पते ।
 सावत्सरीमिमां प्रजां सन्वाद्य विधिवन्मम ॥ ५ ॥
 वज्रपवित्रकेदानीं रूर्गलोकं विसर्जितः ।
 सृष्ट्यदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ६ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 शिवदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ७ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 वागेश्वर (१) नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ८ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 शक्तिदेवि नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ९ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 नागायणमयं सूत्रमनिरुद्धमयं वरं (२) ॥ १० ॥
 धनधान्याद्युगरेण्यप्रदं सम्यग्ददामि ते ।
 कान्तेदमयं सूत्रं सङ्कर्षणमयं वरं ॥ ११ ॥
 विश्वात्मकतिसौभाग्यप्रदं सम्यग्ददामि ते ।
 वामुदेवमयं सूत्रं धर्मदानार्थमोक्षदं ॥ १२ ॥
 संसारसागरोच्चारकारणं प्रददामि ते ।
 विश्वरूपमयं सूत्रं सर्वदं पापनाशनं ॥ १३ ॥

१ गणेश्वर इति ग, घ, ङ, चि कृतपुस्तकत्रयपाठ ।

२ परमिते इ चि कृतपुस्तकपाठ ।

अतीतानागतकुलसमुद्धारं ददामि ते ।
 कनिष्ठादीनि चत्वारि मनुभिक्षु क्रमाद्दे ॥ १४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सङ्केतपरिवृतारोहणं नाम
 सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

दवालयनिर्माणफलं ।

अग्निरुवाच । वासुदेवाद्यालयस्य कृतौ वक्ष्ये फलादिकं ।
 विकीर्षोर्द्विघामादि सहस्रजनिपापनुत् ॥ १ ॥
 मनसा सद्भक्तवृत्तं शतजन्माघनाशनं ।
 येनमोदन्ति कृष्णस्य क्रियमाणं नरा गृहं^(१) ॥ २ ॥
 तेषु पापैर्विनिर्मुक्ताः प्रयान्यञ्जुतलोक्ताः ।
 समतीतं भविष्यच्च कुलानामयुतं नरः ॥ ३ ॥
 विष्णुलोके नयत्याशु कारयित्वा हरेर्गृहं ।
 वसन्ति^(२) पितरो दृष्ट्वा^(३) विष्णुलोके लल्लङ्कृताः ॥ ४ ॥
 विमुक्ता नारकैर्दुःखैः कर्तुः कृष्णस्य मन्दिरं ।
 ब्रह्महत्यादिपापौघघातकं दवालयं ॥ ५ ॥
 फलं यन्नाप्यते यत्रैर्दाम कृत्वा तदाप्यते ।
 देवागारे कृते सर्वतीर्थस्नानफलं लभेत् ॥ ६ ॥
 देवाद्यर्थे हतानाञ्च रणे यत्तत्फलादिकं ।
 शाश्वेन पांशुना वापि कृतं धाम च नाकदं ॥ ७ ॥

१ गृहादिकं ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वसन्ति इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । वसन्ति इति ड, चिह्नितपुस्तक
 पाठः ।

३ दृष्ट्वा इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

एकायतनकृत् स्वर्गीं च्यगारी ब्रह्मलोकभाक् ।
 पञ्चागारी शम्भुलोकमष्टागाराद्धरौ स्थितिः ॥ ८ ॥
 षोडशाशयकारी तु (१) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 कनिष्ठं मध्यमं श्रेष्ठं कारयित्वा हरेर्गृहं ॥ ९ ॥
 स्वर्गं च वैश्वं लोकं मोक्षमाप्नोति च क्रमात् ।
 श्रेष्ठमायतनं विष्णोः कृत्वा यद्जनवान् लभेत् ॥ १० ॥
 कनिष्ठेनैव तत् पुण्यं प्राप्नोत्यधनवान्नरः ।
 समुत्पाद्य धनं कृत्वा स्वल्पेनापि (२) सुरालयं ॥ ११ ॥
 कारयित्वा हरेः पुण्यं सम्प्राप्नोत्यधिकं वरं ।
 लक्ष्मणाद्य स हस्तेन श्रुतेनार्द्धेन वा हरेः ॥ १२ ॥
 कारयन् भवनं याति यत्रास्ते गरुडध्वजः ।
 बाल्ये तु क्रीडमाणा ये पांशुभिर्भवनं हरेः ॥ १३ ॥
 वामुदेवस्य कुर्वन्ति तेषु तल्लोकगामिनः ।
 तीर्थे चायतने पुण्ये सिद्धच्छेत्रे तथागमे ॥ १४ ॥
 कर्तुरायतनं विष्णोर्यथोक्तातिगुणं फलं ।
 बन्धूकपुष्पविन्यासैः सुधापङ्केन वैश्वं ॥ १५ ॥
 ये विलिम्पन्ति भवनं ते यान्ति भगवत्पुरं ।
 पतितं पतमानन्तु तथार्द्धपतितं नरः ॥ १६ ॥
 समुद्भृत्य हरेर्द्धाम प्राप्नोति द्विगुणं फलं ।
 पतितस्य तु यः कर्त्ता पतितस्य च रक्षिता ॥ १७ ॥
 विष्णोरायतनस्येह स नरो विष्णुलोकभाक् ।
 शृङ्गानिचयस्तिष्ठेत् यावदायतने हरेः ॥ १८ ॥
 सकुलस्तस्य वै कर्त्ता विष्णुलोके महीयते ।

१ षोडशागारकारी तु इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वल्पेनैवेति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स एव पुण्यवान् पूज्य इह लोके परत्र च ॥ १९ ॥
 कृष्णस्य वासुदेवस्य यः कारयति केतनं ।
 जातः स एव सुकृती कुलन्तेनैव पावितं ॥ २० ॥
 विष्णुरुद्रार्कदेव्यादेर्गृहकर्त्ता स कीर्त्तिभाक् ।
 किं तस्य वित्तनिचयेर्मूढस्य परिरक्षिणः ॥ २१ ॥
 दुःखार्जितैर्यः कृष्णस्य न कारयति केतनं ।
 नोपभोग्यं धनं यस्य पितृधिप्रदिवीकसां ॥ २२ ॥
 नोपभोगाय बन्धूनां व्यर्थस्तस्य धनागमः ।
 यथा ध्रुवो नृणां मृत्युर्वित्तनाशस्तथा ध्रुवः ॥ २३ ॥
 मूढस्तत्राऽनुबध्नाति जीवितेथ चले धने ।
 यदा वित्तं न दानाय नोपभोगाय देहिनां ॥ २४ ॥
 नापि कीर्त्त्यै न धर्मार्थं तस्य स्वाम्येथ को गुणः ।
 तस्माद्वित्तं समासाद्य देवाद्वा पौरुषादथ ॥ २५ ॥
 दद्यात् सम्यग् द्विजायेभ्यः कीर्त्तनानि च कारयेत् ।
 दानेभ्यश्चाधिकं यस्मात् कीर्त्तनेभ्यो वरं यतः ॥ २६ ॥
 अत स्तत्कारयेद्दीमान् विष्णादेर्मन्दिरादिकं ।
 विनिवेश्य हरेर्ज्ञान भक्तिमद्भिर्नरोत्तमैः ॥ २७ ॥
 निवेशितं भवेत् कृत्स्नं जैलोक्यं सचराचरं ।
 भूतं भयं भविष्यच्च स्थूलं सूक्ष्मं तथेतरत्^(१) ॥ २८ ॥
 आत्रयस्तम्बपर्यन्तं सर्वं विष्णोः समुद्रुचं ।
 तस्य देवादिदेवस्य सर्वगस्य^(२) महात्मनः ॥ २९ ॥
 निवेश्य भवनं विष्णोर्न भूयो भुवि जायते ।
 यथा विष्णोर्दाम्भतौ फलं तद्वद्विवीकसां ॥ ३० ॥

१ तथैव च दानि ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सर्वेशस्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवब्रह्माकर्कविष्टेऽश्वत्थीलक्ष्म्यादिकात्मना ।
 देवालयकृतेः पुण्यं प्रतिमाकरणेधिषां (१) ॥ ३१ ॥
 प्रतिमास्थापने यागे फलस्यान्तो न विद्यते ।
 मण्मयाद्दारुजे पुण्यं दारुजादिष्टकाभवे ॥ ३२ ॥
 इष्टकौस्तुभैः स्याद्देमादेरधिकं फलं ।
 सप्तजम्बकतं पापं पारम्भादेव नश्यति ॥ ३३ ॥
 देवालयस्य स्वर्गी स्यान्नरकं न स गच्छति ।
 कुलानां शतमुद्ग्न्य विष्णुलोकं नयेन्नरः ॥ ३४ ॥
 यमो यमभटानाह देवमन्दिरकारिणः ।

यम उवाच । प्रतिमापूजादिहृतो नानेया नरकं नराः ॥ ३५ ॥

देवालयकृत्कारिणोऽग्नेयास्ते तु गोचरे (१) ।
 विचरन्ध्वं यथान्धायन्नियोगे मम पाल्यतां (२) ॥ ३६ ॥
 नाज्ञाभङ्गं करिष्यन्ति भवतां जन्तवः क्वचित् ।
 केवलं ये जगत्तातमनन्तं समुपाश्रिताः ॥ ३७ ॥
 भवद्भिः परिहृत्तव्यास्तेषां नात्रास्ति संस्थितिः ।
 ये च भागवता स्तोत्रे तच्चित्तास्तत्परायणाः ॥ ३८ ॥
 पूजयन्ति सदा विष्णुं ते वक्ष्याज्याः सुदूरतः ।
 यन्तिष्ठन् प्रसन्नं गच्छन्नुत्तिष्ठन् स्वल्पिते स्थिते (३) ॥ ३९ ॥
 सङ्कोत्तयन्ति गोविन्दं ते वक्ष्याज्याः सुदूरतः ।
 नि यनैमित्तिकैर्देवं ये यजन्ति जत्रार्द्धनम् ॥ ४० ॥
 नावलोक्या भवद्भिस्ते तद्गता यान्ति तद्गतिम् ।

१ अग्नेयारत्नविशेषत इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निश्चयो मत्तु, पाल्यतां इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ जन्तवः क्वचित् इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ये पुष्पधूपवासोभिर्भूषणैश्चातिवह्नुभैः ॥ ४१ ॥
 अर्चयन्ति न ते ग्राह्या नराः कृष्णालये गताः (१) ।
 उपलेपनकर्त्तारः सम्मार्जनपराश्च ये ॥ ४२ ॥
 कृष्णालये परित्याज्यास्तेषां पुत्रास्तथा कुलम् ।
 येन चायतनं विष्णोः कारितं तत्कुलोद्भवम् ॥ ४३ ॥
 पुंसां शतं नावलोक्यं भवद्भिर्दुष्टचेतसा ।
 यस्तु देवालयं विष्णोर्द्वारुशैलमयं तथा ॥ ४४ ॥
 कारयेन्मृगमयं वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 अहन्यर्हानि यज्ञेन यजतो यन् महाफलम् ॥ ४५ ॥
 प्राप्नोति तत् फलं विष्णोर्यः कारयति केतनं ।
 कुलानां शतमागामि समतीतं तथा शतं ॥ ४६ ॥
 कारयन् भगवद्धाम नयत्यच्युतलोकतां ।
 सप्तलोकमथो विष्णुस्तस्य यः कुरुते गृहं ॥ ४७ ॥
 तारयत्यक्षयांल्लोकानक्षयान् प्रतिपद्यते ।
 इष्टकाचयविन्यासो यावन्त्यब्दानि तिष्ठति ॥ ४८ ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि तत्कर्तुं दिवि संस्थितिः ।
 प्रतिमाह्निद्विष्णुलोकं स्थापको लीयते हरौ ।
 देवसङ्गप्रतिकृतिप्रतिष्ठाकृत्तु गोचरे ॥ ४९ ॥

अग्निरुवाच । यमोक्ता नानयंस्तेषु प्रतिष्ठादिकृतं हरैः ।

इयमर्षिः प्रतिष्ठार्थं (२) देवानां ब्रह्मणेऽब्रवीत् ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये देवालयदिमाहात्म्यप्रवर्णनं नाम

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

—०००—

१ कृष्णायुधे गता इति ख, घ, ङ. चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ प्रतिष्ठायामिति ख ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अथोनक्षत्रारिंशोऽध्यायः ।

भूप्रसिद्धहविधानं ।

हयग्रीव उवाच । विष्ण्वादीनां प्रतिष्ठादि वक्ष्ये ब्रह्मन् षट्गुण्य मे ।

प्रोक्तानि पञ्चरात्राणि सप्तरात्राणि वै मया ॥ १ ॥
 व्यस्तानि मुनिभिर्लोकै पञ्चविंशतिसङ्ख्यया ।
 हयग्रीर्षं तन्त्रमाद्यं तन्त्रं त्रैलोक्यमोहनं ॥ २ ॥
 वैभवं पौष्करं तन्त्रं प्रज्ञादङ्गार्यगालवं ।
 नारदीयञ्च सम्प्रभ्रं शाश्विल्यं वैश्वकं^(१) तथा ॥ ३ ॥
 सत्योक्तं श्रौतकं तन्त्रं वासिष्ठं ज्ञानसागरं ।
 स्वायम्भुवं कार्पिलञ्च तार्क्ष्यं नारायणीयकं ॥ ४ ॥
 यात्रियं नारसिंहास्थमानन्दाख्यं तथारुणं ।
 बौधायनं तथार्घं तु^(२) विश्वोक्तं तस्य सारतः ॥ ५ ॥
 प्रतिष्ठां हि द्विजः कुर्यान्मध्यदेशादिसम्भवः ।
 नक्षत्रदेशसम्भूतः कावेरीकेन्द्राणो दूतः ॥ ६ ॥
 कामरूपकलिङ्गोत्थः काञ्चीकाश्मीरकोशलः^(३) ।
 आकाशवायुतजोस्तु भूरेताः पञ्चैरात्रयः ॥ ७ ॥
 अचैतन्यास्तमोद्रिक्ताः पञ्चरात्रविवर्जितं ।
 ब्रह्मार्हं विष्णुरमस इति विद्यात्स देशिकः ॥ ८ ॥
 सर्वलक्षणहीनोपि स गुरुस्तन्त्रपारगः ।

१ वैश्वकं तथेति ग, ड, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ तथाष्टाह्निति ख ड. चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ काश्मीरके स्थित इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नगराभिमुखाः स्थाप्या देवा न च पराङ्मुखाः ॥ ९ ॥
 कुरुक्षेत्रे गयादी च नदीनान्तु (१) समीपतः ।
 ब्रह्मा मध्ये तु नगरे पूर्व शक्रस्य शोभनं ॥ १० ॥
 अग्नावग्नेश्च मातृणां भूतानाञ्च यमस्य च ।
 दक्षिणे चण्डिकायाश्च पितृदेव्यादिकस्य च ॥ ११ ॥
 नैर्ऋते मन्दिरं कूर्धात् वरुणादेश्च वारुणे ।
 वायोर्द्वागस्य वायुश्च सौम्ये यक्षगुह्यस्य च ॥ १२ ॥
 चण्डीशस्य महेशस्य गेष्ते विष्णोश्च सर्वशः ।
 पूर्वदेवकुलं पीड्य प्रासादं स्वल्पकं त्वथ ॥ १३ ॥
 समं वाप्यधिकं वापि न कर्तव्यं विजानता ।
 उभयोर्द्विगुणां सीमां त्यक्त्वा चोच्छ्रयस्मित्वां ॥ १४ ॥
 प्रासादं कारयेदन्यं नौभयं पीडयेद् बुधः ।
 भूमौ तु शोषितायां तु कुर्याद्भूमिपरिग्रहं ॥ १५ ॥
 प्राकारसीमापर्यन्तं ततो भूतबलिं हरेत् ।
 माघं हरिद्राचूर्णान्तु सस्त्राजं दधिसक्तुभिः ॥ १६ ॥
 अष्टाक्षरेण सप्तंश्च पातयित्वाष्टद्विजु च ।
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च येस्मिंस्फिच्छन्ति भूतले ॥ १७ ॥
 सर्वे ते व्यपगच्छन्तु स्थानं कुर्यामहं हरेः ।
 हूलेन वाहयित्वा गां गौभिक्षैवावतारयेत् ॥ १८ ॥
 परमाण्वष्टकेनैव रथरेणः प्रकीर्तितः ।
 रथरेण्वष्टकेनैव असरेणः प्रकीर्त्यते ॥ १९ ॥
 तैरष्टभिस्तु बालायां लिख्या तैरष्टभिर्मता ।
 तार्भियूकाष्टभिः ख्याता तास्त्राष्टौ यवमध्यमः ॥ २० ॥

१ नथत्रिपु इति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

यवाष्टकैरङ्गुलं स्याच्चतुर्विंशङ्गुलः करः ।

चतुरङ्गुलसंयुक्तः स हस्तः (१) पद्महस्तकः ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिष्ठायां भूपरिग्रहे
नामोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अर्घदानविधानं ।

भगवानुवाच । पूर्वमासीत् महद्भूतं सर्वभूतभयङ्करं ।
तद्देवैर्निहितं भूमौ स वास्तुपुरुषः स्मृतः ॥ १ ॥
चतुःषष्टिपदे च्चेत्ते ईशं कौण्डिर्हसंस्थितं ।
घृताक्षतैस्तर्प्येत्तं पर्जन्यं पदगं ततः ॥ २ ॥
उत्पलाद्भिर्जयन्तश्च द्विपदस्थं पताकया ।
महेन्द्रशैककोष्ठस्थं सर्वरत्नैः पदे रविं ॥ ३ ॥
वितानेनार्द्धपदगं सत्यं पदे भृशं घृतैः ।
द्यौम शाकुनमांसिन (२) कौण्डिर्हसंस्थितं ॥ ४ ॥
सुचा चार्द्धपदे वङ्गिं पूषाणं लाजयैकतः ।
स्वर्गेन वितथं द्विष्टं मथनेन गृहाक्षतं ॥ ५ ॥
मांसौदनेन धर्मशमेकैकस्मिन् स्थितं द्वयं ।
गन्धवं द्विपदं गन्धैर्भृशं शाकुनजिह्वया ॥ ६ ॥
एकस्थमूर्द्धसंस्थश्च मृगं नीलपट्टैस्तथा ।
पिट्टन् कशरयार्द्धस्थं दन्तकाष्ठैः पदस्थितं ॥ ७ ॥

१ नृहस्त इति ख, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ द्यौम शाकुलमांसनेति ख, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

दौवारिकं द्विसंस्थश्च सुग्रीवं यावकेन तु ।
 पुष्पदन्तं कुशस्तम्बैः पद्मैर्वा रणमेकतः ॥ ८ ॥
 असुरं सुरया द्विष्टं पदे शेषं घृताम्भसा ।
 यवैः पापं पदार्द्धस्थं रोगमर्द्धं च मण्डकैः ॥ ९ ॥
 नागपुष्पैः पदे नागं मुख्यं भक्ष्यैर्द्विसंस्थितं ।
 मुद्गौदनेन भल्लाटं पदे सीमं पदे तथा ॥ १० ॥
 मधुना पायसेनाथ शालूकेन ऋषिं द्वये ।
 पदे दितिं लोपिकाभिरर्द्धं दितिमथापरं ॥ ११ ॥
 पूरिकाभिस्ततश्चापमोशाघः पथसा पदे ।
 ततोधश्चापवत्सन्तु दध्ना चैकपदे स्थितं ॥ १२ ॥
 लड्डुकेश्च मरीचिन्तु पूर्वकोष्ठचतुष्टये (१) ।
 सावित्रे रक्तपुण्याणि ब्रह्माघःकोणकोष्ठके ॥ १३ ॥
 तदधःकोष्ठके दद्यात् सावित्र्यै च कुशोदकं ।
 विवस्वतेऽरुणं दद्याच्चन्दनञ्चतुरङ्घ्रिषु ॥ १४ ॥
 रुद्रोधःकोणकोष्ठे तु रुद्रायाद्रं निशान्वितं ।
 इन्द्रजयाय तस्याधो घृतान्नं कोणकोष्ठके ॥ १५ ॥
 चतुष्टयेषु दातव्यमिन्द्राय गुडपायसं ।
 वायुधःकोणदेशे तु रुद्राय पक्वमांसकं ॥ १६ ॥
 तदधःकोणकोष्ठे तु यक्षायाद्रं फलन्तया ।
 महीधराय मांसान्नं माघञ्च चतुरङ्घ्रिषु ॥ १७ ॥
 मध्ये चतुष्टये स्थाप्या ब्रह्मणे तिलतण्डुलाः ।
 चरकीं माघसर्पिर्भ्यां स्कन्दं वृशरयासृजा ॥ १८ ॥
 रक्तपद्मैर्विदारीञ्च कन्दर्पञ्च पल्लोदनैः ।
 पूतनां पलपित्ताभ्यां मांसासृग्भ्याञ्च जम्भकं ॥ १९ ॥

१ मथ्यचतुष्टये इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पित्तासृगस्थिभिः पापां पिलिपिङ्गं^(१) सजासृजा ।
 ईशाद्यान् रक्तमांसेन अभावाद्दत्तैर्यजेत् ॥ २० ॥
 रत्नोमाहृगणेभ्यश्च पिशाचादिभ्य एव च ।
 पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलीन् दद्यात् प्रकामतः ॥ २१ ॥
 अङ्गत्वेतानसन्तर्प्य प्रासादादीन् कारयेत् ।
 ब्रह्मस्थाने हृदिं लक्ष्मीं गगं पश्चात् समर्चयेत् ॥ २२ ॥
 महोश्वरं वास्तुमयं^(२) वर्द्धन्या सहितं घटं ।
 ब्रह्माणं मध्यतः कुम्भे ब्रह्मादींश्च दिगीश्वरान् ॥ २३ ॥
 दद्यात् पूर्णाङ्गतिं पश्चात् स्पर्शित्वा वाच्यं प्रणम्य च ।
 प्रगृह्य कर्करिं सम्यक् मण्डलन्तु प्रदक्षिणं ॥ २४ ॥
 सूत्रमार्गेण हे ब्रह्मन्तोयधारासु भ्रामयेत् ।
 पृथ्वत्तेन मार्गेण सप्त बीजानि वापयेत् ॥ २५ ॥
 प्रारम्भं तेन मार्गेण तस्य खातस्य कारयेत् ।
 ततो गत्तं खनेन्मध्ये हस्तमात्रं प्रमाणतः ॥ २६ ॥
 चतुरङ्गुलकं चाद्यस्त्रोपलिप्याश्चयेत्ततः ।
 ध्यात्वा चतुर्भुजं विष्णुमर्घ्यं दद्यात्तु कुम्भतः ॥ २७ ॥
 कर्कर्या पूरयेत् श्वभं शुक्लपुष्पाणि च न्यसेत् ।
 दक्षिणावर्त्तकं श्रेष्ठं बीजैर्मृद्विश्च पूरयेत् ॥ २८ ॥
 अर्घ्यदानं विनिष्प्राद्य गोवस्त्रादीन्देहुरैः ।
 कालज्ञाय स्थपतये वैश्यावादिभ्य अर्चयेत् ॥ २९ ॥
 ततस्तु खानयेद्यत्नाञ्जलान्तं यावदेव तु ।
 पुरुषाधःस्थितं शल्यं^(३) न गृहे दोषदं भवेत् ॥ ३० ॥

१ पिलिपिष्कमिति ड. चिह्नितपुष्ककपाठः ।

२ महोश्वरं वास्तुमयमिति ख ड. चिह्नितपुष्ककपाठः ।

३ पुरुषाधिष्ठितं शल्यमिति ग चिह्नितपुष्ककपाठः ।

अस्थिशल्ये भिद्यते वै भित्तवै गृह्णिणोऽसुखं ।
यन्नामशब्दं शृणुयात्तत्र शल्यं तदुद्धवं ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अर्घ्यदानकथनं नाम
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शिलाविन्यासविधानं ।

भगवानुवाच । पादप्रतिष्ठां वक्ष्यामि शिलाविन्याससूक्ष्मं ।
अग्रतो मण्डपः कार्यः कुण्डानान्तु चतुष्टयं ॥ १ ॥
कुम्भन्यासेष्टकान्यासो द्वारस्तम्भोच्चयं शुभं ।
पादोनं पूरयेत् खातं तत्र वास्तुं यजेत् समे ॥ २ ॥
इष्टकाश्च सुपक्वाः स्युर्दादशाङ्गुलसम्मिताः ।
सुविस्तारविभागेन वैपुल्येन (१) समन्विताः ॥ ३ ॥
करप्रमाणा श्रेया साच्छिलाप्यथ शिलामये (२) ।
नव कुम्भांस्ताम्रमयान् स्थापयेदिष्टकाघटान् ॥ ४ ॥
अद्भिः पञ्चकषायेण सख्यौ घधिजलेन च ।
गन्धतोयेन च तथा कुम्भेस्तोयसूपरितैः ॥ ५ ॥
हिरण्यव्रीहिसंयुक्तैर्गन्धचन्दनवर्चितैः ।
आपो हि छेति तिसृभिः शन्नो देवीति चाप्यथ ॥ ६ ॥
तरत् समन्दोरिति च (३) प्रावमानीभिरेव च ।
उदुत्तमं वरुणमिति कथानश्च तथैव च ॥ ७ ॥

१ सुविस्तारं विभागेन नैपुण्येनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिला स्यान्न शिलामये इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ भवतमसन्दोरितीति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

वरुणस्येति मन्त्रेण हंसः शुचिषदित्यपि ।
 श्रीसूक्तेन च तथा शिलाः संस्थाप्य संघटाः (१) ॥ ८ ॥
 शय्यायां मण्डपे प्राचां मण्डले हृदिमर्चयेत् ।
 जुहुयाञ्जनयित्वाग्निं समिधो द्वादशीस्ततः ॥ ९ ॥
 आघारावाज्यभोगौ तु प्रणवेनैव कारयेत् ।
 अष्टाङ्गतीस्तथाष्टान्तेराज्यं (२) व्याहृतिभिः क्रमात् ॥ १० ॥
 लोकेष्टानामग्नये वै सोमायावग्रहेषु च (३) ।
 पुरुषोत्तमायेति च व्याहृतीर्जुहुयात्ततः ॥ ११ ॥
 प्रायश्चित्तं ततः पूर्णां मूर्त्तिमांसघृतांस्तिलान् ।
 वेदाद्यैर्द्वादशान्नेन (४) कुम्भेषु च पृथक् पृथक् ॥ १२ ॥
 प्राङ्मुखस्तु गुरुः कुर्यादष्टदिक्षु विलिप्य च ।
 मध्ये चैकां शिलां कुम्भं न्यसेदेतान् सुरान् क्रमात् ॥ १३ ॥
 पद्मं चैव महापद्मं मकरं कच्छपं तथा ।
 कुमुदश्च तथा नन्दं पद्मं शङ्खश्च पद्मिनीं ॥ १४ ॥
 कुम्भान्न चालयेत्तेषु न्यसेदष्टेष्टकाः क्रमात् ।
 ईशानान्तास्त्र पूर्वादाविष्टकां प्रथमं न्यसेत् ॥ १५ ॥
 शक्तयो विमलाद्यास्तु इष्टकानान्तु देवताः ।
 न्यसनीया यथा योगं मध्ये न्यस्या त्वनुग्रहा ॥ १६ ॥
 अथङ्गे चाक्षते पूर्णं मुनेरङ्गिरसः सुते ।
 इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहं ॥ १७ ॥
 मन्त्रेणानेन विनग्रस्य इष्टका देशिकोत्तमः ।

१ सयुता इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अष्टाङ्गतीस्तथा पूर्णं रात्रिमिति ग, घ, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ सोमाय च ग्रहाय चेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ द्वादशार्णेन इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भाधानं ततः कुर्यान्मध्यस्थाने समाहितः ॥ १८ ॥
 कुम्भोपरिष्ठाह्वेवेग्रं पाद्मिनीं न्यस्य देवतां ।
 मृत्तिकाश्चैव पुष्पाणि धातवो रत्नमेव च (१) ॥ १९ ॥
 लौहानि दिक्पतेरस्त्रं यजेद्दे गर्भभाजने ।
 द्वादशाङ्गुलविस्तारे चतुरङ्गुलकोच्छ्रये ॥ २० ॥
 पद्माकारे ताम्रमये भाजने पृथिवीं यजेत् ।
 एकान्ते सर्वभूतेशे पर्वतासनमण्डिते ॥ २१ ॥
 समुद्रपरिवारे त्वं देवि गर्भं समाश्रय ।
 नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया (२) सद्य ॥ २२ ॥
 जये भार्गवदायादे प्रजानां विजयावहे ।
 पूर्णाङ्गरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ॥ २३ ॥
 भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ।
 सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधीवृते ॥ २४ ॥
 जये सुरार्चरे नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
 प्रजापतिस्तुते देवि चतुरस्रे महीयसि ॥ २५ ॥
 सुभगे सुप्रभे भद्रे गृहे काश्यापि रम्यतां ।
 पूजिते परमाश्चर्य्यं गन्धमाल्यैरसङ्कृते ॥ २६ ॥
 भवभूतिकरी देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ।
 देवस्वामिपुत्रस्वामिगृहे स्वामिपरिग्रहे ॥ २७ ॥
 मनुष्यादिकतुष्टार्थं पशुवृद्धिकरी भव ।
 एवमुक्त्वा ततः खातं गौमूत्रेण तु सेचयेत् ॥ २८ ॥
 कृत्वा निधापयेद्गर्भं गर्भाधानं भवेन्निशि ।
 गोवस्त्रादि प्रदद्याच्च गुरवेत्येषु भोजनं ॥ २९ ॥

१ रसमेव चेति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ प्रियथेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भं न्यसेष्टका न्यस्य ततो गर्भं प्रपूरयेत् ।
 पीठबन्धमतः कुर्यान्मितप्रासादमानतः (१) ॥ ३० ॥
 पीठोत्तमञ्चोच्छ्रेयण प्रासादस्यार्द्धविस्तरात् ।
 पादहीनं मध्यमं स्यात् कनिष्ठं चोत्तमार्द्धतः ॥ ३१ ॥
 पीठबन्धोपरिष्ठात्तु वास्तुयागं पुनर्यजेत् ।
 पादप्रतिष्ठाकारी तु निम्नापो दिवि मोदते ॥ ३२ ॥
 देवागारं करोमीति मनसा यस्तु चिन्तयेत् ।
 तस्य कायगतं पापं तदङ्गा हि प्रणश्यति ॥ ३३ ॥
 कृते तु किं पुनस्तस्य प्रासादे विधिनैव तु ।
 अष्टेष्टकसमावृत्तं यः कुर्याद्देवतालयं ॥ ३४ ॥
 न तस्य फलसम्पत्तिर्वस्तुं शक्येत केनचित् ।
 अनेनैवानुमेयं हि फलं प्रासादविस्तरात् ॥ ३५ ॥
 ग्राममध्ये च पूर्वे च प्रत्यग्द्वारं प्रकल्पयेत् ।
 विदिशाम् च सर्वासु ग्रामे प्रत्यङ्मुखो भवेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे चैव पश्चिमे प्राङ्मुखो भवेत् ॥ ३६ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पातालयोगकथनं नाम
 एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

प्रासादलक्षणकथनं ।

ह्यग्रीव उवाच । प्रासादं समावस्थामि सर्वसाधारणं षट्पणु ।
 चलुरस्त्रीकृतं क्षेत्रं भजेत् घोडप्रधा बुधः ॥ १ ॥
 मध्ये तस्य चतुर्भिस्तु कुर्यादायुरुमन्वितं ।

१ ममप्रासादमानत इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

द्वादशैव तु भागानि भित्तयं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥
 जङ्घोच्छ्रायन्तु कर्त्तव्यं चतुर्भागैश्च चाद्यत् (१) ।
 जङ्घायां द्विगुणोच्छ्रायं मञ्जुर्व्याः कल्पयेद् बुधः ॥ ३ ॥
 तुर्यभागेन मञ्जुर्व्याः कार्यः सम्यक् प्रदक्षिणः (२) ।
 तन्माननिर्गमं कार्यमुभयोः पार्श्वयोः समं ॥ ४ ॥
 शिखरेण समं कार्यमग्रे जगति विस्तरं ।
 द्विगुणेनापि कर्त्तव्यं यथाशोभानुरूपतः ॥ ५ ॥
 विस्तारान्मण्डपस्याग्रे गर्भसूत्रद्वयेन तु ।
 देव्यात्यादाधिकं कुर्यान्मध्यस्तन्भैर्विभूषितं ॥ ६ ॥
 प्रासादगर्भमानं वा कुर्वीत मण्डपमण्डपं ।
 एकाशीतिपदैर्वास्तु पश्चात् मण्डपमारभेत् ॥ ७ ॥
 शुकान् प्राग्द्वारविन्यासे पादान्तःस्थान् यजेत् सुरान् ।
 तथा प्राकारविन्यासे यजेद् द्वात्रिंशदन्तरगान् (३) ॥ ८ ॥
 सर्वसाधारणं चैतत् प्रासादस्य च लक्षणं ।
 मानेन प्रतिमाया वा प्रासादमपरं षट्गु ॥ ९ ॥
 प्रतिमायाः प्रमाणेन कर्त्तव्या पिण्डिका शुभा ।
 गर्भस्तु पिण्डिकार्द्धेन गर्भमानान्तु भित्तयः ॥ १० ॥
 भित्तेरायाममानेन उत्सेधन्तु प्रकल्पयेत् ।
 भित्तुच्छ्रायात्तु द्विगुणं शिखरं कल्पयेद् बुधः ॥ ११ ॥
 शिखरस्य तु तुर्येण भ्रमणं परिकल्पयेत् ।
 शिखरस्य चतुर्थेन अग्रतो मण्डपमण्डपं ॥ १२ ॥

१ चतुर्भागैश्च वा युतमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । चतुर्भागैश्च संयुतमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सम्यक् कुर्यात् प्रदक्षिणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ द्वात्रिंशदन्तरे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टमांसेन गर्भस्य रथकानान्तु निर्गमः ।
 परिधेर्गुणाभागेन रथकांस्तत्र कल्पयेत् ॥ १३ ॥
 तत्तृतीयेण (४) वा कुर्यात्त्रयकानान्तु निर्गमं ।
 वामत्रयं स्थापनीयं रथकचितये सदा ॥ १४ ॥
 शिखरार्थं द्वि सूत्राणि चत्वारि विनिपातयेत् ।
 शुकनाशोद्धृतः सूत्रं तिर्यग्भूतं निपातयेत् ॥ १५ ॥
 शिखरस्यार्द्धभागस्थं सिंहं तत्र तु कारयेत् ।
 शुकनासां स्थिरीकृत्य मध्यसन्धौ निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अपरे च तथा पार्श्वं तद्वत् सूत्रं निधापयेत् ।
 तद्दृङ्मुन्तु भवेद्देवी सकण्ठा मनसारकं ॥ १७ ॥
 खान्धभ्रं न कर्त्तव्यं विक्रारखं तथैव च ।
 ऊर्ध्वं च वेदिकामानात् कलशं परिकल्पयेत् ॥ १८ ॥
 विस्ताराद्विगुणं द्वारं कर्त्तव्यं तु सुशोभनं ।
 उदुम्बरौ तद्दूर्ध्वं च न्यसेच्छाखां सुमङ्गलैः ॥ १९ ॥
 द्वारस्य तु चतुर्थांशे काव्यौ चण्डप्रचण्डकौ ।
 विश्वप्सेनवत्सदण्डौ शिखोर्ध्वोऽुम्बरे त्रियं ॥ २० ॥
 दिग्गजेः स्नाप्यमानान्तां घटैः साक्षां सुसूक्तिकां ।
 प्रासादस्य चतुर्थांशैः प्राकारस्योच्छ्रयो भवेत् ॥ २१ ॥
 प्रासादात् पादहीनस्तु गोपुरस्योच्छ्रयो भवेत् ।
 पञ्चहस्तस्य देवस्य एकहस्ता तु पीठिका ॥ २२ ॥
 गारुडं मण्डपश्चाद्ये एकं भौनादिधाम च ।
 कुर्याद्वि प्रतिमायान्तु दिक्षु चाष्टासु चोपरि ॥ २३ ॥
 पूर्वं वराहं दत्ते च ऋसिंहं श्रोधरं जले ।
 उत्तरे तु हयग्रीवनाभेय्यां जामदग्न्यकं ॥ २४ ॥

४ तन्, रीयेणति ख, चिक्लिनपुलकपाठः ।

नैर्ऋत्यां रामकं वायौ वामनं वासुदेवकं ।
 ईशे प्रासादरचना देया वस्कर्त्तादिभिः ।
 द्वारस्य चाष्टमाद्यंशं त्यक्त्वा बिधो न दोषभाक् ॥ २५ ॥
 इत्यादिमहापुराणे चाग्नेये प्रासादलक्षणं नाम
 द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

प्रासाददेवतास्थापनं ।

भगवानुवाच । प्रासादे देवताः स्थाप्या वक्ष्ये ब्रह्मन् षट्गुण्य मे ।

पश्चायतनमध्ये तु वासुदेवं निवेशयेत् ॥ १ ॥
 वामनं ऋक्षिञ्चाश्रमीर्षं तदक्ष शूकरं ।
 आग्नेये नैर्ऋते चैव वायवे चेश्वरीचरे ॥ २ ॥
 अथ नारायणं मध्ये आग्नेय्यामम्बिकां न्यसेत् ।
 नैर्ऋत्यां भास्करं वायौ ब्रह्माणं लिङ्गमोशके ॥ ३ ॥
 अथवा रुद्ररूपन्तु अथवा नवधामसु ।
 वासुदेवं न्यसेन्मध्ये पूर्वाद्दौ वामवामकान् ॥ ४ ॥
 इन्द्रादीन् लोकपालांश्च अथवा नवधामसु ।
 पश्चायतनकं कुर्यात् मध्ये तु पुरुयोत्तमं ॥ ५ ॥
 लक्ष्मीवैश्रवणौ पूर्वं दक्षे मातृगणं न्यसेत् ।
 स्कन्दं गणेशमोशनं सूर्यादीन् पश्चिमे ग्रहान् ॥ ६ ॥
 उत्तरे दश मत्स्यादीनाग्नेय्यां चण्डिकां तथा ।
 नैर्ऋत्यामम्बिकां स्थाप्य वायवे तु सरस्वतीं ॥ ७ ॥
 पद्ममैशे वासुदेवं मध्ये नारायणञ्च वा ।
 त्रयोदशालये मध्ये विश्वरूपं न्यसेद्दरिं ॥ ८ ॥

पूर्वादीं केशवादीन् वा अन्यधामस्वयं हरिं^(१) ।
 मृगमयीं दारुघटितां लोहजां रत्नजां तथा ॥ ९ ॥
 शैलजां गन्धजां चैव कौसुमीं^(२) सप्तधा स्मृता ।
 कौसुमीं गन्धजां चैव मृगमयीं प्रतिमां तथा ॥ १० ॥
 तत्कालपूजिताश्चैताः सर्वकामफलप्रदाः ।
 अथ शैलमयीं वक्ष्ये शिलां यत्र च गृह्यते ॥ ११ ॥
 पर्वतानामभावे च गृह्णीयाद्भृगुतां शिलां ।
 पाण्डुरां च्छरुणा पीतां कृष्णां शस्तां तु वर्णिनां ॥ १२ ॥
 न यदा लभ्यते सम्यग् वर्णिनां वर्णतः शिला ।
 वर्णाद्यापादनं तत्र जुहुयात् सिंहविद्यया ॥ १३ ॥
 शिलायां शुक्लरेखाग्रया कृष्णाग्रया सिंहचोमतः ।
 कांस्यघटाग्निनादा स्यात् पुंलिङ्गा विस्फुलिङ्गिका ॥ १४ ॥
 तन्मन्दलक्षणा^(३) स्त्री स्याद्द्रुपाभावाद्भृगुसंक्रा ।
 दृश्यते मगडलं यस्यां सगर्भां तां विवर्जयेत् ॥ १५ ॥
 प्रतिमार्थं वनं गत्वा वनयागं समाचरेत् ।
 तत्र खालोपलिप्याद्य मगदपे तु हरिं यजेत् ॥ १६ ॥
 बलिं दत्वा कर्मशस्त्रं टङ्गादिदमथार्चयेत् ।
 ऊत्वाथ शालितोयेन अस्लेण प्रोक्षेत्शिलां ॥ १७ ॥
 रक्षां कृत्वा नृसिंहेन मूलमन्त्रेण पूजयेत्^(४) ।
 ऊत्वा पूर्णाङ्गलिं ददात्ततो भूतबलिं गुरुः ॥ १८ ॥

१ अन्यधामस्य यजति इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शुभ्रधामस्वयं हरिं इति
 व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कौसुमी इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ उन्नतलक्षणा इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्त्रयेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अत्र ये संस्थिताः सत्त्वा यातुधानाश्च गुह्यकाः ।
 सिद्धादयो वा ये चान्ये तान् सम्भूज्य क्षमापयेत् ॥ १९ ॥
 विष्णुविम्बार्थमस्माकं^(१) यात्रैघा केशवाक्षया ।
 विष्णुर्थं यद्भवेत् कार्यं युष्माकमपि तद्भवेत् ॥ २० ॥
 अनेन बलिदानेन प्रीता भवत सर्वथा ।
 क्षेमैण गच्छतान्यत्र मुक्त्वा स्थानमिदं त्वरात् ॥ २१ ॥
 गवं प्रबोधिताः सत्त्वा यान्ति तप्ता यथासुखं ।
 शिल्पिभिश्च चरं प्राश्य स्वप्रमत्नं जपेन्निशि ॥ २२ ॥
 ओं नमः सकललोकाय विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 विश्वाय विश्वरूपाय स्वप्राधिपतये^(२) नमः ॥ २३ ॥
 आचक्ष्व देवदेवेश प्रसन्नोऽसि^(३) तवान्तिकं ।
 स्वप्ने सर्वाणि कार्याणि हृदिस्थानि तु यानि मे ॥ २४ ॥
 ओं ओं ऋं फट् विष्णवे स्वाहा^(४) ।
 शुभे स्वप्ने शुभं सर्वं ह्यशुभे सिं हृद्योमतः ।
 प्रातरर्घ्यं शिलायां तु दत्त्वास्त्रेणास्त्रकं यजेत् ॥ २५ ॥
 कुट्टान्तटङ्कशस्त्राद्यं मध्वाज्याक्तमुखश्चरेत् ।
 आत्मानं चिन्तयेद्विष्णुं शिल्पिनं विश्वकर्म्मकं^(५) ॥ २६ ॥
 शस्त्रं विष्ण्वात्मकं^(६) दद्यात् मुखपृष्ठादि दर्शयेत् ।
 जितेन्द्रियः टङ्कहस्तः शिल्पी तु चतुरस्रकां ॥ २७ ॥

१ लोकमिद्वयमस्माकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विष्वाधिपतये इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रसन्नोऽसि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ओं ऋं फट् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ विश्वकर्म्मणमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ विश्वात्मकमिति ग, घ, ङ चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

शिलां कृत्वा पिण्डिकार्थं किञ्चिद्भूयान्तु कल्पयेत् ।
 रथे स्थाप्य समानेय सवस्त्रां कारुवेशमनि ।
 पूजयित्वाथ घटयेत् प्रतिमां स तु कर्मकृत् ॥ २६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शान्त्यादिवर्णनं नाम
 त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

— ००० —

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

वासुदेवादिप्रतिमालक्षणविधिः ।

भगवानुवाच । वासुदेवादिप्रतिमालक्षणं प्रवदामि ते ।
 प्रासादस्थोत्तरे पूर्वमुखीं वा चोत्तराननां ॥ १ ॥
 संस्थाप्य पूज्य च बलिं दत्वाथो मध्यसूत्रकं ।
 शिलां शिल्पी तु नवधा विभज्य नवमोऽशके ॥ २ ॥
 सूर्पभक्षैः शिलायां तु भागं खाङ्गुलमुच्यते ।
 द्वयङ्गुलं गोलकं नाम्ना कालनेत्रं तदुच्यते ॥ ३ ॥
 भागमेकं त्रिधा भक्त्या पाण्ड्यभागं प्रकल्पयेत् ।
 भागमेकं तथा जानौ ग्रीवायां भागमेव च ॥ ४ ॥
 मुकुटं तालमात्रं स्यात्तालमात्रं तथा मुखं ।
 तालनेकेन कण्ठन्तु तालेन हृदयं तथा ॥ ५ ॥
 नाभिमेढ्रान्तरन्तालं द्वितालावूरुक्वी तथा ।
 तालद्वयेन जङ्घा स्यात् सूत्राणि षट्शु साम्मतं ॥ ६ ॥
 कार्यं सूत्रद्वयं पारे जङ्घामध्ये तथापरं ।
 जानौ सूत्रद्वयं कार्यमूर्ध्मध्ये तथापरं ॥ ७ ॥
 मेढ्रे तथापरं कार्यं कक्षां सूत्रन्तथापरं ।
 मेखलाबन्धसिद्धयर्थं नाभ्यां चैवापरन्तथा ॥ ८ ॥

हृदये च तथा कार्यं कण्ठे सूत्रद्वयं तथा ।
 ललाटे चापरं कार्यं मस्तिके च तथापरं ॥ ८ ॥
 मुकुटोपरि चार्त्तत्रयं सूत्रमेकं विचक्षणैः ।
 सूत्राण्युद्धं प्रदेयानि सप्तैव कमलोद्भव (१) ॥ १० ॥
 कक्षात्रिकास्त्रैरेव षट् सूत्राणि प्रदापयेत् ।
 मध्यसूत्रं तु सन्धय्य सूत्राण्येव निवेदयेत् ॥ ११ ॥
 ललाटे नास्तिकावर्त्तं कर्त्तव्यञ्चतुरङ्गुलं ।
 शीवाक्ष्णीं तु कर्त्तव्यौ श्यामावतुर्द्व्यङ्गुली ॥ १२ ॥
 ह्यङ्गुली चतुके कार्यं विस्तारश्चिबुकस्तथा ।
 अष्टाङ्गुलं ललाटेऽनु विस्तारेण प्रकीर्त्तितम् ॥ १३ ॥
 परेण ह्यङ्गुली शङ्खी कर्त्तव्यावलघान्पति ।
 चतुरङ्गुलमाख्यातमन्तरं कर्त्तव्ये चयोः ॥ १४ ॥
 ह्यङ्गुली प्रयुक्ती कर्णा कर्माणां नार्कवक्ष्म ।
 भूक्षमेन तु सूत्रेण कर्माण्येवं प्रकीर्त्तितम् ॥ १५ ॥
 विद्धं षडङ्गुलं कर्म्मविद्धचतुरङ्गुलम् ।
 चिबुकेन समं विद्धमविद्धं वा षडङ्गुलम् ॥ १६ ॥
 गन्धपात्रं तथावर्त्तं शङ्खुलीं कल्पयेत्तथा ।
 ह्यङ्गुलेनाधरः कार्यस्तरयार्द्धमोक्षराधरः ॥ १७ ॥
 अर्द्धाङ्गुलं तथा नेत्रं (१) वक्ष्मन्तु चतुरङ्गुलम् ।
 आधामेन तु वेपुल्यात् सार्द्धमङ्गुलमूलते ॥ १८ ॥
 अय्यात्तमेवं स्थादङ्गं व्याचं व्यङ्गुलमिष्यते ।
 नासावंशसमुद्भ्रष्टं मूले त्वेकाङ्गुलं मतम् ॥ १९ ॥
 उच्छ्रावा ह्यङ्गुलं चाग्ने करवीरोपमाः स्मृताः ।

१ मुकुटोपरि इति ख. चिह्नितपुत्रकपठः ।

२ तथा मे, जा इति ग, चिह्नितपुत्रकपाठः ।

अन्तरं घट्टुघोः कार्यं चतुरङ्गुलमानतः ॥ २० ॥
 ह्यङ्गुलं चाद्विकोणं च ह्यङ्गुलं चान्तरं तयोः ।
 तारा नेत्रत्रिभागेण दृक्तारा पञ्चमांशिका ॥ २१ ॥
 चतुरङ्गुलं नेत्रविस्तारं द्रोणी चार्द्धाङ्गुला मता ।
 तत्प्रमाणा भुवोर्लखा भुवौ चैव समे मते ॥ २२ ॥
 भूमध्यं ह्यङ्गुलं कार्यं भूदैर्घ्यं चतुरङ्गुलम्^(१) ।
 षट्त्रिंशदङ्गुलायामम्भस्तकस्य तु तेष्टनम् ॥ २३ ॥
 मूर्त्तीनां केशवादीनां द्वात्रिंशद्वेष्टनं भवेत् ।
 पञ्चनेत्रा लघोःश्रीवा विस्ताराद्द्वेष्टनं पुनः ॥ २४ ॥
 त्रिगुणं तु भवेद्दूर्द्ध्वं विस्तृतायाङ्गुलं पुनः ।
 श्रीवात्रिगुणमायामं श्रीवावचोन्तरं भवेत् ॥ २५ ॥
 स्कन्धावष्टाङ्गुलौ कार्यौ त्रिकलावंशकौ शुभौ ।
 सप्तनेत्रोऽस्मृतौ बाहू प्रबाहू षोडशाङ्गुलौ ॥ २६ ॥
 त्रिकलौ विस्तृतौ बाहू प्रबाहू चापि तत्समौ ।
 बाहूदण्डोर्द्ध्वतो ज्ञेयः परिणाहः कला नव ॥ २७ ॥
 सप्तदशाङ्गुलो मध्ये कूर्परोर्द्ध्वं च षोडश ।
 कूर्परस्य भवेन्नाहः त्रिगुणः कमलोद्भव ॥ २८ ॥
 नाहः प्रबाहूमध्ये तु षोडशाङ्गुल उच्यते ।
 अग्रदस्ते परीणाहो द्वादशाङ्गुल उच्यते ॥ २९ ॥
 विस्तारेण करतलं कीर्तितं तु षडङ्गुलम् ।
 दैर्घ्यं सप्ताङ्गुलं कार्यं मथा पञ्चाङ्गुला मता ॥ ३० ॥
 तर्ज्जन्यामिका चैव तस्मादूर्द्धाङ्गुलं विना ।
 कनिष्ठाङ्गुलकौ कार्यौ चतुरङ्गुलसम्मितौ ॥ ३१ ॥

१ भूर्दैर्घ्याच्चतुरङ्गुला इति ड. चिह्नितपत्ररूपाठः ।

द्विपर्वोद्गुलुकः कार्यः शेषागुल्यस्त्रिपर्विकाः ।
 सर्वासां पर्वणोर्द्धेन नखमानं विधीयते ॥ ३२ ॥
 वक्षसो यत् प्रमाणन्तु जठरं तत्प्रमाणतः ।
 अङ्गुलैकं भवेन्नाभी वेधेन च प्रमाणतः ॥ ३३ ॥
 ततो मेढ्रान्तरं कार्यं तालमात्रं प्रमाणतः ।
 नाभिमध्ये परीणाहो द्विचत्वारिंशदङ्गुलैः ॥ ३४ ॥
 अन्तरं स्तनयोः कार्यं तालमात्रं प्रमाणतः ।
 चिबुकौ (१) यवमानौ तु मण्डलं द्विपदं भवेत् ॥ ३५ ॥
 चतुःषष्ट्यङ्गुलं कार्यं वेधनं वक्षसः स्फुटम् ।
 चतुर्मुखं तदधोवेधनं परिकीर्तितम् ॥ ३६ ॥
 परिणाहस्तथा कक्षां चतुःपञ्चाशदङ्गुलैः ।
 विस्तारश्चोर्ध्वमूले तु प्रोक्षते द्वादशाङ्गुलः ॥ ३७ ॥
 तस्मादर्ध्याधिकं मध्ये ततो निम्नतरं क्रमात् ।
 विस्तृताष्टाङ्गुलं जानुत्रिगुणा परिणाहतः ॥ ३८ ॥
 जङ्घामध्ये तु विस्तारः सप्ताङ्गुल उदाहृतः ।
 त्रिगुणा परिधिश्चास्य जङ्घार्यं पञ्चविस्तरात् ॥ ३९ ॥
 त्रिगुणा परिधिश्चास्य पादौ तालप्रमाणवौ ।
 आधामादुत्थितौ पादौ चतुरङ्गुलमेव च ॥ ४० ॥
 गुल्फात् पूर्वं तु कर्त्तव्यं प्रमाणाच्चतुरङ्गुलम् ।
 त्रिकलं विस्तृतौ पादौ त्र्यङ्गुलान् गुल्फकः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 पञ्चाङ्गुलस्तु नाहोस्य दीर्घा तद्वत् प्रदेशिनी ।
 अष्टमाष्टांशतोन्मूनाः श्रेष्ठाङ्गुल्यः क्रमेण तु ॥ ४२ ॥
 सपादाङ्गुलमुत्सेधमङ्गुलस्य प्रकीर्तितं ।
 यवोनमङ्गुलं कार्यमङ्गुलस्य नखं तथा ॥ ४३ ॥

१ चूचुकौ इति ड, चिह्नितपुस्तकपठः ।

अर्द्धाङ्गुलं तथा न्यासां^(१) क्रमान् न्यूनं तु कारयेत् ।
 अर्द्धाङ्गुली वृषणी कार्थी मेढ्रं तु चतुर्दशगुलम् ॥ ४४ ॥
 परिणाहोत्र कोषाग्रं कर्त्तव्यं चतुर्दशगुलम् ।
 यद्वर्द्धगुलपरीणाहो वृषणी परिकीर्त्तितौ ॥ ४५ ॥
 प्रतिमा भृशणाद्या स्यादेतद्वृषणचक्षणम् ।
 अत्रयेव द्विषा कर्त्तव्यं कोषे दृष्टा तु लक्षणम् ॥ ४६ ॥
 द्विषे तु कृशे चक्षमदक्षात् पद्माभे च ।
 वाने शङ्खे असाधकाहः सुते यस्य लक्षणम् ॥ ४७ ॥
 श्लोमुष्टी ह्यधिपार्थिवे पद्मपरीणाकर्त्तव्ये ।
 प्ररुणाकोटिः तद्वाने मालाविद्याधरौ^(२) तथा ॥ ४८ ॥
 प्रभाकरद्वयं चैतौ भ्रमा ह्यद्यादिभूषणा ।
 पद्माभं पालयोऽन्तु प्रतिपद्मवमाचरेत् ॥ ४९ ॥
 श्यादिमहापुंगवोऽभिषे प्रतिमाचक्षणं जायते
 चतुर्दशगुलं प्रोच्यते ॥

(४५)

अथ पञ्चपद्वारिणीभ्यः ।

पिण्डिनालक्षणवचन ।

भगवान्नुवाच । पिण्डिनालक्षणं वक्ष्ये देर्शनं प्रतिपादयामा ।

उपरायं प्रतिमाकर्त्तुं चतुःषष्टिपुटां^(३) च ताम् ॥ १ ॥

स्यहा पङ्क्तिद्वयं पाद्यस्तद्वृद्धं वत्तु कौस्तुभम् ।

१ साप्राज्ञस्य तथायामिति ड. विक्रितपुस्तकपाठः ।

२ मणिविद्याधरयित्ति घ. विक्रितपुस्तकपाठः ।

३ चतुःषष्टिपदमित्ति ड. विक्रितपुस्तकपाठः ।

समन्तादुभयोः पार्श्वं अन्तस्थं परिभाजयेत् ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वं पङ्क्तिद्वयं त्यक्त्वा अधस्तात् यत्तु लोष्ठकम् ।
 अन्तः समसर्जयेत् यन्नात् पार्श्वधीरुभयोः समम् ॥ ३ ॥
 तयोर्गोश्रमती तत्र चतुष्पत्नीं मार्जयेत्ततः ।
 चतुर्धा भाजयेत्वा तु ऊर्ध्वपङ्क्तिद्वयं तुभ्यः ॥ ४ ॥
 भेजन्ना भागमात्रा स्यात् शतं तत्रार्धमानवः ।
 भागं भागं परित्याज्य पार्श्वधीरुभयोः समं ॥ ५ ॥
 दत्त्वा चेकं यदं वाग्ने प्रमाणं वाग्नेयं बुधः ।
 त्रिभागेण च भागधारी स्यात्तौषविर्जिमः ॥ ६ ॥
 गानाप्रकारभेदेन भक्षेयं (१) विश्विकालं शुभा ।
 अष्टवासा तु कर्त्तव्या देवी लक्ष्मीस्तथा शिशुः ॥ ७ ॥
 कुप्यौ यथायुजे कार्त्तव्यं यवहीना तु कारिणा ।
 गोजे हेजायिनि वसुसर्द्धं तिर्यग्निवर्जितं ॥ ८ ॥
 आद्यते जयने फाल्ग्वे त्रिमासोर्गोश्रमैः शिशुः ।
 तदक्षयं तु वेपुन्धं नचयोः परि कल्पयत् ॥ ९ ॥
 कर्मघाणोऽधिकः कार्त्तव्यः रुक्मकर्मोऽसपरुत्रवाः ।
 नम्रं कलाविहीनस्तु कुर्व्यारंशुप्रयं तथा ॥ १० ॥
 श्रीवा साध्वं कला कार्त्तव्या तद्विः तसौदशोभिता ।
 लेभं विना तु विः तसौ उरु जातु यं विगिराः ॥ ११ ॥
 अङ्गिष्टोः शिष्टयोः क्लृप्तं च ययोः प्रकल्पयत् ।
 सप्तशोकास्तथा सुको दं यं दिवाश्रयाद्वृत्तं ॥ १२ ॥
 नेत्रे कवर्जितायामा जौरु च तथा कृष्टिः ।
 मध्यपार्श्वं च तदृत्तं यनं योनं कुशयथं ॥ १३ ॥

तालमात्रौ स्तनौ काव्यौ कटिः सार्द्धकलाधिका ।
 लक्ष्म्यं श्रेष्ठं पुरावत्सुग्रात् दक्षिणे चाम्बुजं करे ॥ १५ ॥
 वामे विक्लं स्त्रियौ पार्श्वे शुभे चामरहस्तके ।
 दीर्घघोणस्तु गरुडश्चक्राङ्गाद्यानथो वदे ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आश्रये पिण्डिकालक्ष्मादिलक्षणं नाम

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ षट्त्वारिंशोऽध्यायः ।

शालग्रामादिमूर्त्तिलक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । शालग्रामादिमूर्त्तिंश्च वक्ष्ये हं भुक्तिमुक्तिदाः ।

वासुदेवोऽसितो द्वारे शिलालमद्विचक्रकः ॥ १ ॥

क्षेयः सङ्घर्षणो लमद्विचक्रो रक्त उत्तमः ।

सूक्ष्मचक्रो बह्विचक्रः प्रद्युम्नो नीलदीर्घकः ॥ २ ॥

पीतो निरुद्धः पद्माङ्गो वर्तुलो द्वित्रिरेखवान् ।

कृष्णो नारायणो नाभ्युन्नतः शुभिरदीर्घवान् ॥ ३ ॥

परमेष्ठो साज्जचक्रः पृष्ठविचक्रश्च (१) विन्दुमान् ।

स्थूलचक्रोऽसितो विद्युन्मध्ये रेखा गदाकृतिः ॥ ४ ॥

वृत्सिंहः कपिलः स्थूलवक्रः स्यात् पञ्चविन्दुकः ।

वराहः शक्तिलिङ्गः स्यात् तच्चक्रो विषमौ सृत्वौ ॥ ५ ॥

इन्द्रनीलनिभः स्थूलस्त्रिरेखालाङ्कितः शुभः ।

कूर्मस्तथोन्नतः पृष्ठे वर्तुलावर्त्तवोऽसितः ॥ ६ ॥

द्वययीवोद्गुणाकाररेखो नीलः सविन्दुकः ।

१ प्रद्युम्नश्चेति ॐ, विक्रितपुस्तकपाठः ।

वेकुण्ठः एकचक्रोऽब्जी मणिभः पुच्छरेखकः ॥ ७ ॥
 मत्स्यो दीर्घस्त्रिविन्दुः स्यात् काचवर्णस्त पूरितः ।
 श्रीधरो वननालाङ्कः पञ्चरेखस्तु वर्तुलः ॥ ८ ॥
 वामनो वर्तुलखातिङ्गलो नीलः सविन्दुकः ।
 श्यामस्त्रिविक्रमो द्वात्रेखो वामेन विन्दुकः ॥ ९ ॥
 अनन्तो नागभोगाङ्गो नैकाभो नैवमूर्त्तिमान् ।
 स्थूलो दामोदरो मध्यचक्रो द्वाःसूक्ष्मविन्दुकः (१) ॥ १० ॥
 सुदर्शनस्त्रेकचक्रो लक्ष्मीनारायणो दयात् ।
 त्रिचक्रश्चाद्यतो देवस्त्रिचक्रो वा त्रिविक्रमः ॥ ११ ॥
 जनार्दनश्चतुश्चक्रो वासुदेवश्च पञ्चभिः ।
 षट्चक्रश्चैव प्रद्युम्नः सङ्घर्षणश्च सप्तभिः ॥ १२ ॥
 पुरुषोत्तमोऽष्टचक्रो नवव्यूहो नवाङ्कितः ।
 दशावतारो दशभिर्दशैकैर्नानिरुद्धकः ।
 द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्ध्वमनन्तकः ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शालग्रामादिमूर्त्तिलक्षणं नाम
 षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शालग्रामादिपूजाकथनं ।

भगवानुवाच । शालग्रामादिचक्राङ्गपूजाः सिद्धौ वदामि ते ।
 त्रिविधा स्याद्दरेः पूजा काम्याकाम्योभयात्मिका ॥ १ ॥
 मीनादीनान्तु पञ्चानां काम्याथो वोभयात्मिका(२) ।

१ मध्यचक्राद्यः सूक्ष्मविन्दुक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ काम्यार्थेवोभयात्मिकेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वराहस्य वृषिं हस्य वामनस्य च मुक्तये ॥ २ ॥
 चक्रादीनां त्रयाणान्तु शालग्रामार्चनं ऋणम् ।
 उत्तमा निष्फला पूजा कनिष्ठा सफलार्चना ॥ ३ ॥
 मध्यमा मूर्त्तिपूजा स्याच्चक्राब्जे चतुस्त्रयोः ।
 प्रणवं हृदि विन्द्यस्य घटङ्गद्वयदेहयोः ॥ ४ ॥
 कृतमुदात्रयश्चक्राद् दहिः पूर्वं गुह्यं यजेत् ।
 आप्ये गणं वायवे च घातारं नैर्कृते यजेत् ॥ ५ ॥
 विघातारश्च कर्त्तारं हर्त्तारं दक्षसौम्ययोः ।
 विश्वक्सेनं यजेदेषे आग्नेये क्षेत्रपालकं ॥ ६ ॥
 ऋगादिवेरान् प्रागादौ आधारानन्तकं भुवं ।
 पीठं पद्मं चार्कचन्द्रवङ्गप्राख्यं मण्डलत्रयं ॥ ७ ॥
 आसनं द्वादशार्गनं तत्र स्थाप्य शिलां यजेत् ।
 व्यस्तेन च समन्तेन खवीजेन यजेत् क्रमात् ॥ ८ ॥
 पूर्वादावथ वेदादेशैर्गीयत्रीभ्यां जितादिना ।
 प्रणवेनार्चयेत् पश्चान्मद्रास्त्रिभ्यः प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 विश्वक्सेनस्य चक्रस्य क्षेत्रपालस्य दर्शयेत् ।
 शालग्रामस्य प्रथमा पूजाथो निष्कलोद्धते ॥ १० ॥
 पूर्ववत् घोडशारश्च सपद्मं मण्डलं लिखेत् ।
 शङ्खचक्रगदाखड्गैर्गुर्वाद्यं पूर्ववद्यजेत् (१) ॥ ११ ॥
 पूर्वं सौम्ये धनुर्वाणान् वेदाद्यैरासनं ददेत् ।
 शिलां न्यसेद् द्वादशार्गैस्तृतीयं पूजनं ऋणम् ॥ १२ ॥
 अष्टारमञ्जं विलिखेत् गुर्वाद्यं (१) पूर्ववद्यजेत् ।

१ चतुर्भिः पूर्ववदयजेदिति ङ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गम्भाद्यैरिति ङ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टार्योनासनं दत्त्वा तेनैव च शिलां न्यसेत् ।

पूजयेद्दशधा तेन गायत्रीभ्यां जितं तथा^(१) ॥ १३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आभेये शालग्रामादिपूजाकथनं नाम

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथाष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशतिमूर्त्तिस्तोत्रकथनं ।

भगवानुवाच । ओरूपः केशवः पद्मशङ्खचक्रगदाधरः ।

नारायणः शङ्खपद्मगदाचक्री प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

ततो गदी माधवोरिशङ्खपद्मी नमामि तं ।

चक्रकौमोदकीपद्मशङ्खी गौविन्द ऊर्जितः ॥ २ ॥

मोक्षदः श्रीगदी पद्मी शङ्खी विष्णुश्च चक्रधृक् ।

शङ्खचक्राब्जगर्दनं मधुसूदनमानभे ॥ ३ ॥

भक्त्या त्रिविक्रमः पद्मगदी चक्री च शङ्ख्यपि ।

शङ्खचक्रगदापद्मी वामनः पातु मां सदा ॥ ४ ॥

गतिदः श्रीधरः पद्मी चक्रशार्ङ्गी च शङ्ख्यपि^(१) ।

हृषीकेशो गदाचक्री पद्मी शङ्खी च पातु नः ॥ ५ ॥

वरदः पद्मनाभक्तु शङ्खाब्जारिगदाधरः ।

दामोदरः पद्मशङ्खगदाचक्री नमामि तं ॥ ६ ॥

तेने गदी शङ्खचक्री वासुदेवोऽब्जभृञ्जगत् ।

सङ्कर्षणो गदी शङ्खी पद्मी चक्री च पातु वः ॥ ७ ॥

१ जितं तत इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकव्यपाठः ।

२ चक्री गद्यथ शङ्ख्यपि इति ङ, चिह्नितपुस्तकव्यपाठः ।

गदी चक्री शङ्खगदी (१) प्रद्युम्नः पद्मभृत् प्रभुः ।
 अनिरुद्धश्चक्रगदी शङ्खी पद्मी च पातु नः ॥ ८ ॥
 सुरेश्वोर्यज्ञशङ्खाण्यः श्रीगदी युवधोत्तमः ।
 अधोक्षजः पद्मगदी शङ्खी चक्री च पातु वः ॥ ९ ॥
 देवो नृसिंहश्चक्राजगदाशङ्खी नमामि तम् ।
 अच्युतः श्रीगदी पद्मी चक्री शङ्खी च पातु वः ॥ १० ॥
 बालरूपी शङ्खगदी उपेन्द्रश्चक्रपद्मपि ।
 जनार्दनः पद्मचक्री शङ्खधारी गदाधरः ॥ ११ ॥
 शङ्खी पद्मी च चक्री च हरिः कौमोदकीधरः ।
 कृष्णः शङ्खी गदी पद्मी चक्री मे भुक्तिमुक्तिदः ॥ १२ ॥
 आदिमूर्त्तिर्वासुदेवस्तस्मात् सङ्घर्षयौभवत् ।
 सङ्घर्षयाश्च प्रद्युम्नः प्रद्युम्नादनिरुद्धकः ॥ १३ ॥
 केशवादिप्रभेदेन एकैकस्य त्रिधा क्रमात् ।
 द्वादशाक्षरकं स्तोत्रं चतुर्विंशतिमूर्त्तिमत् ।
 यः पठेच्छृणुयाद्वापि निर्मलः सर्वमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आभेये चतुर्विंशतिमूर्त्तिस्तोत्रं नाम
 अष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशोऽध्यायः ।

मत्स्यादिखलक्षयवर्जनम् ।

भगवानुवाच । दशावतारं मत्स्यादिखलक्षयं प्रवदामि ते ।

मत्स्याकाररु मत्स्यः स्यात् क्रूर्मः क्रूर्माकृतिर्भवेत् ॥ १ ॥

१ शङ्खपद्मी इति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

नराङ्को वाय कर्त्तव्यो भूवराहो गदादिभ्यत् ।
 दक्षिणे वामके शङ्खं लक्ष्मीर्वा पद्ममेव वा ॥ २ ॥
 श्रीर्वामशूर्परस्था तु प्लानन्तौ चरशानुगौ ।
 वराहस्थापनाद्राज्यं भवाश्वितरयं भवेत् ॥ ३ ॥
 नरसिंहो विवृत्तास्यो वामोरुद्धतदानवः (१) ।
 वदक्षो दारयन्माली स्फुरच्चक्रगदाधरः ॥ ४ ॥
 कञ्ची दण्डी वामनः स्यादथ वा स्याच्चतुर्भुजः ।
 रामश्चापेषु हस्तः स्यात् खड्गी परशुनान्वितः ॥ ५ ॥
 रामश्चापी शरी खड्गी शङ्खी वा द्विभुजः स्मृतः ।
 गदालाङ्गलधारी च रामो वाथ चतुर्भुजः ॥ ६ ॥
 वामोर्द्ध्वं लाङ्गलं दद्यादधः शङ्खं सुशोभनं ।
 मुषलं दक्षिणोर्द्ध्वं तु चक्रश्चाधः सुशोभनं ॥ ७ ॥
 शान्तात्मा लम्बकर्णश्च गौराङ्गश्चाध्वराहतः (२) ।
 ऊर्ध्वं पद्मस्थितो बुद्धो वरदाभयदायकः ॥ ८ ॥
 धनुस्तूणान्वितः (३) कल्को म्लेच्छोत्पादकरो द्विजः ।
 अथवाश्रस्थितः खड्गी शङ्खचक्रशरान्वितः ॥ ९ ॥
 लक्ष्यं वासुदेवादिनवकस्य वदामि ते ।
 दक्षिणोर्द्ध्वं गदा वामे वामोर्द्ध्वं चक्रमुत्तमं ॥ १० ॥
 ब्रह्मेशी पार्श्वगौ निध्नं वासुदेवोस्ति पूर्ववत् ।
 शङ्खी स वरदो वाथ द्विभुजो वा चतुर्भुजः ॥ ११ ॥
 लाङ्गली मुषली रामो गदापद्मधरः स्मृतः ।

१ वामोरुद्धतदानव इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गौराङ्गश्चाधुधाहत इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ धनुर्गोणान्वित इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रद्युम्नो दक्षिणे वज्रं (१) शङ्खं वामे धनुः करे ॥ १२ ॥
 गदानाम्भासतः (२) प्रीत्या प्रद्युम्नो वा धनुःशरी ।
 चतुर्भुजो निबद्धः स्यात्तथा नारायणो विभुः ॥ १३ ॥
 चतुर्मुखश्चतुर्बाहुर्बृहज्जठरमण्डलः ।
 लम्बशूचो (३) जटायुक्तो ब्रह्मा हंसायवाहनः ॥ १४ ॥
 दक्षिणे चाक्षसूत्रश्च सुवो वामे तु कुण्डिका ।
 आन्यस्थाली सरस्वती सावित्री वामदक्षिणे ॥ १५ ॥
 विष्णुरष्टभुजस्तार्क्ष्यं करे खड्गस्तु दक्षिणे ।
 गदा शरश्च वरदो वामे कार्मुकखेटके ॥ १६ ॥
 चक्रशङ्खौ चतुर्बाहुर्नरसिंहश्चतुर्भुजः ।
 शङ्खचक्रधरो वापि विदारितमहासुरः ॥ १७ ॥
 चतुर्बाहुर्बराहस्तु श्रेयः पाणितले धृतः ।
 धारयन् बाहुना पृथ्वीं वामेन कमलाधरः (४) ॥ १८ ॥
 पादक्षमा धरा कार्य्या यदा लक्ष्मीर्व्यवस्थिता ।
 त्रैलोक्यमोहनस्तार्क्ष्यं व्यष्टबाहुस्तु दक्षिणे ॥ १९ ॥
 चक्रं खड्गं च मुषलं अङ्गुष्ठं वामके करे ।
 शङ्खशार्ङ्गं गदापाशान् पद्मवीणासमन्विते ॥ २० ॥
 लक्ष्मीः सरस्वती कार्य्ये विश्वरूपोऽथ दक्षिणे ।
 मुद्गरं च तथा पाशं शक्तिशूलं शरं करे ॥ २१ ॥
 वामे शङ्खश्च शार्ङ्गश्च गदां पाशं च तौमरं ।

१ दक्षिणे चक्रमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गदी रत्यायुत इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ लम्बश्च इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ धारयन्नाहुलां पृथ्वीं वामेन कमलामथ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

लाङ्गलं परसुं दण्डं कुरिकां चर्मक्षेपणं^(१) ॥ २२ ॥
 विंशद्वाङ्गस्य तुर्व्वं क्रो दक्षिणस्थोथ वामके ।
 त्रिनेत्रो वामपार्श्वेन शयितो जलशाय्यपि ॥ २३ ॥
 श्रिया धृतैकचरणो विमलाद्याभिरोडितः ।
 नाभिपद्मचतुर्व्वं क्रो हरिशङ्करको हरिः ॥ २४ ॥
 भ्रूलक्ष्मिधारो दक्षे च गदाचक्रधरो पदे ।
 खड्गकेशवल्लभाङ्गो गौरी लक्ष्मीसमन्वितः ॥ २५ ॥
 शङ्खचक्रगदावेदपाणिश्चाश्वशिरा हरिः ।
 वामपादो धृतः श्रेष्ठे दक्षिणः कूर्मपट्टगः ॥ २६ ॥
 दक्षिणेत्यो द्विबाहुः स्याद्दामोत्सङ्गे श्रिया सह ।
 विश्वक्सेनस्य क्रुगदी हस्ती शङ्खो हरेर्गणः ॥ २७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमालक्षणं नाम
 जनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः ।

देवीप्रतिमालक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । चण्डी विंशतिबाहुः स्याद्विम्बती दक्षिणैः करः ।
 भ्रूलासिशक्तिचक्राणि पाशं खेटायुधाभयं ॥ १ ॥
 डमरुं शक्तिकां वामैर्द्वागपाशञ्च खेटकं ।
 कुठाराङ्गु शचापांश्च घराटाध्वजगदास्तथा ॥ २ ॥
 आदर्शमुद्रान् हस्तैश्चण्डी वा दशबाहुका ।
 तदधो महिषाश्विन्नमूर्द्धा पातितमस्तकः ॥ ३ ॥

१ चर्मं चोत्तममिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ॥

शस्त्रोद्यतकरः क्रुद्धस्तदग्नीवासम्भवः पुमान् ।
 शूलहस्तो वमद्रक्तो रक्तखड्गमूर्द्धजेक्ष्णः ॥ ४ ॥
 सिंहेनास्त्राद्यमानस्तु पाशबद्धो गले भृशं ।
 याम्याङ्घ्र्याक्रान्तसिंहा च सव्याङ्घ्रिर्नीचगासुरे ॥ ५ ॥
 चण्डिकेयं त्रिनेत्रा च सशस्त्रा रिपुमर्दनी ।
 नवपद्मात्मके स्थाने पूज्या दुर्गा स्वमूर्त्तितः ॥ ६ ॥
 आदौ मध्ये तथेन्द्रादौ नवतत्त्वात्मभिः (१) कृमात् ।
 अष्टादशभुजैका तु दत्ते मुण्डं च खेटकं ॥ ७ ॥
 आदर्शतर्जनीचापं ध्वजं डमरुकं तथा ।
 पाशं वामे बिम्बती च शक्तिमुद्गरशूलकं ॥ ८ ॥
 वज्रखड्गाङ्गुशशरान् चक्रन्देवी शलाकया ।
 यत्तैरेवासुधैर्युक्ता शेषाः षोडशबाहुकाः ॥ ९ ॥
 डमरुं तर्जनीं त्यक्त्वा रुद्रचण्डादयो नव ।
 रुद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका ॥ १० ॥
 चण्डा चण्डवती चैव चण्डरूपातिचण्डिका ।
 उग्रचण्डा च मध्यस्था रोचनाभारणासिता ॥ ११ ॥
 नीला शुक्ला धूम्रिका च पीता श्वेता च सिंहगाः ।
 महिषीथ पुमान् शस्त्री तत्कचयहमुष्टिकाः ॥ १२ ॥
 आसीष्ठा नव(२) दुर्गाः स्युः स्थाप्याः पुत्रादिदृश्ये ।
 तथा गौरी चण्डिकाद्या कुण्डलचररदाभिष्टक् ॥ १३ ॥
 सैव रम्भा वने सिद्धाऽभिहीना ललिता तथा ।
 स्वाम्भूमूर्द्धकरा वामे द्वितीये धृतदर्पणा ॥ १४ ॥

१ नवतत्त्वा द्विभिमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आसीष्ठा नव इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

याम्ये फलाङ्गलिहस्ता सौभाग्या तत्र चोद्धिका ।
 लक्ष्मीर्याम्यकराम्भोजा वामे श्रीफलसंयुता ॥ १५ ॥
 पुस्ताक्षमालिकाहस्ता वीणाहस्ता सरस्वती ।
 कुम्भाब्जहस्ता श्वेताभा मकरोपरि जाङ्गवी^(१) ॥ १६ ॥
 कूर्मंगा यमुना कुम्भकरा श्यामा घ पूज्यते ।
 सवीणस्तुम्बुरः शुक्लः शूलो मात्रप्रतो वधे ॥ १७ ॥
 गौरी चतुर्मुखी ब्राह्मी अक्षमालासुरान्विता ।
 कुण्डाक्षपात्रिणी वामे हंसगा शार्ङ्गरी सिता ॥ १८ ॥
 शरचापौ दक्षिणेऽस्या वामे चक्रं^(२) धनुर्वधे ।
 कौमारी शिखिगा रक्ता शक्तिहस्ता द्विबाहुका ॥ १९ ॥
 चक्रशङ्खधरा सद्ये वामे लक्ष्मीर्गदाब्जधृक् ।
 दण्डशङ्खासि^(३) गदया वाराहो महिषस्थिता ॥ २० ॥
 ऐन्द्री वामे वज्रहस्ता सहस्राक्षी तु सिद्धये ।
 चामुण्डा कोटराक्षी स्यान्निर्मांसा तु त्रिलोचना ॥ २१ ॥
 निर्मांसा अस्थिसारा वा ऊर्ध्वकेशी कृशीदरी ।
 द्वीपिचर्मधरा वामे कपालं पट्टिशङ्करे ॥ २२ ॥
 शूलं कर्त्री दक्षिणेऽस्याः शंखरुद्रास्थिभूषणा ।
 विनायको नराकारो दहत्कुक्षिर्गजाननः ॥ २३ ॥
 दहच्छुण्डो ह्युपवीती मुखं सप्तकलं भवेत् ।
 विस्ताराद्दूर्ध्वतश्चैव शुण्डं घट्टं शदङ्गुलं ॥ २४ ॥
 कक्षा द्वादश नाडी तु यीवा सार्द्धकलौच्छिता ।
 घट्टं शदङ्गुलं करणं गुच्छमध्यर्द्धमङ्गुलं ॥ २५ ॥

१ मकरोपरि जाङ्गनीति अ, घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ वामे वसमिति अ, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ शदङ्गारि इति अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नाभिरूह द्वादशश्च जङ्घे पादे तु दक्षिणे ।
 स्वदन्तं परस्यं वामे लङ्कुलकक्षीत्यलं श्रये ॥ २६ ॥
 सुमुखी च विडालाक्षी पार्श्वे स्कन्दो मयूरगः ।
 स्वामी श्राखो विशाखश्च द्विभुजो बालरूपधृक् ॥ २७ ॥
 दक्षे शक्तिः कुक्कुटोय एकवक्त्रोय घण्मुखः ।
 बहुभुजो वा द्वादशभिर्यामिरेण्ये द्विबाहुकः ॥ २८ ॥
 शक्तीषुपाशनिस्त्रिंशतोत्रदोस्तर्जनीयुतः ।
 शक्त्या दक्षिणहस्तेषु घटसु वामे करे तथा ॥ २९ ॥
 शिल्पिपञ्चम्यनुः खेटं पताकाभयकुक्कुटे ।
 कपालकर्तरीशूलपाशभट्ट्याम्यसौम्ययोः ॥ ३० ॥
 गजचर्मभट्टदूर्वास्त्रपादा स्यात् रुद्रचर्चिका ।
 सैव चाष्टभुजा देवी शिरोडमरकान्विता ॥ ३१ ॥
 तेन सा रुद्रचामुण्डा नाटेश्वर्यया नृत्यती ।
 इयमेव महालक्ष्मीरुपविष्टा चतुर्मुखी ॥ ३२ ॥
 नृवाजिमहिषेभांश्च खादन्ती च करे स्थितान् ।
 दशबाहुस्त्रिनेत्रा च शस्त्रासिडमरुत्रिकं ॥ ३३ ॥
 बिम्बती दक्षिणे हस्ते वामे घण्टां च खेटकं ।
 खट्वाङ्गं च त्रिशूलश्च सिद्धचामुण्डकाङ्गया ॥ ३४ ॥
 सिद्धयोगेश्वरी देवी सर्वसिद्धिप्रदायिका ।
 एतद्रूपा भवेदन्या पाशाङ्कश्रयुतारुणा ॥ ३५ ॥
 भैरवी रूपविद्या तु भुजैर्द्वादशभिर्युता ।
 एताः प्रसन्नानजा रौद्रा अम्बाष्टकनिदं (१) स्मृतं ॥ ३६ ॥

१ आम्बाष्टकनिदमिति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

क्षमा शिवावृता (१) वृद्धा विभुजा विद्यतानना ।
 दन्तुरा क्षेमकारी स्याद्भूमौ जानुकरा स्थिता ॥ ३७ ॥
 यच्चिच्छस्त्रमदीर्घाक्षाः शाकिन्यो वक्रदृष्टयः (२) ।
 पिङ्गाक्षाः स्युर्माहारम्या रूपिण्योऽप्सरसः (३) सदा ॥ ३८ ॥
 साक्षमाली त्रिशूली च नन्दीशो हारपालकः ।
 महाकालोसिमुखो स्याच्छूलखटकवांसया ॥ ३९ ॥
 क्षणो भ्रङ्गी च नृत्यन् वै कुष्माण्डस्थूलखर्ववान् ।
 गजगोकर्णवह्नाद्या वीरभद्रादयो गणाः ॥ ४० ॥
 घण्टाकर्णोऽष्टदशदोः प्रापरोगं विदारयन् ।
 वज्रासिदण्डचक्रं घुमुघलाङ्गुशमुद्गुरान् ॥ ४१ ॥
 दक्षिणे तर्जनीं खेटं शक्तिं मुखेऽस्य पाशकं ।
 चापं घण्टां कुठारश्च द्वाभ्याश्चैव त्रिशूलकं ।
 घण्टामालाकुलो देवो विस्फोटकविमर्दनः (४) ॥ ४२ ॥

इत्यादिमहापुराणे व्याप्तये देवीप्रतिमालक्षणं नाम

पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

सूर्यादिप्रतिमालक्षणं ।

भगवानुवाच । सप्ततन्त्रे सैकषक्रे रथे सूर्योऽदिपद्मदृक् ।

मसीभाजनलेखन्यौ बिम्बत्कण्ठी तु दक्षिणे ॥ १ ॥

वामे तु पिङ्गलो हारि दण्डभृत् स रवेर्गणः ।

१ शिवावृतेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वक्रदृष्टय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ महारथ्यो रूपिण्योऽप्सरस इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ विस्फोटकवर्द्धन इति ग, ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बालव्यजनधारिणी पार्श्वे राज्ञी च निष्प्रभा ॥ २ ॥
 अथवाश्वसमाहृतः कार्यं एकस्तु भास्वरः ।
 वरदा ह्यङ्गिनः सर्वे दिक्पालास्त्रकराः क्रमात् ॥ ३ ॥
 मुद्गरभूलचक्राब्जतोग्न्यादिविदिक्स्थिताः ।
 सूर्यार्यमादिरक्षोन्ताश्चतुर्हस्ता द्विषड्दले ॥ ४ ॥
 वरुणः सूर्यनामा च सहस्रांशुस्तथापरः ।
 धाता तपनसञ्ज्ञश्च सविताथ गभस्तिकः ॥ ५ ॥
 रविश्चैवाथ पर्जन्यस्त्वष्टा मित्रौथ विष्णुकः ।
 मेघादिराशिसंस्थाश्च मार्गादिकार्त्तिकान्तकाः ॥ ६ ॥
 कृष्णो रक्तो मनायुक्तः पीतः पाण्डुरकः सितः ।
 कपिलः पीतवर्णश्च शुकाभो धवलस्तथा ॥ ७ ॥
 धूम्रो नीलः क्रमादृगाः शक्तयः केशराग्रगाः ।
 इडा स्रुग्मणा विश्वार्चिरिन्दुसञ्ज्ञा प्रमर्दिनी^(१) ॥ ८ ॥
 प्रहर्षणी महाकाशी कपिला च प्रबोधनी ।
 नीलाम्बरा घनान्तस्था अमृताख्या च शक्तयः ॥ ९ ॥
 वरुणादेश्च तदृगाः केशराग्रेषु विन्यसेत् ।
 तेजस्वहो महावक्रो^(२) दिभुजः पद्मखट्वभृत्^(३) ॥ १० ॥
 कुण्डिकाजप्यमालीन्दुः कुजः शतयत्तमालिकः ।
 बुधश्चापाक्षपाणिः स्याज्जीवः कुण्डयत्तमालिकः ॥ ११ ॥

१ विश्वार्ची विन्दुसञ्ज्ञा प्रवर्दनी इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ महावक्र इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । नार्त्तख मन्वारत्त इति क, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ पद्मखट्वभृत् इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । क्वत्तमचर्भृत् इति क, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

युक्रः कुण्डप्रक्षमाक्षी स्यात् किञ्चिन्नीसूत्रवाञ्छनिः^(१) ।
 अर्द्धचन्द्रधरो राहुः केतुः खड्गी च दीपभृत् ॥ १२ ॥
 अन्नन्तस्तक्षकः कर्कः पद्मो महाक्रः शङ्खकः ।
 कुलिकः सूत्रिणः सर्वे फणवक्त्रा महाप्रभाः ॥ १३ ॥
 इन्द्रो वज्री गजार्हृद्भ्रागशोभिश्च शक्तिमान् ।
 यमो दण्डी च मर्हिषे नैर्ऋतः खड्गवान् करे ॥ १४ ॥
 मकरे वरुणः पाशो वायुर्ध्वजधरो मृगे ।
 गदो^(२) कुबेरो मेघस्थ ईशानश्च जटो वृषे ॥ १५ ॥
 दिवाहवो लोकपाला विश्वकर्माक्षसूत्रभृत् ।
 हनूमान् वज्रहस्तः स्यात् पद्भ्यां सम्पीडिताश्रयः ॥ १६ ॥
 वीणाहस्ताः किन्नराः स्युर्मासाविद्याधराश्च खे^(३) ।
 दुर्बलाङ्गाः पिशाचाः स्युर्वेताला विह्वलाननाः^(४) ।
 क्षेत्रपालाः शूलवन्तः^(५) प्रेता महोदराः कृशाः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमासक्षयं नाम
 एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः ।

देवीप्रतिमासक्षयं ।

भगवानुवाच । योगिन्यष्टाष्टकं वक्ष्ये रेन्द्रादीशान्ततः क्रमात् ।

१ शिखिनीसूत्रवान् शनिरिति म, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ खड्गी इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मणिविद्याधराश्च खे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ विह्वलानना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ शूलवन्तः इति म, घ, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अक्षीभ्या रूक्षकर्षी च राक्षसी क्षपणाक्षया (१) ॥ १ ॥
 पिङ्गाक्षी च क्षया क्षेमा इला लीलाक्षया तथा ।
 लोला लला बलाकेशी (२) खालसा विमला पुनः (३) ॥ २ ॥
 ऊताशा च विशालाक्षी ऊङ्गारा वडवामुखी ।
 महाक्रूरा क्रोधना तु भयङ्गरी महानना ॥ ३ ॥
 सर्वज्ञा तरला तारा ऋग्वेदा तु हयानना ।
 साराख्या शद्रसङ्घाही (४) सम्बरा तालजङ्घिका ॥ ४ ॥
 रत्नाक्षी सुप्रसिद्धा तु विशुक्लङ्गा करङ्गिणी ।
 मेघनादा प्रचण्डोद्या कालकर्षी (५) वरप्रदा ॥ ५ ॥
 चन्द्रा चन्द्रावली (६) चैव प्रपञ्चा प्रलयान्तिका ।
 शिशुवक्त्रा पिशाची च पिशिताशा च लोलुपा ॥ ६ ॥
 धमनी तापनी चैव रागिणी (७) विद्यतानना ।
 वायुवेगा वृहत्कुक्षिर्विक्रता विश्वरूपिका ॥ ७ ॥
 यमजिङ्गा जयन्ती च दुर्जया च जयन्तिका ।
 विडाली रेवती चैव पूतना विजयान्तिका ॥ ८ ॥
 अष्टहस्ताश्चतुर्हस्ता इच्छास्त्राः सर्वसिद्धिदाः ।

१ क्षपणा क्षमा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । क्षपणा क्षपा इति ग, घ, चिह्नित-
पुस्तकद्वयपाठः ।

२ लोला रत्ना च लोकेशो इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ विमला मत इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ रससङ्घाही इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । रससङ्घाही इति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

५ कालकर्षी इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ चण्डा चण्डवतीति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ नामनी इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भैरवश्चार्कहस्तः स्यात् कूर्परस्थो^(१) जटेन्दुभृत् ॥ ९ ॥
 खड्गाङ्गुशकुठारेषुविन्नाभयभृदेकतः ।
 चापत्रिशूलखट्वाङ्गपाशकार्ज्वरोद्यतः ॥ १० ॥
 गजचर्मधरो दाभ्यां कृत्तिवासोद्दिभूषितः ।
 प्रेताशनो मातृमध्ये पूज्यः पञ्चाननोथवा ॥ ११ ॥
 अबिलोमाभिपर्यन्तं दीर्घाष्टकैकभेदितं ।
 तत्षडङ्गानि जात्यनैरन्वितं च क्रमाद् यजेत् ॥ १२ ॥
 मन्दिराभिदलाखण्डं^(२) सुवर्णरसकान्वितं ।
 नादविन्द्विन्दुसंयुक्तं मातृनायाङ्गदीपितं ॥ १३ ॥
 वीरभद्रो लघ्नाखण्डो मात्रये स चतुर्मुखः ।
 गौरो तु द्विभुजा त्र्यक्षा शूलिनी दर्पणान्विता ॥ १४ ॥
 शूलं गलन्तिका कुण्डो^(३) वरदा च चतुर्भुजा ।
 अलक्ष्या खलिता स्कन्दगणादर्शशलाकया^(४) ॥ १५ ॥
 चण्डिका दशहस्ता स्यात् खड्गशूलारिशक्तिधृक् ।
 दक्षे वामे नागपाशं चर्माङ्गुशकुठारकं ।
 धनुः सिंहे च महिषः शूलेन प्रहृतोद्यतः ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमासङ्गच्छयं नाम
 द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

१ हस्तुरास्य इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ मण्डलाग्निदलाखण्डमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शूलं गलन्ती कुण्डो इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ स्कन्दगणा दश विनायका इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अत्र चण्डिकादर्शक्षेत्रेषु खड्गशूलारिशक्तिधृमिति युक्तः पाठः । अक्षय्यपुस्तक-
 पत्रकेषु नाथं पाठः ।

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

लिङ्गलक्षणं ।

भगवानुवाच । लिङ्गादिलक्षणं वक्ष्ये कमलोद्भव तच्छृणु ।
 दीर्घार्द्धं वसुभिर्भक्त्वा त्यक्त्वा भागत्रयं ततः ॥ १ ॥
 विष्कम्भं भूतभागैस्तु चतुरस्रन्तु कारयेत् ।
 आयामं मूर्त्तिभिर्भक्त्वा एकद्वित्रिक्रमान् न्यसेत् ॥ २ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवंशेषु वर्द्धमानोयमुच्यते ।
 चतुरस्रेस्य वर्णाद्धं गुह्यकोशेषु स्थाञ्छयेत् ॥ ३ ॥
 अष्टायां वैश्वं भागं सिध्यत्येव न संशयः ।
 षोडशास्रं ततः कुर्याद्द्वान्त्रिंशास्रं ततः पुनः ॥ ४ ॥
 चतुःषष्ट्यस्रकं कृत्वा वर्त्तुलं साधयेत्ततः ।
 कर्तयेदथ लिङ्गस्य शिरो वै देशिकोत्तमः ॥ ५ ॥
 विस्तारमथ लिङ्गस्य अष्टधा संविभाजयेत् ।
 भागार्द्धार्द्धन्तु सन्त्यज्य च्छत्राकारं शिरो भवेत् ॥ ६ ॥
 त्रिषु भागेषु सदृशमायामं यस्य विस्तारं ।
 तद्विभागसमं लिङ्गं सर्वकामफलप्रदं ॥ ७ ॥
 दीर्घस्य तु चतुर्थेन विष्कम्भं देवपूजिते ।
 सर्वेषामेव लिङ्गानां लक्षणं श्रेष्ठं साम्प्रतम् ॥ ८ ॥
 मध्यसूत्रं समासाद्य ब्रह्मरुद्रान्तिदं^(१) बुधः ।
 षोडशाङ्गुललिङ्गस्य षड्भागैर्भाजितो यथा ॥ ९ ॥
 तद्वैयमनसूत्राभ्यां मानमन्तरमुच्यते ।
 यवाष्टमुत्तरे कार्यं श्रेष्ठाणां यवहानितः ॥ १० ॥
 अधोभागं त्रिधा कृत्वा त्वर्द्धमेकं परित्यजेत् ।

१ ब्रजेदात्यन्तिकमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टधा तद्वयं कृत्वा ऊर्ध्वभागत्रयं त्यजेत् ॥ ११ ॥
 ऊर्ध्वं च पश्चमाङ्गागाद् भ्राम्य रेखां प्रक्षळयेत् ।
 भागमेकं परित्यज्य सङ्गमं कारयेत्तयोः ॥ १२ ॥
 यतत् साधारणं प्रीतिं लिङ्गानां लक्षणं मया ।
 सर्वसाधारणं वक्ष्ये पिण्डिकान्तान्निबोध मे ॥ १३ ॥
 ब्रह्मभागप्रवेशश्च ज्ञात्वा लिङ्गस्य चोच्छ्रयं ।
 न्यसेद् ब्रह्मशिलां विद्वान् सम्यक्कर्मशिलोपरि ॥ १४ ॥
 तथा समुच्छ्रयं ज्ञात्वा पिण्डिकां प्रविभाजयेत् ।
 द्विभागमुच्छ्रितं पीठं विस्तारं लिङ्गसम्मितम् ॥ १५ ॥
 त्रिभागं मथ्यतः खातं कृत्वा पीठं^(१) विभाजयेत् ।
 खमानार्द्धत्रिभागेण बाहुल्यं परिकल्पयेत् ॥ १६ ॥ }
 बाहुल्यस्य त्रिभागेण मेखलामथ कल्पयेत् ।
 खातं स्यान्मेखलानुल्यं क्रमान्निमून्तु कारयेत् ॥ १७ ॥
 मेखलाघोडशांशेन खातं वा तत्प्रमाणतः ।
 उच्छ्रायं तस्य पीठस्य विकाराङ्गं तु^(२) कारयेत् ॥ १८ ॥
 भूमौ प्रविष्टमेकं तु भागैकैकेन^(३) पिण्डिका ।
 कण्ठं भागैस्त्रिभिः कार्यं भागैकैकेन पट्टिका ॥ १९ ॥
 द्वांशेन चोर्ध्वपट्टन्तु^(४) एकांशाः शेषपट्टिकाः ।
 भागं भागं प्रविष्टन्तु यावत् कण्ठं ततः पुन ॥ २० ॥
 निर्गमं भागमेकं तु यावद्द्वै शेषपट्टिका ।
 प्रणालस्य त्रिभागेन निर्गमन्तु त्रिभागतः ॥ २१ ॥

१ मथ्यतः कृत्वा ततः पीठमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विकारांशांशेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ भागैकैकेनेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ २.१३पट्टन्तु इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मूलेऽङ्गुल्यग्रविकारमग्रे व्यंशेन चाद्वितः ।
 ईर्षमिन्नन्तु कुर्वीत खातं तच्चोत्तरेण वै ।
 पिण्डिकासहितं लिङ्गमेतत् साधारणं स्मृतम् ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये लिङ्गलक्षणं नाम
 त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुः पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

लिङ्गमानादिकथनं ।

भगवानुवाच । वक्ष्याम्यन्यप्रकारेण^(१) लिङ्गमानादिकं शृणु ।

वक्ष्ये लवणजं लिङ्गं घृतजं बुद्धिवर्द्धनम् ॥ १ ॥

भूतये वस्त्रलिङ्गन्तु लिङ्गन्तात्कालिकं विदुः ।

पक्वापक्वं मृण्मयं स्यादपक्वात् पक्वजं वरं ॥ २ ॥

ततो दाहमयं पुण्यं दाहजात् शैलजं वरं ।

शैलाद्वरं तु मुक्ताजं ततो लौहं सुवर्णजं ॥ ३ ॥

राजतं कीर्तितं ताम्रं पैसलं भुक्तिमुक्तिर्दं ।

रङ्गजं^(२) रसलिङ्गञ्च भुक्तिमुक्तिप्रदं वरं ॥ ४ ॥

रसजं रसलोह्यादिरत्नगर्भन्तु वर्धयेत् ।

नानादिनेष्टं सिद्धादि स्थापितेय स्वयम्भुवि ॥ ५ ॥

वामे च खेच्छया तेषां पीठप्रासादकल्पना ।

पूजयेत् सूर्यविम्बस्त्रं दर्पणे प्रतिविम्बितं ॥ ६ ॥

पूज्यो हरस्तु सर्वत्र लिङ्गे पूर्णार्चनं भवेत् ।

इक्षोत्तरविधं शैलं^(३) दाहजं तददेव हि ॥ ७ ॥

१ प्रवक्ष्येऽङ्गं प्रकारेणेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रत्नजमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ इक्षे तु विविधं शैलमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वलमङ्गुलमानेन द्वारगर्भकरैः स्थितम् (१) ।
 अङ्गुलाद् गृहलङ्गं स्यादावत् पञ्चदशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 द्वारमानात् त्रिसङ्घाकं नवधा गर्भमानतः ।
 नवधा गर्भमानेन लिङ्गानाम्नि च पूजयेत् ॥ ९ ॥
 एवं लिङ्गानि घटत्रिंशत् क्षैयानि ज्येष्ठमानतः ।
 मध्यमानेन घटत्रिंशत् घटत्रिंशदधमेन च ॥ १० ॥
 इत्यैक्येन लिङ्गानां शतमष्टोत्तरं भवेत् ।
 एकाङ्गुलादिपञ्चान्तं कन्यसङ्गलमुच्यते ॥ ११ ॥
 षडादिदशपर्यन्तसङ्गं लिङ्गञ्च मध्यमं ।
 एकादशाङ्गुलादि स्यात् ज्येष्ठं पञ्चदशान्तकम् ॥ १२ ॥
 षडङ्गुलं महारत्नै रत्नैरन्यैर्नवाङ्गुलम् ।
 रविभिर्ह्रमभारोत्यं लिङ्गं श्रेष्ठैस्त्रिपञ्चभिः ॥ १३ ॥
 षोडशांशे च वेदांशे युगं लुप्तोद्धृदेशतः ।
 द्वात्रिंशत्षोडशांशंश्च (२) कौशयोस्तु विलोपयेत् ॥ १४ ॥
 चतुर्निवेशनात् कण्ठो विंशतिस्त्रियुगैस्तथा (३) ।
 पार्श्वीभ्यां तु विलुप्ताभ्यां चललिङ्गं भवेद्दरं (४) ॥ १५ ॥
 धाम्नी युगत्तु नागांशैर्द्वारं ह्रीनादितः क्रमात् ।
 लिङ्गद्वारोच्छ्रयादवाञ् भवेत् पादोनतः क्रमात् ॥ १६ ॥
 गर्भाद्धर्माधमं लिङ्गं भूतांशैः स्यात् त्रिभिर्वरं ।
 तयोर्मध्ये च सूत्राणि सप्त सन्त्यातयेत् समं ॥ १७ ॥

१ वनमङ्गुलमानेन द्वारगर्भकरे स्थितमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्वात्रिंशत्षोडशांशंश्चेति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ विंशतिस्त्रियुगैस्तथेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वनलिङ्गं भवेद्दरमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । चललिङ्गं भवेद् भ्रुवमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

एवं स्युर्नव सूत्राणि भूतसूत्रैश्च मध्यमं ।
 ह्यन्तरो वामवामश्च^(१) लिङ्गानां दीर्घता नव ॥ १८ ॥
 हस्तादिवर्द्धते हस्ता यावत्स्युर्नव पाणयः ।
 हीनमथोत्तमं लिङ्गं त्रिविधं त्रिविधात्मकम् ॥ १९ ॥
 एकैकलिङ्गमध्येषु त्रीणि त्रीणि च पादशः ।
 लिङ्गानि घटयेद्दीमान् घट्टसु चाष्टोत्तरेषु च ॥ २० ॥
 स्थिरदीर्घप्रमेयात्तु द्वारगर्भकरात्मिका ।
 भागेश्चाप्यमीशश्च देवेव्यन्तुल्यसञ्चितं ॥ २१ ॥
 चत्वारि लिङ्गरूपाणि विष्कम्भेण तु सत्तयेत् ।
 दीर्घमायान्वितं कृत्वा लिङ्गं कुर्यात् त्रिरूपकं ॥ २२ ॥
 चतुरष्टाष्टसञ्च तत्त्वत्रयगुणात्मकं ।
 लिङ्गानामीष्वितं दैर्घ्यं तेन कृत्वाङ्गुलानि वै ॥ २३ ॥
 ध्वजाद्यायैः सुरैर्भूतैः शिखिभिर्व्या हरेत् क्वृत्तिं ।
 तान्यङ्गुलानि यच्छेधं सत्तयेच्च शुभाशुभं ॥ २४ ॥
 ध्वजाद्या ध्वजसिंहेभ्यसाः श्रेष्ठाः परे शुभाः ।
 स्वरेषु षड्जगान्धारपञ्चमाः शुभदायकाः ॥ २५ ॥
 भूतेषु च शुभा भूः स्यादभिध्वाहवनीयकः ।
 उक्तायामस्य चार्द्धांशे नागांशैर्भाजिते क्रमात् ॥ २६ ॥
 रसभूतांशषष्ठांशव्यंशाधिकशरैर्भवेत् ।
 आद्यानाञ्जसुरेज्यार्कतुल्यानाञ्चतुरस्रता ॥ २७ ॥
 पञ्चमं वर्द्धमानाख्यं व्यासान्नाहप्रवृद्धितः ।
 द्विधा भेदा बह्वन्यत्र वक्ष्यन्ते विश्वकर्मातः ॥ २८ ॥
 आद्यादीनां त्रिधा स्त्रीत्याद्यवधूतं तददृष्टा^(२) ।

१ अन्तरे वामवामे चेति ल, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्त्रीत्याद्य यवद्वा तददृष्टा इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्रिधा हस्ताङ्गिनाख्यस्य युक्तं सर्वसमेन च (१) ॥ २८ ॥
 पञ्चविंशतिलिङ्गानि नाद्ये (२) देवाङ्गिते तथा ।
 पञ्चसप्तभिरेकत्वाङ्गिनैर्भक्तैर्भवन्ति हि ॥ ३० ॥
 चतुर्दशसहस्राणि चतुर्दशशतानि च ।
 एवमष्टाङ्गुलविस्तारो (३) नवैककरगर्भतः ॥ ३१ ॥
 तेषां कोणाङ्गकोणस्थैश्चिन्त्यात् कोणानि (४) सूत्रकैः ।
 विस्तारं मध्यतः कृत्वा स्थाप्यं वा मध्यतस्त्रयं ॥ ३२ ॥
 विभागाद्दूर्द्धमष्टास्रो (५) द्वादशः स्याच्छिदाङ्गकः ।
 पादाङ्गान्वन्तको ब्रह्मा नाभ्यन्तो विष्णुरित्यतः ॥ ३३ ॥
 मूर्द्ध्वान्तो भूतभागेशो व्यक्तेऽव्यक्ते च तद्वति ।
 पञ्चलिङ्गव्यवस्थायां शिरो वर्तुलमुच्यते ॥ ३४ ॥
 कृत्राभं कुक्कुटाभं वा बालेन्दुप्रतिमाङ्कितः (६) ।
 एकैकस्य चतुर्भेदैः (७) काम्यभेदात् फलं वदे ॥ ३५ ॥
 लिङ्गमस्तकविस्तारं वसुभक्तान्तु कारयेत् ।
 आद्यभागं चतुर्धा तु (८) विस्तारोच्छ्रायतो भजेत् ॥ ३६ ॥
 चत्वारि तत्र सूत्राणि (९) भागभागानुपातनात् ।

१ पूजयेत् सर्वमेव चेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ नाद्ये देवाङ्गित इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ एवमष्टाङ्गुलविन्यास इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ हिन्द्यात् क, शानीति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । हिन्द्यात् कोणाणि इति ङ,

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ द्विभागाद्दूर्द्धमष्टास्र इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ बालेन्दुत्रपुषाङ्कितिरिति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ चतुर्भेदैरिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

८ अन्त्यभागमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

९ चत्वारि तत्र सूत्राणि इति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

मुखरीकन्तु भागेन विशालाख्यं विसोपनात् ॥ ३७ ॥

त्रिश्रतनात्तु श्रीवत्सं शत्रुहृद्देशोपनात् ।

शिरः सर्वसमे श्रेष्ठं कुक्कुटाभं सुराण्ये^(१) ॥ ३८ ॥

चतुर्भागात्मके लिङ्गे त्रयुषं द्वयसोपनात् ।

अनाद्यस्य शिरः प्रोक्तमर्द्धवम् शिरः षड्गुण ॥ ३९ ॥

अंशान्ते प्राप्ते युगांशैश्च त्वेकहान्यामृताक्षकं^(२) ।

पूर्वबालेन्दुकुमुदं द्वित्रिवेदक्षयात् क्रमात् ॥ ४० ॥

चतुस्त्रिवेदकवदनं मुखलिङ्गमतः षड्गुण ।

पूजाभागं प्रकर्त्तव्यं मूर्त्यभिपदकल्पितं^(३) ॥ ४१ ॥

अर्क्षांशं पूर्ववत् त्यक्त्वा षट् स्थानानि विवर्त्तयेत् ।

शिरोग्रतिः प्रकर्त्तव्या ललाटं नासिका ततः ॥ ४२ ॥

वदनं चितुकं ग्रीवा युगभागैर्भुजाक्षिभिः ।

कराभ्यां मुकुलीकृत्य^(४) प्रतिमायाः प्रमाणात् ॥ ४३ ॥

मुखं प्रति समः कार्यो विस्तारादष्टमांशतः ।

चतुर्मुखं मया प्रोक्तं त्रिमुखश्चोच्यते षड्गुण ॥ ४४ ॥

कार्यपादाधिकास्तस्य ललाटादीनि निर्दिशेत् ।

भुजां चतुर्भिर्भागैस्तु कर्त्तव्यां पश्चिमोर्जितं ॥ ४५ ॥

विस्तारादष्टमांशेन मुखानां प्रतिनिर्गमः ।

एकवक्त्रं तथा कार्यं पूर्वस्यां सौम्यसोचनं ॥ ४६ ॥

ललाटनासिकावक्त्रग्रीवायाश्च विवर्त्तयेत् ।

१ कुक्कुटाख्यं सुधाद्वये रति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ऐकहान्या ह्यनाद्यमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अर्क्षप्रपदकल्पितमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः, मुखभागं प्रकर्त्तव्यं मूलाग्रिपद-
कल्पितमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कर्त्तव्यां मुकुलीकृत्येति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भुजाच्च पक्षमांशेन^(१) भुजाहीनं विवर्तयेत् ॥ ४७ ॥

विस्तारस्य षडंशेन मुखे निर्गमनं चित्तं ।

सर्वेषां मुखलिङ्गानां अपुत्रं वाथ कुक्कुटं ॥ ४८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये व्यताव्यक्तलक्षणं नाम

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पिण्डिकालक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । अतः परं प्रब्रूयामि प्रतिमानान्तु पिण्डिकाम् ।

दैर्घ्यं प्रतिमातुल्या तदर्द्धेन तु विस्तृता ॥ १ ॥

उच्छ्रितायामतोर्द्धेन सुविस्तारार्द्धभागतः ।

द्वितीयेन तु वा तुल्यं^(२) तन्निभागेण मेखला ॥ २ ॥

खातं च तत्प्रमाणं तु किञ्चिदुत्तरतो नतम् ।

विस्तारस्य चतुर्थेन प्रणालस्य विनिर्गमः ॥ ३ ॥

सममूलस्य विस्तारमप्ये कुर्यात्तदर्द्धतः ।

विस्तारस्य द्वितीयेन तौयमार्गान्तु कारयेत् ॥ ४ ॥

पिण्डिकार्द्धेन वा तुल्यं^(३) दैर्घ्यमीशस्य^(४) कीर्तितम् ।

ईशं वा^(५) तुल्यदीर्घस्य छाया सूत्रं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥

१ भुजाईपक्षमांशेनेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विभागेन तु बाहुल्यमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पिण्डिकार्द्धेन बाहुल्यमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ दैर्घ्यं कुरस्येति म, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ कुरस्माञ्जस्रदीर्घस्येति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

उच्छ्रायं पूर्ववत् कुर्याद्भागोडशसङ्ख्याया ।
 अथः षट्कं दिभागन्तु कण्डं कुर्यात्त्रिभागकम् ॥ ६ ॥
 शेषास्त्रैकैकशः कार्याः प्रतिष्ठानिर्गमास्तथा ।
 यद्विका पिण्डिका चैयं सामान्यप्रतिमासु च ॥ ७ ॥
 प्रासादद्वारमानेन प्रतिमाद्वारमुच्यते^(१) ।
 गजव्यासकसंयुक्ता प्रभा स्यात् प्रतिमासु च ॥ ८ ॥
 पिण्डिकापि यथाशोभं कर्त्तव्या सततं हरेः ।
 सर्वेषामेव देवानां विष्णुक्तं मानमुच्यते ।
 देवीनामपि सर्वासां लघुप्रक्तं मानमुच्यते ॥ ९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे व्याघ्रये पिण्डिकालक्षणं नाम
 पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

दिकपालयागकथनं ।

भगवानुवाच । प्रतिष्ठापञ्चकं वक्ष्ये प्रतिमात्मा तु पूरुषः ।
 प्रकृतिः पिण्डिका लक्ष्मीः प्रतिष्ठा योगकस्तयोः ॥ १ ॥
 इच्छाफलार्थिभिस्तस्मात्प्रतिष्ठा क्रियते नरैः ।
 गर्भसूत्रं तु निःसार्य^(२) प्रासादस्याद्यतो गुरुः ॥ २ ॥
 अष्टषोडशविंशान्तं मण्डपञ्चाधमादिकम् ।
 स्नानार्थं कलशार्थञ्च यागद्रव्यार्थमर्द्धतः ॥ ३ ॥
 त्रिभागोऽर्द्धभागेन वेदिं कुर्यात्तु शोभनाम् ।

१ प्रतिमाद्रव्यमुच्यते इति ख, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गर्भसूत्रं निर्घोषेति क, चिह्नित पुस्तकपाठः ।

कलशैर्घटिकाभिश्च वितानाद्यैश्च भूषयेत् ॥ ४ ॥
 पञ्चगव्येन सम्प्लोक्ष्य सर्वद्रव्याणि धारयेत् ।
 अलङ्कृतो गुह्यविष्णुं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥
 अङ्गुलीयप्रभृतिभिर्मूर्त्तिपान्त्र वलयदिभिः ।
 कुण्डे कुण्डे स्थापयेच्च मूर्त्तिपांक्तत्र पारगान् ॥ ६ ॥
 चतुष्कोणे चार्द्धकोणे वर्तुले पद्मसन्निभे ।
 पूर्वोदौ तोरणार्थन्तु प्रियलौडुम्बरौ वट ॥ ७ ॥
 ज्ञानं सुशोभनं पूर्वं सुभद्रन्दक्षतोरणं ।
 सुकर्म च सुहोत्रश्च आप्ये सौमित्र समुद्भयम् ॥ ८ ॥
 पञ्चदक्षं तु संस्थाप्य स्थीनाष्टय्यैति पूजयेत् ।
 तोरणस्तम्भमूले तु कलशान्मङ्गलाङ्गुरान् ॥ ९ ॥
 प्रदद्यादुपरिष्ठाच्च कुर्याच्चक्रं सुदर्शनं ।
 पञ्चदक्षप्रमाणन्तु ध्वजं कुर्याद्विचक्षणः ॥ १० ॥
 वेपुल्यं चास्य कुर्वीत घोडग्राङ्गुलसन्निभं ।
 सप्तदक्षोच्चित्रं वास्य कुर्यात् कुण्डं सुरोत्तमं^(१) ॥ ११ ॥
 अरयोमिनिभश्चैव ह्यप्यः शुक्रीथ पीतकः ।
 रक्तवर्णस्तथा श्वेतः श्वेतवर्णादिकक्रमात्^(२) ॥ १२ ॥
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोथ वामनः ।
 शङ्खकर्णः सवर्णनेत्रः समुखः सुप्रतिष्ठितः ॥ १३ ॥
 पूज्या कोटिगुणैर्युक्ताः पूर्वोद्या ध्वजदेवताः ।
 जलाटकसूपुरास्तु पक्षविम्बोपमा घटाः ॥ १४ ॥

१ समाहित इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ श्वेतवर्णक्रमात् ध्वजा इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः । कृष्णवर्णः क्रमाद्भवति इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टाविंशतिप्रथमं कालमयनवर्जिताः ।
 सहिरण्या वल्लकण्डाः सोदकाकोरणादहिः ॥ १५ ॥
 घटाः स्थाप्याश्च पूर्वादी वैदिकायाश्च कौशगान् ।
 घटुरः स्थापयेत् कुम्भानाजिघ्रेति च मन्त्रतः ॥ १६ ॥
 कुम्भेष्वावाह्य शक्रादीन् पूर्वादी पूजयेत् क्रमात् ।
 इन्द्रागच्छ देवराज वज्रहस्त गर्जास्थित ॥ १७ ॥
 पूर्वद्वारश्च मे रक्ष देवैः सह नमोस्तु ते ।
 जातारमिन्द्रमन्त्रेण अर्चयित्वा यजेद् बुधः ॥ १८ ॥
 आगच्छाग्ने शक्तियुत^(१) छागस्थ बलसंयुत ।
 रक्षाभेदीं दिशं देवैः पूजां गृह्य नमोस्तु ते ॥ १९ ॥
 अग्निमूर्द्धेतिमन्त्रेण^(२) यजेदा अग्नये नमः ।
 महिषस्थ यमागच्छ दण्डहस्त महाबल ॥ २० ॥
 रक्ष त्वं दक्षिणद्वारं वैवस्वत नमोस्तु ते ।
 वैवस्वतं सङ्गमनमित्यनेन यजेद्यमं ॥ २१ ॥
 नैऋतागच्छ खड्गाष्ट्य बलवाहनसंयुत^(३) ।
 इदमर्घ्यमिदं पाद्यं रक्ष त्वं नैऋतीं दिशं ॥ २२ ॥
 एष ते नैऋते मन्त्रेण यजेदध्यादिभिर्गुरः ।
 मकरास्तु वरुण पाशहस्त महाबल ॥ २३ ॥
 आगच्छ पश्चिमं द्वारं रक्ष रक्ष नमोस्तु ते ।
 उरुं हि राज्ञा वरुणं यजेदध्यादिभिर्गुरः ॥ २४ ॥
 आगच्छ वायो सबल ध्वजहस्त सवाहन ।
 वायवं रक्ष देवैस्त्वं समस्तद्विर्भ्रमोस्तु ते ॥ २५ ॥

१ शक्तिहस्त इति अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निमूर्द्धेति अर्चयित्वा इति अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मरवाहनसंयुत इति अ, अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वात इत्यादिभिश्चाहोदोन्नमो वायवेपि वा ।
 आगच्छ सोम सबल गदाहस्त सवाहन ॥ २६ ॥
 रक्ष त्वमुत्तरद्वारं सकुवेर नमोस्तु ते ।
 सोमं राजानमिति वा यजेत्सोमाय वै नमः ॥ २७ ॥
 आगच्छेशान सबल शूलहस्त यष्टस्थित ।
 यज्ञमखड्गस्यैशानीं दिशं रक्ष नमोस्तु ते ॥ २८ ॥
 ईशानमस्येति यजेदीशानाय नमोपि वा ।
 ब्रह्मन्नगच्छ हंसस्य सुकसुवव्यग्रहस्तक ॥ २९ ॥
 सलीकोद्गीं दिशं रक्ष यज्ञस्याज नमोस्तु ते ।
 हिरण्यगर्भेति यजेन्नमस्ते ब्रह्मणेपि वा ॥ ३० ॥
 अनन्तागच्छ चक्राब्ज कूर्मस्थाह्रिगणेश्वर ।
 अधोदिशं रक्ष रक्ष अनन्तेश नमोस्तु ते ।
 नमोस्तु सर्पेति यजेदनन्ताय नमोपि वा ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये दिक्पतियागौ नाम
 षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

कुम्भाधिवासविधिः ।

भगवानुवाच । भूमेः परियुद्धं कुर्यात् क्षिपेद्भीर्हींश्च सर्घपान् ।
 नारसिंहेन रक्षोघ्नान् प्रोक्षयेत् पक्षगव्यतः ॥ १ ॥
 भूमिं घटे तु सम्पूज्य सरले साङ्गकं हरिं ।
 अस्त्रमन्त्रेण करकं^(१) तत्र चाष्टशतं यजेत् ॥ २ ॥
 अस्त्रिभ्रधारया सिंघनं व्रीहीन् संस्कृत्य धारयेत् ।

१ अस्त्रमन्त्रेण कवचमिति इ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रदक्षिणं परिभ्राम्य कक्षशं विक्रिरोपरि ॥ ३ ॥
 सवस्त्रे कक्षशे भूयः पूजयेदक्षुतं श्रियं ।
 योगे योगेति मन्त्रेण न्यसेच्छय्यान्तु मण्डले ॥ ४ ॥
 कुशोपरि तूलिकाश्च शय्यायां दिग्बिदिक्षु च ।
 विद्याधिपान् यजेद्द्विष्णुं मधुघातं त्रिविक्रमं ॥ ५ ॥
 वामनं दिक्षु वाय्वादौ^(१) श्रीधरश्च हृषीकर्म ।
 पद्मनाभं दामोदरमैशान्यां स्नानमण्डपे ॥ ६ ॥
 अथर्च्य पश्चादैशान्यां चतुष्कुम्भे^(२) सवेदिके ।
 स्नानमण्डपके सर्वत्रय्याख्यानीय निक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 स्नानकुम्भेषु कुम्भांस्तांश्चतुर्दिक्ष्वधिवासयेत् ।
 कक्षशाः स्थापनीयास्तु अभिवेकार्थमादरात् ॥ ८ ॥
 वटोदुम्बरकाश्चत्पांश्चम्पकाशोकश्रीद्रुमान्^(३) ।
 पलाशार्जुनञ्जच्चांस्तु कदम्बवकुलामृकान् ॥ ९ ॥
 पल्लवांस्तु समानीय पूर्वकुम्भे^(४) विनिक्षिपेत् ।
 पद्मकं रीचनां दूर्वां दर्भपिञ्जलमेव च ॥ १० ॥
 जातोपुष्यं कुन्दपुष्यसुन्दरं रक्तचन्दनं ।
 सिद्धार्थं तगरश्चैव तण्डुलं दक्षिणे न्यसेत् ॥ ११ ॥
 सुवर्णं रजतश्चैव कृत्वा हयमृदन्तथा ।
 नद्याः समुद्रगामिन्या विशेष्वात् जाङ्गवीमृदं ॥ १२ ॥
 गोमयश्च यवान् प्राचींस्तिलांश्चैवापरे न्यसेत् ।
 विष्णुपर्णी^(५) श्यामलतां भृङ्गराजं शतावरीं ॥ १३ ॥

१ दिक्षु यक्रादाविति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ चतुस्तम्भे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पद्मकाशोकश्रीद्रुमानिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पशुकुम्भ इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सहदेवां महारैवीं^(१) बलां श्याम्रीं सप्तश्यामां ।
 ऐशान्यामपरे कुम्भे मङ्गल्याम्बिनिवेशयेत् ॥ १० ॥
 वज्रीकमृत्तिकां सप्तस्थानोत्थामपरे न्यसेत् ।
 आङ्गवीवाणुकातोषं विन्यसेदपरे घटे ॥ १५ ॥
 वराहदणनागेन्द्रविषाणोद्धृतमृत्तिकां ।
 मृत्तिकां पद्ममूलस्य कुशस्य त्वपरे न्यसेत् ॥ १६ ॥
 तीर्थपर्वतमृद्भिश्च युक्तमप्यपरे न्यसेत् ।
 नागकेशरपुष्पश्च काशोरमपरे न्यसेत् ॥ १७ ॥
 चन्द्रनागसूक्तपूर्वैः पुत्र्यं चैवापरे न्यसेत् ।
 वैदूर्यं विद्रुमं मुक्तां स्फटिकं वज्रमेव च ॥ १८ ॥
 शतान्येकत्र निक्षिप्य स्थापयेद्देवसत्तम ।
 नदीनदतडागानां सलिलैरपरं न्यसेत् ॥ १९ ॥
 एकाशीतिकपदे घान्यान्मण्डपे कलशान् न्यसेत् ।
 गन्धोदकाद्यैः सम्युक्तान् श्रीसूक्तेनाभिमन्त्रयेत् ॥ २० ॥
 यवं सिद्धार्थकं गन्धं कुशायं चाक्षतं तथा ।
 तिलान् फलं तथा पुष्पमर्घ्यार्थं पूर्वतौ न्यसेत् ॥ २१ ॥
 पद्मं प्रथमलतां दूर्वां विष्णुपर्णीं कुशांस्तथा ।
 पाद्याद्यं दक्षिणे भागे मधुपर्कं तु दक्षिणे^(२) ॥ २२ ॥
 कक्कोलकं सवङ्गश्च तथा जातीफलं शुभं ।
 उत्तरे ह्याचमनाय अग्रौ दूर्वाक्षतान्वितं ॥ २३ ॥
 पात्रं नीराजनार्थं च तथोद्वर्त्तनमानिले ।
 गन्धपुष्पान्वितं पात्रमैशान्यां पात्रके न्यसेत् ॥ २४ ॥

१ सहदेवां सिंहपुष्पोमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । सहदेवां जवां मिन्दीमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मधुपर्कं तु पश्चिमे इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मुरामांसीं चामलकं सद्देवां निशादिकं ।
 षष्टिदीपान्नगसेदष्टौ न्यसेन्नीराजनाय च ॥ २५ ॥
 शङ्खं चक्रञ्च श्रीवत्सं कुलिशं पङ्कजादिकं ।
 हेमादिपात्रे कृत्वा तु नानावर्णादिपुष्पकं ॥ २६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कलशाधिवासो नाम
 सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

स्नानादिविधिः ।

भगवानुवाच । ऐशान्यां जनयेत् कुण्डं गुरुर्वर्जिञ्च वैश्वं ।
 गायत्र्याष्टशतं कृत्वा सम्पातविधिना घटान् ॥ १ ॥
 प्रोक्षयेत् कारुशालायां शिल्पिभिर्मूर्त्तिपैत्रैर्जेत् ।
 तूर्य्यशब्देः कौतुकञ्च बन्धयेद्दक्षिणे करे ॥ २ ॥
 विष्णवे शिपिविद्येति ऊर्णासूत्रेण सर्षपैः ।
 पट्टवस्त्रेण कर्त्तव्यं देशिकस्यापि कौतुकं ॥ ३ ॥
 मण्डपे^(१) प्रतिमां स्थाप्य सवस्त्रां पूजितां स्तुवन् ।
 नमस्तेर्धे सुरेशानि प्रणीते विश्वकर्म्मणा ॥ ४ ॥
 प्रभाविताशेषजगद्धात्रि तुभ्यं नमो नमः ।
 त्वयि सम्पूजयामीशे नारायणमनामयं ॥ ५ ॥
 रक्षिता शिल्पिदोषैस्त्वमृद्धियुक्ता सदा भव ।
 एवं विज्ञाप्य प्रतिमां नयेत्तां स्नानमण्डपं ॥ ६ ॥
 शिल्पिनन्तोषयेद्द्रव्यैर्गुरवे गां प्रदापयेत् ।
 चित्रं देवति मन्त्रेण नेत्रे चोन्मीलयेत्ततः ॥ ७ ॥

१ मण्डले इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अग्निर्ज्योतीति दृष्टिञ्च दद्याद्दे भद्रपोठके ।
 ततः शुक्लानि पुष्याणि घृतं सिद्धार्थं कं तथा ॥ ८ ॥
 दूर्वां कुशाग्रं देवस्य दद्याच्छिरसि देशिकः ।
 मधुवातेति मन्त्रेण नेत्रे चाभ्यञ्जयेद् गुणः ॥ ९ ॥
 हिरण्यगर्भमन्त्रेण इमं मेति च कीर्त्तयेत् ।
 घृतेनाभ्यञ्जयेत् पश्चात् पठन् घृतवतीं पुनः ॥ १० ॥
 मसूरपिष्टे नोदर्य^(१) अतो देवेति कीर्त्तयन् ।
 क्षालयेदुष्णतोयेन सप्त तेऽभेति देशिकः ॥ ११ ॥
 द्रुपदादिवेत्यनलिभेदापो हि छेति सेचयेत् ।
 नदीजै स्तीर्थजैः स्नानं पावमानोति रत्नजैः ॥ १२ ॥
 समुद्रं गच्छ चन्दनैस्तीर्थमत्कलशेन च ।
 शन्नो देवीः स्नापयेच्च गायत्र्याप्युवाचिणा^(२) ॥ १३ ॥
 पञ्चमृद्भिर्हिरण्येति स्नापयेत्परमेश्वरं ।
 सिकताद्भिर्द्विरिमं मेति वस्त्रीकोदघटेन च ॥ १४ ॥
 तद्विष्णोरिति ओषध्यद्भिर्द्या ओषधीति मन्त्रतः ।
 यज्ञायज्ञेति काषायैः पञ्चभिर्गन्धकेस्ततः ॥ १५ ॥
 पयः पृथिव्यां मन्त्रेण याः फलिनी फलाम्बुभिः ।
 विश्वतश्चक्षुः सौम्येन पूर्वेषु कलसेन च ॥ १६ ॥
 सोमं राजानमित्येवं विष्णो रराटं दक्षतः ।
 हंसः शुचिः पश्चिमेन कुर्यादुदत्तनं हरेः ॥ १७ ॥
 मूर्द्धानन्दिवमन्त्रेण धार्त्वीं मांसीं च को ददेत्^(३) ।
 मानस्तोकेति मन्त्रेण गन्धद्वारेति गन्धकैः ॥ १८ ॥

१ मसूरपिष्टे नोदर्य इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गायत्र्या गन्धवारिणा इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ धार्त्वीमांस्युदकेन चेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

इदमापेति च घटेरेकाशीतिपदस्थितैः ।
 यज्ञेहि भगवन् विष्णो लोकानुग्रहकारक ॥ १९ ॥
 यज्ञभागं गृह्णाद्येवं वासुदेव नमोस्तु ते ।
 अनेनावाह्यं देवेशं कुर्यात् कौतुकमोचनं ॥ २० ॥
 मुञ्चामि त्वेति सूक्तेन देशिकस्यापि मोचयेत् ।
 हिरण्यभेन पाद्यं दद्यादती देवेति चार्घ्यकं ॥ २१ ॥
 मधुवाता मधुपर्कं मधि गृह्णामि चाचमेत् ।
 अक्षयमीमदन्तेति किरेद्वर्षाक्षतं बुधः ॥ २२ ॥
 काण्डाग्निर्म्मन्त्रं कुर्याद्गन्धं गन्धवतीति च ।
 उक्तयामीति^(१) माल्यञ्च इदं विष्णुः पवित्रकं ॥ २३ ॥
 षडस्यते वस्त्रयुग्मं वेदाहमित्युत्तरीयकं ।
 महाप्रतेन सकलीपुष्यं चौघघयः क्षिपेत् ॥ २४ ॥
 घृषं दद्याद्घूरसीति विभाटसूक्तेन चाङ्गनं ।
 युञ्जन्तीति च तिलकं दीर्घायुङ्क्तेति माल्यकं ॥ २५ ॥
 इन्द्रश्चेति कृन्तु व्वादृशन्तु विराजतः ।
 चामरन्तु विकर्षेण भूषां रथन्तरेण च ॥ २६ ॥
 व्यजनं वायुदैवतैर्मुञ्चामि त्वेति पुष्यकं ।
 वेदाद्यैः संस्तुतिं कुर्याद्भरेः पुरुषसूक्ततः ॥ २७ ॥
 सर्वमेतत्समं कुर्यात् पिण्डिकादौ हरादिके ।
 देवस्योत्थानसमये सौपर्णं सूक्तमुच्चरेत् ॥ २८ ॥
 उक्तिष्ठेति समुत्थाप्य शय्याया मण्डपे नयेत् ।
 प्राकुनेनैव सूक्तेन देवं ब्रह्मरथादिना ॥ २९ ॥
 अतो देवेति सूक्तेन प्रतिमां पिण्डिकां तथा ।
 श्रीसूक्तेन च शय्यायां विष्णोस्तु शकलीकृतिः ॥ ३० ॥

१ तन्नायामीति इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मृगराजं वृषं नागं खजनं कक्षधं तथा ।
 वैजयन्तीं तथा भेरीं दीपमित्यष्टमङ्गलं ॥ ३१ ॥
 दशम्येदशसूक्तेन पाददेशे त्रिपादिति ।
 उखां पिधानकं पात्रमश्विकां दर्शिकां ददेत् ॥ ३२ ॥
 मुषसोलूखर्षं दद्याच्छिलां सम्मार्जनीं तथा ।
 तथा भोजनभाखानि गृह्योपकरणानि च ॥ ३३ ॥
 शिरोदेशे च निद्राखं वस्त्ररत्नयुतं घटं ।
 खण्डखान्द्वैः पूरयित्वा सुपनस्य विधिः स्मृतः ॥ ३४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सुपनादिविधानं नाम
 अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथोनषष्टितमोऽध्यायः ।

अधिवासनकथनं ।

भगवानुवाच । हरेः सान्निध्यकरणमधिवासनमुच्यते ।
 सर्व्वं च सर्व्वगं ध्यात्वा आत्मानं पुरुषोत्तमं ॥ १ ॥
 ओंकारेण समायोज्य चिच्छक्तिमभिमानीनीं^(१) ।
 निःसार्य्यत्मैकतां ज्ञत्वा खस्मिन्^(२) सर्व्वगते विभौ ॥ २ ॥
 योजयेन्मरुता पृथ्वीं वज्रिबीजेन दीपयेत् ।
 संहरेदायुना चाग्निं वायुमाकाशतो नयेत् ॥ ३ ॥

१ सतिशालिनीसिति ख, चिच्छित्तपुस्तकपाठः ।

२ लक्षा पुंसीति ख, चिच्छित्तपुस्तकपाठः ।

अधिभूतादिदेवैस्तु साध्यास्त्रैर्विभवैः^(१) सह ।
 तन्मात्रपात्रकान् कृत्वा संहरेत्तत् क्रमाद् बुधः ॥ ४ ॥
 आकाशं मनसा हृत्य मनोहृत्करणे कुश^(२) ।
 अहङ्कारश्च महति तच्चाप्यव्याकृते नयेत् ॥ ५ ॥
 अव्याकृतं ज्ञानरूपे वासुदेवः स ईरितः^(३) ।
 स तामव्याकृतिं मायामवभ्यष्ट सिसृक्षया ॥ ६ ॥
 सङ्घर्षणं सं शब्दात्मा स्पर्शाख्यमष्टजत् प्रभुः ।
 क्षोभ्य मायां स प्रद्युम्नं तेजोरूपं सूचाष्टजत् ॥ ७ ॥
 अनिरुद्धं रसमात्रं ब्रह्माणं गन्धरूपकं ।
 अनिरुद्धः स च ब्रह्मा अप आदौ ससर्ज ह ॥ ८ ॥
 तस्मिन् हिरण्मयश्चाख्यं सोऽष्टजत् पञ्चभूतवत् ।
 तस्मिन् सङ्ग्रामिते जीवे^(४) शक्तिरात्मोपसंहृता ॥ ९ ॥
 प्राणो जीवेन संयुक्तो वृत्तिमानिति शब्दप्रते ।
 जीवोव्याहृतिसञ्ज्ञस्तु प्राणेष्वव्याध्यात्मिकः स्मृतः ॥ १० ॥
 प्राणैर्युक्ता ततो बुद्धिः सञ्जाता चाष्टमूर्त्तिकी^(५) ।
 अहङ्कारस्ततो जज्ञे मनस्तस्मादजायत ॥ ११ ॥
 अथाः प्रजज्ञिरे पञ्च सङ्कल्पादियुतास्ततः ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्ध इति स्मृता ॥ १२ ॥
 ज्ञानशक्तियुतान्ये तैरारब्धानीन्द्रियाणि तु ।

१ साध्यास्त्रैर्विभवैरिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । साध्यास्त्रैर्विभवैरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मनसा हृत्य मनोहृत्करणे हरे इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वासुदेवे समाहित इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सङ्क्रामते जीव इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ षाष्टमूर्त्तिकीति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्वक्श्रोत्रघ्राणचक्षूषि जिह्वाबुद्धीन्द्रियाणि तु ॥ १३ ॥
 पादौ पायुस्तथा पाणौ वागुपस्थश्च पञ्चमः ।
 कर्म्मोन्द्रियाणि चैतानि पञ्चभूतान्यतः शृणु ॥ १४ ॥
 आकाशवायुतेजांसि सलिलं पृथिवी तथा ।
 स्थूलमेभिः शरीरन्तु सर्वाधारं प्रजायते ॥ १५ ॥
 एतेषां वाचका मन्त्रा न्यासाद्योक्तान्त उत्तमाः ।
 जीवभूतं मकारन्तु देवस्य^(१) व्यापकं न्यसेत् ॥ १६ ॥
 प्राणतत्त्वं भकारन्तु जीवोपाधिगतं न्यसेत् ।
 हृदयस्यं बकारन्तु बुद्धितत्त्वं नयसेत् बुधः ॥ १७ ॥
 मकारमपि तत्रैव अहङ्कारमयं न्यसेत् ।
 मनस्तत्त्वं पकारन्तु नयसेत्सद्ब्रह्मसम्भवं ॥ १८ ॥
 शब्दज्ञानात्रतत्त्वं नकारं मस्तके न्यसेत् ।
 स्पर्शात्मकं धकारन्तु वक्त्रदेशे तु विन्यसेत् ॥ १९ ॥
 दकारं रूपतत्त्वंतु हृद्देशे विनिवेशयेत्^(२) ।
 थकारं वस्तिदेशे तु रसतन्मात्रकं नयसेत् ॥ २० ॥
 तकारं गन्धतन्मात्रं जङ्घयोर्विनिवेशयेत् ।
 णकारं श्रोत्रयोर्ग्रन्थस्य ङकारं विनयसेत्त्वचि ॥ २१ ॥
 डकारं नेत्रयुग्मे तु रसनायां ठकारकं ।
 टकारं नासिकायान्तु ञकारं वाचि विनयसेत् ॥ २२ ॥
 भःकारं करयोर्ग्रन्थस्य पाणितत्त्वं विचक्षणः ।
 जकारं पदयोर्ग्रन्थस्य हं पायौ चमुपस्थके ॥ २३ ॥
 विनयसेत् पृथिवीतत्त्वं ङकारं पादगुणके ।
 वस्तौ घकारं गं तत्त्वं तैजसं हृदि विनयसेत् ॥ २४ ॥

१ मकारन्देवस्यंति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विनियोजयेदिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खकारं वायुतत्त्वञ्च नासिकायां र्जनवे शयेत् ।
 ककारं विनप्रसेन्नित्यं खतत्त्वं मस्तके बुधः ॥ २५ ॥
 हृतपुण्डरीके विन्यस्य यकारं सूर्य्यदैवतं ।
 दासप्ततिसहस्राणि हृदयाद्भिनिःसृताः ॥ २६ ॥
 कक्षाघोडशसंयुक्तं मकारं तत्र विनप्रसेत् ।
 तन्मध्ये चिन्तयेन्मन्त्री विन्दुं वज्रेणु मञ्जुषं ॥ २७ ॥
 हकारं (१) विनप्रसेत्तत्र प्रणवेन सुरीत्तमः ।
 ओं आं परमेष्ठ्यात्मने आं नमः पुरुषात्मने ॥ २८ ॥
 ओं बां मनोनिवृत्त्यात्मने नाञ्च विश्वात्मने नमः ।
 ओं वं नमः सर्वात्मने इत्युक्ताः पञ्च शक्तयः (२) ॥ २९ ॥
 स्थाने तु प्रथमा द्यौव्या द्वितीया आसने मता ।
 तृतीया शयने तद्वच्चतुर्थी पानकर्म्मणि (३) ॥ ३० ॥
 प्रत्यर्चायां (४) पञ्चमी स्थाप्यश्चैपनिघटः स्मृताः ।
 ह्रस्वारं (५) विनप्रसेन्मध्ये ध्यात्वा मन्त्रमयं हरिं ॥ ३१ ॥
 यां मूर्त्तिं स्थापयेत्तस्मात् (६) मूलमन्त्रं नप्रसेत्ततः ।
 ओं नमो भगवते वासुदेवाय मूलकं ॥ ३२ ॥
 शिरौघ्नाग्निललाटेषु मुखकण्ठहृदि क्रमात् ।
 भुजयोर्जङ्घयोर्ऋष्योः केशवं शिरसि न्यसेत् ॥ ३३ ॥
 नारायणं नप्रसेदक्त्रे ग्रीवायां माधवं नप्रसेत् ।

१ ककारमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं वं परमेष्ठ्यात्मने घञ्जसः पुरुषात्मने । आं मनो विश्वात्मने वं निवृत्त्यात्मने नमः ॥

३ नमः सर्वात्मने इत्युक्ताः पञ्च शक्तयः इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ दानकर्म्मणि इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अर्थाभिवाचनमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ ककारमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ या मूर्त्तिः स्थापने तस्यामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गोविन्दं भुञ्जथोर्नरस्य विष्णुं च हृदये नरसेत् ॥ ३४ ॥
 मधुसूदनकं पृष्ठे वामनं जठरे नरसेत् ।
 कश्चान्निविक्रमं नरस्य जङ्घायां श्रीधरं नरसेत् ॥ ३५ ॥
 हृषीकेशं दक्षिणायां पद्मनाभं तु गुल्फके ।
 दामोदरं पादयोश्च हृदयादिषडङ्गकं ॥ ३६ ॥
 यतत् साधारणं प्रोक्तमादिमूर्त्तैस्तु सत्तम ।
 अथवा यस्य देवस्य प्रारब्धं स्थापनं भवेत् ॥ ३७ ॥
 तस्यैव मूलमन्त्रेण सजीवकरणं ऋवित् ।
 यस्या मूर्त्तैस्तु यन्नाम तस्याद्यं चाक्षरं च यत् ॥ ३८ ॥
 तत् खरैर्दादशैर्भेद्यं च्छाङ्गानि परिकल्पयेत् ।
 हृदयादीनि देवेश मूलञ्च दशमाक्षरं ॥ ३९ ॥
 यथा देवे तथा देवैः^(१) तत्त्वानि विनियोजयेत् ।
 चक्राक्षमखण्डे विष्णुं यजेद्गन्धादिना तथा ^(२) ॥ ४० ॥
 पूर्ववच्चासनं ध्यायेत्समाजं^(३) सपरिच्छदं ।
 शुभस्रक्तं द्वादशारं क्षुपरिष्ठाद्विचिन्तयेत् ॥ ४१ ॥
 त्रिनाभिषक्तं द्विनेमि खरैस्तस्य समन्वितं ।
 पृष्ठदेशे ततः प्राञ्चः प्रकृत्यादीन्निवेशयेत् ॥ ४२ ॥
 पूजयेदारकाद्येषु^(४) सूर्य्यं द्वादशधा पुनः ।

-
- १ यथा तत्र तथा देवे इति ष, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।
 २ यजेद् गन्धादिना तत इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः । यजेदाकृतिभिलषा इति ग,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ३ ध्यायेत् तन्मात्रमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । ध्यायेत् समाचमिति ष, चिह्नित-
 पुस्तकपाठः ।
 ४ पूजयेद् द्वादशांशेषु इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः । पूजयेद् द्वादशारेषु इति
 घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कलाघोडशसंगुक्तं सोमन्तत्र विचिन्तयेत् ॥ ४३ ॥
 सबलं त्रितयं नामौ चिन्तयेद्देशिकोत्तमः ।
 पद्मञ्च द्वादशदलं पद्ममध्ये विचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 तन्मध्ये पौरुषीं शक्तिं ध्यात्वाभ्यर्च्य च देशिकः (१) ।
 प्रतिमायां हरिं न्यस्य तत्र तं पूजयेत् सुरान् (२) ॥ ४५ ॥
 गन्धपुण्यादिभिः सख्यक् साङ्गं सावरणं क्रमात् ।
 द्वादशाक्षरवीजैस्तु केशवादीन् समर्चयेत् ॥ ४६ ॥
 द्वादशारे मण्डले तु लोकपालादिकं क्रमात् ।
 प्रतिमामर्चयेत् पश्चाद्गन्धपुण्यादिभिर्द्विजः ॥ ४७ ॥
 पौरुषेण तु सृष्टेर्न श्रियाः सृष्टेर्न पिण्डिकां ।
 जननादिक्रमात् पश्चाज्जनयेद्दैवध्यानसं ॥ ४८ ॥
 ऊत्वाभिं वैश्वेर्म्मन्त्रैः कुर्याच्छान्त्युदकं बुधः ।
 तत् सिक्वा प्रतिमामूर्द्धिं बलिप्रणयनं चरेत् ॥ ४९ ॥
 दक्षिणेभिं ऊतमिति कुण्डेभिं प्रणयेद् बुधः ।
 अग्निमधीति पूर्वे तु कुण्डेभिं प्रणयेद्बुधः ॥ ५० ॥
 उत्तरे प्रणयेद्दग्निमग्निमधी हवामहे ।
 अग्निप्रणयने मन्त्रस्वमग्रे ह्यग्निरुच्यते ॥ ५१ ॥
 यलाशसमिधानान्तु अष्टोत्तरसहस्रकं ।
 कुण्डे कुण्डे होमयेच्च त्रीहोन् वेदादिकैस्तथा ॥ ५२ ॥
 साज्यांस्तिस्रान् व्याहृतभिर्मूलमन्त्रेण वै घृतं ।
 कुर्यात्ततः शान्तिहोमं मधुरत्रितयेन च ॥ ५३ ॥
 द्वादशाख्यैः स्पृशेत् पादौ नाभिं हृन् मस्तकं ततः ।
 घृतं दधि पयो ऊत्वा स्पृशेन्मूर्धान्यथो ततः ॥ ५४ ॥

१ ध्यात्वा पश्चात्, देशिक इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तत्र तान् पूजयेत् सुरानिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्पृष्ट्वा शिरोनाभिपादांस्तस्रः स्थापयेन्नदीः (१) ।
 गङ्गा च यमुना गोदा क्रान्नाम्ना सरस्वती ॥ ५५ ॥
 दहेत्तु दिक्षु गायत्र्या गायत्र्या अथयेच्चरं ।
 होमयेच्च बलिं दद्यादुत्तरे भोजयेद्द्विजान् ॥ ५६ ॥
 सामाधिपानां तुच्छार्थं हेम गां गुरुवे ददेत् ।
 दिक्प्रतिभ्यो बलिं दत्वा रात्रौ कुर्याच्च जागरं ।
 ब्रह्मगीतादिशब्देन सर्वभागधिवारुनात् (२) ॥ ५७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अधिवासनं नाम

जनघटितमोऽध्यायः ॥

अथ षष्टितमोऽध्यायः ।

वासुदेवप्रतिष्ठादिविधिः ।

भगवानुवाच । पिण्डिकास्थापनार्थन्तु गर्भागारं तु सप्तधा ।
 विभजेद् ब्रह्मभागे तु प्रतिमां स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥
 देवमानुषपैशाचभागेषु न कदाचन ।
 ब्रह्मभागं परित्यज्य किञ्चिदाश्रित्य चाण्डज ॥ २ ॥
 देवमानुषभागाभ्यां स्थाप्या यत्नात्तु पिण्डिका (३) ।
 नपुंसकशिलायान्तु रत्नन्यासं समाचरेत् ॥ ३ ॥
 नारसिंहेन ज्ञत्वाथ रत्नन्यासं (४) च तेन वै ।

१ चतस्रः स्थापयेच्च गा इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ घोषयेच्च ततो मखे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्थापयेदाङ्गु पिण्डिकामिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वर्णन्यासमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

व्रीहीन् रत्नांस्त्रिधासूत्रं लोहादींश्चन्दनादिकान् ॥ ४ ॥
 पूर्वादिनवगर्भेषु न्यसेन् मध्ये यथावच्चि ।
 अथ चेन्द्रादिमन्त्रैश्च गर्भो गुग्गुलुनाटतः ॥ ५ ॥
 रत्नन्यासविधिं कृत्वा प्रतिमामालभेद्गुरुः ।
 सशलाकैर्दर्भपुञ्जैः सहदेवैः समन्वितैः ॥ ६ ॥
 सवाह्यनैश्च संस्कृत्य पञ्चगव्येन शोधयेत् ।
 प्रोक्षयेद्दर्भतोयेन^(१) नदीतीर्थोदकेन च ॥ ७ ॥
 ह्योमार्थं स्थण्डिलं कुर्व्यात् सिकताभिः समन्ततः ।
 सार्द्धं हस्तप्रमाणं तु चतुरस्रं सुशोभनं ॥ ८ ॥
 अष्टदिक्षु यथान्यासं कालप्रानपि विन्यसेत् ।
 पूर्वाद्यानष्टवर्गेन अधिमान्नीय संस्कृतं ॥ ९ ॥
 त्वमग्नेद्युभिरिति गायत्र्या समिधो ऊनेत् ।
 अष्टार्थेनाष्टशतकं^(२) आच्यं पूर्णां प्रदापयेत् ॥ १० ॥
 शान्त्युदकं आमृपत्रैः^(३) मूलेन शतमङ्कितं ।
 सिद्धेदेवस्य तन्मूर्द्धि श्रीश्च ते ह्यनया ऋष्या ॥ ११ ॥
 ब्रह्मयानेन^(४) घौडृत्य उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण प्रासादाभिमुखं नयेत् ॥ १२ ॥
 शिविकायां हरिं स्थाप्य भ्रामयेत् पुरादिकं ।
 गीतवेदादिशब्दैश्च^(५) प्रासादहारि धारयेत् ॥ १३ ॥

१ प्रोक्षयेद् अन्यतोयेनेति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ अष्टान्तेनाष्टशतकमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ शान्त्युदकमाच्यपानैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ब्रह्मयानेनेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ गीतवाद्यादिशब्दैश्च इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्त्रीभिर्विप्रेर्मङ्गलाद्यष्टैः^(१) संस्रापयेद्धरिं ।
 ततो गन्धादिनाभ्यर्थं मूलमन्त्रेण देशिकः ॥ १४ ॥
 अतो देवेति वस्त्राद्यमष्टाङ्गार्घ्यं निवेद्य च ।
 स्थिरे क्षमे पिण्डिकायां देवस्य त्वेति धारयेत् ॥ १५ ॥
 चो बैलौक्यविक्रान्ताय नमस्तेस्तु चिचिक्रम ।
 संस्थाप्य पिण्डिकायान्तु स्थिरं कुर्याद्विषक्ष्णः ॥ १६ ॥
 ध्रुवा द्यौरिति मन्त्रेण विश्वतस्त्वत्पुरित्यपि ।
 पञ्चगव्येन संस्राप्य क्षान्त्य मन्त्रदकेन च ॥ १७ ॥
 पूजयेत् सकलोक्त्य साङ्गं सावरणं हृदि ।
 ध्यायेत् खं तस्य मूर्त्तिन्तु पृथिवी तस्य पीठिका ॥ १८ ॥
 कल्पयेद्विद्युच्चं तस्य तैजसैः परमाणुभिः ।
 जीवमावाहयिष्यामि पञ्चविंशतितत्त्वगं ॥ १९ ॥
 चैतन्यं परमानन्दं जायतस्वप्रविवर्जितं ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ॥ २० ॥
 ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं हृदयेषु अथस्थितं ।
 हृदयात् प्रतिमाविम्बे स्थिरो भव परेश्वर ॥ २१ ॥
 सजीवं कुरु विम्बं त्वं सवाच्याभ्यन्तरस्थितः ।
 अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो देहोपाधिषु संस्थितः ॥ २२ ॥
 ज्योतिर्ज्ञानं परं ब्रह्म एकमेवाद्वितीयकं ।
 सजीवीकरणं कृत्वा प्रणवेन निबोधयेत् ॥ २३ ॥
 सात्रिण्यकरञ्जनाम हृदयं स्पृश्य वै जपेत् ।
 सूक्तान्तु पौरुषं ध्यायन् इदं गुह्यमनुं जपेत् ॥ २४ ॥
 नमस्तेस्तु सुरेश्राय सन्तोषावभवात्मने ।

१ साङ्गलाद्यष्टै इति ख, ग, चिञ्जितपुलकद्वयपाठः ।

ज्ञानविज्ञानरूपाय ब्रह्मतेजोनुयाथिने ॥ २५ ॥
 गुणातिक्रान्तवेशाय^(१) पुरुषाय महत्कामने ।
 अक्षयाय पुराणाय विष्णो सन्निहितो भव ॥ २६ ॥
 यच्च ते परमं तत्त्वं^(२) यच्च ज्ञानमयं वपुः ।
 तत् सर्वमेकतो स्त्रीमग्निन्देहे विबुध्यतां ॥ २७ ॥
 आत्मानं सन्निधीकृत्य ब्रह्मादिपरिवारकान् ।
 स्वनाम्ना स्थापयेदन्यानायुधादीन् स्वमुद्रया ॥ २८ ॥
 यात्रावर्षादिकं दृष्ट्वा^(३) ज्ञेयः सन्निहितो हरिः ।
 नत्वा स्तुत्वा स्ववाद्यैश्च जप्त्वा चाष्टाक्षरादिकं ॥ २९ ॥
 चण्डप्रचण्डौ द्वारस्थौ निर्गत्याभ्यर्चयेद्गुरुः ।
 अग्निमण्डपमासाद्य गरुडं स्थाप्य पूजयेत् ॥ ३० ॥
 दिगीशान् दिग्भि देवांश्च स्थाप्य सम्पूज्य देशिकः ।
 विश्वक्सेनं तु संस्थाप्य शङ्खचक्रादि पूजयेत् ॥ ३१ ॥
 सर्वपार्श्वदकेभ्यश्च बलिं भूतेभ्य अर्पयेत् ।
 ग्रामवरसुवर्णादि गुरवे दक्षिणां ददेत् ॥ ३२ ॥
 यामोपयोगिद्रव्याद्यमाचार्य्याय नरोपयेत् ।
 आचार्य्यं दक्षिणां दन्तु ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां ददेत् ॥ ३३ ॥
 अन्नेभ्यो दक्षिणां दद्याद्भोजयेद् ब्राह्मणांस्ततः ।
 अवारितान् फलान्^(४) दद्याद्यजमानाय वै गुरुः ॥ ३४ ॥
 विष्णुं नयेत् प्रतिष्ठाता^(५) चात्मना सकलं कुलं ।

१ गुणातिक्रान्तरूपाय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यच्च ते परमं गुह्यमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यात्रावर्षादिकं कृत्विति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अवारितफलमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ प्रतिष्ठाकृदिति ख ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकवतुष्टयपाठः ।

सर्वेषामेव देवानामेष साधारणो विधिः ।

मूलमन्त्राः पृथक्तेषां श्रेष्ठं कार्यं समानकं ॥ ३५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वासुदेवप्रतिष्ठादिकथनं नाम

षष्ठितमोऽध्यायः ॥

अथ एकपष्टितमोऽध्यायः ।

द्वारप्रतिष्ठाध्वजारोहणादिविधिः ।

भगवानुवाच । वक्ष्ये चावभृथस्नानं विष्णोर्न त्वेति^(१) होमयेत् ।

एकाशीतिपदे कुम्भान् स्थाप्य संस्थापयेद्दरिं ॥ १ ॥

पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्बलिं दत्त्वा गुह्यं यजेत् ।

द्वारप्रतिष्ठां वक्ष्यामि द्वाराधो हेम वै ददेत् ॥ २ ॥

अष्टभिः कलशैः स्थाप्य श्राखोदुम्बरकौ गुरुः ।

गन्धादिभिः समभ्यर्च्य मन्त्रैर्वेदादिभिर्गुरुः ॥ ३ ॥

कुण्डेषु होमयेदङ्गिं समिह्लाजतिलादिभिः^(२) ।

दत्त्वा शय्यादिकक्षाधो दद्यादाधारप्रतिकं ॥ ४ ॥

श्राखयोर्विन्यसेन्मूले देवौ चण्डप्रचण्डकौ ।

ऊर्ध्वौ दुम्बरके देवौ लक्ष्मीं सुरगणार्चितां ॥ ५ ॥

न्यस्याभ्यर्च्य^(३) यथान्यायं श्रीसूक्तेन चतुर्मुखं ।

दत्त्वा तु श्रीफलादीनि आचार्यादेस्तु दक्षिणां ॥ ६ ॥

प्रतिष्ठासिद्धद्वारस्य त्वाचार्य्यः स्थापयेद्दरिं ।

१ विष्णुर्नृकोति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ समिह्लाजतिलादिभिरिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अथाभ्यर्चति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रासादस्य प्रतिष्ठन्तु हृतप्रतिष्ठेति तां शृणु ॥ ७ ॥
 समाम्नी शुकनाशाया^(१) वेद्याः प्राग्दर्भमस्तके ।
 सौवर्ण्यं राजतं कुम्भमथवा शुक्लनिर्मितं^(२) ॥ ८ ॥
 अष्टरत्नौघघ्नीधातुवीजलौहान्वितं शुभं ।
 सवस्त्रं पूरितं चाङ्गिर्म्मण्डले चाधिवासयेत् ॥ ९ ॥
 सपञ्चवं नृसिंहेन ऊत्वा सम्पातसञ्चितं ।
 नारायणाख्यतत्त्वेन प्राणभूतं न्यसेत्ततः ॥ १० ॥
 वैराजभूतन्तं^(३) ध्यायेत् प्रासादस्य सुरेश्वर ।
 ततः पुरुषवत्सर्व्वं प्रासादं चिन्तयेद् बुधः ॥ ११ ॥
 अधो दत्त्वा सुवर्णं तु तद्दद् भूतं^(४) घटं न्यसेत् ।
 गर्वाद्दौ दक्षिणां दद्याद् ब्राह्मणादेश्च भोजनं ॥ १२ ॥
 ततः पश्चाद्देदिवन्धं तद्दूर्ध्वं कण्ठबन्धनं ।
 कण्ठोपरिष्टात् कर्त्तव्यं विमलामलसारकं ॥ १३ ॥
 तद्दूर्द्ध्वं वृकलं^(५) कुर्याच्चक्राद्यां सुदर्शनं ।
 मूर्त्तिं श्रीवासुदेवस्य महद्गुप्तां निवेदयेत् ॥ १४ ॥
 कलशं वायु कुर्व्वीत तद्दूर्द्ध्वं चक्रमुत्तमं ।
 वेद्याश्च परितः स्थाप्या अष्टौ विघ्नेश्वरास्त्वज^(६) ॥ १५ ॥

१ वनमालायामिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शुक्लनिर्मलमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । शुक्लनिर्मितमिति ऊ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ वैराजरूपं तमिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तत्त्वभूममिति घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ तद्दूर्द्ध्वं चूर्णकं कुर्यादिति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः । तद्दूर्द्ध्वं चुम्बकं कुर्या-
दिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ अष्टौ विघ्नेश्वरास्त्वज इति ग, घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

चत्वारो वा चतुर्द्विन्दु स्थापनीया गुरुत्मतः ।
 ध्वजारोहं च वक्ष्यामि येन भूतादि नश्यति ॥ १६ ॥
 प्रासादविम्बद्रव्याणां यावन्तः परमाणवः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि तत्कर्त्ता विष्णुसौकभाक् ॥ १७ ॥
 कुम्भाण्डवेदिविम्बानां भ्रमणाद्वायुनानघ ।
 कण्ठस्यावेष्टनाञ्ज्ञेयं फलं कोटिगुणं ध्वजात् ॥ १८ ॥
 पताकां प्रकृतिं विद्धि द्रुष्टं पुरुषरूपिणं ।
 प्रासादं वासुदेवस्य मूर्त्तिभेदं (१) निबोध मे ॥ १९ ॥
 धारणाद्दरणीं (२) विद्धि व्याकाशं शुधिरात्मकं ।
 तेजस्तत् पावकं विद्धि वायुं स्पर्शगतं तथा ॥ २० ॥
 पाषाणादिव्धे व जलं पार्थिवं पृथिवीगुणं (३) ।
 प्रतिशब्दोद्भवं शब्दं स्पर्शं स्यात् कर्त्तृश्रादिकं ॥ २१ ॥
 शुक्लादिकं भवेद्रूपं रसमन्नादिदर्शनं (४) ।
 धूपोदिगन्धं गन्धन्तु वाग् भेर्यादिषु संस्थिता ॥ २२ ॥
 शुकनासाश्रिता नासा बाह्व तद्रथकौ स्मृतौ ।
 शिरस्त्वण्डं निगदितं कक्षप्रं मूर्द्धजं स्मृतम् ॥ २३ ॥
 कण्ठं कण्ठमिति ज्ञेयं स्तब्धं वेदी निगद्यते ।
 पायूपस्थे प्रणाले तु त्वक् सुधा परिकीर्त्तिता ॥ २४ ॥
 मुखं द्वारं भवेदस्य प्रतिमा जीव उच्यते ।
 तच्छक्तिं पिण्डिकां विद्धि प्रकृतिं च तदाकृतिं ॥ २५ ॥

१ मूर्त्तिभूतमिति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ धरणाद्धारणीं विद्धि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । धरणाद्धारणीं देवीमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः । धारणीं धरणीं विद्धि इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पार्थिवं पृथिवीतलमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । पार्थिवं पृथिवीतलमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ रसमास्याय दर्शनं रसमाह्लादि दर्शनमिति च ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

निखलत्वञ्च गर्भेऽस्या अधिष्ठाता तु केशवः ।
 यवमेघ हरिः साक्षात्प्रासादत्वेन संस्थितः ॥ २६ ॥
 जङ्घा त्वस्य शिवो ज्ञेयः खन्धे धाता व्यवस्थितः ।
 ऊर्ध्वभागे स्थितो विष्णुरेवं तस्य स्थितस्य हि ॥ २७ ॥
 प्रासादस्य प्रतिष्ठान्तु ध्वजरूपेण मे ष्टुण ।
 ध्वजं दृत्वा सुरैर्देव्या जिताः शस्त्रादिविहितं^(१) ॥ २८ ॥
 अण्डोर्ध्वं कलशं न्यस्य तदूर्ध्वं विन्यसेद्ध्वजं ।
 विम्बार्द्धमानं दण्डस्य^(२) त्रिभागेनाथ कारयेत् ॥ २९ ॥
 अष्टारं द्वादशारं वा मध्ये मूर्त्तिमतान्वितं ।
 नारसिंहेन तार्क्ष्येण ध्वजदण्डस्तु निर्भ्रमः ॥ ३० ॥
 प्रासादस्य तु विस्तारो मानं दण्डस्य कीर्त्तितं ।
 शिखरार्द्धेन वा कुर्यात् तृतीयार्द्धेन वा पुनः ॥ ३१ ॥
 द्वारस्य दैर्घ्याद् द्विगुणं दण्डं वा परिकल्पयेत् ।
 ध्वजयष्टिर्द्वैवगृहे शेषान्यां वायवेधवा ॥ ३२ ॥
 क्षौमाद्यैश्च ध्वजं कुर्याद्विधिवजं वैश्वर्णकं^(३) ।
 घण्टाचामरकिङ्किण्या भूषितं पापनाशनं ॥ ३३ ॥
 दण्डाग्राद्धरणीं यावद्धस्तैर्कं विस्तरेण तु ।
 महाध्वजः सर्व्वदः स्यात्तुर्यांशाद्धीनतोर्चितः ॥ ३४ ॥
 ध्वजे चार्द्धेन विज्ञेया पताका मानवर्त्तिता ।
 विस्तरेण ध्वजः काथ्यैः विंशदङ्गुलसन्निभः ॥ ३५ ॥
 अधिवासविधानेन चक्रं दण्डं ध्वजं तथा ।

१ जिताः शस्त्रादिविहितमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । जिताः शस्त्रादिविहित-
मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विम्बार्द्धमानं चक्रान्तु इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मिचित्रञ्चैव वर्णकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

देववत् सकलं कृत्वा मण्डपसूचनादिकं ॥ ३६ ॥
 नेत्रोन्मीलनकं त्यक्त्वा पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 अधिवासयेच्च विधिना शय्यायां स्थाप्य देशिकः ॥ ३७ ॥
 ततः सहस्रशोर्षेति सूक्तं चक्रो न्यसेद् बुधः ।
 तथा सुदर्शनं मन्त्रं मनस्तत्त्वं निवेशयेत् ॥ ३८ ॥
 मनोरूपेण तस्यैव सजीवकरणं स्मृतं ।
 अरेषु मूर्त्तयो न्यस्याः केशवाद्याः सुरोत्तम ॥ ३९ ॥
 नाभ्यङ्गप्रतिनेत्रीषु न्यसेत्तत्त्वानि देशिकः ।
 नृसिंहं विश्वरूपं वा अङ्गमध्ये निवेशयेत् ॥ ४० ॥
 सकलं विन्यसेद्दृष्टे सूत्रात्मानं सजीवकं ।
 निष्कलं परमात्मानं ध्वजे ध्यायन् न्यसेद्धरिं ॥ ४१ ॥
 तच्छक्तिं व्यापिनीं ध्यायेद् ध्वजरूपां बलाबलां (१) ।
 मण्डपे (२) स्थाप्य चाभ्यर्च्य ह्रीमं कुण्डेषु कारयेत् ॥ ४२ ॥
 कलशे स्वर्णकलशं न्यस्य रत्नानि पञ्च च ।
 स्थापयेच्चक्रमन्त्रेण स्वर्णचक्रमधस्ततः (३) ॥ ४३ ॥
 पारदेन तु सम्प्लाय नेत्रपट्टेन ह्लादयेत् (४) ।
 ततो निवेशयेच्चक्रं तन्मध्ये नृ हरिं स्मरेत् ॥ ४४ ॥
 ओं ह्रीं नृसिंहाय (५) नमः पूजयेत् स्थापयेद्धरिं ।
 ततो ध्वजं गृहीत्वा तु यजमानः सवान्धवः ॥ ४५ ॥

१ चलाचलामिति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः, सुलोचनामिति ग, चिह्नितपुस्तक-
पाठः ।

२ मण्डले इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ स्वर्णचक्रानु मध्यत इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ नेत्रं यत्नेन ह्लादयेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं ह्रीं नृसिंहाय नम इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दधिभक्तयुते पात्रे ध्वजस्यायं निवेशयेत् ।
 ध्रुवाद्येन फडन्तेन ध्वजं मन्त्रेण पूजयेत् ॥ ४६ ॥
 शिरस्याधाय तत् पात्रं नारायणमनुस्मरन् ।
 प्रदक्ष्यां तु कुर्वीत तूर्य्यमङ्गलनिःस्रवैः ॥ ४७ ॥
 ततो निवेशयेत् दण्डं मन्त्रेणाष्टाक्षरेण तु ।
 मुञ्चामि त्वेति सूक्तेन ध्वजं मुञ्चेद्विचक्षणः ॥ ४८ ॥
 पात्रं ध्वजं कुञ्जरादि दद्यादाचार्य्यके द्विजः ।
 यद्य साधारणः प्रोक्तो ध्वजस्यारोहणे विधिः ॥ ४९ ॥
 यस्य देवस्य यच्चिह्नं तन्मन्त्रेण स्थिरं चरेत् ।
 स्वर्गत्वा ध्वजदानात्तु भुवि राजा बली भवेत् ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये ध्वजारोहणं नाम
 एकषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

लक्ष्मीप्रतिष्ठाविधिः ।

भगवानुवाच । समुदायेन देवादेः प्रतिष्ठां प्रवदामि ते ।
 लक्ष्म्याः प्रतिष्ठा प्रथमं तथा देवीगणस्य च ॥ १ ॥
 पूर्ववत् सकलं कुर्यान्मण्डपसूचनादिकं^(१) ।
 भद्रपीठे श्रियं न्यस्य स्थापयेदष्ट वै घटान्^(२) ॥ २ ॥
 घृतेनाभ्यज्य मूलेन सूपयेत् पञ्चगव्यकैः ।
 हिरण्यवर्णा हरिणी नेत्रे चोन्मीलयेच्छ्रियाः ॥ ३ ॥

१ मण्डलसूचनादिकमिति ल, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्थापयेदष्टवै घटानिति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तन्म यावद्(१) इत्येवं प्रदद्यान्मधुरत्रयम् ।
 अश्वपूर्वेति पूर्वेषु तां कुम्भेनाभिषेचयेत्(२) ॥ ४ ॥
 कामोक्षितेति याम्येन पश्चिमेनाभिषेचयेत् ।
 चन्द्रं प्रभासामुच्चार्यादित्यवर्केति चोत्तरात् ॥ ५ ॥
 उपैतु मेति चाग्नेयात् क्षुत्पिपासेति नैर्ऋतात् ।
 गन्धद्वारेति वायव्यां मनसः काममाकृतित् ॥ ६ ॥
 ईशानकलशेनैव शिरः सौवर्णकद्मात् ।
 एकाशीतिघटैः स्नानं मन्त्रेणापः सृजन् क्षितिम्(३) ॥ ७ ॥
 आर्द्रां पुष्करिणीं गन्धैरार्द्रामित्यादिपुष्पकैः ।
 तन्मयावद् मन्त्रेण य आनन्द ऋचाखिलं(४) ॥ ८ ॥
 शयन्तीयेन शय्यायां श्रीसूक्तेन च सान्निध्यम् ।
 लक्ष्मीबीजेन चिच्छक्तिं विन्यस्याभ्यर्चयेत् पुनः ॥ ९ ॥
 श्रीसूक्तेन मण्डपेथ कुण्डेष्वन्नानि ह्योमयेत् ।
 करवीराणि वा कृत्वा सहस्रं शतमेव वा ॥ १० ॥
 ऋह्योपकरणान्तादि श्रीसूक्तेनैव चार्पयेत् ।
 ततः प्रासादसंस्कारं सर्वं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ ११ ॥
 मन्त्रेण पिण्डिकां कृत्वा प्रतिष्ठानं ततः श्रियः(५) ।
 श्रीसूक्तेन च सान्निध्यं पूर्ववत् प्रत्यृचं जपेत्(६) ॥ १२ ॥
 चिच्छक्तिं बोधयित्वा तु मूलात् सान्निध्यकं चरेत् ।

१ अस्त्रियावद् इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अश्वसूर्द्धेति मन्त्रेण तां कुम्भेभिनिवेशयेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मन्त्रेण चासृजत् क्षितिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ य आनन्देति वाससमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ मन्त्रेण पिण्डिकां कृत्वा प्रतिमां स्थापयन् श्रिय इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ प्रत्यृचं जपेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भूस्वर्गावस्त्रगोमनादि^(१) गुरवे ब्रह्मणोर्षयेत् ।

एवं देव्योऽखिलाः स्थाप्यावाह्यं स्वर्गादि भावयेत् ॥ १३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये लक्ष्मीस्थापनं नाम
द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

सुदर्शनचक्रादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । एवं तार्क्ष्यस्य चक्रस्य ब्रह्मणो नृहरेस्तथा ।

प्रतिष्ठा विष्णुवत् कार्या स्वस्वमन्त्रेण तां षट्शु ॥ १ ॥

सुदर्शनं महाचक्रं शान्तं दुष्टभयङ्करं ।

क्विन्द क्विन्द भिन्द भिन्द विदारय विदारय

परमन्लान् ग्रस ग्रस भक्षय भक्षय भूतान्

त्रासय त्रासय हूं फट् सुदर्शनाय नमः ॥

अभ्यर्च्य चक्रं चानेन रणे दारयते रिपून् ॥ २ ॥

ओं ह्रीं नरसिंह उग्ररूपं ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल स्वाहा ॥

नरसिंहस्य मन्त्रोयं पातालाख्यस्य वच्मि ते ^(१) ।

ओं ह्रीं नमो भगवते नरसिंहाय प्रदीप्तसूर्यकौटिसहस्रसम-
तेजसे वज्रनखदंष्ट्रायुधाय स्फुटविकटविकीर्णवेसरसटाप्रक्षुभितमहाश-
वाम्भोददुन्दुभिनिर्घोषाय सर्वमन्त्रोत्तारणाय एहोहि भगवन्नरसिंह
पुरुषपरापरब्रह्मसत्येन स्फुर स्फुर विजृम्भ विजृम्भ आक्रम आक्रम गर्ज
गर्जं मुञ्च मुञ्च सिंहनादान् विदारय विदारय विद्रावय विद्रावय आविष्ट

१ भूसुवर्णगोमनादि इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पातालाख्यस्य वक्ष्यते इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आविश सर्वमन्त्ररूपाणि सर्वमन्त्रजातयश्च हन हन छिन्द छिन्द सङ्क्षिप
सङ्क्षिप सर सर^(१) दारय दारय स्फुट स्फुट स्फोटय स्फोटय ज्वालाभाला-
सङ्घातमय सर्वतोऽनन्तज्वालावज्राग्रनिषक्नेष सर्वपातालान् उत्सादय
उत्सादय सर्वतोऽनन्तज्वालावज्राग्रपङ्करेष सर्वपातालान् परिवारय
परिवारय सर्वपातालासुरवाकिनां हृदयान्याकर्षय आकर्षय शीघ्रं
दह दह पच पच मथ मथ शोषय शोषय निहन्तय निहन्तय वाव-
द्यावन्मे वशमागताः पातालेभ्यः फट् असुरेभ्यः फट् मन्त्ररूपेभ्यः फट्
मन्त्रजातिभ्यः फट् संशयान्मां भगवन्नरसिंहरूप विष्णो सर्वापद्भ्यः
सर्वमन्त्ररूपेभ्यो रक्ष रक्ष क्रूं फट् ^(२) नमोऽस्तु ते ॥

नरसिंहस्य विद्येयं हरिरूपार्थसिद्धिदा^(३) ॥ १ ॥

त्रैलोक्यमोहनैर्मन्त्रैः स्थाप्यस्त्रैलोक्यमोहनः ।

गदी दक्षे श्रान्तिकरो दिभुजो वा चतुर्भुजः ॥ ४ ॥

वामोर्द्ध्वं कारयेच्चक्रं पाञ्चजन्यमथो ह्यधः ।

श्रीपुष्टिसंयुतं कुर्याद् बलेन सह भद्रया ॥ ५ ॥

प्रासादे स्थापयेद्विष्णुं गृहे वा मण्डपेऽपि वा ।

वामनं चैव वैकुण्ठं हयास्यमनिरुद्धकं ॥ ६ ॥

स्थापयेज्जलशय्यास्यं मत्स्यादींश्चावतारकान् ।

सङ्घर्षणं विश्वरूपं लिङ्गं वै रुद्रमूर्तिकं ॥ ७ ॥

अर्द्धनारीश्वरं तद्वदरिशङ्करमाढकाः ।

भैरवं च तथा सूर्यं यद्गङ्गास्तद्विनायकम् ॥ ८ ॥

१ दर दर इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रच रच खो फट् इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । रच रच खीं चिह्नित न,
चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हरिरूपा सुसिद्धिदा इति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

गौरीमिन्द्रादिकां लेख्यां (१) चिन्नां च बलाबलां ।
 पुस्तकानां प्रतिष्ठां च वक्ष्ये लिखनतद्विधिं ॥ ९ ॥
 खलिके मण्डलेऽभ्यर्च्य शरपत्रासने स्थितं (२) ।
 लेख्यञ्च लिखितं पुस्तं गुणविद्यां हरिं यजेत् ॥ १० ॥
 यजमानो गुणं विद्यां हरिं लिपिपुस्तं नरं ।
 प्राङ्मुखः पद्मिनीं ध्यायेत् लिखित्वा श्लोकपुस्तकं ॥ ११ ॥
 रौप्यस्यमस्या हैम्या च लेखन्या नागराक्षरं (३) ।
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छतया शतया दद्याच्च दक्षिणां (४) ॥ १२ ॥
 गुणं विद्यां हरिं प्रार्थ्य पुराणादि लिखेन्नरः ।
 पूर्ववन्मण्डलाद्ये (५) च येषाननां भद्रपीठके ॥ १३ ॥
 दर्पणे पुस्तकं दृष्ट्वा सेचयेत् पूर्ववद् घटैः ।
 नेत्रोन्मीलनकं कृत्वा शय्यायां तु नरसेन्नरः ॥ १४ ॥
 नरसेसु पौरुषं सृष्ट्वा वेदाद्यं तत्र पुस्तके ।
 कृत्वा सजीवीकरणं प्रार्थ्य कृत्वा चकं ततः ॥ १५ ॥
 सम्भाश्य दक्षिणाभिस्तु गुर्वादीन् भोजयेद्विजान् ।
 रथेन हस्तिना वापि भ्रामयेत् पुस्तकं नरैः (६) ॥ १६ ॥
 गृहे देवालययादौ तु पुस्तकं स्थाप्य पूजयेत् ।
 वस्त्रादिवेष्टितं पाठादादावन्ते समर्चयेत् (७) ॥ १७ ॥

१ इन्द्रादिकां जपामिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शरयन्त्रासने स्थितमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ रौप्यमय्याऽथ हैम्या वा लेखन्याथ बराक्षरमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ प्राङ्मुखः पद्मिनीं ध्यायेत् लिखित्वा च प्रदापयेत् । ब्राह्मणान् भोजयेच्छतया शतया-
 दद्याच्च दक्षिणामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पूर्ववन्मण्डपपाद्ये इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ पुस्तकं नर इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ अन्ते मदार्ययेदिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जगच्छान्तिष्वावधार्यं पुस्तकं वाचयेन्नरः ।
 अध्यायमेकं कुम्भाङ्कुर्यजमानादि सेषयेत् ॥ १८ ॥
 द्विजाय पुस्तकं दत्त्वा फलस्थानो न विद्यते ।
 त्रीण्याञ्जरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ॥ १९ ॥
 विद्यादानफलं दत्त्वा मस्यन्तं पञ्चसङ्घयं ।
 यावत्तु पञ्चसङ्ख्यानमक्षराणां तथाऽनघ ॥ २० ॥
 तावदघसंस्तुसाणि विष्णुस्तोके महीयते ।
 पञ्चरात्रं पुराणानि भारतानि ददन्नरः ।
 कुलैकविंशमुद्धृत्य परे तत्त्वे तु लीयते ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये देवादिप्रतिष्ठापुस्तकप्रतिष्ठाकथनं नाम
 त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

श्रुपादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । श्रुपवायीतडारानां प्रतिष्ठां वच्मि तां शृणु ।
 जलरूपेण हि हृदिः सोमो वरुण उक्तमः ॥ १ ॥
 अधीघोममयं विश्वं विष्णुरापस्तु कारणं ।
 ह्यैमं रौप्यं रत्नजं वा वरुणं कारयेन्नरः ॥ २ ॥
 दिभुजं हंसदृष्टस्थं दक्षिणेनाभयप्रदं ।
 वामेन नामपाशं तं नदीनागादिसंयुतं ॥ ३ ॥
 यागमखडपमध्ये स्याद्धेदिका कुखमखिला ।
 तोरणं वारुणं कुम्भं नगसेच करकान्वितं ॥ ४ ॥
 भद्रके चार्द्धचन्द्रे वा खस्तिके दारि कुम्भकान् ।
 अमत्राधानं चाप्यकुखे कृत्वा पूर्णां प्रदापयेत् ॥ ५ ॥

वरुणं स्नानपीठे तु ये ते श्रुतेति संस्पृशेत् ।
 घृतेनाभ्यङ्गयेत् पश्चान्मूलमन्त्रेण देविकः ॥ ६ ॥
 शन्नो देवीति पश्चात्स्य शुद्धवत्या शिवोदकैः ।
 अधिवासयेदृष्टकुम्भान् सामुद्रं पूर्वकुम्भके ॥ ७ ॥
 गाङ्गमग्नौ वर्षतीयं दत्ते रक्षस्तु नैर्ज्वरं ।
 नदीतीयं पश्चिमे तु वायव्ये तु नदीदकं ॥ ८ ॥
 अग्निद्विज्जं चोत्तरे स्थाप्य ऐशान्यां तीर्थसम्भवं ।
 अलाभे तु नदीतीयं^(१) यासां राजेति मन्त्रयेत्^(२) ॥ ९ ॥
 देवं निर्माज्यं निर्मन्त्र्य दुर्मित्रियेति विचक्ष्णः^(३) ।
 नेत्रे चोन्मीलयेच्चित्रं तच्चक्षुर्मधुरत्रयैः ॥ १० ॥
 ज्योतिः सम्पूरयेच्चैभ्यां गुरवे गामथाप्ययेत् ।
 समुद्रज्येष्ठेत्यभिषेक्षेद्वरुणं पूर्वकुम्भतः ॥ ११ ॥
 समुद्रं गच्छ गाङ्गेयात् सीमो धेन्विति वर्षकात् ।
 देवीरापो निज्ज्वराद्भिर्भद्राद्भिः पञ्चनद्यतः ॥ १२ ॥
 उद्भिदद्भ्यश्चोद्भिदेन पावमान्याऽथ तीर्थकैः ।
 आपो हि ष्ठा पञ्चगव्याद्विरण्यवर्णेति स्वर्गजात् ॥ १३ ॥
 आपो अस्तेति वर्षोऽस्ति ह्येत्या कूपसम्भवैः ।
 वरुणश्च तडागोऽस्यैर्वरुणाद्भिस्तु वश्यतः ॥ १४ ॥
 आपो देवीति गिरिजैरेकाशीतिघटैस्ततः ।
 स्नापयेद्वरुणस्येति त्वन्नो वरुण चार्घ्यकं ॥ १५ ॥
 याहृत्या मधुपर्कान्तु षट्शतैस्तेति वस्त्रकं ।
 वरुणोति पवित्रन्तु प्रणवेनोत्तरीयकं ॥ १६ ॥

१ नदीचोदिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यासां वनेति कीर्तयेदिति च, न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रन्त्रियेति विचक्ष्ण इति न, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यद्द्वारस्थेन पुष्यादि प्रदद्याद्भरुणाय तु ।
 चामरं दर्पणं कर्णं व्यजनं वैजयन्तिकां ॥ १७ ॥
 मूलेनौत्तिष्ठेत्युत्थाप्य तां रात्रिमधिवासयेत् ।
 वरुणश्चेति साम्निध्यं यद्द्वारस्थेन पूजयेत् ॥ १८ ॥
 सजीवीकारणं मूलात् पुनर्गन्धादिना यजेत् ।
 मण्डपे^(१) पूर्ववत् प्रार्थ्यं कुण्डेषु समिदादिकं ॥ १९ ॥
 वेदादिमन्त्रैर्गन्धाद्यास्तस्त्रो धेनवो दुहेत् ।
 दिक्ष्वथो वै यवचक्रं ततः संख्याप्य ह्योमयेत्^(२) ॥ २० ॥
 व्याहृत्या वाथ गायत्र्या मूलेनामन्त्रयेत्तथा ।
 सूर्याय प्रजापतये द्यौः स्वाहा चान्तरिक्षकः ॥ २१ ॥
 तस्यै पृथिव्यै देहधृत्यै इह स्वधृतये ततः ।
 इह रत्यै चेह रमत्या उद्यो भीमश्च रौद्रकः ॥ २२ ॥
 विष्णुश्च वरुणो धाता रायस्योषो महेन्द्रकः^(३) ।
 अग्निर्यमो नैर्ऋतोऽथ वरुणो वायुरेवच ॥ २३ ॥
 कुवेर ईशोऽनन्तोऽथ ब्रह्मा राजा जलेश्वरः ।
 तस्मै स्वाहेदं विष्णुश्च तद्विप्रासेति ह्योमयेत् ॥ २४ ॥
 सोमो धेन्विति षड् ऊत्वा इमं मेति च ह्योमयेत् ।
 आपो हि ष्ठेति तिस्रभिरिमा यज्ञेति ह्योमयेत् ॥ २५ ॥
 दशदिक्षु बलिं दद्यात् गन्धपुष्यादिनाऽर्चयेत् ।
 प्रतिमां तु समुत्थाप्य मण्डले विनयसेद् बुधः ॥ २६ ॥
 पूजयेद्गन्धपुष्याद्यैर्ह्येवपुष्यादिभिः क्रमात् ।

१ मण्डले इति च, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ मूले त्रयो च ह्योमयेदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वायुः सोमो महेन्द्रक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ॥

जलाशयांस्तु दिग्भागे वितस्त्रिद्वयसम्मितान् ॥ २७ ॥
 कृत्वाऽष्टौ स्थाण्डिलान् रम्यान् सैकतान् देशिकोत्तमः ।
 वरुणस्येति मन्त्रेण साक्यमष्टशतं ततः ॥ २८ ॥
 चरुं यवमयं ऊत्वा (१) श्रान्तितीयं समाचरेत् ।
 सेचयेन्मूर्द्ध्नि देवं तु सजीवकरणं चरेत् ॥ २९ ॥
 ध्यायेत्तु वरुणं युक्तं गौर्या नदनदीगणैः ।
 ओं वरुणाय नमोऽभ्यर्च्य ततः सान्निध्यमाचरेत् ॥ ३० ॥
 उत्थाप्य (२) नागपृष्ठाद्यैर्भ्रामयेत्तैः समङ्गलैः ।
 आपो हि छेति च क्षिपेत्त्रिमध्नात्ते घटे जले ॥ ३१ ॥
 जलाशये मध्यगतं सुगुप्तं विनिवेशयेत् ।
 स्नात्वा ध्यायेच्च वरुणं सृष्टिं ब्रह्माण्डसञ्चिकां ॥ ३२ ॥
 अग्निबीजेन सन्दग्द्वा तद्गुप्तं प्लावयेद्धरां ।
 सर्वमापोमयं लोकं ध्यायेत् तत्र जलेश्वरं ॥ ३३ ॥
 तोयमध्यस्थितं देवं ततो यूपं निवेशयेत् ।
 चतुरस्रमथाष्टास्रं वक्तुं वा प्रवर्तितं (३) ॥ ३४ ॥
 आराध्य देवतालिङ्गं दृष्ट्वास्त्रं तु शूयके ।
 यूपं यज्ञीयत्क्षीत्यं मूले ज्वैमं फलं नप्रसेत् ॥ ३५ ॥
 वाप्यां पञ्चदशकरं पुष्करिण्यां तु विंशकं ।
 तद्भागे पञ्चविंशस्रं अक्षमधे निवेशयेत् ॥ ३६ ॥
 यागमण्डपाङ्गणे वा यूपप्रस्त्रेति मन्त्रतः (४) ।
 स्थाप्य तद्देष्टुयेदस्त्रैर्युं पोपरि पताकिकां ॥ ३७ ॥

१ चरुं सप्तसप्तं ऊत्वेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ उत्थाप्य इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सुवर्तितमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यूपस्यानेति मन्त्रत इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचयपाठः ।

तदभ्यर्च्य च गन्धाद्यैर्जगच्छान्तिं समाचरेत् ।
 दक्षिणां गुरवे दद्याद्भूगोहेमाम्बुपात्रकं ॥ ३८ ॥
 द्विजेभ्यो दक्षिणा देया आगतान् भोजयेत्तथा ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्याम्ना ये केचित्सलिलाधिनिः ॥ ३९ ॥
 ते त्वत्प्रियुगच्छन्तु तडागस्थेन वारिणा ।
 तोयमुत्सृजयेदेवं^(१) पञ्चगव्यं विनिक्षिपेत् ॥ ४० ॥
 आपो हि छे ति तिसृभिः प्रान्तितोयं द्विजैः ह्यतं ।
 तीर्थतोयं क्षिपेत् पुच्छं गोकुलघ्राण्येद्विजान्^(२) ॥ ४१ ॥
 अग्निवारितमन्नाद्यं सर्वजन्यश्च कारयेत् ।
 अश्वमेधसहस्राणां सहस्रं यः समाचरेत् ॥ ४२ ॥
 एकाहं स्थापयेत्तोयं तत्पुच्छमयुतायुतं ।
 विमाने मोदते स्वर्गे नरकं न स गच्छति ॥ ४३ ॥
 गवादि पिवते यस्मात्तस्मात् कर्तुं भ्रं पातकं ।
 तोयदानात्सर्वदानफलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये श्रुतवापीतडागादिप्रतिष्ठाकथनं नाम
 चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चषष्टिनमोऽध्यायः ।

समास्थापनकथनं ।

भगवानुवाच । समादिस्थापनं वक्ष्ये तथैतेषां प्रवर्षनं ।
 भूमौ परीक्षितायाश्च वास्तुयागं समाचरेत् ॥ १ ॥
 खेच्छ्या तु सभां कृत्वा खेच्छ्या स्थापयेत् सुरान् ।

१ तोयं समुत्सृजयेद्विमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गोकुलं पाशयेद् द्विजानिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चतुष्पथे ग्रामादी^(१) च न शून्ये कारयेत् सभां ॥ २ ॥
 निर्मलः कुलमुद्धृत्य कर्त्ता स्वर्गे विमोदते ।
 अनेन विधिना कुर्यात् सप्तभौमं हरेर्गृहं ॥ ३ ॥
 यथा राज्ञां तथाऽन्ये मां पूर्वाद्याश्च ध्वजादयः ।
 कौशभुजान् वर्जयित्वा चतुःशालं तु वर्त्तयेत् ॥ ४ ॥
 त्रिशालं वा द्विशालं वा एकशालमथापि वा ।
 व्ययाधिकं न कुर्वीत व्ययदोषकरं हि तत् ॥ ५ ॥
 आयाधिके भवेत् पीडा तस्मात् कुर्यात् समं द्वयं ।
 करराशिं समस्तन्तु कुर्याद्दसगुणं गुरुः ॥ ६ ॥
 सप्तार्चिषा हृते भागे गर्गविद्याविचक्षणः ।
 अष्टधा भाजिते तस्मिन् यच्छेषं स व्ययी गतः ॥ ७ ॥
 अथवा करराशिं तु हनयात् सप्तार्चिषा बुधः ।
 वसुभिः संहृते भागे पृथ्यादि^(२) परिक्ल्पयेत् ॥ ८ ॥
 ध्वजो धूमस्तथा सिंहः श्वा वृषस्तु खरो गजः ।
 तथा ध्वाङ्क्षस्तु पूर्वादावुद्भवन्ति विकल्पयेत् ॥ ९ ॥
 त्रिशालकत्रयं शस्तं उदक्पूर्वं विवर्जितं ।
 याम्यां परगृहीपेतं द्विशालं सभ्यते सदा ॥ १० ॥
 याम्ये शालैकशालं तु प्रत्यक्शालमथापि वा ।
 एकशालद्वयं शस्तं प्रेषास्त्वन्ये भयावहाः ॥ ११ ॥
 चतुःशालं सदा शस्तं सर्वदोषविवर्जितं ।
 एकभौमादि कुर्वीत भवनं सप्तभौमकं ॥ १२ ॥
 द्वारवेद्यादिरहितं पूरणेन विवर्जितं ।
 देवगृहं देवतायाः प्रतिष्ठाविधिना सदा ॥ १३ ॥

१ पूषतुष्पथग्रामादाविति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ध्वजादि इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

संस्थाप्य मनुजानाञ्च समुदायोक्तकर्मणा ।
 प्रातः सर्वौषधीस्नानं कृत्वा शुचिरतन्द्रितः ॥ १४ ॥
 मधुरैस्तु द्विजान् भोज्यं पूर्णकुम्भादिशोभितं ।
 सतोरणं स्वस्ति वाच्यं द्विजान् गोपृष्ठहस्तकः (१) ॥ १५ ॥
 गृही गृहं प्रविशेच्च देवज्ञान् प्रार्थ्यं (२) संविशेत् ।
 गृहे पुष्टिकरं मन्त्रं पठेत्समं समाहितः ॥ १६ ॥
 ओं नन्दे नन्द्य वाशिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ।
 जये भार्गवदायादे प्रजानां विजयावहे ॥ १७ ॥
 पूर्णैर्ङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ।
 भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ॥ १८ ॥
 सर्व्वीजौषधीयुक्ते सर्व्वरत्नौषधीवृते ।
 रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥ १९ ॥
 प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीयसि ।
 सुभगे सुव्रते देवि गृहे काश्यपि रम्यतां ॥ २० ॥
 पूजिते परमाचार्य्यैर्गीर्णमाल्यैरसङ्कृते ।
 भवभूतिकरे देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ॥ २१ ॥
 अथक्ते व्याकृते पूर्णैर्मुनेरङ्गिरसः सुते ।
 इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहं ॥ २२ ॥
 देशस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ।
 मनुष्यधनहस्यश्वपशुवृद्धिकरी भव ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सभागृहस्थापनं नाम

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥

१ गोपृष्ठहस्तक इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ देवान् प्राप्य इति म, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

साधारणप्रतिष्ठाविधानं ।

भगवानुवाच । समुदायप्रतिष्ठांश्च वक्ष्ये सा वासुदेववत् ।

आदित्या वसवो रुद्राः साध्या विश्वेऽश्विनौ तथा ॥ १ ॥

ऋषयश्च तथा सर्वे वक्ष्ये तेषां विशेषकं ।

यस्य देवस्य यन्नाम तस्याद्यं गृह्य चाक्षरं ॥ २ ॥

मात्राभिर्भेदयित्वा तु दीर्घाण्यङ्गानि भेदयेत्^(१) ।

प्रथमं कल्पयेद्दीजं सविन्दुं प्रणवं नतिं^(२) ॥ ३ ॥

सर्वेषां मूलमन्त्रेण पूजनं स्थापनं तथा ।

नियमव्रतकृच्छ्राणां मठसङ्ग्रहवैभवाणां ॥ ४ ॥

मासोपवासं द्वादश्यां इत्यादिस्थापनं वदे ।

श्रिष्ठां पूर्णघटं कांस्यं सम्भारं स्थापयेत्ततः ॥ ५ ॥

ब्रह्मसूचिं समाहृत्य अप्रेद् यवमयं चरुं ।

क्षीरेण कपिलायास्तु तद्विष्णोरिति साधकः ॥ ६ ॥

प्रणवेनाभिघार्यैव दद्यात् सङ्घट्टयेत्ततः ।

साधयित्वाऽवतार्याथ विष्णुमभ्यर्च्य होमयेत् ॥ ७ ॥

आहृत्या चैव गायत्र्या तद्विप्रसेसि होमयेत् ।

विश्वतश्चतुर्व्वेदाद्यैर्भूरग्रये तथैवच ॥ ८ ॥

सूर्याय प्रजापतये अन्तरिक्षाय होमयेत् ।

द्यौः स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा पृथिवी महाराजकः ॥ ९ ॥

तस्मै सोमश्च राजानं इन्द्रायैर्होममाचरेत् ।

१ अङ्गानि कल्पयेदिति ख ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ प्रणवं गतिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

एवं ऊत्वा^(१) चरोभागान् दद्याद्दिग्बलिमादरात् ॥ १० ॥

समिधोऽष्टशतं ऊत्वा पाशाशांश्चाज्यहोमकं ।

कुर्व्यात् पुरुषसूतेन इरावती तिलाष्टकं ॥ ११ ॥

ऊत्वा तु ब्रह्मविष्णीशदेवानामनुयायिनां ।

यहायामाऊती ऊत्वा लौकेशानामथो पुनः ॥ १२ ॥

यर्वतानां मदीनाञ्च समुद्राणां तथाऽऽऊतोः ।

ऊत्वा च व्याहृतीर्द्द्यात् सुवपूर्णाऊतित्रयं ॥ १३ ॥

वौषडन्तेन मन्त्रेण वैष्णवेन पितामह ।

पञ्चगव्यं चरुं प्राश्य दत्त्वाचार्य्याय दक्षिणां ॥ १४ ॥

तिलापात्रं हेमयुक्तं सवस्त्रं गामलज्जृतां ।

प्रीयतां भगवान् विष्णुरित्युत्सृजेद्भूतं बुधः ॥ १५ ॥

मासोपवासादेरन्यां प्रतिष्ठां वच्मि पूर्यतः ।

यज्ञेनातोष्य देवेशं अग्रयेद्वैष्णवं चरुं ॥ १६ ॥

तिलतण्डुलनीवारैः श्यामाकैरथवा यवैः ।

आज्येनाघार्यं चोत्तार्य्यं होमयेन्मूर्त्तिमन्त्रकैः ॥ १७ ॥

विष्णुादीनां मासपानां तदन्ते होमयेत् पुनः ।

ओं विष्णवे स्वाहा । ओं विष्णवे^(२)निभूयपाय स्वाहा । ओं विष्णवे
श्रिपिविहाय स्वाहा । ओं नरसिंहाय स्वाहा । ओं पुरुषोत्तमाय
स्वाहा ।

द्वादशान्त्रयसमिधो होमयेद्भृतसम्भुताः ॥ १८ ॥

विष्णो रराटमन्त्रेण ततो द्वादश चाऊतीः ।

१ एवं दत्त्वा इति च, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । एतान् दत्त्वा इति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

२ ओं विष्णवे प्रवृषाय स्वाहा इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

इदं विष्णुरिरावती चरोर्द्वादश आङ्गतीः ॥ १८ ॥
 ऊत्वा चाज्याऊतीस्तद्वत्तद्विप्रासेति होमयेत् ।
 शेषहोमं ततः कृत्वा दद्यात् पूर्णाङ्गतित्रयं ॥ २० ॥
 युञ्जतेत्यनुवाकन्तु (१) जप्त्वा प्राश्रीत वै च खं ।
 प्रणवेन स्वशब्दान्ते कृत्वा पात्रे तु पैप्लवे ॥ २१ ॥
 ततो मासाधिपानान्तु विप्रान् द्वादश भोजयेत् ।
 त्रयोदशो गुरुस्तत्र तेभ्यो दद्यात्त्रयोदश ॥ २२ ॥
 कुम्भान् खादम्बुसंयुक्तान् (२) सच्छत्रोपानहान्वितान् ।
 सवस्त्रहेममाल्याच्छान् व्रतपूर्त्यै त्रयोदश ॥ २३ ॥
 गावः प्रीतिं समायान्तु प्रचरन्तु प्रहृषिताः ।
 इति गोपथमुत्सृज्य यूपं तत्र निवेशयेत् ॥ २४ ॥
 दशहस्तं प्रपाऽऽराममठसङ्क्रमणादिषु ।
 गृहे च होममेवन्तु कृत्वा सर्वं यथाविधि ॥ २५ ॥
 पूर्वोक्तेन विधानेन प्रविशेच्च गृहं गृही ।
 अनिवारितमन्नाद्यं सर्वेष्वेतेषु कारयेत् ॥ २६ ॥
 द्विजेभ्यो दक्षिणा देया यथाशक्त्या विचक्षणैः ।
 आरामं कारयेद्यत्तु नन्दने स चिरं वसेत् ॥ २७ ॥
 मठप्रदानात् स्वर्लोकेश्चक्रलोके वसेत्ततः ।
 प्रपादानाद्वाश्वमेन सङ्क्रमेण वसेद्वि ॥ २८ ॥
 इष्टकासेतुकारी च गोलोके मार्गकृद्गवां ।
 नियमव्रतकर्त्तृषुः कृच्छ्रकृत्स्वर्वापापहा ॥ २९ ॥
 गृहं दत्त्वा वसेत्सुर्गं यावदाभूतसम्भवं ।

१ अञ्जतेत्यनुवाकन्तु इति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ खादन्नसंयुक्तानिति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

समुदायप्रतिष्ठेष्टा शिवादीनां गृह्णात्मनां ॥ ३० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समुदायप्रतिष्ठाकथनं नाम
षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

—000—

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

जीर्णोद्धारविधानं ।

भगवानुवाच । जीर्णोद्धारविधिं वक्ष्ये भूषितां सपयेद्गुरुः ^(१) ।

अचक्षां विन्यसेद्गृहे अतिजीर्णां परित्यजेत् ॥ १ ॥

व्यङ्गां भग्नां च शैलाङ्गां न्यसेदन्यां च पूर्ववत् ।

संहारविधिना तत्र तत्त्वान् संहृत्य देशिकः ॥ २ ॥

सहस्रं नारसिंहेन ऊत्वा तामुद्धरेद्गुरुः ।

दारवीं दारयेदङ्गैश्चैलजां प्रक्षिपेज्जले ॥ ३ ॥

धातुजां रत्नजां वापि अग्नाग्ने वा जलेऽम्बुधौ ।

यानमारोप्य जीर्णाङ्कं क्वाद्य वस्त्रादिना नयेत् ॥ ४ ॥

वादित्रैः प्रक्षिपेत्तोये गुरवे दक्षिणां ददेत् ।

यत्प्रमाणा च यद्द्वया तन्मानां स्थापयेद्दिने ।

कूपवापीतडागादेर्जीर्णोद्धारो महाफलं ॥ ५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जीर्णोद्धारकथनं नाम

सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥

^१भूषिताश्च यजेद्गुरुरिति च, चिह्नितपुरुकपाठः ।

अथ अष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

याज्ञोत्सवविधिकथनं ।

भगवानुवाच । वक्ष्ये विधिं योत्सवस्य स्थापिते तु सुरे चरेत् ।
 तस्मिन्नब्दे चैकरात्रं त्रिरात्रञ्चाष्टरात्रकं ॥ १ ॥
 उत्सवेन विना यस्मात् स्थापनं निष्फलं भवेत् ।
 अयने विद्युवे चापि शयनोपवने गृहे^(१) ॥ २ ॥
 कारकस्यानुशूले वा यात्रान्देवस्य कारयेत् ।
 मङ्गलाङ्कुरोपैस्तु गीतश्रुत्यादिवाद्यकैः ॥ ३ ॥
 शरावघटिकापात्नीस्त्रुरारोहणे हिताः ।
 यवाश्वालींस्तिलान् मुद्गान् गोधूमान् सितसर्षपान् ॥ ४ ॥
 कुलत्थमाषनिशवान् क्षालयित्वा तु वापयेत् ।
 पूर्वाद्दौ च बलिं दद्यात् ऋमन् दीपैः पुरं निशि ॥ ५ ॥
 इन्द्रादेः कुमुदादेश्च सर्वभूतेभ्य एव च ।
 अनुगच्छन्ति ते तत्र प्रतिरूपधराः पुनः ॥ ६ ॥
 यदे पदेऽश्वमेधस्य फलं तेषां न संशयः ।
 आगत्य देवतागारं देवं विज्ञापयेद् गुरुः ॥ ७ ॥
 तीर्थयात्रा तु या देव श्वः कर्त्तव्या सुरोत्तम ।
 तस्यारम्भमनुज्ञातुमर्हसे देव सर्वथा ॥ ८ ॥
 देवमेवन्तु विज्ञाप्य ततः कर्म समारभेत्^(२) ।
 प्ररोहघटिकाभ्यान्तु वेदिकां भूषितां व्रजेत् ॥ ९ ॥

१ शयनोत्थापने गृहे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शयनोत्थापने हरेरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ समाचरेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घतुःस्तम्भान्तु तन्मध्ये खल्लिके प्रतिमां न्यसेत् ।
 काम्यार्थां लेख्यलिखेषु स्थाप्य तत्राधिवासयेत् ॥ १० ॥
 वैश्वदेवैः सह कुर्वीत घृताभ्यङ्गन्तु मूलतः ।
 घृतधाराभिषेकं वा सकलां शर्वरीं बुधः ॥ ११ ॥
 दर्पणं दर्शयं नीराजं गीतवाद्यैश्च मङ्गलं ।
 व्यजनं पूजनं दीपं गन्धपुष्पादिभिर्जयेत् ॥ १२ ॥
 हरिद्रामुद्गकाष्ठीरशुक्लघूर्णादि मूर्द्धनि ।
 प्रतिमायाश्च भक्तानां सर्वतीर्थफलं धृते ॥ १३ ॥
 स्नापयित्वा समभ्यर्च्य यात्राविम्बं रथे स्थितं ।
 नयेद्गुह्यं दीर्घादीनां दैर्घ्याद्यै राश्रुपालिकाः ॥ १४ ॥
 निम्नगायोजनादूर्वाक् तत्र वेदीन्तु कारयेत् ।
 वाहनादवतार्येनं तस्यां वेदान्निवेशयेत् ॥ १५ ॥
 चरं वै श्रपयेत् तत्र पायसं ह्योमयेत्ततः ।
 अर्चयिष्येः (१) वैदिकैर्मन्त्रैस्तीर्थानावाहयेत्ततः ॥ १६ ॥
 आपो ह्यिष्टोपनिषदैः पूजयेदर्घ्यमुख्यकैः ।
 पुनर्देवं समादाय तोये कृत्वाऽघमर्षणं ॥ १७ ॥
 स्नायाम्महाजनैर्विप्रैर्वेदामुत्तार्यं तं न्यसेत् ।
 पूजयित्वा तदङ्गा च प्रासादं तु नयेत्ततः ।
 पूजयेत् पावकस्थन्तु गुरुः स्याद्गुक्तिमुक्तिकृत् ॥ १८ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये देवयाज्ञोत्सवकथनं नाम
 अष्टमष्टितमोऽध्यायः ॥

अथोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

स्नानविधानं ।

अग्निरवाच । ब्रह्मन् प्रदृश प्रवक्ष्यामि स्नपनोत्सवविक्रमं ।
 प्रासादस्याग्रतः कुम्भान्मण्डपे मण्डले न्यसेत् ॥ १ ॥
 कुर्याद् ध्यानार्चनं होमं हरेरादौ च कर्मसु ।
 सहस्रं वा शतं वापि होमयेत् पूर्णया सह ॥ २ ॥
 स्नानद्रव्याख्यथाहृत्य क्लृप्तांश्चापि विन्यसेत् ।
 अधिवास्य सूत्रकण्ठान् धारयेन्मण्डले घटान् ॥ ३ ॥
 चतुरस्रं पुरं कृत्वा तत्रैस्तं प्रविभाजयेत्^(१) ।
 मध्येन तु चरुं स्थाप्य पार्श्वे पङ्क्तिं प्रमाजयेत् ॥ ४ ॥
 शालि चूर्णादिनापूर्य्य पूर्व्वदिनवकेषु च ।
 कुम्भमुद्रां ततो बध्वा घटं तत्रानयेद् बुधः ॥ ५ ॥
 पुण्डरीकाक्षमन्त्रेण दर्भांस्तु विसर्जयेत् ।
 अद्भिः पूर्णं सर्वरत्नयुतं मध्ये न्यसेद् घटं ॥ ६ ॥
 यवप्रीहृतिक्लांश्चैव नीवारान् श्यामकान् क्रमात् ।
 कुलत्पमुद्गसिद्धार्थांस्तुक्त्तानष्टदिक्षु च ॥ ७ ॥
 येन्ने तु नवके मध्ये घृतपूर्णं घटं नप्रसेत् ।
 पलाशाश्वत्थन्ययोर्धविल्लोदुम्बरशीरिषां ॥ ८ ॥
 जम्बूशमीकपित्यानां त्वक्काषायैर्घटाष्टकं ।
 अग्निनवके मध्ये मधुपूर्णं घटं न्यसेत् ॥ ९ ॥
 गोशृङ्गनश्वगङ्गागजेन्द्रदशनेषु च ।
 तोर्धक्षेत्रखलेष्वष्टौ मृत्तिकाः स्युर्घटाष्टके ॥ १० ॥

१ प्रविभाजयेदिति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

याम्ये तु नवके मध्ये तिस्रस्तैश्चष्टं न्यसेत् ।
 नारङ्कमथ जम्बीरं खर्जूरं मृद्धिकां क्रमात् ॥ ११ ॥
 नारिकेलं न्यसेत् पूर्णं दाडिमं पनसं फलं ।
 नैऋते नवके मध्ये क्षीरपूर्णां घटं न्यसेत् ॥ १२ ॥
 कुङ्कुमं नागपुत्रश्च चम्पकं मालतीं क्रमात् ।
 मल्लिकामथ पुन्नागं करवीरं महौत्पलं ॥ १३ ॥
 पुष्याणि चाप्ये नवके मध्ये वै नारिकेलकम् ।
 नादेयमथ सामुद्रं सारसं कौपमेव च ॥ १४ ॥
 वर्धजं हिमतीयश्च नैजर्भरङ्गाङ्गमेव च ।
 उदकान्यथ वायवे नवके कदलीफलं ॥ १५ ॥
 सहदेवीं कुमारीं च सिंहीं यार्घीं तथाऽमृतां ।
 विष्णुपर्णीं शतश्रिवां ववां दिव्यौषधीन् न्यसेत् ॥ १६ ॥
 पूर्वाद्दौ सौम्यनवके मध्ये दधिघटं न्यसेत् ।
 पत्रमेलां त्वचं कुष्ठं बालकं चन्दनद्वयं ॥ १७ ॥
 लतां कस्तूरिकां चैव कृष्णागुरुमनुक्रमात् ।
 सिद्धद्रव्याणि पूर्वाद्दौ शान्तितीयमथैकतः ॥ १८ ॥
 चन्द्रतारं क्रमाच्छुक्लं गिरिसारं त्रपु न्यसेत् ।
 घनसारं^(१) तथा श्रीषं पूर्वाद्दौ रत्नमेव च ॥ १९ ॥
 घृतेनाभ्यव्य चोदृत्यं सुपयेनृक्षमन्वतः ।
 गन्धाद्यैः पूजयेद्ब्रह्मै ऊत्सा पृष्ठाङ्गतिं चरेत् ॥ २० ॥
 बलिश्च सर्वभूतेभ्यो भोजयेद्दत्तदक्षिणः ।
 देवैश्च मुनिभिर्भूपैर्दिवं^(२) संस्थाप्य चेश्वराः ॥ २१ ॥

१ घोषसारमिति ख, ग, घ, चिह्नितपुत्रकवयपठः ।

२ देवैश्च मुनिभिः सार्द्धमिति क, चिह्नितपुत्रवपाठः । दिव्यैश्च बलिभिर्भूपैर्दिवमिति घ, चिह्नितपुत्रकपठः ।

बभूवुः स्थापयित्वेत्यं स्नपनीत्यवकं चरेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रेण घटानां सर्वभाग् भवेत् ॥ २२ ॥
 यज्ञावभृथस्नानेन पूर्यसंस्नापनं कृतम् ।
 गौरीलक्ष्मीविवाहादि चोत्सवं स्नानपूर्वकम् ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये यज्ञावभृथस्नानं नाम
 जनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ततितमोऽध्यायः ।

वृक्षादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । प्रतिष्ठां पादपानाञ्च वक्ष्येऽहं भुक्तिमुक्तिदां ।
 सर्वौषधुदकैर्ह्येतान् पिष्टातकविभूषितान् ॥ १ ॥
 वृक्षान्माल्यैरक्षतैश्च वासोभिरभिवेष्टयेत् ।
 सूच्या सौवर्णया कार्य्यं सर्वेषां कर्णवेधनम् ॥ २ ॥
 हेमशलाकयाऽङ्गनञ्च वेद्यान्तु फलसप्तकम् ।
 अग्निवासयेच्च प्रत्येकं घटान् बलिनिवेदनं ॥ ३ ॥
 इन्द्रादेरधिवासोऽथ होमः कार्य्या वनस्पतेः ।
 वृक्षमध्यादुत्सृजेद्ग्रां ततोऽभिषेकमन्त्रतः ॥ ४ ॥
 ऋग्यजुःसाममन्त्रैश्च वारुणैर्मङ्गलै रवैः (१) ।
 वृक्षवेदिककुम्भैश्च (२) स्नपनं द्विजपुङ्गवाः ॥ ५ ॥
 तरूणां यजमानस्य कुर्युश्च यजमानकः ।
 भूषितो दक्षिणां दद्याद्गोभूभूषणवस्त्रकं ॥ ६ ॥

१ वारुणैर्मन्त्रभिवेरिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वृक्षवेदीशकुम्भैस्तु इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रीरेण भोजनं दद्यादावद्दिनपतुल्यं ।
 ह्योमस्त्रिणाद्यैः कार्यंस्तु पलाशसमिधेस्तथा ॥ ७ ॥
 आचार्ये द्विगुणं दद्यात् पूर्ववन् मण्डपादिकम् ।
 पापनाशः परा सिद्धिर्द्वारामप्रतिष्ठया ॥ ८ ॥
 स्कन्दायेशो यथा प्राह प्रतिष्ठाद्यं तथा शृणु ।
 सूर्येशगणेशप्रदादेः परिवारस्य वै हरेः ॥ ९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पादपारामप्रतिष्ठाकथनं नाम
 सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

गणेशपूजाविधिः ।

ईश्वर उवाच । गणपूजां प्रवक्ष्यामि निर्विघ्नामखिलाधिदा^(१) ।
 गणाय स्वाहा हृदयमेकदंष्ट्राय वै शिरः ॥ १ ॥
 गजकर्णने च^(२) शिखा गजवक्त्राय वर्म च ।
 महोदराय खदन्तहस्तायासि^(३) तथाऽस्त्रकम् ॥ २ ॥
 गणो गुहः पादुका च शक्त्यनन्तौ च धर्मकः ।
 मुख्यास्थिमण्डलं^(४) चाधश्चोर्ध्वं च्छदनमर्चयेत् ॥ ३ ॥
 पद्मकर्णिकवीजांश्च ज्वालिनीं नन्दयाऽर्चयेत् ।
 सूर्येशा कामरूपा च उदया कामवर्तिनी ॥ ४ ॥

१ निर्विघ्नां पापनाशिनीमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ बलकर्णने चेति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ महोदराय दण्डहस्तायासि इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मुख्यास्थिमण्डलमिति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

सत्या च विघ्ननाशा च आसनं गन्धमृत्तिका ।
 यं शीघ्रो रं च दहनं ज्वरो खं वं तथाऽमृतम् ॥ ५ ॥
 लम्बोदराय विघ्नहे महीदराय धीमहि तन्नो दन्तो प्रचोदयात् ।
 गणपतिर्गणाधिपो गणेशो गणनायकः ।
 गणक्रीडो वक्रतुण्ड एकदंष्ट्रो महीदरः ॥ ६ ॥
 गजवक्त्रो लम्बकुक्षिर्विकटो विघ्ननाशनः^(१) ।
 धूम्रवर्णो महेन्द्राद्याः पूज्या गणपतेः स्मृताः ॥ ७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये विनायकपूजाकथनं नाम
 एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

स्नानविशेषादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्यामि स्कन्द नित्याद्यं स्नानं पूजां प्रतिदया ।
 खात्वाऽसिना समुद्धृत्य मृदमृष्टाङ्गुलां ततः ॥ १ ॥
 सर्वात्मना समुद्धृत्य पुनस्तेनैव पूरयेत् ।
 शिरसा पयसस्तीरे निधायास्त्रेण शोधयेत्^(२) ॥ २ ॥
 तृणानि शिखयोद्धृत्य वर्ष्मणा विभजेत्तृधा ।
 एकया नाभिपादान्तं प्रक्षाल्य पुनरन्यथा ॥ ३ ॥
 च्छाभिस्तत्रालम्ब्य दौप्तया सर्वविघ्नहे ।
 निरुद्धाच्छाणि पाणिभ्यां प्राणान् संयम्य वारिणि ॥ ४ ॥
 निमज्ज्यासीत हृद्यस्त्रं स्मरन् कालानलप्रभं ।

१ विघ्नराजक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निजःस्त्रेण विशोधयेदिति ख, म, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

मलस्नानं विधायैत्वं समुत्थाय जलान्तरात् ॥ ५ ॥
 अरुसन्ध्यामुपास्थाय विधिस्नानं समाचरेत् ।
 सारस्रतादित्थानां एकमब्रुशमुत्रया ॥ ६ ॥
 हृदाकथ्य तथा स्नाप्य पुनः संहारमुत्रया ।
 शेषं मृद्भागमादाय प्रविश्य नाभिवारिणि ॥ ७ ॥
 वामपाणितले कुदाङ्गागत्रयमुदुमुलः ।
 अङ्गैर्दक्षिणमेकाद्यं पूर्वमस्त्रेण समधा ॥ ८ ॥
 शिवेन दशधा सौम्यं जपेद्भागत्रयं क्रमात् ।
 सर्वदिक्षु क्षिपेत् पूर्वं ह्रूं फडन्तशरात्मना^(१) ॥ ९ ॥
 कुर्याच्छिवेन सौम्ये न शिवतीर्थं भुजक्रमात् ।
 सर्वाङ्गमङ्गजपेन मूर्द्धादिचरणवधि ॥ १० ॥
 दक्षिणेन समाप्तभ्य पठन्नङ्गचतुष्टयम् ।
 पिधाय स्नानि सर्वाणि सम्मुखीकरणेन च ॥ ११ ॥
 शिवं स्मरन्निमज्जेत हृदिं गङ्गेति वा स्मरन् ।
 वीषडन्तघडङ्गेन के कुर्यादभिषेचनं ॥ १२ ॥
 कुम्भपात्रेण रक्षार्थं पूर्वादाँ निक्षिपेच्छलं ।
 स्नात्वा राजोपचारेण सुगन्धामलकादिभिः ॥ १३ ॥
 स्नात्वा चोत्तीर्थं तत्तीर्थं संहारिण्योपसंहरेत् ।
 अथातो विधिशुद्धेन संहितामन्त्रितेन च ॥ १४ ॥
 निवृत्यादिविशुद्धेन भस्मना स्नानमाचरेत् ।
 शिरस्तः पादपर्यन्तं ह्रूं फडन्तशरात्मना^(१) ॥ १५ ॥
 तेन स्नात्वा मलस्नानं विधिस्नानं समाचरेत् ।

१ ह्रूं फडन्तशरात्मना इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ ह्रूं फडन्तशरात्मना इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

ईशततपुत्रघाघोरगुह्यकाजातसञ्चरैः^(१) ॥ १६ ॥
 क्रमेणोद्धनयेन्मूर्द्ध्नि वस्त्रहृद्गुह्यवियहान् ।
 सन्धाभये निश्रीथे च वर्षापूर्वावसानयोः ॥ १७ ॥
 स्रग्वा भुक्त्वा पयः पीत्वा कृत्वा चावश्यकादिकम् ।
 स्त्रीपुत्रपुंसकं शूद्रं विडालशश्रमूषिकम् ॥ १८ ॥
 स्नानमाभेयकं स्पृष्ट्वा शुचा वुड्ढलकं चरेत् ।
 सूर्याशुवर्षसम्पत्तौः प्राङ्मुखेनोर्ध्वं बाहुना ॥ १९ ॥
 माहेन्द्रं स्नानमैशेन कार्यं सप्तपदावधि ।
 गोसङ्घमध्यगः कुर्यात् खुरोत्खातकरेणुभिः^(२) ॥ २० ॥
 पावनं नवमन्त्रेण स्नानन्तद्वर्मणाऽथवा ।
 सद्योजातादिभिर्मन्त्रैरम्भोभिरभिवेचनम् ॥ २१ ॥
 मन्त्रस्नानं भवेदेवं वाखाण्येययोरपि ।
 मनसा मूलमन्त्रेण प्राणायामपुरःसरम् ॥ २२ ॥
 कुर्वीत मानसं स्नानं सर्वत्र विहितं च यत् ।
 वैष्णवादी च तन्मन्त्रैरेवं स्नानादि कारयेत् ॥ २३ ॥
 सन्धाविधिं प्रवक्ष्यामि मन्त्रैर्भिन्नैः समं गुह्यं ।
 संवीक्ष्य त्रिः पिवेदम्बु ब्रह्मतीर्थेन शङ्करैः ॥ २४ ॥
 स्वधानैरात्मतत्त्वाद्यैस्ततः खानि स्पृशेद्भृदा ।
 शकलीकरणं कृत्वा प्राणायामेन संस्थितः ॥ २५ ॥
 त्रिः समावर्तयेत् मन्त्री मनसा शिवसंहितां ।
 आचम्य न्यस्य सन्धाञ्च ब्राह्मीं प्रातः स्मरेन्नरः^(३) ॥ २६ ॥
 चंसपद्मासनां रक्तां चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजां ।

१ गुह्यकाजातसञ्चरैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तत्खुरोत्खातकरेणुभिरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्मरेन्नर इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रसून्दमालिनीं दक्षे वामे दक्षकमण्डलुं ॥ २७ ॥
 तार्क्ष्यपद्मासनां ध्यायेन्नध्याङ्गे वैष्णवीं सितां ।
 ब्रह्मखड्गधरां वामे दक्षिणे सगदाभयं ॥ २८ ॥
 रौद्रीं ध्यायेद् दृषाजस्त्रां त्रिनेत्रां शशिश्रितां ।
 त्रिशूलोच्चधरां दक्षे वामे साभयशक्तिकां ॥ २९ ॥
 साक्षिणीं कर्मणां सन्धां^(१) च्चात्मानं तत्प्रभानुगं ।
 चतुर्थीं ज्ञानिनः सन्धा निशीघादौ विभाष्यते ॥ ३० ॥
 हृदिन्दुवक्त्ररत्नेषु अरूपा तु परे स्थिता ।
 शिवबोधपरा या तु सा सन्धा परमोच्यते ॥ ३१ ॥
 पैथ्यं मूले प्रदेशिन्ध्याः कनिष्ठायाः प्रजापतेः ।
 ब्राह्मणमङ्गुष्ठमूलस्थं तीर्थं दैवं करायतः ॥ ३२ ॥
 सद्यपाणितले वज्रेस्तीर्थं सौमम्य वामतः ।
 ऋषीणां तु समयेषु अङ्गुलीपर्वसन्दिषु ॥ ३३ ॥
 ततः शिवात्मकैर्मन्त्रैः कृत्वा तीर्थं शिवात्मकं ।
 मार्ज्जनं संहितामन्त्रैस्तत्तोयेन समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 वामपाणिपतत्तोययोजनं सद्यपाणिना ।
 उत्तमाङ्गे क्रमान्मन्त्रैर्मार्जनं समुदाहृतं ॥ ३५ ॥
 नीत्वा तदुपनासायं दक्षपाणिपुटस्थितं ।
 बोधरूपं सितं तोयं वाममाक्षय्य स्मभयेत्^(२) ॥ ३६ ॥
 तत्पापं कञ्जलाभासमिङ्गुयारिच्य मुञ्चिना ।
 क्षिपेद्दृष्ट्वा शिवायान्तु तद्भवेद्दघमघर्षणं ॥ ३७ ॥
 स्वाहान्तशिवमन्त्रेण कुशपुष्पाक्षतान्वितं ।
 शिवायार्घ्याङ्गलिन्दत्वा गायत्रीं शक्तितौ जपेत् ॥ ३८ ॥

१ दाक्षिण्यः कर्मणां सन्धा इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कुशयेरिति च, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तर्पणं सम्प्रवक्ष्यामि देवतीर्थेन मन्त्रकृत् ।
 तर्पयेद्दौ शिवायेति स्वाहान्यान् स्वाहया युतान् ॥ ३९ ॥
 ऋं हृदयाय ऋं शिरसे ऋं शिखायै ऋं कवचाय ।
 अस्त्रायास्तौ देवगणान् हृदादित्येभ्य एव च ॥ ४० ॥
 हां वसुभ्योऽथ रुद्रेभ्यो विश्वेभ्यश्चैव मरुद्भ्यः ।
 भृगुभ्यो हार्माङ्कुरेभ्य ऋषीन् कण्ठोपवीत्यथ ॥ ४१ ॥
 अत्रयेऽथ वसिष्ठाय नमस्त्राय पुलस्तये^(१) ।
 क्रतवे भारद्वाजाय विश्वामित्राय वै नमः ॥ ४२ ॥
 प्रचेतसे मनुष्यांश्च सनकाय वषट् तथा ।
 हां सनन्दाय वषट् सनातनाय वै वषट् ॥ ४३ ॥
 सनत्कुमाराय वषट् कपिषाय तथा वषट् ।
 पञ्चशिखाय युभवे संलभकरमूलतः ॥ ४४ ॥
 सर्वेभ्यो भूतेभ्यो वीषट् भूतान् देवघट्टनथ ।
 दत्तस्त्वोपवीती च कुशमूलायतन्त्रिणैः ॥ ४५ ॥
 कव्यबालानलायाथ सोमाय च यमाय च ।
 अर्थ्यंशे चाग्निसोमाय वर्हिषद्भ्यः स्वधायुतान् ॥ ४६ ॥
 खान्यपाय च सोमाय विशेषसुरवत् पितृन् ।
 ओं हां ईशानाय पित्रे स्वधा दद्यात् पितामहे^(२) ॥ ४७ ॥
 शान्तप्रपितामहाय तथाप्रेतपितृंस्तथा ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः स्वधाऽथ प्रपितामहे ॥ ४८ ॥
 दृढप्रपितामहेभ्यो मातृभ्यश्च स्वधा तथा ।
 हां मातामहेभ्यः स्वधा हां प्रमातामहेभ्यश्च ॥ ४९ ॥
 दृढप्रमातामहेभ्यः सर्वेभ्यः पितृभ्यस्तथा ।

१ मरीचये पुलस्त्यायेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हां ईशानाय पित्रे च सदाश्याय पितामहायेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वभ्यः स्वधा ज्ञातिभ्यः सर्वाचार्य्येभ्य एव च ।
 दिक्षां दिक्पतिसिद्धानां मातृणां ग्रहरक्षसां ॥ ५० ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये स्नानादिविधिर्नाम
 द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

सूर्यपूजाविधिः ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये सूर्यार्चनं खान्द काराङ्गन्यासपूर्वकं ।
 अष्टं तेजोमयः सूर्यं इति ध्यात्वाऽर्घ्यमर्चयेत् ॥ १ ॥
 पूर्येद्रक्तवर्णन ललाटाकृष्टविन्दुना ।
 तं सम्पूज्य रवेरङ्गैः कृत्वा रक्षावगुण्ठनं ॥ २ ॥
 सम्योक्ष्य तच्छैर्द्रव्यं पूर्वास्थौ भानुमर्चयेत् ।
 ओं अं हृद्दीजादि^(१) सर्वत्र पूजनं दक्षिणिकूलौ ॥ ३ ॥
 द्वारि दक्षे वामपार्श्वे ईशाने अं गणाय च ।
 अग्रौ गुहं पीठमध्ये प्रभूतं चासनं यजेत् ॥ ४ ॥
 अग्रग्रादौ विमलं सारमारार्धं परमं सुखं ।
 सितरक्तपीतनीलवर्णान् सिंहनिभान् यजेत् ॥ ५ ॥
 पद्ममध्ये रां च दीप्तां रौं सूक्ष्मां रंजधां क्रमात्^(२) ।
 ह्रं भद्रां रौं विभूतीं च विमलां रैममौघया ॥ ६ ॥
 रौं रौं विद्युता शक्तिं पूर्वोद्याः सर्वतोमुखाः ।

१ ओं हं हृद्दीजादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रंजधां क्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रं मध्ये अर्कासनं स्यात् सूर्य्यं मूर्तिं षडक्षरं ॥ ७ ॥
 ओं हं खं खौष्कायेति यजेदावाह्य भास्वरं ।
 ललाटाक्षुद्रमञ्जुष्यां ध्यात्वा रक्तं नमस्त्रयि ॥ ८ ॥
 क्रूं क्रूं सः^(१) सूर्य्याय नमो मुद्रयावाहनादिकं ।
 विधाय प्रीतये विम्बमुद्रां गन्धादिकं ददेत् ॥ ९ ॥
 यद्गमुद्रां विष्णुमुद्रां प्रदर्श्यामौ हृदीरितं ।
 ओं आं हृदयाय नमः अर्काय शिरसे तथा ॥ १० ॥
 भूर्भुवः खः सुरेशाय शिखायै^(२) नैऋते यजेत् ।
 ऊं कवचाय^(३) वायवे ह्रां नेत्रायेति^(४) मध्यतः ॥ ११ ॥
 वः अस्त्रायेति पूर्वादाौ ततो मुद्राः प्रदर्शयेत् ।
 धेनुमुद्रा हृदादीनां गोविद्याया च नेत्रयोः ॥ १२ ॥
 अस्त्रस्य त्रासनी योज्या यज्ञायां च नमस्त्रिया ।
 तौ सौमं नृं नृशं लक्ष्मीं जीवं भं भागवं यजेत् ॥ १३ ॥
 दले पूर्वादिकेऽग्रादाौ खं भौमं शं शनैस्वरं ।
 रं राऊं के केतवे अ गन्धाद्यैश्च खखौष्कया ॥ १४ ॥
 मूक्षं जलार्घ्यपात्राभ्यु दत्त्वा सूर्याय संस्तुतिः ।
 नत्वा पराङ्मुखश्चार्कं^(५) क्षमस्वेति ततो वदेत् ॥ १५ ॥
 शरानुना फडन्तेन समाहृत्यायुसंहृतिं^(६) ।

१ श्रीं क्रूं स इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुरेशाय आश्विनिशिखायै इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ क्रूं कवचाय इति ख, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ श्रीं नेत्रायेतीति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । भां नेत्रायेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पराङ्मुखश्चार्कमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ शरानुना फडन्तेन समाहृत्यायुसंहृतिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शरानुना
 फडन्तेन समाहृत्यायुसंहृतिमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

द्वत्पद्मे शिवसूर्षेत्तिसंघारिण्योपसंस्कृतिं^(१) ॥ १६ ॥

योजयेत्तेजस्वलाय रविनिर्झाल्यमप्ययेत् ।

अभ्यर्चयेत्^(२) अपाङ्गानाङ्गोमात्सर्वं रवेर्भवेत् ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सूर्यपूजा नाम

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—०००—

अथ चतुःसप्ततिमोऽध्यायः ।

शिवपूजाकथनं ।

इत्थर उवाच । शिवपूजां प्रवक्ष्यामि आचम्य प्रथवार्घवान् ।

द्वारमस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य ह्यौमादिद्वारपान्यजेत् ॥ १ ॥

गणं सरस्वतीं लक्ष्मीमूर्द्ध्वोदुम्बरके यजेत् ।

नन्दिगङ्गे दक्षिणेऽथ स्थिते^(३) वामगते यजेत् ॥ २ ॥

महाकाशं च यमुनां दिव्यदृष्टिनिपातितः ।

उत्साय्य दिव्यान् विप्रांश्च पुत्राक्षेपान्करिष्यमान् ॥ ३ ॥

दक्षपार्श्विभिर्घातैर्भूमिहान्यागमन्दिरं ।

देह्यतीं लङ्घयेद्दामशास्तामाश्रित्य वै विशेत् ॥ ४ ॥

प्रविश्य दक्षपादेन विन्यस्यास्त्रमुदुम्बरे ।

शो हां वास्त्रधिपतये त्रक्षणे मध्यतो यजेत् ॥ ५ ॥

१ संघारिण्योपसंस्कृतमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । संघारिण्योपसंस्कृतमिति न, च,
चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ अभ्यर्थं चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दक्षपार्श्वस्थिते इति च, च, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

निरीक्षणादिभिः शस्त्रैः सुदानाराय गड्डुकान्^(१) ।
 सन्धानञ्चः शिवात्मौनी गङ्गादिकमनुव्रजेत् ॥ ६ ॥
 पवित्राङ्गः प्रजप्तेन वस्त्रपूतेन वारिणा ।
 पूरयेदम्बुधौ तांस्तान् गायत्र्या हृदयेन वा ॥ ७ ॥
 गन्धकाक्षत^(२) पुष्पादिसर्व्वद्रव्यसमुच्चयं ।
 सन्निधीकृत्य पूजार्थं भूतशुद्धादि कारयेत् ॥ ८ ॥
 देवदत्ते ततो न्यस्य सौम्यास्यश्च शरीरतः^(३) ।
 संहारमुद्रयादाय मूर्द्ध्नि मन्त्रेण^(४) धारयेत् ॥ ९ ॥
 भोग्यकर्मोपभोगार्थं पाणिकच्छपिकाख्यया ।
 हृदम्बुजे निजात्मानं दादशान्तपदेऽथवा ॥ १० ॥
 शोधयेत् पञ्चभूतानि सश्वित्य शुधिरन्तनी^(५) ।
 चरणाङ्गुष्ठयोर्युग्मान् शुधिरान्तर्व्वह्निः स्मरेत् ॥ ११ ॥
 शक्तिं हृदयापिनीं पश्चाद्दूङ्गारे^(६) पावकप्रभे ।
 रन्ध्रमध्यस्थिते^(७) कृत्वा प्राणरोधं ह्नि चिन्तकः ॥ १२ ॥
 निवेशयेद्देवकान्ते^(८) फडन्तेनाथ तेन च ।
 हृत्कण्ठतासु भ्रमध्यवर्द्धारम्भे विभिमद्य च ॥ १३ ॥

- १ गन्धकान् इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । लङ्गुकानिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 २ गङ्गाकाक्षतेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । गण्डकाक्षतेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ३ सौम्यास्यः सशरीरत इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ४ मूर्द्ध्नि मन्त्रेणेति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ५ सश्वित्यश्वितौ इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ६ पश्चाद्दूङ्गारे इति ङ चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ७ रन्ध्रमध्यस्थिते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । चक्रमध्यस्थिते इति ङ, चिह्नित-
 पुस्तकपाठः ।
 ८ निवेशयेद्देवकान्ते इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यन्थीमिभिद्यं ह्यारं मूर्द्धं विन्यस्य जीवनं ।
 सम्युटं हृदयेनाथ पूरकाहितचेतनं ॥ १४ ॥
 ह्यं शिखोपरि विन्यस्य सुदं विन्हात्मकं^(१) स्मरेत् ।
 हात्वाथ कुम्भकं शम्भौ एकोद्घातेन योजयेत् ॥ १५ ॥
 रेचकेन वीजवत्या शिवे क्षीनोऽथ शोधयेत् ।
 प्रतिष्ठीमं खदेष्टे तु^(२) विन्दन्तं तत्र विन्दुकं ॥ १६ ॥
 लयनीत्वा महीवातौ जलवह्नी परस्परं ।
 द्वौ द्वौ साध्यौ तथाकाशमविरोधेन तच्छृणु ॥ १७ ॥
 पार्थिवं मण्डलं पीतं कठिनं बज्रसाञ्चितं ।
 ह्यौमित्यात्मीयवोजेन^(३) तस्मिन्नक्षिप्तसामयं ॥ १८ ॥
 पादादारभ्य मूर्धानं विविन्य चतुरस्रकं ।
 उद्घातपञ्चकेनैव वायुभूतं विचिन्तयेत् ॥ १९ ॥
 अर्द्धचन्द्रं द्रवं सौम्यं शुभ्रमम्भोजसाञ्चितं^(४) ।
 ऋमित्यनेन वोजेन प्रतिष्ठारूपतां गतं ॥ २० ॥
 संयुक्तं राममन्त्रेण^(५) पुरुषान्तमकारणं ।
 अर्घ्यश्चतुर्भिरुद्घातैर्विभूतं विशोधयेत् ॥ २१ ॥
 आग्नेयं मण्डलं त्र्यस्रं रक्तं खलिकसाञ्चितं ।
 ह्यमित्यनेन वोजेन विद्यारूपं विभावयेत् ॥ २२ ॥
 घोराशुत्रिभिरुद्घातैर्जसभूतं विशोधयेत् ।

१ विष्णुवात्मकमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ खचेत्तौ तु इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ह्यौमित्यग्नेय वोजेनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ह्यौमित्याग्नेयवोजेनेति च,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अर्द्धचन्द्रं ततः सौम्ये शिवं पूर्वेषु योजयेनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ वासं मन्त्रे इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । वा समन्त्रे इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

षडङ्गं मण्डलं वायौर्विन्दुभिः षड्विरश्चितं ॥ २३ ॥
 कृत्वा ऋमिति बीजेन जातं श्रान्तिकक्षामयं ।
 सधित्योद्घातयुग्मेन पृथ्वीभूतं विशोभयेत् ॥ २४ ॥
 नभोविन्दुमयं कृत्वा विन्दुशक्तिविभूषितं ।
 व्योमाकारं सुकृत्तच्च शुद्धस्फटिकनिर्मलं ॥ २५ ॥
 ह्रींकारेण षडन्तेन श्रान्त्यतीतकक्षामयं ।
 ध्यात्वा कौद्घातयोगेन सुविशुद्धं विभावयेत् ॥ २६ ॥
 आप्याययेत्ततः सर्वं मूलेनामृतवर्षिणा^(१) ।
 आधाराख्यानन्तश्च धर्मज्ञानादिपञ्चजं ॥ २७ ॥
 हृदासनमिदं^(२) ध्यात्वा मूर्त्तिमावाहयेत्ततः ।
 सृष्ट्या शिवमयं तस्यामात्मानं दादृशान्ततः ॥ २८ ॥
 अथ तां शक्तिमन्त्रेण वीषडन्तेन सर्वतः ।
 दिव्यामृतेन सम्प्राप्य कुर्वीत सकलीकृतं ॥ २९ ॥
 हृदयादिकरान्तेषु^(३) कनिष्ठाद्यङ्गुलीषु च ।
 हृदादिमन्त्रविन्यासः सकलीकरणं मतं ॥ ३० ॥
 अस्त्रेण रक्ष्य प्राकारं तन्मन्त्रेणाथं तद्वहिः ।
 शक्तिजालमधश्चोर्द्ध्वं महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 आपादमस्तकं यावद् भावपुष्पैः^(४) शिवं हृदि ।
 पद्मे यजेत् पूरकेण आकृष्टामृतसद्घृतैः ॥ ३२ ॥
 शिवमन्त्रेर्द्वीभिकुण्डे तर्पयेत् शिवानलं ।

१ मूलेनामृतवर्षिणादिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हृदासनमिदमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदयादिपञ्चकेन इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तावत् पुष्पैरिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ललाटे विन्दुरूपश्च चिन्तयेत्पुनश्चिद्यत्^(१) ॥ ११ ॥
 एकं खर्गादिपात्राणां पात्रमस्त्राम्भुषोभितं ।
 विन्दुप्रसूतपीयूषरूपतोयाद्यतादिना ॥ १४ ॥
 हृदापूर्य्यं षडङ्गैर्न पूजयित्वाऽभिमन्त्रयेत् ।
 संरक्ष्य हेति मन्त्रेण कवचेन विगुणयेत् ॥ १५ ॥
 रचयित्वाऽर्घ्यमष्टाङ्गं रोचयेद्देनुमुद्रया^(२) ।
 अभिषिञ्चेदथात्मानं मूर्द्ध्नि ततोयविन्दुना ॥ १६ ॥
 तत्रस्थं यागसम्भारं प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ।
 अभिमन्त्र्य हृदा पिष्टैस्तनुनाभेन वेष्टयेत् ॥ १७ ॥
 दर्शयित्वाऽमृतां मुद्रां पुष्यं दत्त्वा निजात्मने ।
 विधाय तिलकं मूर्द्ध्नि पुष्यं मूषेन धौजयेत् ॥ १८ ॥
 स्नाने देवाङ्घ्रिणे ह्रीं भोजने यागधोगयोः ।
 आवश्यके जपे धीरः सदा वाच्यमो भवेत् ॥ १९ ॥
 नादान्तोच्चारणात्मन्त्रं शोधयित्वा सुसंस्कृतं ।
 पूजनेऽभ्यर्च्यं गायत्र्या सामान्यार्घ्यमुपाहरेत् ॥ ४० ॥
 ब्रह्मपञ्चकमावर्च्यं माल्यमादाय लिङ्गतः ।
 येशानगान्दिशि षड्धाय हृदयेन निवेदयेत् ॥ ४१ ॥
 प्रक्षाल्य पिष्टिकालिङ्गे अस्त्रतोये ततो हृदा ।
 अर्घ्यपात्रांशुना सिञ्चेदिति लिङ्गविशोधनं ॥ ४२ ॥
 आत्मद्रव्यमन्त्रलिङ्गमुद्गी सर्वान् सुरान्यजेत् ।
 वायुं गणपतये ह्यं गुरुभ्योऽर्घ्येष्विवे ॥ ४३ ॥

१ चिन्तयेत् रूपरिचमिति क, चिन्तितपुस्तकपाठः ।

२ रोचयेद्देनुमुद्रयेति ख, चिन्तितपुस्तकपाठः ।

आधारशक्तिमङ्गरनिभां कूर्माग्रलास्थितां ।
 यजेद् ब्रह्मशिलाखण्डं शिवस्थानन्तमासनं ॥ ४४ ॥
 विचित्रकेशप्रस्थानमन्योन्यं पृष्ठदर्शिनः ।
 कृतचेतादिरूपेण शिवस्यासनपादुकां ॥ ४५ ॥
 धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यञ्चाग्निदिङ्मुखान् ।
 कर्पूरकुङ्कुमखर्यकञ्जलाभान् यजेत् क्रमात् ॥ ४६ ॥
 पद्मञ्च कर्णिकामध्ये पूर्वाद्दौ मध्यतो नव ।
 वरदाभयहस्ताञ्च भक्तयो हृतचामराः ॥ ४७ ॥
 वामा ज्येष्ठा च रौद्री च काली कलविकारिणी ।
 बलविकारिणी पूज्या बलप्रमथनी क्रमात् ॥ ४८ ॥
 ह्यं सर्वभूतदमनी केशराग्रे मनोन्मनी ।
 क्षित्यादिशुद्धविद्यान्तु तत्त्वव्यापकमासनं ॥ ४९ ॥
 न्यसेत् सिंहासने देवं शुक्लं पद्ममुखं विभुं ।
 दशबाहुं च खण्डेन्दुं दधानन्दक्षिणैः करैः ॥ ५० ॥
 शक्रवृष्टिशूलखट्वाङ्गवरदं वामकैः करैः ।
 डमरुं वोजपूरञ्च नीलाङ्गं सूत्रकोत्सलं ॥ ५१ ॥
 ह्यग्निशङ्खक्षयोपेतां शैवीं मूर्त्तिन्तु मध्यतः ।
 ह्यं ह्यं ह्यं शिवमूर्त्तये स्वप्रकाशं शिवं स्मरन् ॥ ५२ ॥
 ब्रह्मादिकारणतयागाम्बन्धं नीत्वा शिवास्पदं ।
 ततो ललाटमध्यस्थं स्फुरत्तारापतिप्रभं ॥ ५३ ॥
 षडङ्गैश्च समाकीर्णं विन्दुरूपं परं शिवं ।
 पुष्याङ्गलिगतं ध्यात्वा लक्ष्मीमूर्त्तौ निवेशयेत् ॥ ५४ ॥
 ओं ह्यं ह्यौ शिवाय नम आवाहन्या ह्यहा ततः ।
 आवाह्य स्थाप्य स्थापन्या सन्निधायान्तिकं शिवं ॥ ५५ ॥
 निरोधयेन्निरु रया कालकान्था फलन्ततः ।

विभ्रानुत्सार्य विष्टयाच(१) लिङ्गमुद्रां नमस्कृतिं ॥ ५६ ॥
 हृदावगुण्ठयेत् पश्चादावाहः सम्मुखी ततः ।
 निवेशनं स्थापनं स्यात्प्रनिधानं तवास्ति भोः ॥ ५७ ॥
 आकर्म्मकाण्डपर्यन्तं सन्निधेयोपरिहृत्यः ।
 स्वभक्तेस्व(१) प्रकाशोयस्त्रवेदवगुण्ठनं ॥ ५८ ॥
 सकलीकरवां कृत्वा मन्त्रैः षड्भिरथैकतां ।
 अङ्गानामङ्गिना सार्द्धं विदध्यादमृतीकृतं ॥ ५९ ॥
 विच्छक्तिहृदयं शम्भोः शिव ऐश्वर्यमष्टधा(१) ।
 शिखावशित्वं चाभेद्यं तेजः कवचमैश्वरं ॥ ६० ॥
 प्रतापो दुःसहश्चास्त्रमन्तरायापहारकं ।
 नमः स्वधा च स्वाहा च वीषट् चेति यथाक्रमं ॥ ६१ ॥
 हृत्पुरःसरमुच्चार्य पाद्यादीनि निवेदयेत् ।
 पाद्यं पादाम्बुजद्वन्द्वे वक्ष्णेष्वाचमनीयकं ॥ ६२ ॥
 अर्घ्यं शिरसि देवस्य दूर्ध्वापुष्पाक्षतानि च ।
 एवं संस्कृत्य संस्कारैर्द्दशभिः परमेश्वरं ॥ ६३ ॥
 यजेत् पञ्चोपचारेण विधिना कुसुमादिभिः ।
 अशुद्धोदृत्य निर्मलं राजिकालवणादिभिः ॥ ६४ ॥
 अर्घ्याद्विन्दुपुष्पाद्यैर्गण्डुकैः(४) स्नापयेच्छनैः ।
 पयोदधिघृतक्षौद्रशर्कराद्यैरनुक्रमात् ॥ ६५ ॥
 ईशादिमन्त्रितर्क्षैरर्घ्यं तेषां(५) विपर्ययः ।

१ षोडश इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अमुक्तेत्या इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शिवमैश्वर्यमष्टधा इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ गन्धकैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ इत्यादिमन्त्रितर्क्षैरर्घ्यामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तीयधूपान्तरैः सर्वमूर्त्तेन सुपयेच्छिवं ॥ ६६ ॥
 विरुह्य यवचूर्णेन यथेष्टं शीतलैर्जलैः ।
 स्वशक्त्या गन्धतोयेन संस्नाप्य शुचिवाससा ॥ ६७ ॥
 निर्मालार्घ्याद्यं प्रदद्याच्च नोपरि भ्रामयेत् करं ।
 न शून्यमस्तकं लिङ्गं पुष्पैः कुर्यात्ततो ददेत् ॥ ६८ ॥
 चन्दनाद्यैः समालभ्य पुष्पैः प्रार्थ्यं शिवागुना^(१) ।
 धूपभाजनमस्त्रेण प्रोक्ष्याभ्यर्च्यं शिवागुना^(२) ॥ ६९ ॥
 अस्त्रेण पूजितां घण्टां चादाय गुग्गुलं ददेत् ।
 दद्यादाचमनं पश्चात् स्वधान्तं हृदयागुना^(३) ॥ ७० ॥
 आरात्रिकं समुत्तार्यं तथैवाचामयेत् पुनः ।
 प्रणम्यादाय देवाज्ञां भोगाङ्गानि प्रपूजयेत् ॥ ७१ ॥
 हृदग्रौ चन्द्रभं चैशे शिवं चामीकरप्रभं ।
 शिखां रक्ताक्ष नैर्ऋत्ये छान्द्यं वर्त्म च वायवे ॥ ७२ ॥
 चतुर्वक्त्रं चतुर्बाहुं^(४) दलस्थान्^(५) पूजयेदिमान् ।
 दंष्ट्राकरालमप्यस्त्रं पूर्वदौ वज्रसन्निभं ॥ ७३ ॥
 मूले ह्रीं शिवाय नमः ओं ह्रां ह्रूं ह्रीं ह्रौं शिरश्च ।
 ह्रूं शिखायै ह्रैं वर्त्म ह्रस्त्रास्त्रं परिवारयुताय च ॥ ७४ ॥
 शिवाय दद्यात् पादुक्ष आचामच्चाध्यमेव च ।
 गन्धं पुश्रं धूपदीपं नैवेद्याचमनीयकं ॥ ७५ ॥
 करोद्धर्त्तनताम्बूलं मुखवासश्च दर्पणं ।

१ शिवात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदयात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ चतुर्वक्त्रांश्चतुर्बाहुम् इति घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ ह्रस्त्राग्ने इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिरस्यारोप्य देवस्य दूर्वाच्छतपवित्रकं ॥ ७६ ॥
 मूलमष्टशतं जम्बा हृदयेनाभिमन्वितं ।
 चर्मणावेष्टितं खड्गं रक्षितं कुशप्रुष्यकैः ॥ ७७ ॥
 अक्षतैर्मुद्राया युक्तं शिवमद्भवसञ्ज्ञया ।
 गुह्यातिगुह्यगुप्तार्थं^(१) ऋक्षाणांस्मृतं जपं ॥ ७८ ॥
 सिद्धिर्भवतु मे येन^(२) त्वत्पसादात्त्वयि स्थिते ।
 भोगी श्लोकं पठित्वाद्यं^(३) दद्याद्वस्त्रेण शम्भवे ॥ ७९ ॥
 मूलागुनार्घ्यतोयेन वरहस्ते^(४) निवेदयेत् ।
 यत्किञ्चित् कुर्महे देव सदा सुकृतदुस्करं ॥ ८० ॥
 तन्मे शिवपदस्थस्य ह्रं क्षः क्षोपय शङ्कर ।
 शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत् ॥ ८१ ॥
 शिवो जयति सर्वत्र यः शिवः सौहमेव च ।
 श्लोकद्वयमधीत्यैवं जपं देवाय चार्पयेत् ॥ ८२ ॥
 शिवाङ्गानां^(५) दशांशञ्च दत्त्वाद्यं स्ततिमाचरेत् ।
 प्रदक्षिणीकृत्य नमोच्चाय^(६) श्चाष्टमूर्त्तये^(७) ।
 नत्वा ध्यानादिभिश्चैव यजेच्चित्रेऽनलादिषु ॥ ८३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आभेये शिवपूजा नाम

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

१ गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वमिति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ सिद्धिर्भवतु मे देवेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ पठित्त्वामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वरहस्ते इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ शिवज्ञानामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ नमोदृष्टाङ्गमूर्त्तये इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

अभिस्थापनादिविधिः ।

ईश्वर उवाच । अर्घपात्रकरो यायादभ्रगागारं सुसंस्तुतः ।
 यागोपकरणं सर्वं दिव्यदृष्ट्या च कल्पयेत्^(१) ॥ १ ॥
 उदङ्मुखः कुण्डमीदित् प्रोक्षणं ताडनं कुशैः ।
 विदध्यादस्त्रमन्त्रेण वर्मणाभ्युक्ष्यं मतं ॥ २ ॥
 खड्गेन खातमुद्धारं पूरणं समतामपि ।
 कुर्वीत वर्मणां सेकं कुट्टनन्तु शरात्मना^(२) ॥ ३ ॥
 सम्मार्जनं समालेपं कक्षारूपप्रकल्पनं ।
 त्रिसूत्रोपरिधानं च वर्मणाभ्यर्चनं सदा ॥ ४ ॥
 रेखात्रयमुदक् कुर्यादेकां पूर्वाननामघः ।
 कुशेन च शिवास्त्रेण यदा तासां विपर्ययः ॥ ५ ॥
 वज्रीकरणमन्त्रेण हृदा दर्भैश्चतुष्पथं ।
 अक्षपात्रन्ततनुत्रेण विन्यसेद्विष्टरं हृदा ॥ ६ ॥
 हृदा वागीश्वरीं तत्र ईशमावाह्यं पूजयेत् ।
 वज्रं सदाश्रयानीतं शुद्धपात्रोपरिस्थितं ॥ ७ ॥
 क्रव्यादांश्च परित्यज्य वीक्षणार्दविशोदितं ।
 औदर्यं चैन्दवं भौतं एकैकत्वान्नलजयं ॥ ८ ॥
 ओं ह्रं वज्रं चैतन्याय वज्रं वीजेन विन्यसेत् ।
 संहितामन्त्रितं वज्रं धेनुमुद्रामृतीकृतं ॥ ९ ॥
 रक्षितं हेतिमन्त्रेण कवचेनावगुण्णितं ।
 पूजितन्त्रिः परिभ्राम्य कुण्डस्योद्ध्वं प्रदक्षिणं ॥ १० ॥

१ दिव्यदृष्ट्या विलोकयेदिति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ शराणुनेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवबीजमिति ध्यात्वा वागीशागर्भगोचरे ।
 वागीश्वरेण देवेन क्षिप्यमानं विभावयेत् ॥ ११ ॥
 भूमिष्ठजानुको मन्त्री हृदात्मसम्मुखं क्षिपेत् ।
 ततोऽन्तस्थितबीजस्य^(१) नाभिदेशे समूहनं ॥ १२ ॥
 सम्भूतिं परिधानस्य शौचमाचमनं हृदा ।
 गर्भाग्नेः पूजनं कृत्वा तद्रक्षार्थं शरागुना^(२) ॥ १३ ॥
 बध्नीयाद्गर्भं देव्याः ककङ्गां पाणिपल्लवे ।
 गर्भाधानाय सम्पूज्य सद्योजातेन पावकं ॥ १४ ॥
 ततो हृदयमन्त्रेण जुहुयादाहुतित्रयं ।
 पुंसवनाय वामेन तृतीये मासि पूजयेत् ॥ १५ ॥
 आहुतित्रितयं दद्याच्छिरसाभ्युक्तगान्धितं ।
 सीमन्तोन्नयनं घण्टे मासि सम्पूज्य रूपिणा ॥ १६ ॥
 जुहुयादाहुतीक्षिप्तः शिखया शिखयेव तु ।
 वक्राङ्गकल्पनां कुर्यादह्नोद्वाटननिष्कृती ॥ १७ ॥
 जातकर्मन्टकर्मभां दशमे मासि पूर्ववत् ।
 वङ्गं सम्पूज्य दर्भाद्यैः^(३) स्नानं गर्भमलापहं ॥ १८ ॥
 सुवर्णवस्त्रं देव्या कृतं ध्यात्वा हृदार्चयेत् ।
 सद्यःसूतकनाशाय प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ॥ १९ ॥
 कुम्भन्तु^(४) वह्निरस्त्रेण ताडयेदमर्मागौक्षयेत् ।
 अस्त्रेणोत्तरपूर्वाग्रान्त्रेखलासु वह्निः कुशान् ॥ २० ॥

१ ततोन्तस्थितदेवस्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शरातसना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ गन्धाद्यैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुण्डलु इति ख, डः चिह्नितपुस्तकद्रव्यपाठः ।

आस्थाप्य^(१) स्थापयेत्तेषु हृदा परिधिर्विस्तरं ।
 वक्त्राणामस्त्रमन्त्रेण ततो नालापद्मत्तये ॥ २१ ॥
 समिधः पञ्च ह्येतव्याः प्रान्ते मूषे घृतज्जुताः ।
 ब्रह्मायं शङ्करं विष्णुमनन्तश्च हृदार्चयेत् ॥ २२ ॥
 दूर्वाक्षतैश्च पर्यन्तं परिधिस्थाननुक्रमात् ।
 इन्द्रादीशानपर्यन्तान्विष्टरस्थाननुक्रमात् ॥ २३ ॥
 अघेरभिमुखीभूतान् निजदिक्षु हृदार्चयेत् ।
 निवार्यं विघ्नसङ्घातं वालकं पालयिष्यथ ॥ २४ ॥
 शैवीमाञ्जामिमन्तेषां श्रावयेत्तदनन्तरं ।
 गृह्णीत्वा सुक्खुवावूर्द्ध्वं वदनाधोमुखैः क्रमात् ॥ २५ ॥
 प्रताप्यामौ त्रिधा दर्भमूलमध्यायकैः सृष्टेत् ।
 कुशसृष्टप्रदेशे तु आत्मविद्याश्रिवात्मकं ॥ २६ ॥
 क्रमात्तत्त्वत्रयं न्यस्य ह्रां ह्रीं ह्रूं सं^(१) रवैः क्रमात् ।
 सुचि शक्तिं सुवे शम्भुं विन्यस्य हृदयागुना ॥ २७ ॥
 त्रिसूत्रीवेष्टितयोवौ पूजितौ कुसुमादिभिः ।
 कुशानामुपरिष्ठात्तौ स्थापयित्वा खदच्छिणे ॥ २८ ॥
 गव्यमान्यं समादाय वीक्षणदिविशोधितं ।
 खकां ब्रह्ममयीं मूर्त्तिं सच्चिन्त्यादाय तद्घृतं ॥ २९ ॥
 कुण्डस्योर्द्ध्वं हृदावर्त्य भ्रामयित्वाभिगोचरे ।
 पुनर्विष्णुमयीं ध्यात्वा घृतमीशानगोचरे ॥ ३० ॥
 हृत्वादाय कुशायेण साहचान्तं शिरसागुना^(१) ।

१ आक्षीर्येति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ ह्रां ह्रीं ह्रूं समिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ह्रूं ह्रां ह्रूं समिति ङ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ शिरसात्मना इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जृङ्गयाद्विष्णवे विन्दुं बद्रूपमनन्तरं ॥ ३१ ॥
 भावयन्निजमात्मानं नामौ धृत्वाङ्गवेत्ततः ।
 प्रादेशमाचदभाभ्यामङ्गुष्ठानामिकाग्रकैः ॥ ३२ ॥
 धृताभ्यां सम्मुखं वङ्गे रस्त्रेणाङ्गवमाधरेत् ।
 हृदात्मसम्मुखं तद्वत् कुर्यात् सम्प्रवचनन्ततः ॥ ३३ ॥
 हृदालम्ब्यदग्धदभं शस्त्रक्षेपात् पवित्रयेत् ।
 दीप्तेनापददर्भेण निवाह्यानेन दीपयेत् ॥ ३४ ॥
 अस्त्रमन्त्रेण निर्दग्धं वङ्गौ दभं पुनः क्षिपेत् ।
 द्विक्षा घृते कृतग्रन्धिकुशं प्रादेशसम्मितं ॥ ३५ ॥
 पक्षद्वयमिडादीनां त्रयं चाप्ये विभावयेत् ।
 क्रमाद्भागजयादाज्यं सुवेणादाय ह्यौमयेत् ॥ ३६ ॥
 खेत्यग्रौ हा घृते^(१) भागं शंघमाज्यं क्षिपेत् क्रमात् ।
 ओं हां अग्रये स्वाहा । ओं हां सोमाय स्वाहा ।
 ओं हां अग्नीधोमाभ्यां स्वाहा ।
 उद्घाटनाय नेत्राणां अघ्नेर्नक्षत्रये मुखे ॥ ३७ ॥
 सुवेण घृतपूर्णेन चतुर्थीमाङ्कति यजेत् ।
 ओं हां अग्रये स्त्रियकृते स्वाहा ।
 अभिमन्त्र्य घडङ्गेन बोधयेद्देवमुद्रया ॥ ३८ ॥
 अवगुण्डय तनुत्रेण रक्षोदाज्यं शरागुना^(२) ।
 हृदाज्यविन्दुविक्षेपात् कुट्यादभ्युक्ष्य शीघ्रनं ॥ ३९ ॥
 वक्त्राभिघारसन्धानं वक्त्रौ कीकरयं तथा ।
 ओं हां सद्योजाताय स्वाहा । ओं हां वामदेवाय स्वाहा । ओं हां

१ खाद्येत्यग्रौ घृते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शरात्मेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अघोराय स्वाहा । ओं तत्पुरुषाय स्वाहा । ओं ह्यं ईशानाय स्वाहा ।

इत्येकैकघृताज्जत्या कुर्यादङ्गाभिधारकं ॥ ४० ॥

ओं ह्यं सद्योजातवामदेवाभ्यां स्वाहा । ओं ह्यं वामदेवाघोराभ्यां
स्वाहा । ओं ह्यं अघोरतत्पुरुषाभ्यां स्वाहा । ओं ह्यं तत्पुरुषेशा-
नाभ्यां स्वाहा ।

इतिवक्त्रानसन्धानं मन्त्रैरेभिः क्रमाच्चरेत् ।

अग्निं गतया वायुं निर्ऋतादिशिवान्तया ॥ ४१ ॥

वक्त्राणामेकतां कुर्यात् सुवेण घृतधारया ।

ओं ह्यं सद्योजातवामदेवाघोरतत्पुरुषेशानेभ्यः स्वाहा ।

इतीष्टवक्त्रे वक्त्राणामन्तर्भावस्तदाकृतः ॥ ४२ ॥

ईशेन वङ्गिमभ्यर्च्य दत्वास्त्रेणाज्जितत्रयं ।

कुर्यात् सर्वात्मना नाम शिवाभिरुक्त्वं ऊताशन ॥ ४३ ॥

हृदाच्चित्तौ विमृष्टाग्नौ पितरौ विधिपूरुषौ ।

मूलेन वीषडन्नेन दद्यात् पूर्णां यथाविधि ॥ ४४ ॥

ततो हृदम्बुजे साङ्गं ससेनं भासुरं परं^(१) ।

यजेत् पूर्व्वदावाह्यं प्रार्थ्याञ्जान्तर्पण्येष्विष्वं ॥ ४५ ॥

यागाग्निशिवयोः कृत्वा नाडीसन्धानमात्मना ।

शक्त्या मूलाङ्गना ह्योमं कुर्यात् रङ्गैर्दृशंशतः ॥ ४६ ॥

घृतस्य कार्शिको ह्योमः क्षीरस्य मधुनस्तथा ।

श्रुतिमात्राज्जतिर्द्ध्युः प्रसूतिः पायसस्य तु ॥ ४७ ॥

यथावत् सर्वभक्ष्याणां लाजानां मुष्टिसम्मितं ।

खण्डत्रयन्तु मूलाङ्गानां फलानां खप्रमाणातः ॥ ४८ ॥

१ ससेनं भास्करं परमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं भास्करं परमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं भासुरं परमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं अक्षरं
परमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रासादमाचमन्नामां स्रग्धाकि पक्ष होमयेत् ।
 इक्षोरापर्विकं मानं क्षतानामङ्गुलद्वयं ॥ ४९ ॥
 पुष्यं पञ्च खमानेन समिधां तु दद्याद्गुलं ।
 चन्द्रचन्दनकाष्ठीरकस्तूरीयक्षकर्ममान् ॥ ५० ॥
 कषायसम्मितानेतान् गुग्गुलुं वदरास्थिवत् ।
 कन्दानामष्टमं भागं जुहुयाद्विधिवत् परं ॥ ५१ ॥
 होमं निर्वस्येदेवं ब्रह्मवीजपदैस्ततः ।
 घृतेन सुचि पूर्णायां निघायाधोमुखं सुवं ॥ ५२ ॥
 सुगये पुष्यमारोष्य पश्चाद्दामेन पाणिना ।
 पुनः सद्येन तौ धृत्वा शङ्खसन्निभमुद्रया ॥ ५३ ॥
 समुद्रतोऽर्द्धकायश्च समपादः समुत्थितः ।
 नाभौ तन्मूलमाधाय सुगयव्ययलोचनः ॥ ५४ ॥
 ब्रह्मादिकारणात्यागादिनिःसृत्य सुषुम्नया^(१) ।
 वामस्तनान्तर्नानीय तयोर्मूलमतन्द्रितः ॥ ५५ ॥
 मूलमन्वमविस्पष्टं वीषदन्तं समुच्चरेत् ।
 तदग्रौ जुहुयादाज्यं यवसम्मितधारया ॥ ५६ ॥
 आचामं चन्दनं दत्त्वा तांस्त्रूलप्रभृतीनिपि ।
 भक्त्या तद्भूतिमावन्व्यं विदध्यात्प्रयतिं परां ॥ ५७ ॥
 ततो वज्रिं समभ्यर्च्य फटन्तास्त्रेण संवरान् ।
 संहारमुद्रया हृत्य क्षमसेत्यभिधाय च ॥ ५८ ॥
 भासरान्^(२) परिधीस्तांश्च पूरकेण हृदाऽगुना^(३) ।

१ विनिःसृत्य सपृष्टया इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । विनिःसृत्य सपृष्टया इति
 ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भासरानिति च, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदान्तमनेति च, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अदया परयात्मीये स्वापयेष हृदम्बुजे ॥ ५९ ॥
 सर्वपाकायमादाय क्त्वा मखलकक्ष्यं^(१) ।
 अन्तर्वहिवंसिं ददादाप्रेय्यां कुण्डसन्निधौ ॥ ६० ॥
 ह्यो हां वज्रेभ्यः खाहा पूर्वे मातृभ्यो दक्षिणे तथा ।
 वायवे हां गणेशेभ्यः खाहा तेष्विष्यं वसिः ॥ ६१ ॥
 उत्तरे हास्य गणेशेभ्यः ईशाने हां गणेशेभ्यः उ^(२) ।
 अघ्नौ हामसुरेभ्यश्च रक्षीभ्यो नैर्ऋते वसिः ॥ ६२ ॥
 वायवे हास्य मागेश्यो मन्त्राण्येभ्यश्च मध्यतः ।
 हां राशिभ्यः^(३) खाहा वज्रौ विन्देभ्यो नैर्ऋते तथा ॥ ६३ ॥
 वायव्यां^(४) क्षेत्रपालाय अन्तर्वसिददाश्रुतः ।
 द्वितीये मखले वाक्षे इन्द्रायाभियमाय च ॥ ६४ ॥
 नैर्ऋताय जलेशाय वायवे अमरदक्षिणे ।
 ईशानाय च पूर्वादी हीशाने ब्रह्मणे जमः ॥ ६५ ॥
 नैर्ऋते विद्याये खाहा वायसादेवंहिवंसिः ।
 वसिष्ठयगतान्मन्त्रान् संहारमुद्रयाऽऽत्मनि ॥ ६६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आप्तये अभिकाव्यां नाम

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

१ क्त्वा च मखलकक्षमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गणेशेभ्यः उ इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हां अश्विभ्य इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वायव्यामिति न, चिह्नितपुस्तकपाठः । नैर्ऋते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

चण्डपूजाकथनं ।

ईश्वर उवाच । ततः शिवान्तिककृत्वा पूजाहोमादिकं मम ।

ऋहाह भगवन् पुण्याकर्मिण्यभिधाय च ॥ १ ॥

अर्घ्यादिकेन देवाय मुद्रयोद्भवसन्ध्याया ।

हृदीजपूर्वमूषेन क्लिरचित्तो निवेदयेत् ॥ २ ॥

ततः पूर्ववदन्वर्चं कृत्वा क्लोषैः प्रथम्य च ।

अर्घ्यं पराङ्मुखं हत्वा क्षमस्त्रेणभिधाय च ॥ ३ ॥

नाराचमुद्रयाऽस्त्रेण षडन्तेनात्मसन्धयं ।

संघृत्य दिव्याया शिङ्गं मूर्त्तिमन्त्रेण योजयेत् ॥ ४ ॥

खण्डिणे त्वन्ति देवे मन्त्रसङ्घातमात्मनि ।

नियोज्य विधिनोक्तेन विदधाच्चण्डपूजनं ॥ ५ ॥

श्रीं चण्डेशानाय नमो मध्यतच्चण्डमूर्त्तये ।

श्रीं धूम्रचण्डेश्वराय^(१) ह्रं षट्^(२) स्वाहा तमाह्वयेत् ॥ ६ ॥चण्डहृदयाय ह्रं षट् श्रीं चण्डशिरसे तथा^(३) ।श्रीं चण्डशिखायै ह्रं षट् चण्डायुः^(४) कवचाय च ॥ ७ ॥

चण्डास्त्राय तथा ह्रं षट् चण्डं चाम्राभिर्जं स्यादेत् ।

मूषट्कंधरं क्लृप्तं साक्षसूचकण्डमुं ॥ ८ ॥

ठङ्कारेऽहं चण्डे^(५) वा चतुर्भुजं प्रपूजयेत् ।

१ श्रीं बलिचण्डेश्वराय इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ह्रं फलिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ह्रं चण्डशिरसे क्लृपेति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ह्रं षट् चण्डत इति न, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ठङ्कारेऽहं चण्डे इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यथाशक्ति जपं कुर्यादङ्गानान्तु दशांशतः ॥ ९ ॥
 गौभूद्धिरण्यवस्त्रादिमण्यहेमादिभूषणं ।
 विहाय श्रेष्ठनिर्माल्यं चण्डेऽप्राय निवेदयेत् ॥ १० ॥
 खेच्छीघ्रीघातनुवरं ताम्बूलं खविलेपनं ।
 निर्माल्यं भोजनं तुभ्यं प्रदत्तन्तु शिवाज्ञया ॥ ११ ॥
 सर्वमेतत् क्रियाकाण्डं मया चण्ड तवाज्ञया ।
 न्यूनाधिकं कृतं मोहात् परिपूर्णं सदाऽस्तु मे ॥ १२ ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं दत्त्वाऽर्घ्यं तस्य संस्मरन् ।
 संहारमूर्त्तिमन्त्रेण शनैः संहारमुद्रया ॥ १३ ॥
 पूरकान्वितमूलेन मन्वानात्मनि योजयेत् ।
 निर्माल्यापनयस्थानं लिम्बेद्रोमयवारिणा ।
 प्रोक्ष्यार्घ्यादि विसृज्याथ आचान्तोऽन्यत्समाचरेत् ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये चण्डपूजाकथनं नाम
 षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

कपिलादिपूजाविधनं ।

ईश्वर उवाच । कपिलापूजनं वक्ष्ये रभिर्मान्त्रैर्यजेच्च गां ।
 ओं कपिले नन्दे नमः ओं कपिले भद्रिके नमः ॥ १ ॥
 ओं कपिले सुशीले नमः कपिले सुरभिप्रभे ।
 ओं कपिले सुमनसे नमः ओं भुक्तिमुक्तिप्रदे नमः ॥ २ ॥
 सौरभेयि जगन्मातर्देवानाम्मृतप्रदे ।
 ऋहाण्य वरदे यासमीप्सितार्थं च देहि मे ॥ ३ ॥

वन्दिताऽसि वसिष्ठेन विश्वामित्रेण धीमता ।
 कपिले हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ ४ ॥
 गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव च ।
 गावो मे हृदये चापि गवां मध्ये वसाम्यहं ॥ ५ ॥
 दत्तं गृह्णन्तु^(१) मे यासं जम्बा स्यां निर्मलः शिवः ।
 प्रार्थं विद्यापुस्तकानि गुरुपादौ नमोन्नरः ॥ ६ ॥
 यजेत् स्नात्वा तु मध्याह्ने अष्टपुत्रिकया शिवं ।
 पीठमूर्त्तिशिवान्नां पूजा स्यादष्टपुत्रिका ॥ ७ ॥
 मध्याह्ने भोजनागारे सुस्निप्ते पाकमानयेत् ।
 ततो मृत्युञ्जयेनैव वीषडन्तेन सप्तधा ॥ ८ ॥
 जप्तैः सदभ्रष्टखस्यैः सिद्धेभ्यो वारिविन्दुभिः ।
 सर्वपाकाग्रमुद्धृत्य शिवाय विनिवेदयेत् ॥ ९ ॥
 अथाहं^(२) चुल्लिकाहोमे विधानाद्योपकल्पयेत्^(३) ।
 विशोध्य विधिना चुल्लीं तदङ्गिं पूरकाङ्कतिं ॥ १० ॥
 ऊत्वा नाभ्यग्निना चैकं ततो रेचकवायुना ।
 वङ्गिवीजं समादाय कादिस्थानगतिक्रमात्^(४) ॥ ११ ॥
 शिवाग्निस्वमिति ध्यात्वा चुल्लिकाग्नौ निवेशयेत् ।
 ओं ह्रां अग्रये नमो वै ह्रां सोमाय वै नमः ॥ १२ ॥
 सूर्याय षट्शतये प्रजानां पतये नमः ।
 सर्वभ्यश्चैव देवेभ्यः सर्वविश्वेभ्य एव च ॥ १३ ॥

१ दत्तं गृह्णाति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ अन्याहंमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । अन्याहंमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ निधानाद्योपकल्पयेदिति घ, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ ह्रदि स्थानगतिक्रमेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । कादिस्थानगतिक्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हामप्रये स्त्रिचिह्नते पूर्वादावर्षयेदिमान् ।
 स्वाहान्तामाहुतिं दत्त्वा क्षमयित्वा विसर्जयेत् ॥ १४ ॥
 चुक्ष्वा दक्षिणवाहौ च यजेद्दर्शाय वै नमः ।
 वामवाहावधर्माय काङ्गिकादिकभायके ॥ १५ ॥
 रसपरिवर्त्तमानाय वरुणाय जलाप्रये^(१) ।
 विघ्नराजो ऋहृदारे पेयव्यां सुभगे नमः ॥ १६ ॥
 व्यो रौद्रिके नमो गिरिके^(२) नमश्चोषूखले यजेत् ।
 बलप्रियायायुधाय नमस्ते मुषले यजेत् ॥ १७ ॥
 सम्मार्ज्ज्यां देवतोक्ते कामाय श्रयनीयके ।
 मध्यस्तम्भे च स्कन्दाय दत्त्वा वास्तुवर्णिं ततः ॥ १८ ॥
 भुञ्जीत पात्रे सौवर्णे पद्मिन्वादिदक्षादिके ।
 आचार्य्यः साधकःपुत्र समयी मौनमास्थितः ॥ १९ ॥
 वटान्मत्स्यार्कवाताविसर्ज्जं भक्ष्यातकंस्थजेत् ।
 अपोशानं पुरादाय प्राण्यद्यैः प्रणवान्भितैः ॥ २० ॥
 स्वाहान्तेनाहुतौः पञ्च दत्त्वादीप्योदरानकं ।
 नागः कूर्माऽथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ २१ ॥
 एतेभ्य उपवायुभ्यः स्वाहापोशानवारिणा ।
 भक्तादिकं निवेशाय पिवेष्वेषोदकं नरः ॥ २२ ॥
 अमृतौपस्तरणमसि प्राण्यहुतीकृतौ ददेत् ।
 प्राण्याय स्वाहाऽपानाय समानाय ततस्तथा ॥ २३ ॥
 उदानाय च व्यानाय भुञ्ज्या चुक्ष्वाकमाचरेत् ।

१ जलाप्रये इति ड, चिह्नितपुत्रकप.ठः ।

२ व्यो रौद्रिकोद्विगिरिके इति अ, ग, घ, ङ, चिह्नित.पुत्रकप.ठः ।

अमृतापिधानमसीति शरीरेऽन्नादिवाचनः^(१) ॥ २४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वास्तुयुजाकथनं नाम
सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथौष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

पवित्रादौष्टककथनं ।

ईश्वर उवाच । पवित्रादौष्टकं बध्ने क्रियाणांदिषु पूरकं ।

नित्यं तन्नित्यमुद्दिष्टं नैमित्तिकमघापटं ॥ १ ॥

आषाढादिषुतुर्ह्यंशामथ आबन्धभाद्रयोः ।

सितासितासु कर्त्तव्यं चतुर्ह्यंशकमीषु तत् ॥ २ ॥

कुट्यर्थाद्वा त्राचिकीं यावत्तियौ प्रतिपदादिके ।

वज्रिभ्रष्टाभिकेभास्यनागखन्दाकर्णभूषिणां ॥ ३ ॥

दुर्गायमेन्द्रगौविन्दस्त्ररश्मिभुधामुजा^(१) ।

सौवर्णं राजतं ताम्रं कृतादिषु यथाक्रमं ॥ ४ ॥

कण्ठी काष्ठांसजं चापि पट्टपद्मादिसूत्रकं ।

प्रबन्धवक्रमा वज्रिभ्रष्टा नागो गुह्यो हरिः^(२) ॥ ५ ॥

सर्वेशः^(३) सर्वदेवाः स्युः क्रमेण भवतन्मुषु ।

अष्टौत्तरशतान्यर्द्धं तदर्धं चोत्तमादिकं ॥ ६ ॥

एकाशौल्याऽथवा धूपैस्त्रिंशताऽप्युत्तमा ।

१ शरीरोन्नादावायव इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ लघाभुजाभिति च, घ, ङ, चिह्नितपुस्तककथपपाठः ।

३ गुह्यो रविदिति च, न, घ, ङ, चिह्नितपुस्तककथपुस्तकपाठः ।

४ पदेभ्य इति च, न, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पञ्चाशता वा कर्त्तव्यं तुल्यग्रन्थग्रन्तरासकं ॥ ७ ॥
 द्वादशाङ्गुलमानानि व्यासादष्टाङ्गुलानि च ।
 लिङ्गविस्तारमानानि चतुरङ्गुलकानि वा ॥ ८ ॥
 तथैव पिण्डिकास्पर्शं चतुर्थं सर्वदैवतं ।
 गङ्गावतारकं कार्य्यं सृजातेन सुधीतकं ॥ ९ ॥
 ग्रन्थिं कुर्याच्च वामेन अघोरेश्याथ शोधयेत् ।
 रत्नयेत् पुरुषेशैव रत्नचन्दनकुङ्कुमैः ॥ १० ॥
 कस्तूरीरोषणाचन्द्रैर्हृदिद्रागैरिकादिभिः ।
 ग्रन्थयो दश कर्त्तव्या अथवा तन्तुसङ्ख्या ॥ ११ ॥
 अन्तरं वा यथाशोभमेकादशचतुरङ्गुलं ।
 प्रकृतिः पौरुषी वीरा चतुर्थी त्वपराजिता ॥ १२ ॥
 जयाऽन्या विजया षष्ठी अजिता च सदाश्रिवा ।
 मनोन्मनीं सुर्वमुखी ग्रन्थयोऽभ्यधिकाः शुभाः ॥ १३ ॥
 कार्य्या वा चन्द्रवक्रार्कपवित्रं^(१) शिववद्भृदि ।
 एकैकं निजमूर्त्तौ वा पुस्तके गुरुके शणे^(२) ॥ १४ ॥
 स्यादेकैकं तथा द्वारदिकपालकलशादिषु ।
 हस्तादिनवहस्तान्तं लिङ्गानां स्यात्पवित्रकं ॥ १५ ॥
 अष्टाविंशतितो यद्दं दशभिर्हृशभिः क्रमात् ।
 द्वादशुलाभ्यन्तरास्तत्र क्रमादेकाङ्गुलान्तराः ॥ १६ ॥
 ग्रन्थयो मानमप्येषां लिङ्गविस्तारसम्मितं ।
 सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां कृतनित्यक्रियः शुचिः ॥ १७ ॥
 भूषयेत् पुष्पवस्त्राद्यैः सायाङ्गे यागमन्दिरं ।

१ चन्द्रवक्रार्कपवित्रमिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ पुस्तके गुरुके शणे इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

कृत्वा नैमित्तिकीं सन्ध्यां विशेषेण च तर्पणं ॥ १८ ॥
 परिगृहीते भूभागे प्रवित्रे सूर्यमर्चयेत्^(१) ।
 आचम्य सकलीकृत्य प्रणवार्धकरो गुरुः ॥ १९ ॥
 द्वाराख्यस्त्रेण सम्प्रोक्ष्य पूर्वादिक्रमतोऽर्चयेत् ।
 ह्यं शान्तिकलाद्वाराय तथा विद्याकलात्मने ॥ २० ॥
 निवृत्तिकलाद्वाराय प्रतिष्ठाख्यकलात्मने ।
 तच्छालयोः प्रतिहारं द्वौ द्वौ द्वाराधिपौ यजेत् ॥ २१ ॥
 नन्दिने महाकालाय भृङ्गिणेऽथ गणाय च ।
 उषभाय च खन्दाय देव्यै चण्डाय च क्रमात् ॥ २२ ॥
 नित्यं च द्वारपालादीन् प्रविश्य द्वारपश्चिमे ।
 इष्टा वाक्त्तुं भृत्युद्धिं विशेषार्धकरः शिवः ॥ २३ ॥
 प्रोक्षणाद्य^(२) विधायाथ यज्ञसम्भारकृत्नरः ।
 मन्त्रयेद्भद्रवर्तुः पुष्पाद्यैश्च हृदादिभिः ॥ २४ ॥
 शिवहस्तं विधायेत्यां^(३) खशिरस्यधिरोपयेत् ।
 शिवोऽहमादिः सर्वज्ञो मम यज्ञप्रधानता ॥ २५ ॥
 अत्यर्थं भावयेद्देवं ज्ञानखड्गकरो गुरुः ।
 नेर्कृती दिग्गमासाद्य प्रक्षिपेदुदगाननः ॥ २६ ॥
 अर्घ्याम्बु पद्मगन्धश्च समस्तान् मखमण्डपे ।
 चतुष्पयान्तसंस्कारैर्वीक्षणायैः^(४) सुसंस्कृतैः ॥ २७ ॥
 विक्षिप्य विकिरांस्तत्र कुशकूर्वापसंहरेत्^(५) ।

१ सूचिते सूर्यमर्चयेदिति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

२ प्रोक्षणमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विधायैकमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ब्राह्मणसौरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ दशकूर्वापसंहरेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तानीशदिशि^(१) वर्द्धन्यामासनायीपकल्पयेत् ॥ २८ ॥
 नैऋते वास्तुग्रीवाद्या द्वारे लक्ष्मीं प्रपूजयेत् ।
 पश्चिमाभिमुखं कुम्भं सर्वधान्योपरि स्थितं ॥ २९ ॥
 प्रणवेन छषारूढं सिंहस्थां वर्द्धनीन्ततः ।
 कुम्भे साङ्गं शिवन्देवं वर्द्धन्यामस्त्रमर्चयेत् ^(२) ॥ ३० ॥
 दिक्षु शक्रादिदिक्पालान् विष्णुब्रह्मशिवादिकान्^(३) ।
 वर्द्धनीं सम्यगादाय घटपृष्ठानुगामिनीं ॥ ३१ ॥
 शिवाद्यां श्रावयेन्मन्त्रो पूर्वादीशानगौचरं ।
 अविच्छिन्नपयोधारां मूलमन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३२ ॥
 समन्ताद् भ्रामयेदेनां रक्षार्थं शस्त्ररूपिणीं ।
 पूर्वं कलशमारोप्य शस्त्रार्थन्तस्य^(४) वामतः ॥ ३३ ॥
 समयासनके कुम्भे यजेद्देवं स्थिरासने ।
 वर्द्धन्यां प्रणवस्थायामायुधन्तदनु द्वयोः ॥ ३४ ॥
 भगलिङ्गसमायोगं विदध्यास्त्रिङ्गमुद्रया ।
 कुम्भे निवेश्य बोधासिं मूलमन्त्रजपन्तथा ॥ ३५ ॥
 तद्दर्शाशेन वर्द्धन्यां रक्षां विज्ञापयेदपि^(५) ।
 गणेशं वायवेऽभ्यर्च्य चरं पञ्चामृतादिभिः ॥ ३६ ॥
 स्नापयेत् पूर्ववत् प्रार्थ्यं^(६) कुण्डे च शिवपावकं^(७) ।

१ अनीशदिशि इति ख, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वर्द्धन्यां शस्त्रमर्चयेदिति म, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विष्णु ब्रह्मावसानकामिति ख, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ शस्त्रास्त्रभस्येति क, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ रक्षां च कारयेत् सदेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ पूर्ववत् स्नापयेत् प्रार्थयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । स्नापयेत् पूर्ववत् अग्नि-
 मिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ कुम्भे वा शिवमर्चयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधिवच्च चरं कृत्वा सम्पाताऊतिशोधितं ॥ ३७ ॥
 देवाग्र्यात्मविभेदेन दद्यात् तं विभजेत्त्रिधा ।
 दत्त्वा भागौ शिवविभ्यां संरक्षेद्भागमात्मनि ॥ ३८ ॥
 शरेश बभ्रंशा देयं पूर्वतो दत्तधावनं ।
 तस्माद्गौरशलाभ्यां वा दक्षिणे पश्चिमे मूदं ॥ ३९ ॥
 सद्योजातेन च हृदा शीतरे वामनीकृतं^(१) ।
 जलं^(२) वामेन शरसा ईशे गन्धान्वितं जलं ॥ ४० ॥
 पञ्चगव्यं पलाशादिपुटकं वै समन्ततः ।
 शेषान्यां कुसुमं दद्यादाभेय्यां दिशि रोचनां ॥ ४१ ॥
 अगुर्बं निःशृताशयां वायव्यां च चतुःसमं ।
 शीमद्रव्याणि सर्वाणि सद्योजातैः कुशैः सह ॥ ४२ ॥
 दद्यात्सूत्रकौपीनीभिश्चापात्राणि^(३) रूपिष्ये ।
 कज्जलं कुङ्कुमनैलं शलाकां केशशोधनीं ॥ ४३ ॥
 ताम्बूलं दर्पणं दद्यादुत्तरे रोचनामपि ।
 आसनं पादुके पात्रं योगपट्टातपत्रकं ॥ ४४ ॥
 शेषान्यामीशमन्त्रेषु दद्यादीशानतुष्टये ।
 पूर्वस्याश्चरकं सान्ध्यां दद्याद्गन्धादिकं नवे ॥ ४५ ॥
 पवित्राणि समादाय प्रीक्षितान्यर्घ्यवारिणा ।
 संहितामन्त्रपूतानि नीत्वा पावकसन्निधिं ॥ ४६ ॥
 कृष्णाजिनादिनाऽऽच्छाद्य स्मरन् संवत्सरात्मकं ।
 साक्षिण्यं सर्वकृत्वानां गोप्तारं शिवमथयं ॥ ४७ ॥

१ सद्योजातेन च हृदा शीतरे वामनीकृतमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । सद्यो-
 जातेन च हृदा शीतरे धाम निष्कलमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पञ्चमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ द.प. च सूत्रकौपीनीसोपपात्राणि इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खेति हेति प्रयोगेण मन्त्रसंहितया पुनः ।
 शोधयेच्च पवित्राणि वाराणामेकविंशतिं ॥ ४८ ॥
 गृह्णादि वेष्टयेत्सूत्रैर्गन्धाद्यं^(१) रवये ददेत् ।
 पूजिताय समाचम्य^(२) कृतन्यासः कृतार्घ्यकः ॥ ४९ ॥
 नन्द्यादिभ्योऽथ^(३) गन्धाख्यं^(४) वास्तोश्चाथ प्रविश्य च ।
 शस्त्रेभ्यो लोकपालेभ्यः खनान्ना शिवकुम्भवे ॥ ५० ॥
 वदन्त्यै विघ्नराजाय गुरवे ह्यात्मने यजेत् ।
 अथ सर्वौषधोलितं धूपितं पुष्यद्वयया ॥ ५१ ॥
 आमन्त्र्य च पवित्रं^(५) तत् विधायाञ्जलिमध्यगं ।
 ओं समस्तविधिच्छिद्रपूरणे च विधिं प्रति ॥ ५२ ॥
 प्रभवामन्त्रयामि त्वां त्वदिच्छावाप्तिकारिकां ।
 तत्सिद्धिमनुजानीहि यजतश्चिदचित्पते ॥ ५३ ॥
 सर्वथा सर्वदा शम्भो नमस्तेऽस्तु प्रसीद मे ।
 आमन्त्रितोऽसि देवेश सह देव्या गणेश्वरैः ॥ ५४ ॥
 मन्त्रेशैर्लोकपालैश्च सहितः परिचारकैः^(६) ।
 निमन्त्रयाम्यहन्तुभ्यं प्रभाते तु पवित्रकं ॥ ५५ ॥
 नियमञ्च करिष्यामि परमेश तवाज्ञया ।
 इत्येवन्देवमामन्त्र्य रेचकेनामृतीकृतं ॥ ५६ ॥
 शिवान्तं मूलमुच्चार्य तच्छिवाय निवेदयेत् ।

१ गन्धाख्यमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ पूजनार्थं समाचम्य इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रव्यादिभ्योऽथेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ गन्धाद्यमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ आमन्त्रयपवित्रमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ परिवारकैरिति ग, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जपं स्तोत्रं प्रशामस्य कृत्वा शम्भुं क्षमापयेत् ॥ ५७ ॥
कृत्वा चरोस्तृतीयांशं तद्दहीत शिवाभये^(१) ।
दिग्वासिभ्यो दिगीशेभ्यो भूतमाट्टगणेभ्य उ^(२) ॥ ५८ ॥
रुद्रेभ्यः क्षेत्रपादिभ्यो^(३) नमः स्वाहा बलिस्वर्यं ।
दिङ्नागाद्यैश्च पूर्वान्दी क्षेत्राय चाभये बलिः ॥ ५९ ॥
समाचम्य विधिच्छिद्रपूरकं ह्योममाचरेत् ।
पूर्णां व्याहृतिहोमस्य कृत्वा रन्धीत पावकं ॥ ६० ॥
तत ओमभये स्वाहा स्वाहा सोमाय चैव हि ।
ओमघ्नौघोमाभ्यां स्वाहाऽभये स्त्रियुक्ते तथा ॥ ६१ ॥
इत्याहुतिवतुष्कान्तु दत्त्वा कुर्यात्तु योजनां ।
वज्रिकुण्डाच्चिंतं देवं मण्डलाभ्युच्चिते शिवे ॥ ६२ ॥
नाडीसन्धानरूपेण विधिना योजयेत्ततः ।
वंशादिपात्रे विन्ध्यस्य अस्त्रस्य हृदयन्ततः ॥ ६३ ॥
अधिरोष्य पवित्राणि कलाभिर्वाऽथ मन्त्रयेत् ।
घडङ्गं ब्रह्ममूर्खैर्व्यां हृदम्भास्त्रस्य योजयेत् ॥ ६४ ॥
विधाय सूत्रैः संवेष्ट्य पूजयित्वाऽङ्गसम्भवेः^(४) ।
रक्षार्थं जगदीशाय भक्तिनमः समर्पयेत् ॥ ६५ ॥
पूजिते पुष्पधूपद्यैर्दत्त्वा सिद्धान्तपुस्तके ।
गुरोः पादान्तिकं गत्वा भक्त्या दद्यात् पवित्रकं ॥ ६६ ॥
निर्गीत्य वह्निराचम्य गौमये मण्डलत्रये ।

१ शिवाज्ञया इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भूतमातृगणेषु फडिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रुद्रेभ्यः क्षेत्रपालेभ्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पूजयित्वा ततः शिवमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । पूजयित्वाऽथ मन्त्रैरिति

ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पद्मगव्यञ्च बन्दन्तधावनञ्च क्रमाद् यजेत् ॥ ६७ ॥
 आचान्तौ मन्त्रसम्बद्धः कृतसङ्कीर्तजागरः ।
 स्वपेदन्तः स्मरन्नीशं बुभुक्षुर्दभंसंस्तरे ॥ ६८ ॥
 अनेनैव प्रकारेण मुमुक्षुरपि संविशेत् ।
 केवलभस्मशय्यायां सोपवासः समाहितः ॥ ६९ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्राधिवासनविधिर्नाम
 अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथैकोनाशीतितमोऽध्यायः ।

पवित्रारोहणविधिः ।

ईश्वर उवाच । अथ प्रातः समुत्थाय कृतसूानः समाहितः ।
 कृतसंस्थाञ्चनौ मन्त्री प्रविश्य मखमण्डपं ॥ १ ॥
 समादाय पवित्राणि अविस्जितदैवतः ।
 ऐशान्यां भाजने शुद्धे स्थापयेत् कृतमण्डले ॥ २ ॥
 ततो विसर्ज्य देवेशं निर्माल्यमपनीय च ।
 पूर्ववद् भूतले शुद्धे कृत्वाङ्गिकमथ द्वयं ॥ ३ ॥
 आदित्यद्वारदिकपालकुम्भेशानौ शिवेऽनले^(१) ।
 नैमित्तिकीं सविस्तारां कुर्यात् पूजां विशद्यतः ॥ ४ ॥
 मन्त्राणां तर्पणं प्रायश्चित्तश्रीमं शरात्मना^(२) ।
 अशुक्लशतं कृत्वा दद्यात् पूजाञ्जतिं शनैः ॥ ५ ॥

१ आदित्यद्वारदिकपालान् स्नानेशानौ शिवेऽनले इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शराशुनेति घ, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

पवित्रं भानवे दत्त्वा समाचम्य ददीत च ।
 द्वारपालादिदिक्पालकुम्भवर्हनिष्ठादिषु ॥ ६ ॥
 सन्निधाने ततः शम्भोरुपविश्य निजासने ।
 पवित्रमात्मने दद्याद्गणाय गुरुवज्रये ॥ ७ ॥
 ओं काशात्मना त्वया देव यद्दिष्टं मामके विधौ^(१) ।
 कृतं क्लिष्टं समुत्सृष्टं कृतं गुप्तञ्च यत् कृतं ॥ ८ ॥
 तदस्तु क्लिष्टमक्लिष्टं कृतं क्लिष्टमसंस्कृतं^(२) ।
 सर्वात्मनाऽमुना शम्भो पवित्रेण त्वदिच्छया ॥ ९ ॥
 ओं पूर्यमखत्रतं नियमेश्वराय स्वाहा ।
 आत्मतत्त्वे प्रकृत्यन्ते पालिते पद्मयोनिना ॥ १० ॥
 मूलं खयान्तमुच्चार्य पवित्रेणार्चयेच्छिवं ।
 विद्यातत्त्वे च विद्यान्ते विष्णुकारणपालिते ॥ ११ ॥
 ईश्वरान्तं समुच्चार्य पवित्रमधिरोपयेत् ।
 शिवान्ते शिवतत्त्वे च रुद्रकारणपालिते ॥ १२ ॥
 शिवान्तं मन्त्रमुच्चार्य तस्मै देयं पवित्रकं ।
 सर्वकारणपालेषु शिवमुच्चार्य सुव्रत^(३) ॥ १३ ॥
 मूलं खयान्तमुच्चार्य दद्याद्गङ्गावतारकं^(४) ।
 आत्मविद्याशिवैः प्रोक्तं मुमुक्षुणां पवित्रकं ॥ १४ ॥
 विनिर्दिष्टं बुभुक्षुणां शिवतत्त्वात्मभिः क्रमात् ।
 स्वाहान्तं वा नमोऽन्तं वा मन्त्रमेवामुदीरयेत् ॥ १५ ॥
 ओं ह्यं आत्मतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।

१ प्रमुक्तं मामकेविधौ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कृतं यच्च वषट्कृतमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सर्वतत्त्वेषु सुव्रत इति ख, ग, क, चिह्नितपुस्तकवचनपाठः ।

४ दद्याद्गङ्गावतारकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं ह्रीं विद्यातत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 ओं ह्रीं शिवतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 ओं ह्रीं सर्वतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 नत्वा गङ्गावतारन्तु प्रार्थयेत्तं कृताञ्जलिः ।
 त्वङ्गतिः सर्वभूतानां संस्थितस्त्वच्चराचरे ॥ १६ ॥
 अन्तश्चारेण भूतानां^(१) द्रष्टा त्वं परमेश्वर ।
 कर्मणा मनसा वाचा त्वत्तो नान्या गतिर्म्मम ॥ १७ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं द्रव्यहीनञ्च यत् कृतं ।
 जपहोमार्चनैर्हीनं कृतं नित्यं मया तव ॥ १८ ॥
 अकृतं वाक्यहीनं च तत् पूरय महेश्वर^(२) ।
 सुपूतस्त्वं परेशान^(३) पवित्रं पापनाशनं ॥ १९ ॥
 त्वया पवित्रितं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमं ।
 खण्डितं यन्मया देव व्रतं वैकल्पयोगतः ॥ २० ॥
 एकीभवतु तत् सर्वं तवाज्ञासूत्रगुम्फितं ।
 जपं निवेद्य देवस्य भक्त्या स्तोत्रं विधाय च ॥ २१ ॥
 नत्वा तु गुरुणादिद्यं गृह्णीयाद्वियमन्नरः ।
 चतुर्मासं त्रिमासं वा त्र्यहमेकाहमेव च ॥ २२ ॥
 प्रणम्य क्षमयित्वेषां गत्वा कुण्डान्तिकं व्रती ।
 पावकस्थे शिवेऽप्येवं पवित्राणां चतुष्टयं ॥ २३ ॥
 समारोप्य समभ्यर्च्य पुष्पधपाक्षतादिभिः ॥
 अन्तर्बलिं पवित्रञ्च रुद्रादिभ्यो निवेदयेत् ॥ २४ ॥
 प्रविश्यान्तः शिवं स्तुत्वा सप्रणामं क्षमापयेत् ।

१ अन्तश्चर त्वं भूतानामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पवित्रपूर्णं करो तु मे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अमृतस्त्वं परेशान इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रायश्चित्तकृतं होमं कृत्वा ऊत्वा च पायसं ॥ २५ ॥

शनैः पूर्णाहुतिं दत्त्वा वस्त्रिभ्यं विस्त्रजेच्छिवं ।

होमं व्याहृतिभिः कृत्वा बन्ध्याग्निष्टुर्याऽनघं ॥ २६ ॥

अमरादिभ्यस्ततो दद्यादाहुतीनां षतुष्टयं ।

दिक्पतिभ्यस्ततो दद्यात्^(१) सपक्विं वह्निर्बलिं ॥ २७ ॥

सिद्धान्तपुस्तके दद्यात् सप्रमाणं पवित्रकं ।

ओं ह्रां भूः स्वाहा । ओं ह्रां भुवः स्वाहा । ओं ह्रां स्वः
स्वाहा । ओं ह्रां भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।

होमं व्याहृतिभिः कृत्वा दत्त्वाऽऽहुतिषतुष्टयं ॥ २८ ॥

ओं ह्रां अमये स्वाहा । ओं ह्रां सोमाय स्वाहा । ओं ह्रां यधी-
घोमाभ्यां स्वाहा । ओं ह्रां अमये क्षिष्टकृते स्वाहा ।

गुरुं शिवमिवाभ्यर्च्य वस्त्रभूषादिवस्त्रैः ।

समग्रं सफलं तस्य क्रियाकाण्डादि वार्षिकं ॥ २९ ॥

यस्य तुष्टो गुरुः सम्यगित्याह परमेश्वरः ।

इत्थं गुरोः समारोघ्य हृदास्तम्बिपवित्रकं ॥ ३० ॥

द्विजादीन् भोजयित्वा तु भक्त्या वस्त्रादिकं ददेत् ।

दानेनानेन देवेश प्रीयतां मे सदा शिवः ॥ ३१ ॥

भक्त्या स्नानादिकं प्रातः कृत्वा शम्भोः समाहरेत् ।

पवित्राण्यष्टपुष्पैस्तं पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ ३२ ॥

नित्यं नैमित्तिकं कृत्वा विस्त्रयेण यथा पुग ।

पवित्राणि समारोघ्य प्रणम्याम्यौ शिवं यजेत् ॥ ३३ ॥

प्रायश्चित्तं ततोऽप्येव ऊत्वा^(२) पूर्णाहुतिं यजेत् ।

१ दिक्पालेभ्यस्ततो दलेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ततोऽप्येव कृत्वाति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भुक्तिकामः शिवायाय कुर्यात् कर्मसमर्पणं ॥ ३४ ॥
 त्वत्प्रसादेन कर्मदं ममास्तु फलसाधकं ।
 मुक्तिकामस्तु कर्मदं मास्तु मे नाथ बन्धकं ॥ ३५ ॥
 वज्रस्थं नाडीयोगेन शिवं संयोजयेच्छिवे ।
 हृदि न्यस्याग्निसङ्घातं पावकं च विसर्जयेत् ॥ ३६ ॥
 समाचम्य प्रविशान्तः कुम्भानुगतसंवरान् ।
 शिवे संयोज्य साक्षेपं क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 विसृज्य शोकपालादीनाशयेष्वात् पवित्रकं ।
 सति चण्डेश्वरे पूजां कृत्वा दत्त्वा पवित्रकं ॥ ३८ ॥
 तन्निर्मात्यादिकं तस्मै सपवित्रं समर्पयेत् ।
 अथवा स्थण्डिले चण्डं विधिना पूर्ववदजेत् ॥ ३९ ॥
 यत् किञ्चिदाधिकं कर्म कृतं न्यूनाधिकं मया ।
 तदस्तु परिपूर्णं मे चण्ड नाथ तवाक्षया ॥ ४० ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं नत्वा स्तुत्वा विसर्जयेत् ।
 व्यक्तनिर्मात्यकः शुद्धः स्यापयित्वा शिवं यजेत् ॥
 पञ्चयौजनसंस्थोऽपि पवित्रं गुरुसन्निधौ ॥ ४१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्रारोहणं नाम
 एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अशीतितमोऽध्यायः ।

दमनकारो ह्यविधिः ।

इंश्वर उवाच । वक्ष्ये दमनकारो ह्यविधिं पूर्ववदाचरेत् ।

हरकीपात् पुरा जातो भैरवो दमिताः सुराः ॥ १ ॥

तेनाथ शशी विटपो भवेति चिपुदारिद्र्या ।
 प्रसन्नेनेदितं चेदं पूजयिष्यन्ति ये नराः ॥ २ ॥
 परिपूर्वफलं तेषां नान्यथा ते भविष्यति ।
 सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां दमनं संहितात्मभिः ॥ ३ ॥
 समूह्य बोधयेद्दुष्टं भववाक्येन मन्त्रवित् ।
 हरप्रसादसम्भूत तुमन्त्र सन्नधिभव ॥ ४ ॥
 शिवकार्यं समुद्दिश्य नेतव्योऽसि शिवाज्ञया ।
 गृहेऽप्यामन्त्रयं कुर्यात् सायाह्ने चार्धवासनं ॥ ५ ॥
 यथाविधि समभ्यर्च्य सूर्यशङ्करपावकान् ।
 देवस्य पश्चिमे मूर्धं दद्यात्तस्य मृदा युतं ॥ ६ ॥
 वामेन शिरसा वाऽथ नासं धार्मीं तथोत्तरे ।
 दक्षिणे भ्रमपत्रस्य प्राच्यां पुत्रस्य धारणं ॥ ७ ॥
 पुटिकास्थं फलं मूलमथैशान्यां यजेष्विवं ।
 पञ्चाङ्गमङ्गलौ कृत्वा आमन्त्र्य शिरसि न्यसेत् ॥ ८ ॥
 आामन्त्रितोऽसि देवेश प्रातःकाले^(१) मया प्रभो ।
 कर्त्तव्यस्तपसो लाभः पूर्णं सर्वं तवाज्ञया ॥ ९ ॥
 मूलेन शेषं पात्रस्थं पिधायाय पवित्रकं ।
 प्रातः स्नात्वा जगन्नाथं गन्धपुष्पादिभिर्यजेत्^(२) ॥ १० ॥
 नित्यं नैमित्तिकं कृत्वा दमनैः पूजयेत्ततः ।
 शेषमङ्गलिमादाय आत्मविद्याश्रिवात्मभिः ॥ ११ ॥
 मूलाक्षैरीश्वरान्मैत्र चतुर्थाङ्गलिना ततः ।
 ओं ह्रीं मलेश्वराय मखं पूरय पूरय श्रूलपात्रये नमः ।

१ देवेश पूजाकाले इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गन्धपुष्पादिनाश्चेदिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवं वङ्गिं च सम्पूज्य गुरुं प्रार्थाय बोधयेत् ॥ १२ ॥
 भगवन्नतिरिक्तं वा हीनं वा यन्मया कृतं ।
 सर्वं तदस्तु सम्पूर्णं यच्च दामनकं मम ।
 सकलं चैत्रमासीत्यं फलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥ १३ ॥

इत्यादिमहापूराणे आग्नेये दमनकारो ह्यणविधिर्नाम
 अशीतितमोऽध्यायः ॥

अथैकाशीतितमोऽध्यायः ।

सम्यदीक्षाविधानं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्यामि भोगमोक्षार्थं दीक्षां पापक्षयङ्करिं ।

मलमायादिपाशानां विश्लेषः क्रियते यथा ॥ १ ॥

ज्ञानञ्च अन्यते शिष्ये सा दीक्षा भुक्तिमुक्तिदा ।

विज्ञातकलनामैको द्वितीयः प्रलयाकलः^(१) ॥ २ ॥

तृतीयः सकलः शास्त्रेऽनुयाच्छस्त्रविधो मतः ।

तत्राद्यो मलमात्रेण मुक्तोऽनयो मलकर्मभिः ॥ ३ ॥

कलादिभूमिपर्यन्तं हवैस्तु सकलो युतः ।

निराधाराऽथ साधारा दीक्षाऽपि द्विविधा मता ॥ ४ ॥

निराधारा द्वयोस्तेषां साधारा सकलस्य तु ।

आधारनिरपेक्षेण क्रियते शम्भुचर्यया ॥ ५ ॥

तीव्रशक्तिनिपातेन निराधारेति सा स्मृता ।

आचार्य्यमूर्च्छिमास्थाय मायातीव्रादिभेदया ॥ ६ ॥

शक्त्या यां कुर्वते शम्भुः सा साधिकरयो वृते ।

१ प्रलयामल इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । प्रलयात्मक इति ड, चिह्नितपुस्तक-

इयं चतुर्विधा प्रोक्ता सवीजा वीजवर्जिता ॥ ७ ॥
 साधिवारानधिकारा यथा तदभिधीयते ।
 समयाचारसंयुक्ता सवीजा जायते षष्ठां ॥ ८ ॥
 निर्वीजा तुसमर्थानां समयाचारवर्जिता ।
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये यतः स्यादधिकारिता ॥ ९ ॥
 साधिकारा भवेद्दीक्षा साधकाचार्य्यपोरतः ।
 निर्वीजा दीक्षितानान्तु यदास मम पुत्रयोः ॥ १० ॥
 नित्यमात्राधिकारस्ताद्दीक्षा निरधिकारिका ।
 द्विविधेयं द्विरूपा हि प्रत्येकमुपजायते ॥ ११ ॥
 यका क्रियावती तत्र कुण्डमण्डलपूर्विका ।
 मनोव्यापारमाण्य या सा ज्ञानवती मता ॥ १२ ॥
 इत्थं लब्धाधिकारेण दीक्षाऽऽचार्य्येण साध्यते ।
 स्वन्ददीक्षां गुरुः कुर्यात् कृत्वा नित्यक्रियां ततः^(१) ॥ १३ ॥
 प्रणवार्घ्यकराभोजकतद्वाराधिपार्चगः ।
 विघ्नानुत्सार्य्य देहल्यां न्यस्यास्त्रं स्वासने स्थितः ॥ १४ ॥
 कुर्वीत भूतस्युद्धिं मन्त्रयोगं यथोदितं ।
 तिलतण्डुलसिद्धार्थकुण्डपूर्वाक्षतौदकं ॥ १५ ॥
 सयवक्षीरनीरञ्च विशेषार्घ्यमिदन्ततः ।
 तदम्बुना द्रव्यसुद्धिं तिलकं स्वासनात्मनोः ॥ १६ ॥
 पूजनं मन्त्रसुद्धिञ्च पञ्चगव्यञ्च पूर्ववत् ।
 लाजचन्दनसिद्धार्थभस्मपूर्वाक्षतं^(२) कुशान् ॥ १७ ॥
 विकिरान् शुद्धलाजांस्तान् सधूपानस्त्रमन्त्रितान् ।

१ क्तनित्यक्रियाद्वय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भस्मद्रुगेक्षनानिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शस्त्राभ्यु^(१) प्रोक्षितानेतान् कवचेनावगुच्छितान् ॥ १८ ॥
 नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघविनिवारकान् ।
 दर्भाद्यान्ताक्षमानेन हतुा षट्त्रिंशता दक्षैः ॥ १९ ॥
 सप्तजतं शिवास्त्रेण वेणीं बोधासिमुत्तमं ।
 शिवमात्मनि विन्यस्य सृष्ट्याधारमभौप्सितं ॥ २० ॥
 निष्कलं च शिवं न्यस्य शिवोऽहमिति भावयेत् ।
 उष्णीषं शिरसि न्यस्य खलं कुर्व्यात्सदेष्टकं ॥ २१ ॥
 गन्धमण्डनकं स्त्रीये विदध्याद्दक्षिणे करे ।
 विधिनाऽन्नार्चयेदीशमित्यं स्याच्छिवमस्तकं ॥ २२ ॥
 विन्यस्य शिवमन्त्रेण भास्वरं निजमस्तके ।
 शिवाद्भिन्नमात्मानं कर्त्तारं भावयेद्यथा ॥ २३ ॥
 मण्डले कर्मणां साक्षी कलशे यञ्जरक्षकः ।
 ह्योमाधिकरणं वक्रौ शिष्ये पाशविमोचकः^(२) ॥ २४ ॥
 स्वात्मन्यनुगृहीतेति घडाधारो य ईश्वरः ।
 सोऽहमेवेति कुर्वीत भावं स्थिरतरं पुनः ॥ २५ ॥
 ज्ञानखड्गकरः स्थित्वा नैर्ऋत्याभिमुखो नरः ।
 सार्चाभ्युपसृग्याभ्यां प्रोक्षयेद्यागमण्डपं ॥ २६ ॥
 सतुष्ययान्तसंस्कारैः संस्कार्यादीक्षणादिभिः ।
 विक्षिप्य विकिरांस्तत्र कुशकूर्वापसंहरेत् ॥ २७ ॥
 तानीशदिशि वर्द्धनग्रामासनायोपकल्पयेत् ।
 नैर्ऋते वास्तुगीर्वाणान् दारे सखीं प्रपूजयेत् ॥ २८ ॥
 चाप्ये रक्षैः पूरयन्तीं हृदा मण्डपहृदिषीं ।

१ शस्त्राभ्यु इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिष्ये पाशविमोचक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

साम्बुवस्त्रे सरले च धानग्रस्त्रे पश्चिमानने ॥ २८ ॥
 येषु कुम्भे यजेत्कुम्भं शक्तिं कुम्भस्य दक्षिणे ।
 पश्चिमस्यान्तु सिंहस्थां वर्द्धनीं खड्गरूपिणीं ॥ ३० ॥
 दिक्षु भद्रादिदिक्षास्तान्निव्यन्तान् प्रणवासानान् ।
 वाहनायुधसंयुक्तान् हृदाऽभ्यर्च्य स्वनामभिः ॥ ३१ ॥
 प्रथमन्तां समादाय कुम्भस्याग्राभिगामिनीं ।
 अविच्छिन्नपयोधारां भ्रामयित्वा प्रदक्षिणं ॥ ३२ ॥
 शिवाक्षां लोकपालानां त्रावयेन्मूलमुच्चरन् ।
 संरक्षत यथायोगं कुम्भं धृत्वाऽथ तां धरेत् ॥ ३३ ॥
 ततः स्थिरासने कुम्भे साङ्गं सम्पूज्य शङ्करं ।
 विनग्रस्य शोध्यमध्वानं वर्द्धनग्रामस्त्रमर्चयेत् ॥ ३४ ॥

ओं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं
 ह्रं फट् पाशुपतास्त्राय नमः । ओं ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः ।
 ओं श्रीं शिरसे ह्रं फट् नमः । ओं यं शिखायै ह्रं फट् नमः । ओं
 गूं कवचाय ह्रं फट् नमः । ओं फट् अस्त्राय ह्रं फट् नमः^(१) ।

चतुर्वक्त्रं सदैद्युच्च स्मरेदस्त्रं सशक्तिकं ।

समुद्ररत्नगूलासिं सूर्य्यकोटिसमप्रभं ॥ ३५ ॥

भगलिङ्गसमायोगं विदधास्त्रिङ्गमुद्रया ।

१ ओं हं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं पशुं हं फट्
 पाशुपतास्त्राय नमः । ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः । ओं श्रीं शिरसे ह्रं फट् नमः । ओं
 यं शिखायै ह्रं फट् नमः । ओं कवचाय ह्रं फट् नमः । इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ओं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं सां स्रं फट् पाशु-
 पतास्त्राय स्वाहा । ओं ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः । ओं यं शिखायै ह्रं फट् नमः ।
 ओं स्रं कवचाय ह्रं फट् नमः । ओं हं फट् अस्त्राय ह्रं फट् नमः । इति ड, चिह्नित-
 पुस्तकपाठः ।

अङ्गुष्ठेन स्पृशेत् कुम्भं हृदा मुष्टग्रास्त्रवर्द्धनीं ॥ ३६ ॥
 भुक्तये मुक्तये त्वादौ मुष्टिना वर्द्धनीं स्पृशेत् ।
 कुम्भस्य मुखरक्षार्थं चानखड्गं समर्पयेत् ॥ ३७ ॥
 ग्रस्त्रञ्च मूलमन्त्रस्य शतं कुम्भे निवेशयेत् ।
 तद्दर्शनेन वर्द्धनग्रां रक्षां विज्ञापयेत्ततः ॥ ३८ ॥
 यथेदं कृतयत्नेन भगवन्मखमन्दिरं ।
 रक्षणीयं जगन्नाथ सर्वाध्वरधर त्वया ॥ ३९ ॥
 प्रणवस्यं चतुर्बाहुं वायव्ये गणामर्चयेत् (१) ।
 स्थण्डिले शिवमन्त्रार्थं सार्धं कुण्डं प्रजम्नरः ॥ ४० ॥
 निविष्टो मन्त्रद्वयार्थमर्घ्यगन्धघृतादिकं ।
 वामेऽस्ये तु विनयस्य सनिर्द्भर्मतिलादिकं ॥ ४१ ॥
 कुण्डवङ्गिन्मुगाज्यादि प्राग्वत् संस्कृत्य भावयेत् ।
 मुख्यतामद्भ्यः क्लृप्त्य हृदि वङ्गौ शिवं यजेत् ॥ ४२ ॥
 खमूक्तौ शिवकुम्भे च स्थण्डिले त्वग्निशिष्ययोः ।
 स्थण्डिलेन विनयस्य प्रोक्षाध्यानं यथाविधि ॥ ४३ ॥
 कुण्डमानं मुखं ध्यात्वा हृदाऽङ्गतिभिरीप्सितं ।
 वोजानि सप्तजिह्वा नामभेर्हेमाय भण्यते ॥ ४४ ॥
 विरेकावन्तिमौवर्गी रेफषष्ठस्वरान्वितौ ।
 इन्दुदिन्दुश्लायुक्तौ जिह्वावीजानुप्रक्रमात् ॥ ४५ ॥
 हिरण्या वनका रक्ता कृष्णा तदनु सुप्रभा ।
 अतिरिक्ता बज्ररूपा रज्ज्रेन्द्रामराप्यदिङ्मुखा ॥ ४६ ॥
 क्षीरादिमधुरैर्हेमं कुर्यात्क्षान्तिकर्पौष्टिके ।
 अभिचारे तु पिण्याकसक्तुक्सुककाङ्गिभैः ॥ ४७ ॥
 लवणै राजिकातक्रकटुतैश्च कण्टकैः ।

१ वायव्ये कालमर्चयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

समिम्भिरपि वक्राभिः क्रुद्धो भाव्याशुना यजेत् ॥ ४८ ॥
 कदम्बकलिकाहोमाद्यस्त्रिबी सिद्ध्यति भ्रुवं ।
 बन्धुकार्किंशुकादीनि वध्नाकर्वाय ह्योमयेत् ॥ ४९ ॥
 विल्वं राज्याय लक्ष्म्यर्थं पाटलांश्चम्यकानपि ।
 पद्मानि चक्रवर्त्तिले भव्यभोज्यानि सम्यदे ॥ ५० ॥
 दूर्वा व्याधिविनाशाय सर्वसत्त्ववशीकृते ।
 प्रियङ्गुपाटलीपुष्पं चूतपत्रं ज्वरान्तकं ॥ ५१ ॥
 मृत्युञ्जयो मृत्युञ्जित् स्याद् वृद्धिः स्यात्तिलह्योमतः ।
 वद्वशांतिः सर्वशान्त्यै अथ प्रस्तुतमुच्यते ॥ ५२ ॥
 आञ्जल्यष्टभ्रतैर्मूलमङ्गानि तु दशांशतः ।
 सन्तपयेत् मूषेन दद्यात् पूर्वां यथा पुरा ॥ ५३ ॥
 तथा शिष्यप्रवेशाय प्रतिशिष्यं श्रतं जपेत् ।
 दुर्गिन्मिन्नापसाराय सुनिर्मितकृते तथा ॥ ५४ ॥
 श्रतदयश्च होतव्यं मूलमन्त्रेण पूर्ववत् ।
 मूलाद्यष्टास्त्रमन्त्राणां स्वाहात्तैस्तर्पणं सज्जत् ॥ ५५ ॥
 शिखासम्युटितैर्वीजैर्ब्रूँ षडनैश्च^(१) दीपनं ।
 ओं ह्रीं शिवाय स्वाहेत्यादिमन्त्रैश्च तर्पणं ॥ ५६ ॥
 ओं ब्रूँ ब्रूँ श्रीं शिवाय ब्रूँ^(२) षडित्यादिदीपनं ।
 ततः शिवात्मसा स्वाकीं क्षालितां वर्त्मगुण्डितां^(३) ॥ ५७ ॥
 चन्दनादिसमाजन्धां बध्नीयात् कटकं गले ।
 वर्मास्त्रजप्तसद्भर्षपाभ्यां चरसिद्धये ॥ ५८ ॥

१ ऊं षडनैश्चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ब्रूँ ब्रूँ श्रीं शिवाय ब्रूमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ब्रूँ श्रीं ब्रूँ
 शिवाय ब्रूँ इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ धर्मगुण्डितामिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वर्णाद्यैरासने^(१) दत्ते सार्द्धेन्दुहृतमखण्डे^(२) ।
 न्यस्तायां मूर्त्तिभूतायां भावपुष्पैः शिवं यजेत् ॥ ५८ ॥
 वस्त्रबद्धमखायां वा स्थाल्यां पुष्पैर्विह्वलैः ।
 चुम्बरां पश्चिमवक्त्रायां शुद्धायां वीक्ष्यादादिभिः ॥ ६० ॥
 न्यस्ताह्वारवीजायां न्यस्तायां कुण्डदक्षिणे ।
 धर्माधर्माशरीरायां जप्तायां मानुषात्मना ॥ ६१ ॥
 स्थासीमारौपयेदस्त्रजप्तं गव्याम्बुमार्जितं ।
 गव्यं पयोऽस्त्रसंशुद्धं प्रासादशतमन्वितं ॥ ६२ ॥
 तण्डुलान् श्यामकादीनां निक्षिपेत्तत्र तद्यथा ।
 एकशिष्यविधानाय तेषां प्रसूतिपञ्चकं ॥ ६३ ॥
 प्रसूतिं प्रसूतिं पश्चाद्द्वयेद् द्यादिषु क्रमात् ।
 कुर्व्याश्चानक्षमन्त्रेण पिधानं कवचाणुना ॥ ६४ ॥
 शिवाग्रौ मूषमन्त्रेण पूर्वास्त्यश्चरकं पचेत् ।
 सुखिन्ने तत्र तश्चुम्बरां श्रुवमापूर्य्यं सर्षपा ॥ ६५ ॥
 खाद्यान्तैः संहितामन्त्रैर्दत्त्वा तप्ताभिघारणं ।
 संस्थाप्य मण्डले स्थासीं सद्भैऽस्त्राणुना हते ॥ ६६ ॥
 प्रखवेन पिधायास्यां तद्देहलेपनं हृदा ।
 सुशीतलो भवत्येवं प्राप्य शीताभिघारणं ॥ ६७ ॥
 विदध्यात्संहितामन्त्रैः शिष्यं प्रति सकृत् सकृत् ।
 धर्माद्यासनके ऊत्वा^(३) कुण्डमखण्डपश्चिमे ॥ ६८ ॥
 सम्यातश्च खुषा ऊत्वा शुद्धिं संहितया घरेत् ।
 चरकं सकृदाशुभ्य तथैव वषडन्तया ॥ ६९ ॥

१ धर्माद्यैरासने इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सार्द्धेन्दुहृतमखण्डे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ धर्माद्यासनके हृतेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

धेनुमुद्रामृतीभूतं स्वयिच्छेषान्मिकं नयेत्^(१) ।
 साज्यभागं स्वयिच्छायां भागो देवाय वज्रये ॥ ७० ॥
 कुर्यात्तु लोकपालादेः समध्याज्यमिदं षयं ।
 नमोऽन्तेन हृदा दद्यात्तेनैवाचमनीयकं^(२) ॥ ७१ ॥
 साज्यं मन्मथतं ऊत्वा दद्यात् पूर्वां यथाविधि ।
 मखलं कुखतः पूर्वं मध्ये वा शम्भुकुम्भयोः ॥ ७२ ॥
 रुद्रमाहगणादीनां निर्वत्यान्तर्बलिं हृदा ।
 शिवमध्मेऽप्यंशश्चाक्षौ विधायैकत्वभावनं ॥ ७३ ॥
 सर्वज्ञतादियुक्तोऽहं समन्ताक्षोपरि स्थितः ।
 ममांशो योजनास्थानमधिष्ठाताऽहमध्वरे ॥ ७४ ॥
 शिवोऽहमित्यहृद्गारी निष्क्रेमेद् यागमखपात् ।
 न्यस्तपूर्वायसन्धेर्भ्रंशस्त्रागुह्यतमखले ॥ ७५ ॥
 प्रणवासनके शिष्यं शुक्लवस्त्रोत्तरीयकं ।
 स्नातक्षोदङ्मुखं मुक्त्यै पूर्ववस्त्रन्तु भुक्तये ॥ ७६ ॥
 उद्ध्वं कायं समारोप्य पूर्वास्थं प्रविक्षोकयेत् ।
 चरणादिशिखां यावन्मुक्तौ भुक्तौ विलोमतः ॥ ७७ ॥
 चक्षुषा सप्रसादेन शैवं धाम विदृग्मता ।
 अस्त्रोदकेन सम्योष्य मन्त्राख्युत्तानसिद्धये ॥ ७८ ॥
 भस्मस्नानाय विघ्नानां शान्तये पापभित्तये^(३) ।
 सृष्टिसंहारयोगेन ताडयेदस्त्रभस्मना ॥ ८९ ॥
 पुनरस्त्राख्युना प्रोष्य सकलीकरणाय तं ।

१ स्वयिच्छोपान्तिकं नयेदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तेनैवाचमनीयमित्यिति क, ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पापभित्तये इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नाभेरुद्धुं कुशायेषु मार्जनीयास्त्रमुच्चरन् ॥ ८० ॥
 त्रिधाऽऽलभेत तन्मूलैरघमर्वाय नाभ्यधः ।
 द्वैविध्याय च पाशानां च्चालभेत शरागुणा ॥ ८१ ॥
 तच्छरीरे शिवं साङ्गं सासनं विनयसेत्ततः ।
 पुष्यादिपूजितस्यास्य नेत्रे नेत्रेषु वा हृदा ॥ ८२ ॥
 बध्नामन्त्रितवस्त्रेण सितेन सदग्नेन च ।
 प्रदक्षिणक्रमेण प्रवेश्य शिवदक्षिणं ॥ ८३ ॥
 सवस्त्रमासनं दद्यात् यथावर्णं^(१) निवेदयेत् ।
 संहारमुद्रयात्मनं मूर्त्या तस्य हृदम्बुजे ॥ ८४ ॥
 निरुध्य शीघ्रिते काये न्यासं कृत्वा तमर्चयेत् ।
 पूर्वानमस्य शिष्यस्य मूलमन्त्रेण मस्तके ॥ ८५ ॥
 शिवहस्तं प्रदातव्यं यत्रेशपददायकं ।
 शिवसेवायज्ञोपायं दत्तहस्तं शिवागुणा^(२) ॥ ८६ ॥
 शिवे प्रक्षेपयेत् पुष्पमपनीयार्धकान्तरं^(३) ।
 तत्पात्रस्थानमन्नाढ्यं शिवदेवगणानुगं ॥ ८७ ॥
 विप्रादीनां क्रमान्नाम कुर्याद्वा स्त्रेच्छया गुरुः ।
 प्रणतिं कुम्भवर्द्धन्योः कारयित्वाऽनखान्तिकं ॥ ८८ ॥
 सदक्षिणासने तद्वत्^(४) सौम्यास्यमुपवेशयेत् ।
 शिष्यदेहविनिष्क्रान्तां सुषुम्णामिव चिन्तयेत् ॥ ८९ ॥
 निजविग्रहस्त्रीनाञ्च दर्भमूलेन मन्त्रितं ।

१ सुवर्णं चेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ ऋषनीयाधिक्वात्वरं इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सदक्षिणासनं तत्रेति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दर्भायं दक्षिणे तस्य विधाय कारपल्लवे ॥ ८० ॥
 तन्मूत्रमात्मजङ्घायामग्रश्चेति शिशिध्वजे ।
 शिथ्यस्य हृदयं गत्वा रेपकेन शिवागुना^(१) ॥ ८१ ॥
 पूरकेण समागत्य स्वकीयं हृदयान्तरं ।
 शिवाग्निना पुनः कृत्वा नाडीसन्धानमीदृशं ॥ ८२ ॥
 हृदा तत्सन्निधानार्थं कृत्वादाहृतिप्रथं ।
 शिवहृत्स्थिरत्वार्थं^(२) शतं मूषेन होमयेत् ।
 इत्थं समयदीक्षायां भवेद्योग्यो भवार्चने ॥ ८३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समयदीक्षाकथनं नाम
 एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाशीतितमोऽध्यायः ।

संस्कारदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये संस्कारदीक्षाया विधानं षट्शु षण्णमुख ।
 आवाहयेन्महेशस्य वज्रस्थस्य शिरो हृदि ॥ १ ॥
 संश्लिष्टौ तौ समभ्यर्च्य सन्नर्प्य हृदयात्मना ।
 तयोः सन्निधये दद्यात्सैनैवाहृतिपञ्चकं ॥ २ ॥
 कुसुमेनास्त्रभिन्नेन^(३) ताडयेत्तं हृदा शिशुं ।
 प्रस्फुरत्तारकाकारं चैतन्यं तत्र भावयेत् ॥ ३ ॥

१ शिवात्मनेति अ, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ शिवहृत्ते च स्थित्यर्थमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ कुसुमेनास्त्रभिन्नेनेति अ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रविश्य तत्र ऊङ्गारमुक्तां रेचकयोगतः ।
 संहारिण्या तदाह्वय्य पूरकेण हृदि न्यसेत् ॥ ४ ॥
 ततो वागीश्वरीयौनौ मुद्रयोद्भवसञ्ज्ञया ।
 हृत्सम्पुटितमन्त्रेण^(१) रेचकेन विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
 ओं हां हां हां आत्मने नमः^(२) ।
 जाञ्चल्यमाने निर्दूमे जुञ्ज्यादियसिद्धये ।
 अप्रच्छे सधूमे तु ह्योमो वज्रौ न सिध्यति ॥ ६ ॥
 सिग्धः प्रदक्षिणावर्त्तः सुगन्धिः शस्यतेऽनलः ।
 विपरीतस्फुलिङ्गी च भूमिस्यर्षः प्रशस्यते ॥ ७ ॥
 इत्येवमादिभिश्चिह्नैर्ज्वा शिष्यस्य कल्पघं ।
 पापभक्ष्यह्योमेन^(३) दहेद्वा तं भवात्मना ॥ ८ ॥
 द्विजत्वापादनाथ्य तद्यो रद्रांशभावेन ।
 आहारबीजसंयुद्धौ^(४) गर्भाधानाय संस्थितौ ॥ ९ ॥
 सीमन्ते जन्मतो नामकरणाय च ह्योमयेत् ।
 शतानि पञ्च मूलेन वीषडादिदशांशतः ॥ १० ॥
 शिथिलीभूतबन्धस्य शक्तावृत्कर्षणं च यत् ।
 आत्मनो रद्रपुत्रत्वे गर्भाधानं तदुच्यते ॥ ११ ॥
 स्वान्तव्यात्मगुणव्यक्तिरिह पुंसवनं मतं ।
 मायात्मनोर्विवेकेन ज्ञानं सीमन्तवर्द्धनं ॥ १२ ॥
 शिवादितत्त्वशुद्धेस्तु स्त्रीकारो जननं मतं ।

१ हृत्सम्पुटात्ममन्त्रेणेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं हां हां आत्मने नमरिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं हां आत्मने नम
रिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पापभक्ष्येह्योमेनेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ बीजसंसिद्धौ इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बोधनं यच्छिष्यत्वेन शिवतुर्हस्य नो मत्तं^(१) ॥ १३ ॥
 संहारमुद्रयात्मनं स्फुरद्भङ्गिकणोपमं ।
 विदधीत समादाय निजे हृदयपद्भजे ॥ १४ ॥
 ततः कुम्भकयोगेन मूलमन्त्रमुदीरयेत् ।
 कुर्व्यात् समवशीभावं तदा च शिवयोर्हृदि ॥ १५ ॥
 ब्रह्मादिकारणात्यागकमात्रेचकयोगतः ।
 नीत्वा शिवान्तमात्मनमादायोद्भवमुद्रया ॥ १६ ॥
 हृत्सम्पुटितमन्त्रेण रेचकेन विधानवित् ।
 शिष्यस्य हृदयाम्भोजकर्णिकायां विनिक्रिपेत् ॥ १७ ॥
 पूजां शिवस्य वज्रेण गुहः कुर्व्यात्तदीवृतां ।
 प्रणतिश्चान्त्रेण शिष्यं समयान् आवयेत्तथा ॥ १८ ॥
 देवं न निन्देच्छास्त्राद्यिनिर्मात्यादि न लङ्घयेत् ।
 शिवाभिगुरुपूजा च कर्त्तव्या जीवितावधि ॥ १९ ॥
 बालबालिशश्चदस्त्रीभोगभुग्व्याधितात्मनां ।
 यथाशक्ति ददीतार्थं^(२) समर्थस्य समयकान् ॥ २० ॥
 भूताङ्गानि जटाभस्मदण्डकौपीनसंयमान् ।
 ईशानाद्यैर्हृदाद्यैर्वा परिजप्य यथाकमात् ॥ २१ ॥
 खाद्यान्तसंहितामन्त्रैः पात्रेध्वारोप्य पूर्ववत् ।
 सम्पादितद्रुतं ऋतुं स्थण्डिलेभ्याय दर्शयेत् ॥ २२ ॥
 रक्षणाय घटाधस्तादारोप्य क्षणमात्रकं ।
 शिवादाद्यां समादाय ददीत प्रतिने गुरुः ॥ २३ ॥
 एवं समयदीक्षायां विशिष्टायां विशेषतः ।

१ वर्द्धनमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ददीताश्रमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वङ्गिहोमागमज्ञानयोग्यः सङ्गायते शिशुः ॥ २४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समयदीक्षाकथनं नाम
द्वितीयवितमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः ।

निर्वाणादीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । अथ निर्वाणदीक्षायां कुर्यान्मूखादिदीपनं ।

याश्विन्यनग्रन्थर्थं ताडनादिक्रतेन वा ॥ १ ॥

एकैकया तदाङ्गत्या प्रत्येकं तत्रयेण वा ।

वीजगर्भशिखार्द्धन्तु ऋण्डन्तध्रुवादिना^(१) ॥ २ ॥

ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति^(२) मूलमन्त्रस्य दीपनं ।

ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति^(३) हृदय एवं शिरोमुखे ॥ ३ ॥

प्रत्येकं दीपनं कुर्यात् सर्वस्मिन् त्रारकर्मणि ।

शान्तिके पीठिके चास्य वषडन्तादिनाशुना^(४) ॥ ४ ॥

वषड्वीषट्समोपेतैः सर्वकाभ्योपरि स्थितैः ।

हृवनं संवरैः कुर्यात् सर्वत्राप्यायनादिषु ॥ ५ ॥

ततः स्वसथभागस्थं मण्डले शुद्धविग्रहं ।

१ ऋं ऋण्डन्तध्रुवादिना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं
फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं
फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वषडन्तादिनाशुनेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रिष्ट्यं सम्पूज्य तत् सूत्रं सुधुस्मेति विभावितं ॥ ६ ॥

मूलेन तच्छिखाबन्धं पादाङ्कुष्ठान्तमानयेत् ।

संहारेण मुमुक्षोस्तु बध्नीयाच्छिष्यकायके ॥ ७ ॥

पुंसस्तु दक्षिणे भागे वामे नार्यां नियोजयेत् ।

शक्तिं च शक्तिमन्त्रेण पूजितान्तस्य मस्तके ॥ ८ ॥

संहारमुद्रयाऽऽदाय सूत्रं तेनैव योजयेत् ।

नाडीन्वादाय मूलेन सूत्रे न्यस्य हृदार्चयेत् ॥ ९ ॥

अवगुण्ठय तु रुद्रेण हृदयेनाङ्कतित्रयं ।

प्रदद्यात्सन्निधानार्थं शक्तावप्येवमेव हि ॥ १० ॥

ओं ह्रां वर्णाध्वने नमो ह्रां भवनाध्वने नमः ।

ओं ह्रां कलाध्वने नमः^(१) श्रोत्राध्वानं हि सूत्रके ॥ ११ ॥

न्यस्यास्त्रवारिणा श्रिष्ट्यं प्रोक्ष्यास्त्रमन्त्रितेन च ।

पुष्येण हृदि सत्ताडय श्रिष्ट्यदेहे प्रविश्य च ॥ १२ ॥

गुरुश्च तत्र ह्रस्वारयुक्तं रेचकयोगतः ।

चैतन्यं हंसवीजस्यं विस्त्रिष्ट्येदायुधात्मना ॥ १३ ॥

ओं ह्रौं ह्रूं फट्^(२) ।

व्याच्छिद्य शक्तिसूत्रेण ह्रां हं स्वाहेति चागुना ।

संहारमुद्रया सूत्रे नाडीभूते नियोजयेत् ॥ १४ ॥

ओं ह्रां हं ह्रां व्यात्मने नमः ।

व्यापकं भावयेदेनं तनुत्रेणावगुण्ठयेत्^(१) ।

१ ओं ह्रां पदाध्वने नमः । ओं ह्रां वर्णाध्वने नमः । ओं ह्रां भवनाध्वने नमः । ओं ह्रां कलाध्वने नमः । इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रां पदात्मने नमः । ओं ह्रां वर्णात्मने नमः । ओं ह्रां तन्नात्मने नमः । ओं ह्रां कालात्मने नम इति क चिह्नित-पुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रां ह्रौं ह्रूं फट् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तन्नात्रेणावगुण्ठयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आऊतिभितयं दद्यात् हृदा सन्निधिहेतवे ॥ १५ ॥
 विद्यादेहस्य विन्ध्यस्य श्रान्त्यतीतावलीकनं ।
 तस्यामितरतत्त्वाद्यं मन्त्रभूतं विचिन्तयेत् ॥ १६ ॥
 ओं ह्रीं ह्रौं श्रान्त्यतीतकक्षापाश्राय^(१) नम इत्यनेनावलीकयेत् ।
 हे तत्त्वे मन्त्रमण्डकं पदं वर्णाश्च षोडश ।
 तथाऽष्टौ भुवनान्यस्यां बीजनाडीकथदयं ॥ १७ ॥
 विषयश्च गुणश्चैकं कारणं च सदा शिवं ।
 सितार्थां श्रान्त्यतीतायामन्तर्भाष्य प्रपीडयेत् ॥ १८ ॥
 ओं ह्रौं श्रान्त्यतीतकक्षापाश्राय ह्रं फट् ।
 संहारमुद्रयाऽऽदाय विदध्यात् सूत्रमस्तके ।
 पूजयेदाऊतीस्त्रिंशो दद्यात् सन्निधिहेतवे ॥ १९ ॥
 तत्त्वे हे अक्षरे हे च बीजनाडीकथदयं ।
 गुणौ मन्त्रौ तथाऽऽख्यमेकं कारणमीश्वरं ॥ २० ॥
 पदानि भानुसङ्ख्यानि भुवनानि दश सप्त च ।
 एकश्च विषयं श्रान्तौ कृष्यायामच्युतं स्मरेत् ॥ २१ ॥
 ताडयित्वा समादाय मुखसूत्रे नियोजयेत् ।
 जुहुयान्निजबीजेन सामिध्यायाऊतिभयं ॥ २२ ॥
 विद्यायां सप्त तत्त्वानि पादानामेकविंशतिं ।
 षड् वर्णान् सक्षरं चैकं लीकानां पञ्चविंशतिं ॥ २३ ॥
 गुणानान्त्रयमेकश्च विषयं रुद्रकारणं ।
 अन्तर्भाष्यातिरिक्तायां बीजनाडीकथदयं ॥ २४ ॥
 अस्त्रमादाय दध्याच्च पदं द्रघिकविंशतिं ।
 लीकानाश्च कक्षानाश्च षष्टिं गुणचतुष्टयं ॥ २५ ॥

१ ओं ह्रौं ह्रौं श्रान्त्यतीतकक्षापाश्रायेति ग, चिह्नितमुखकपाठः ।

मन्त्राणां त्रयमेकस्य विषयं कारणं हृदि ।
 अन्तर्भाव्य प्रतिष्ठायां सुक्तायान्ताडनादिकं ॥ २६ ॥
 विधाय बाभिसूत्राणां सन्निधायाऽऽतीर्यजेत् ।
 श्रीं भुवनानां^(१) श्रुतं सायं पदानामष्टविंशतिं^(२) ॥ २७ ॥
 वीजनाडीसमीराणां द्वयोरिन्द्रिययोरपि ।
 वर्णान्तत्त्वस्य विषयमेकैकं गुणपञ्चकं ॥ २८ ॥
 हेतुं ब्रह्माख्यमन्त्रस्यं शम्बराणां चतुष्टयं ।
 निष्टत्तौ पीतवर्णायामन्तर्भाव्यं प्रताडयेत् ॥ २९ ॥
 आदौ यत्तत्त्वभागान्ते^(३) सूत्रे विन्यस्य पूजयेत् ।
 जुहुयादाऽऽतीस्त्रिंशः सन्निधानाय पावके ॥ ३० ॥
 इत्यादाय कक्षासूत्रे योजयेच्छिष्यवियुक्तात् ।
 सवीजाशान्तु दीक्षायां समयोपाचारयागतः ॥ ३१ ॥
 देह्वारम्भकरक्षार्थं मन्त्रसिद्धिफलदादपि ।
 इष्टापूर्वादिधर्माद्यं व्यतिरिक्तं प्रवन्धकं ॥ ३२ ॥
 चैतन्यबोधकं सूत्र्यं कक्षानामन्तरे स्मरेत् ।
 अमुनैव क्रमेणाथ जुर्व्याप्तपञ्चदीपने ॥ ३३ ॥
 आऽऽतिभिः समन्वेष्ट तिस्रभित्सुभित्तथा ।
 ओं ह्रीं शान्त्यतीतकक्षाप्राशाय स्वाहेत्यादितपण्यं ।
 ओं हां हूं ह्रां^(४) शान्त्यतीतकक्षाप्राशाय ह्रस्वफटित्यादिदीपनं ।
 तत् सूत्रं व्याप्तिबोधाय कक्षास्थानेषु पञ्चसु ॥ ३४ ॥

१ श्रीं विभुवनाधिपानामिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पदानामूर्ध्वंश्रुतिमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ आदौ सतत्त्वभावेनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं हां ह्रीं ह्रीं इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सङ्कृष्टं कुम्भमाच्येन^(१) तत्र साङ्गं शिवं यजेत् ।
 ह्रमपाडनैः कलामन्त्रैर्भित्त्वा पाशाननक्रमात् ॥ ३५ ॥
 नमोऽन्तैश्च प्रविश्यान्तः कुर्याद् ग्रहणबन्धने ।
 अं ह्रं ह्रां ह्रीं ह्रां हूं फट् शान्त्यतीतकलां गृह्णामि
 बध्नामि चेत्यादिमन्त्रैः कलानां ग्रहणबन्धनादिप्रयोगः ।
 पाशादीनाञ्च स्त्रीकारो ग्रहणं बन्धनं पुनः ॥ ३६ ॥
 पुरुषं प्रति निःशेषव्यापारप्रतिपत्तये ।
 उपवेश्याथ तत् सूत्रं शिष्यस्त्रये निवेशयेत् ॥ ३७ ॥
 विसृताघप्रमोषाय शतं मूलेन ह्योमयेत् ।
 शरावसम्पुटे पुंसः स्त्रियाश्च प्रणितोदरे ॥ ३८ ॥
 हृदस्त्रसम्पुटं सूत्रं विधायाभ्यर्चयेद्भृदा^(२) ।
 सूत्रं शिवेन साङ्गेन कृत्वा सम्यातशोधितं ॥ ३९ ॥
 निदध्यात् कलशस्याधो रक्षां विज्ञापयेदिति ।
 शिष्यं पुत्रं करे दत्वा सम्पूज्य कलशशादिकं ॥ ४० ॥
 प्रणमय्य वह्निर्याथाद् यागमन्दिरमध्यतः ।
 मण्डलञ्जितयं कृत्वा मुमुक्षूनुत्तराननान् ॥ ४१ ॥
 भुक्तये पूर्ववक्त्रांश्च शिष्यांस्तत्र निवेशयेत् ।
 प्रथमे पञ्चगव्यस्य प्राशयेत्सुहृत्कनयं ॥ ४२ ॥
 पाणिना कुशयुक्तेन अर्चितानन्तरान्तरं ।
 चरन्तस्तस्मृतीथे तु यासञ्जितयसन्मितं ॥ ४३ ॥
 अष्टग्रासप्रमाणं वा दशनस्यर्शवर्जितं ।
 पांशाशपुटके मुक्तौ भुक्तौ पिप्पलपत्रके ॥ ४४ ॥

१ कुम्भमाच्येनेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निदध्यान् पूर्ववद्भृदा इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हृदा सम्भोजनं दत्त्वा पृतैराचामयेज्जलैः ।
 दन्तकाष्ठं हृदा कृत्वा प्रक्षिपेच्छोभने शुभं ॥ ४५ ॥
 न्यूनादिदोषमोषाय मूषेनाष्टोत्तरं शतं ।
 विधाय स्थण्डिलेशाय सर्व्वकर्मसमर्पणं ॥ ४६ ॥
 पूजाविसर्जनश्चास्य षष्ठेशस्य च पूजनं ।
 निर्माल्यमपनीयाथ शेषमग्नौ यजेच्चरोः ॥ ४७ ॥
 कक्षप्रं लोकपालांश्च पूजयित्वा विसृज्य च ।
 विसृजेद्गणमग्निश्च रक्षितं यदि वाह्यतः ॥ ४८ ॥
 वाह्यतो लोकपालानां दत्त्वा सङ्घोषतो बलिं ।
 भस्मना शुद्धतोयैर्वा स्नात्वा या गालयं विशेत्^(१) ॥ ४९ ॥
 गृहस्थान् दर्भशय्यायां पूर्वशीर्षान् सुरक्षितान् ।
 हृदा सङ्गमशय्यायां यतीन् दक्षिणमस्तकान् ॥ .० ॥
 शिखाबद्धशिखान्स्त्रसप्तमशवकान्धितान् ।
 विज्ञाय स्नापयेच्छिष्ट्यांस्ततो यायात् पुनर्वह्निः ॥ ५१ ॥
 ओं हिलि हिलि त्रिशूलपाणये स्वाहा ।
 पञ्चगव्यञ्चरं प्राश्य गृहीत्वा दन्तधावनं ।
 समाचम्य शिवं ध्यात्वा शय्यामास्थाय पावनीं^(२) ॥ ५२ ॥
 दीक्षागतत्रिधाकाण्डं संस्मरन् संविशेद्गुहः ।
 इति सङ्घोषतः प्रोक्तो विधिर्दीक्षाधिवासने ॥ ५३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे व्याघ्रेये निर्वाणदीक्षायामधिवासनं नाम
 त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥

१ यागालयं त्रजेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विद्यामास्थाय पावनोमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

निर्व्वाणदीक्षाविधानं ।

इत्यत्र उवाच । अथ प्रातः समस्याय कृतस्नानादिको गुरुः ।

दध्याङ्गमांसमद्यादेः प्रशस्ताऽभ्यवहारिता ॥ १ ॥

गजाश्वारोह्यं स्वप्ने शुभं शुक्लांशुकादिकं^(१) ।तैलाभ्यङ्गादिकं ह्रीनं ह्योमो घोरेण शान्तये^(२) ॥ २ ॥

नित्यकर्म्मद्वयं कृत्वा प्रविश्य मखमख्यं ।

स्वाद्यान्तो नित्यवत् कर्म्म कुर्याद्भैमित्तिके विधौ ॥ ३ ॥

ततः संशोध्य चात्मानं शिवदृष्टं तथात्मनि ।

विन्यस्य कुम्भगं प्रार्च्य इन्द्रादीनामनुक्रमात् ॥ ४ ॥

मखडले स्थण्डिले वाऽपि प्रकुर्वीत शिवार्चनं ।

तर्पणं पूजनं वङ्गेः पूर्णान्तं मन्त्रतर्पणं ॥ ५ ॥

दुःखप्रदोषमोषाय शस्त्रेणाद्याधिकं शतं ।

ऊत्वा ह्यसम्युटेनैव विदध्यात् मन्त्रदीपनं ॥ ६ ॥

अन्तर्बलिविधानञ्च मध्ये स्थण्डिलकुम्भयोः ।

कृत्वा शिष्यप्रवेशाय स्वयानुज्ञौ वहिर्भजेत् ॥ ७ ॥

कुर्यात्समयवत्तत्र मखलारोपणादिकं ।

सम्यात् ह्योमं तस्माडीरूपदर्भकरानुगं ॥ ८ ॥

तत्सन्निधानाय तिस्रो ऊत्वा मूलाशुनाऽऽऊतीः ।

कुम्भस्थं शिवमभ्यर्च्य पाशसूत्रमुपाहरेत्^(३) ॥ ९ ॥

१ शक्ताम्वरादिकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अस्त्राभ्यपक्षपुस्तकेषु दध्याङ्गमांसमद्यादेरित्यारभ्य ह्योमो घोरेण शान्तये इत्यन्तः पाठः पूर्वेषामन्वित इव प्रतिभाति ।

३ पाशसूत्रं समाहरेदिति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खदक्षिणोर्द्धुकायस्य शिष्यस्याभ्यर्चितस्य च ।
 तच्छिखायां निबध्नीयात् पादाङ्गुलावलम्बितं ॥ १० ॥
 तं निवेश्य निवृत्तेस्तु व्याप्तिमाचोक्त्य चेतसा ।
 ज्ञेयानि भुवनान्यस्यां शतमष्टाधिकं ततः ॥ ११ ॥
 कपालोऽजस्य बुद्धस्य वज्रदेहः प्रमहानः^(१) ।
 विभूतिरथ्ययः शाल्ता पिनाकी चिदशाधिपः ॥ १२ ॥
 अक्षी रुद्रो ऊताग्री च पिङ्गलः खादको हरः ।
 ज्वलनो दहनो बभ्रुर्भस्मान्तकक्षपान्तकौ ॥ १३ ॥
 याम्यमृत्युहरो धाता विधाता कार्यरत्नकः ।
 कालो अर्म्माऽप्यधर्मश्च संयोक्ता च वियोगकः ॥ १४ ॥
 नैर्ऋतो मारणो^(२) हन्ता क्रूरदृष्टिर्भयानकः ।
 उर्द्ध्वांशको विरूपाक्षो धूम्रलोहितदंष्ट्रवान् ॥ १५ ॥
 बलश्चातिबलश्चैव पाशहस्तो महाबलः ।
 श्वेतश्च जयभद्रश्च दीर्घबाहुर्जलान्तकः^(३) ॥ १६ ॥
 वडवास्यश्च भोमश्च दशैते वासणाः स्मृताः ।
 शीघ्रो लघुर्व्यायुवेगः सूक्ष्मस्तीक्ष्णः क्षपान्तकः ॥ १७ ॥
 यक्षान्तकः पञ्चशिलः क्षपर्दी मेघवाहनः ।
 जटामुकुटधारी च नानारत्नधरस्तथा ॥ १८ ॥
 निधीशो रूपवान् धन्यो सौम्यदेहः प्रसादकः ।
 प्रकाशोऽप्यथ लक्ष्मीवान् कामरूपो दशोत्तरे ॥ १९ ॥
 विद्याधरो ज्ञानधरः सर्वज्ञो वेदपारगः ।
 माण्डवत्तस्य पिङ्गाक्षो भूतपालो बलिप्रियः ॥ २० ॥

१ प्रमहान इति ड, चिह्नितपुस्तकपठः ।

२ बभ्रु इति ख, चिह्नितपुस्तकपठः ।

३ जलान्तक इति ड, चिह्नितपुस्तकपठः ।

सर्वविद्याविधाता च सुखदुःखहरा दश ।
 अनन्तः पालको धीरः^(१) पातालाधिपतिस्तथा ॥ २१ ॥
 वृषो वृषधरो वीर्यो यस्यः^(२) सर्वतोमुखः ।
 लोहितश्चैव विज्ञेया दश रुद्राः फणिलिखिताः ॥ २२ ॥
 शम्भुर्विभुर्गणाध्यक्षस्त्रक्षस्त्रिदशवन्दितः ।
 संहारश्च विहारश्च लाभो लिप्सुर्विचक्षणः ॥ २३ ॥
 अन्ता कुहककालाभिरुद्रो^(३) ह्यटक एव च ।
 कुष्माण्डश्चैव सत्यश्च ब्रह्मा विश्वस्य सप्तमः ॥ २४ ॥
 रुद्रश्चाष्टाविमो रुद्राः कटाहाभ्यन्तरे स्थिताः ।
 एतेषामेव नामानि भुवनानामपि स्मरेत् ॥ २५ ॥
 भवोद्भवः सर्वभूतः सर्वभूतसुखप्रदः ।
 सर्वसान्निध्यकृद् ब्रह्मविष्णुरुद्रशरार्चितः ॥ २६ ॥
 संस्तुत पूर्वस्थित ओं साच्चिन् ओं रुद्रान्तक
 ओं पञ्जङ्ग ओं शब्द ओं सृष्ट्य ओं शिव सर्वसर्वद सर्वसान्निध्य-
 कर ब्रह्मविष्णुरुद्रकर ओं नमः शिवाय ओं नमो नमः^(४) ।
 अष्टाविंशति पादानि त्रयोमव्यापि मनो गुह्य ।
 सद्यो हृदस्त्रनेत्राणि मन्त्रवर्णाष्टको मतः ॥ २७ ॥

१ वीर इति रु. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वीर्याः प्रसन्न इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ अथ शृङ्गाककालाभिरुद्र इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अनर्चित संस्तुत पूर्वस्थित साच्चिन् तुङ्गर पतङ्गर ज्ञानर शब्द स्रक् शिव सर्वद-
 सर्वाध्यकर ब्रह्मविष्णुरुद्र ओं नमः शिवाय ओं नमो नमः ओं नमः शिवाय ओं नमो
 नमः इति । अनर्चित संस्तुत पूर्ववन्दि ओं साच्चिन् ओं रुद्रान्तक ओं पतङ्ग ओं ज्ञान
 ओं शब्द ओं स्रक् ओं शिव ओं सर्व ओं सर्वद ओं सर्वसान्निध्यकर ब्रह्मविष्णुरुद्रकर
 ओं नमः शिवाय ओं नमो नम इति च. चिह्नितपुस्तकपाठः । ॥

धीजाकारो मकारश्च^(१) माद्याविडापिङ्गलाश्रये ।
 प्राणापानावुभौ वायु घ्राणोपस्थौ तथेन्द्रिये ॥ २८ ॥
 गन्धस्तु विषयः प्रोक्तौ गन्धादिगुणपञ्चके ।
 पार्थिवं मण्डलं पीतं वज्राङ्गं चतुरस्रकं ॥ २९ ॥
 विस्तारो योजनानान्तु कोटिरस्य शताहता ।
 अथैवान्तर्गता ज्ञेया योनयोऽपि चतुर्दश ॥ ३० ॥
 प्रथमा सर्वदेवानां मन्वाद्या देवयोनयः ।
 मृगपक्षी च पशवश्चतुर्धा तु सरीसृपाः ॥ ३१ ॥
 स्थावरं पञ्चमं सर्वं योनिः षष्ठी अमानुषी^(२) ।
 पेशाचं राक्षसं याक्षं मान्धर्व्यं चैन्द्रमेव च ॥ ३२ ॥
 सौम्यं प्राणेश्वरं^(३) ब्राह्मणमष्टमं परिकीर्तितं ।
 अष्टानां पार्थिवन्तत्त्वमधिकारास्पदं मतं ॥ ३३ ॥
 लयस्तु प्रकृतौ बुद्धौ भोगो ब्रह्मा च कारणं ।
 ततो जायद्वस्थानैः समस्तैर्भुवनादिभिः ॥ ३४ ॥
 निवृत्तिं गर्भितां ध्यात्वा स्वमन्त्रेण नियोज्य च ।

ओं ह्रां ह्रूं ह्रां^(४) निवृत्तिकलापाशय ह्रूं फट् तत ओं ह्रां ह्रां^(५)
 निवृत्तिकलापाशय स्वाहेत्यनेनाङ्गुशमुद्रया पूरकेणाक्षय्य ओं ह्रूं ह्रां
 ह्रूं^(६) निवृत्तिकलापाशय ह्रूं फडित्यनेन संहारमुद्रया कुम्भकेनाधः-

१ धीजाकारो मकारश्चेति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ योनिः षष्ठी अमानुषी इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । योनिः षष्ठीपु अमानुषी इति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रजेश्वरमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ह्रां ह्रूं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ तत ओं ह्रां ह्रां इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ ओं ह्रूं ह्रूं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्नानादादाय श्रीं श्रीं ह्रीं ह्रीं^(१) निवृत्तिकलापाशय नम इत्यनेनो-
द्भवमुद्रया रेचकेन कुम्भे संस्थाप्य श्रीं ह्रीं निवृत्तिकलापाशय नम
इत्यनेनाद्यं दत्त्वा सम्पूज्य विमुखेनैव स्वाहान्तेनै सन्निधानाया-
ऊत्तित्रयं सन्तपर्णाऊत्तित्रयं च दत्त्वा श्रीं ह्रीं ब्रह्मणे नम इति ब्रह्माणमा-
वाह्य सम्पूज्य च स्वाहान्तेन सन्तर्प्य ।

ब्रह्मन् तवाधिकादेऽस्मिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ॥ ३५ ॥

भाष्यं त्वयाऽनुकूलेन विधिं विज्ञापयेदिति ।

आवाहयेत्ततो देवीं रक्षां वागीश्वरीं हृदा ॥ ३६ ॥

ब्रह्माज्ञानक्रियारूपां षड्विधां ह्येककारणं ।

पूजयेत्तर्पयेद्देवीं प्रकारेणामुना ततः ॥ ३७ ॥

वागीश्वरीं विनिःशेषयोनिविधौभकारणं ।

हृत्सम्पुटार्थवीजादिद्वूष्ण्डन्तशरागुना ॥ ३८ ॥

साडयेद्दृष्टये तस्य प्रविशेत्^(२) विधानवित् ।

ततः शिष्यस्य चैतन्यं हृदि बह्नि कथोपमं ॥ ३९ ॥

निवृत्तिस्थं युतं पाशैर्व्येष्टया विभजेद्यथा ।

श्रीं ह्रीं ह्रीं हः ह्रीं षट्

श्रीं ह्रीं स्वाहेत्येनेनाथ पूरकेषुऽष्टमुद्रया ॥ ४० ॥

तदाह्वय्य समन्वेद्य गृहीत्वाऽऽत्मनि योजयेत् ।

श्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं^(३) आत्मने नमः ।

पितृर्विभाष्य संयोगं चैतन्यं रेचकेन तत् ॥ ४१ ॥

ब्रह्मादिकारणत्यागक्रमाग्नौत्वा शिवास्पदं ।

१ श्रीं ह्रीं ह्रीं इति त्रिंशत्, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ प्रविशेति च, उ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ श्रीं ह्रीं ह्रीं इति त्रिंशत्, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भाधानार्थमादाय युगपत् सर्वबोनिषु ॥ ४२ ॥

द्विपेहागीश्वरीबोनी वामयोद्भवमुद्रया ।

श्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं आत्मने नमः(१) ।

पूजयेदप्यनेनैव तर्पयेदपि पञ्चधा ॥ ४३ ॥

अन्ययोनिषु सर्वासु देहसुहिं हृदा चरेत् ।

नात्र पुंसवनं स्त्रादिशरीरस्यापि सम्भवात् ॥ ४४ ॥

सोमन्तोद्भयनं वापि देवान्यङ्गानि देहवत् ।

शिरसा जन्म कुर्वीत जुगुप्सन् सर्वदेहिनां ॥ ४५ ॥

तथैव भावयेदेषामधिकारं शिवाग्ना(२) ।

भोगं कवचमन्त्रेण शस्त्रेण विषयात्मना ॥ ४६ ॥

मोहरूपमभेदश्च लयसञ्चं विभावयेत् ।

शिवेन त्रोटसां सुहिं हृदा तन्त्रविश्राधनं ॥ ४७ ॥

पञ्च पञ्चाङ्गतीः कुर्यात्(३) गर्भाधानादिषु क्रमात् ।

मायया मलकर्मदिपाश्र्वन्धनिवृत्तये ॥ ४८ ॥

निष्कृत्यैव हृदा पश्चाद् यजेत शतमाङ्गतीः ।

मलशक्तिनिरोधेन याशानाच्च वियोजनं ॥ ४९ ॥

खाहान्तायुधमन्त्रेण पञ्चपञ्चाङ्गतीर्यजेत् ।

मायाद्वन्तस्य पाशस्य सप्तवारास्त्रजप्तया ॥ ५० ॥

कर्त्तर्यां केदनं कुर्यात् कल्पशस्त्रेण तक्षया ।

श्रीं ह्रीं निवृत्तिकक्षाप्राय ह्रीं मट् ।

१ श्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं आत्मने नम इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पञ्चपञ्चाङ्गतीर्षादिति न, ह्रीं, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बन्धकत्वञ्च निर्वर्त्य हस्ताभ्याञ्च शशाङ्गना^(१) ॥ ५१ ॥

विसृज्य वस्तुलीकृत्य घृतपूर्णे खुवे धरेत् ।

दहेदनुकलास्त्रेण केवलास्त्रेण भस्मासात् ॥ ५२ ॥

कुर्यात् पञ्चाङ्गतीर्त्वा पाशाङ्गनिवृत्तये ।

ओं ह्रः अस्त्राय हूं मट् ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यादस्त्राङ्गतिभिरष्टभिः ॥ ५३ ॥

अथावाह्यं विधातारं पूजयेत्तर्पयेत्तथा ।

तत ओं ह्रां ब्रह्मस्पर्शमुद्ब्रह्मन् गृह्णाण स्वाहेत्याङ्गतित्रयेणाधि-
कारमस्य समर्पयेत् ।

दग्धनिःशेषपापस्य^(२) ब्रह्मन्नस्य पशोस्त्वया ॥ ५४ ॥

बन्धाय न पुनः स्त्रेयं शिवाज्ञां श्रावयेदिति ।

ततो विसृज्य धातारं नाथा दक्षिणया शनैः ॥ ५५ ॥

संहारमुद्रयात्मानं कुम्भकेन निजात्मना ।

राङ्गयुक्तैकदेशेन चन्द्रविम्बेन सन्निभं ॥ ५६ ॥

आदाय योजयेत् सूत्रे रेचकेनोद्भवाख्याया ।

पूजयित्वा र्घ्यपात्रस्थतोयविन्दुसुधोपमं ॥ ५७ ॥

आप्यायनाय शिष्यस्य गुरुः शिरसि विन्यसेत् ।

विसृज्य पितरौ दद्याद्द्वौषडन्तश्चिदागुना ।

पूरणाय विधिः पूर्णा निवृत्तिरिति श्रोधिता ॥ ५८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां निवृत्तिकलाशोधनं नाम
चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

१ शिवात्मनेति ख, विक्रितपुस्तकपाठः ।

२ दग्धनिःशेषपापस्य इति ख, उ०, विक्रितलकपाठः ।

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठाकलाशोधनोक्तिः ।

इंश्वर उवाच । तत्त्वयोरथ सन्धानं कुर्याच्छुद्धविशुद्धयोः ।

ऋसदीर्घप्रयोगेण नादनादानसङ्गना ॥ १ ॥

ओं हां ह्रूं हां(१) अमेजो वायुराकाशं तन्मात्रेन्द्रियबुद्धयः ।

गुणत्रयमहङ्कारश्चतुर्विंशः पुमानिति ॥ २ ॥

प्रतिष्ठायां निविष्टानि तत्त्वान्येतानि भावयेत् ।

पञ्चविंशतिसङ्ख्यानि खादियान्ताक्षराणि च ॥ ३ ॥

पञ्चाशदधिका षष्टिर्भुवनैस्तुल्यसञ्ज्ञिताः ।

तावन्त एव रुद्राश्च विज्ञेयास्तत्र तद्यथा ॥ ४ ॥

अमरेशः प्रभावश्च नैमिषः पुष्करोऽपि च ।

तथा पादिश्च दण्डिश्च भावभूतिरथाष्टमः ॥ ५ ॥

नकुलीशो हरिश्चन्द्रः श्रीशैलो दशमः स्मृतः ।

अग्नीशोऽस्वातिकेशश्च(२) महाकालोऽथ मध्यमः ॥ ६ ॥

केदारो भैरवश्चैव द्वितीयाष्टकमीरितं ।

ततो गयाकुबेजसलानादिकनादिके ॥ ७ ॥

विमलश्चाट्टहासश्च(३) महेशो भीम एव च ।

वस्त्रापदं रुद्रकोटिरवियुक्तो महाबलः ॥ ८ ॥

गोकर्णो भद्रकर्णश्च स्वर्णाक्षः स्यात्पुरेव च ।

अजेयश्चैव सर्वज्ञो भास्वरः सूदनान्तरः ॥ ९ ॥

सुबाहुर्मन्तरूपी च विशालो जटिलस्तथा ।

१ ओं हां ह्रूं ह्रूं इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अलपीशो धामिकेशश्चेति ह, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विमलश्चाट्टहासश्चेति ह, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रौद्रोऽथ पिङ्गलाद्यश्च कालदंष्ट्री भवेत्ततः ॥ १० ॥

विदुरश्चैव घोरश्च प्राजापत्यो ऊताशनः ।

कामरूपी तथा कालः कर्णोऽप्यथ भयानकः ॥ ११ ॥

मतङ्गः पिङ्गलश्चैव हरो वै धातृसञ्ज्ञकः ।

शङ्खकर्णो विधानश्च श्रीकण्ठश्चन्द्रशेखरः ॥ १२ ॥

सहैतेन च पर्य्यक्ताः कथ्यन्तेऽथ पदान्यपि ।

व्यापित् ओं अरूप ओं प्रमथ ओं तेजः ओं ज्योतिः ओं पुरुष
ओं अग्ने ओं अधूम ओं अमत्त ओं अनादि ओं नाना ओं धूम
ओं भूः ओं भुवः ओं स्वः अनिधन निधनोद्भव शिव शर्व
परमात्मन् महेश्वर महादेव सद्भावेश्वर महातेजः योगाधिपतये मुञ्च
प्रथम सर्वं सर्वसर्वेति द्वात्रिंशत् पदानि ।

बोजभावे षयी मन्त्रा वामदेवः शिवः शिखा ॥ १३ ॥

गान्धारी च सुघम्भा च नाड्यौ द्वौ मारुतौ तथा ।

समानोदाननामानौ रसनापायुरिन्द्रिये ॥ १४ ॥

रसस्तु विषयो रूपशब्दस्पर्शरसा गुणाः ।

मण्डलं वक्तुं तच्च पुण्डरीकाङ्कितं सितं ॥ १५ ॥

स्वप्नावस्थाप्रतिष्ठायां कारणं गण्डध्वजं ।

प्रतिष्ठान्तकृतं सर्वं सञ्चिन्त्य भुवनादिकं ॥ १६ ॥

सूत्रं देहे समन्त्रेण प्रविष्ट्यैनां वियोजयेत् ।

ओं हां खीं हां प्रतिष्ठाकलापाशय ओं षट् स्वाहान्तेनानैनेव
पूरकेषाम्बुशमुद्रया समाकर्षेत् ततः ओं हां ऋं ऋं (१) प्रतिष्ठा
कलापाशय ऋं षडित्यनेन संहारमुद्रया कुम्भकेन हृदयादधो नाडी-

सूनादादाय ओं हां हूं क्रां ह्रीं^(१) प्रतिष्ठाकक्षाप्राय नम इत्यनेनो-
द्भवमुद्रया रेचकेन कुम्भे समारोपयेत् ओं हां ह्रीं प्रतिष्ठाकक्षाप्राय
नम इत्यनेनार्चयित्वा सम्पूज्य स्वाहान्तेनाहुतीनां श्रेयः सन्निधाय ततः
ओं हां विष्णवे नम इति विष्णुमावाह्य सम्पूज्य सन्तर्प्य

विष्णो तवाधिकारोऽस्मिन् मुमुक्षुं शीलयाम्यहं ॥ १७ ॥

भावं त्वयानुकूलेन विष्णुं विद्वापयेदिति ।

ततो वागीश्वरीं देवीं वागीशमपि पूर्ववत् ॥ १८ ॥

आवाह्याभ्यर्च्य सन्तर्प्य शिष्यं वक्षसि ताडयेत् ।

ओं हां हां हं षट्^(२) ।

प्रविशेदप्यनेनैव चैतन्यं विभजेरातः ॥ १९ ॥

शस्त्रेण पाशसंयुक्तं ज्येष्ठयाऽङ्गुशमुद्रया ।

ऊं हां हं ह्रीं ह्रूं षट्^(३) ।

स्वाहान्तेन हृदाह्वय तेनैव पुटितात्मना ॥ २० ॥

गृहीत्वा तं नमोन्तेन निजात्मनि निधोजयेत्^(४) ।

ओं हां हं ह्रीं^(५) आत्मने नमः ।

पूर्ववत् पितृसंयोगं भावयित्वाद्भवाख्यया^(६) ॥ २१ ॥

वामया तदनेनैव देवीगर्भे विनिक्षिपेत् ।

ऊं हां हं हां आत्मन नमः ।

देहेत्पक्षौ हृदा ह्रुवं शिरसा जम्भना तथा ॥ २२ ॥

१ ओं हूं ह्रीं हां इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं हां हं हां षः षट् इति ष, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ ओं हां हं हां हूं षट् इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ निधेहोदिति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं हां हं हां इति ष, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ म. व. यत्ना तु दक्षयति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिरस्या वाधिकाराय भोगाय कवचाणना ।
 तत्तश्चक्षौ हृदा ह्येवं गर्भाधानाय पूर्ववत् ॥ २३ ॥
 शिरसा पाशशैथिल्ये निष्कृत्यैवं शतं जपेत् ।
 एवं पाशविद्योगेऽपि ततः शस्त्रात्मजभया ॥ २४ ॥
 किन्द्यादस्त्रेण कर्त्तव्या कलावीजवता यथा ।

ओं श्रीं प्रतिष्ठाकलापाशाय हः फट् ।
 विसृज्य वक्तुं लोकात्य^(१) पाशमस्त्रेण पूर्ववत् ॥ २५ ॥
 घृतपूर्णां श्रुवे दत्त्वा कलास्त्रेणैव हीमयेत् ।
 अस्त्रेण जुहुयात् पञ्च पाशाङ्गुरनिवृत्तये ॥ २६ ॥
 प्रायश्चित्तनिषेधार्थं दद्यादद्याऊतीक्ष्णतः ।

ओं हः अस्त्राय ह्रूं फट् ।
 हृदावाह्य हृषीकेशं कृत्वा पूजनतर्पणे ॥ २७ ॥
 पूर्वाङ्गविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणं ।
 ओं हां रसगुल्फं गृह्णाण स्वाहा ।
 निःशेषदग्धपाशस्य पशोरस्य हरे त्वया ॥ २८ ॥
 न स्थेयं बन्धकत्वेन शिवाङ्गां श्रावयेदिति ।
 ततो विसृज्य गोविन्दं विद्यात्मानं नियोज्य च ॥ २९ ॥
 बाहुमुक्ताङ्गं दृश्येन चन्द्रविम्बेन सन्निभं ।
 संहारमुद्रया खस्रं^(२) विधाद्योद्भवमुद्रया ॥ ३० ॥
 सूत्रे संयोज्य विन्दस्य तोयविन्दुं यथा पुरा ।
 विसृज्य पितरौ वक्रैः पूजितौ कुसुमादिभिः ।

१ वर्द्धोक्त्येति ख चिह्नितपुस्तकपठः ।

२ संहात्मद्रयाग्रस्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपठः ।

दद्यात् पूर्णां विधानेन प्रतिष्ठाऽङ्गिं विशोधिता ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां प्रतिष्ठाकलाशोधनं नाम
पञ्चाशोतितमोऽध्यायः ॥

अथ षडशोतितमोऽध्यायः ।

विद्याविशोधनविधानं ।

ईश्वर उवाच । सन्धानमथ विद्यायाः प्राचीनकलयो स च ।

कुर्वीत पूर्ववत् कृत्वा (१) तत्त्वं वर्णय तद्यथा ॥ १ ॥

आं ह्यो क्षीमिति सन्धानं ।

रागश्च शुद्धविद्या च नियतिः कलयो स च ।

कालो माया तथाऽविद्या तत्त्वानामिति सप्तकं ॥ २ ॥

रत्नवाः श्रवसाः वर्णाः षड् विद्यायां प्रकीर्त्तिताः ।

पदानि प्रणवादीनि एकविंशतिसङ्ख्यया ॥ ३ ॥

ओं नमः शिवाय सर्वप्रभवे ह्यं शिवाय (१) ईशानमूर्द्धाय तत्पुत्रव-
वक्ष्याय अघोरहृदयाय वामदेवगुह्याय (२) सद्योजातमूर्त्तये (३) आं नमो
नमो गुह्यातिगुह्याय गोप्त्रे अविधनाय सर्वाधिपाय (४) व्योतीरूपाय
यरमेश्वराय भावेन ओं ह्यौम ।

१ पूर्ववत् षड् इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ईं शिवाय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वसोगुह्याय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सद्योजाताय मूर्त्तये इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अथ निधाय सर्वाधिपतय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शोऽं यत्राणां भुवनानांश्च खरूपमथ कथ्यते ।
 प्रथमो वामदेवः स्यात्ततः सर्वभवोद्भवः ॥ ४ ॥
 बज्रदेहः प्रभुर्हाता क्रमविक्रमसुप्रभाः ।
 बटुः^(१) प्रशान्तनामा च परमाक्षरसञ्ज्ञकः ॥ ५ ॥
 शिवश्च सशिवो बभ्रुरक्षयः शम्भुरेव च ।
 अष्टरूपनामानौ तथाऽन्यो रूपवर्द्धनः ॥ ६ ॥
 मनोमनो महावीर्यश्चिन्ताङ्गस्तदनन्तरं ।
 कल्याण इति विज्ञेयाः पञ्चविंशतिसङ्ख्यया ॥ ७ ॥
 मन्त्रो घोरामरौ वीजे नाड्यौ हे तत्र ते यथा ।
 पूषा च हस्तिजिह्वा च व्याननामौ प्रभङ्गनौ ॥ ८ ॥
 विषयो रूपमेवैकमिन्द्रिये पादचक्षुषी ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च त्रय एते गुणाः स्मृताः ॥ ९ ॥
 अथस्याऽपि सुसुप्तिश्च यद्रौ देवस्तु कारणं ।
 विद्यामध्यगतं सर्वं भावयेद्भबनादिकं ॥ १० ॥
 ताडनं केदनं तत्र प्रवेशश्चापि योजनं ।
 आह्वय्य यद्दणं कुर्याद्विद्यया हृत्प्रदेशतः ॥ ११ ॥
 आत्मन्यारोप्य सङ्गृह्य कलां कुण्डे निवेशयेत् ।
 यद्रं कारणमावाह्य विज्ञाप्य च शिशुं प्रति ॥ १२ ॥
 पित्रोरवाहनं कृत्वा^(२) हृदये ताडयेच्छिशुं ।
 प्रविश्य पूर्वमन्त्रेण तदात्मनि नियोजयेत् ॥ १३ ॥
 आह्वय्यादाय पूर्वाह्नविधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ।
 वामया योजयेद् योनौ गृहीत्वा द्वादशान्ततः ॥ १४ ॥

१ बुद्ध इति घ, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आवाहनं कुर्यादिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कुर्वीत देहसम्पत्तिं जन्माधिकारमेव च ।
 भोगं क्षयन्तथा श्रोतःसुद्धितत्त्वविशोधनं ॥ १५ ॥
 निःशेषमक्षकर्मादिपाशबन्धनिवृत्तये ।
 निष्कृष्यैव विधानेन यजेत श्रतमाहुतीः ॥ १६ ॥
 अस्त्रेण पाशश्रैयिष्यं मन्त्रशक्तिं तिरौहितं ।
 वेदनं मर्दनं तेषां वर्त्तुकीकरयं तथा^(१) ॥ १७ ॥
 दाहं तदक्षराभावं प्रायश्चित्तमघोदितं ।
 ब्रह्मय्यावाहनं पूजा रूपगन्धसमर्पणं ॥ १८ ॥
 शोः श्नी रूपगन्धौ युष्कं ब्रह्म गृह्याद्य साहा ।
 संश्राव्य शान्भवीमाक्षां ब्रह्मं विसृज्य कारयं ।
 विधायात्सर्गनि चैतन्यं पाशसूत्रे निवेशयेत् ॥ १९ ॥
 विन्दुं शिरसि विन्यस्य विसृजेत् पितरौ ततः ।
 दद्यात् पूर्णां विधानेन समस्तविधिपूरणीं ॥ २० ॥
 पूर्वोक्तविधिना कार्यं विद्यायां ताडनादिकं ।
 खवीजन्तु विशेषैः स्यादिति विद्या विशोधिता ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे चाग्नेये निर्वाणदीक्षायां विद्याशोधनं नाम
 षडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

शान्तिशोधनकथनं ।

ईश्वर उवाच । सन्ध्यादधुना विद्यां शान्त्या साहं यथाविधि ।
 शान्तौ तत्त्वदयं शोणं भावेश्वरसदाशिवौ ॥ १ ॥

१ वेदनं मर्दनं तेषां ब्रह्मलोकरचनाया इति न, विहितपुरुषकथायः ।

हकारश्च क्षकारश्च द्वौ वर्णौ परिकीर्तितौ ।

रुद्राः समाननामानो भुवनैः सह तद्यथा ॥ २ ॥

प्रभवः समर्थः क्षुद्रो विमलः शिव इत्यपि ।

घनौ निर्घ्ननाकारौ खशिवौ दीप्तिकारणौ ॥ ३ ॥

त्रिदशेश्वरनामा च त्रिदशः कालसञ्ज्ञकः ।

सूक्ष्माब्जेश्वरश्चेति ^(१) रुद्राः शान्तौ प्रतिष्ठिताः ॥ ४ ॥

योमव्यापिने योमव्याप्यरूपाय ^(२) सर्वव्यापिने शिवाय अन्ताय
अनाथाय अनाश्रिताय ध्रुवाय शाश्वताय योगपीठसंस्थिताय नित्ययोगि-
नि ध्यानाहारायेति ^(३) द्वादशपदानि ।

पुरुषः कवची मन्त्री बीजे विन्दूपकारकौ ।

अलम्बुधायसानाडग्री वायु हकारकूर्मकौ ॥ ५ ॥

इन्द्रिये त्वक्करावस्था स्पृशस्तु विषयो मतः ।

गुणौ स्पर्शनिनादौ ह्यविकः कारणमीश्वरः ॥ ६ ॥

तुर्व्यावस्थेति शान्तिस्थं सम्भाव्य भुवनादिकं ।

किंद्धान्ताडनं भेदं प्रवेशश्च विद्योजनं ॥ ७ ॥

आह्वय्य ग्रह्यां कुर्याच्छान्तिर्वदनसृजतः ।

आत्मनःपारोप्य सङ्गृह्य कक्षां कुण्डे निवेशयेत् ॥ ८ ॥

इंश तवाधिकारेऽस्मिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ।

भयं त्वयाऽनुकूलेन ^(४) कुर्यात् विज्ञापनामिति ॥ ९ ॥

आवाहनादिकं पित्रोः शिष्यस्य ताडनादिकं ।

१ सूक्ष्माब्जेश्वरश्च इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ योमव्याप्यरूपाय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । योमरूपयेति ग, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ ध्यानाहारायेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । आनाहारायेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ भागं त्वया च ग्रहणेन इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधायिदाय चैतन्यं विधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ॥ १० ॥

पूर्ववत् पिढसंयोगं भावयित्वाद्भवाख्यया ।

हृत्सम्युटात्मबीजेन देवोर्गर्भे नियोजयेत् ॥ ११ ॥

देहोत्पत्तौ हृदा पक्ष शिरसा जन्महृतवे ।

शिलया वाऽधिकाराय भोगाय कवचायुता ॥ १२ ॥

लयाय शस्त्रमन्त्रेण श्रोतःशुद्धौ शिवेन च ।

तन्वशुद्धौ हृदा ह्येवं गर्भमाधानादि पूर्ववत् ॥ १३ ॥

वर्त्मणा पाशशैथिल्यं निष्कृत्यैवं शतं अपेत् ।

मन्त्रशक्तिरौघाने शस्त्रेणाऽऽतिपक्षकं ॥ १४ ॥

एवं पाशविद्योगोऽपि^(१) ततः सप्तास्त्रजप्तया ।

किन्द्यादस्त्रेण कर्त्तर्यां पाशास्त्रीजवता यथा ॥ १५ ॥

श्रीं ह्रीं^(२) शान्तिकक्षापाशाय हः ह्रं षट् ।

विसृज्य वक्तुं शीघ्रतया पाशमस्त्रेण पूर्ववत् ।

घृतपूर्णे श्रुवे दत्त्वा कक्षास्त्रेणैव होमयेत् ॥ १६ ॥

अस्त्रेण जुहुयात् पक्ष पाशाङ्गुशनिसृत्तये ।

प्रायश्चित्तनिषेधाय दद्याद्दृष्टाऽऽतीरथ ॥ १७ ॥

श्रीं हः अस्त्राय ह्रं षट् ।

हृदेऽश्वरं समावाह्यं कृत्वा पूजनतर्पणे ।

विदधीत विधानेन तस्मै शुष्कसमर्पणं ॥ १८ ॥

श्रीं ह्रीं ईश्वरं बुधशुक्रशारौ शुचकं ऋहाण क्वाहा ।

निःशेषदग्धपाशस्य पशोरस्येश्वर त्वया ।

न स्थेयं बन्धकत्वेन शिवाक्षां श्रावयेदिति ॥ १९ ॥

१ एकं पाशविद्योगार्थं मिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ श्रीं श्रीमिति क, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । श्रीं श्रीमिति ग, चिह्नितपुस्तक-
पाठः । श्रीं श्रीमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विसृजेदीश्वरन्देधं रौद्रात्मानं नियोजयेत् ।
 ईषन्नम्रमिवात्मानं विधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ॥ २० ॥
 सूत्रे संयोजयेदेनं शुद्धयौद्धवमुद्रया ।
 दद्यात् मूलेन श्लिष्यस्य शिरस्यमृतविन्दुकं ॥ २१ ॥
 विसृज्य पितरौ वज्रेः पूजितौ कुसुमादिभिः ।
 दद्यात् पूर्णां विधानज्ञो निःशेषविधिपूरणीं ॥ २२ ॥
 अस्यामपि विधातव्यं पूर्ववत्ताडनादिकं ।
 स्ववीजन्तु विशेषः स्याच्छुद्धिः शान्तेरपीडिता ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां शान्तिप्रोधनं नाम
 सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

निर्वाणदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । सन्ध्यां शान्त्यतीतायाः शान्त्या सार्द्धं विशुद्धया ।
 कुर्वीत पूर्ववत्तत्र तत्त्ववर्णादि तद् यथा ॥ १ ॥
 ओं ह्रीं क्षीं ह्रीं ह्रीं इति सन्धानानि ।
 उभौ शक्तिशिवौ तत्त्वे भुवनाष्टकसिद्धिकं ।
 दीपकं रोचिकक्षैव मोषकं षोडशगामि च ॥ २ ॥
 व्योमरूपमनामस्य स्यादनाश्रितमष्टमं ।
 ओङ्कारपदमीशाने मन्त्रो वर्णाश्च षोडश ॥ ३ ॥
 अकारादिविसर्गाम्ना वीजेन देहकारकौ ।
 कुङ्कुमं शङ्खिनी माडग्री देवदत्तधनञ्जयौ ॥ ४ ॥
 मारुतौ स्पर्शनं श्रोत्रं हृद्भ्रिये विषयो जभः ।

शब्दो गुणोऽस्यावस्था तु तुर्यातीता तु पञ्चमी ॥ ५ ॥
 हेतुः सदाशिवी देव इति तत्त्वादिसङ्घं ।
 सच्चिन्मय शान्मयीताख्यं विदधात्ताडनादिकं ॥ ६ ॥
 कलापाशं समाताडय फडन्तेन विभिस्य च ।
 प्रविशान्तर्गमोऽन्तेन फडन्तेन वियोजयेत् ॥ ७ ॥
 शिखाहृतसम्युटीभूतं स्वाह्वानं सृग्निमुद्रया ।
 पूरकेण समाकृत्य पाशं मस्तकसूत्रतः ॥ ८ ॥
 कुम्भकेन समादाय रेचकेनोद्भवाख्याया ।
 हृतसम्युटनमोऽन्तेन वक्रं कुण्डे निवेशयेत् ॥ ९ ॥
 अस्याः पूजादिकं सर्वं निवृत्तेरिव साधयेत् ।
 सदाशिवं समावाह्य पूजयित्वा प्रतर्प्य च ॥ १० ॥
 सदा ख्यातेऽधिकारेऽस्मिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ।
 भाष्यं त्वयाऽनुकूलेन भक्त्या विश्वापयेदिति ॥ ११ ॥
 पित्रोरावाहनं पूजां कृत्वा तर्पणसन्निधौ ।
 हृतसम्युटात्मवीजेन शिष्यं बध्नासि ताडयेत् ॥ १२ ॥
 ओं हां हूं हं फट् ।
 प्रविश्याप्यनेनैव चैतन्यं विभजेत्ततः ।
 शस्त्रेण पाशसंयुक्तं ज्येष्ठयाऽङ्गुशमुद्रया ॥ १३ ॥
 ओं हां हः ह्रूं फट्^(१) ।
 स्वाह्वानेन तदाकृत्य तेनैव पुटितात्मना ।
 गृहीत्वा तन्मोऽन्तेन निजात्मनि नियोजयेत् ॥ १४ ॥
 ओं हां हं ह्रीं व्यात्मने नमः^(२) ।

१ ओं हां हं हः फट् इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं हां हं ह्रीं व्यात्मने नम इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पूर्ववत् पितृसंयोगं भावयित्वाद्भवाख्यया ।
 वामया तदनेनैव^(१) देव्या गर्भं नियोजयेत् ॥ १५ ॥
 गर्भमाधानादिकं सर्वं पूर्वाङ्गविधिना चरेत् ।
 मूलेन पाशशैथिल्ये निष्कृत्यैव शतं जपेत् ॥ १६ ॥
 मलशक्तितरोधाने पाशानाञ्च वियोजने ।
 पञ्चपञ्चाङ्गतीर्त्वादादायुधेन यथा पुरा ॥ १७ ॥
 पाशानायुधमन्त्रेण सप्तवाराभिजप्तया ।
 हिन्यादस्त्रेण कर्त्तव्यां कक्षावीजयुजा यथा ॥ १८ ॥
 को हां शान्त्यतीतकक्षापाशाय हः हूं फट् ।
 विसृज्य वक्षुं लीकृत्य पाशानस्त्रेण पूर्ववत् ।
 घृतपूर्णे श्रुवे दत्त्वा कक्षास्त्रेणैव होमयेत् ॥ १९ ॥
 अस्त्रेण जुहुयात् पञ्च पाशाङ्गानिष्टत्तये ।
 प्रायश्चित्तनिषेधार्थं दद्यादष्टाङ्गतीस्ततः ॥ २० ॥
 सदाशिवं हृदावाह्यं कृत्वा पूजनतर्पणम् ।
 पूर्वाङ्गविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणम् ॥ २१ ॥
 को हां सदाशिव मनोविन्दुं श्रुत्वां गृह्णाण स्त्राह्वा ।
 निःशेषदग्धपाशरय पशोरस्य सदाशिव ।
 बन्धाय न त्वया स्त्रेयं शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ २२ ॥
 मूलेन जुहुयात् पूर्णां विसृजेत्तु सदाशिवं ।
 ततो विशुद्धमात्मानं शरच्चन्द्रमिबोदितं ॥ २३ ॥
 संहारमुद्रया रौद्र्या संयोज्य गुरुरात्मनि ।
 कुर्वीत शिष्यदेहस्यमुद्धृत्योद्भवमुद्रया ॥ २४ ॥
 दद्यादाप्यायनायास्य मस्तकेऽर्घ्याम्बुविन्दुकं ।
 क्षमयित्वा महाभक्त्या पितरौ विसृजेत्तथा ॥ २५ ॥

१ वामया हृदयेनैवेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खेदितौ शिष्यदीक्षायै यन्मया पितरौ युवां ।
 कारुष्यान्मोक्षयित्वा तद्भुज त्वं स्थाननात्मनः ॥ २६ ॥
 शिखामन्त्रितकर्त्तर्या बोधशक्तिसरूपिणी ।
 शिखां किन्वाञ्छिवास्त्रेण शिष्यस्य चतुरङ्गुलां ॥ २७ ॥
 ओं क्लीं शिखायै ह्रं फट्^(१) ओं हः अस्त्राय ह्रं फट् ।
 सुचि तं घृतपूर्णायां गोविड्गोलकमध्यगां^(२) ।
 संविधायास्त्रमन्त्रेण ह्रं षडन्तेन होमयेत् ॥ २८ ॥
 ओं ह्रीं हः अस्त्राय ह्रं फट् ।
 प्रक्षाल्य सुकसुवौ शिष्यं संसाप्याचम्य च स्वयं ।
 योजनिकास्थमात्मानं शस्त्रमन्त्रेण ताडयेत् ॥ २९ ॥
 वियोज्याकृत्य समूज्य^(३) पूर्ववद् द्वादशान्ततः ।
 आत्मीयहृदयाभोजकर्णिकायां निवेशयेत् ॥ ३० ॥
 पूरितं श्रुवमान्येन विहृताधोमुखश्रुचा ।
 नित्योक्तविधिनाऽऽदाय शङ्खसन्निभमुद्रया ॥ ३१ ॥
 प्रसारितशिरोग्रीवो नादोच्चारानुसारतः ।
 समदृष्टिशिवश्चान्तः परभावसमन्वितः ॥ ३२ ॥
 कुम्भमण्डलवर्द्धभ्यः^(४) शिष्यादपि निजात्मनः ।
 गृह्णीत्वा षड्विधाध्वानं श्रुगये प्राणनाडिकं ॥ ३३ ॥
 ससिन्धुं विन्दुवद् ध्यात्वा क्रमशः सप्तधा यथा ।
 प्रथमं प्राणसंयोगस्वरूपमपरन्ततः ॥ ३४ ॥

१ ओं ह्रं शिखायै ह्रं फट् इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रीं शिखायै ह्रं फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गोविन्दलोकसध्यगामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वियोज्याकृत्य सङ्घट्टेति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुम्भमण्डलवर्द्धभ्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हृदयादिक्रमोच्चारविस्मृतं मन्त्रसङ्घकं ।
 पूरकं कुम्भकं कृत्वा आदाय वदनं मनाक् ॥ ३५ ॥
 सुधुम्यानुगतं नादस्वरूपम् तृतीयकं ।
 सप्तमे कारणे त्यागात्प्रशान्तविस्तरं जयः ॥ ३६ ॥
 शक्तिनादोद्ध्वंसकारस्तच्छक्तिविस्तरं मतं ।
 प्राणस्य निखिलस्यार्थि शक्तिप्रमेयवर्जितं ॥ ३७ ॥
 तत्कालविस्तरं घट्टं शक्त्यतीतञ्च सप्तमं ।
 तदेतद् योजनास्थानं विस्तरन्तत्सङ्घकं ॥ ३८ ॥
 पूरकं कुम्भकं कृत्वा आदाय वदनं मनाक् ।
 शनैश्चदीरयन् मूर्ध्नि कृत्वा शिथ्यात्मनो जयं ॥ ३९ ॥
 हकारे तडिदाकारे बहध्वप्राणरूपिणि ।
 उकारं परबो नाभेर्वितन्ति व्याप्य संस्थितं ॥ ४० ॥
 ततः परं मकारन्तु हृदयाच्चतुरङ्गुणं ।
 ओङ्कारं वाचकं विध्योक्ततोऽष्टाङ्गुणकण्ठकं ॥ ४१ ॥
 चतुरङ्गुलतालुस्थं मकारं ब्रह्मवाचकं ।
 तद्वल्ललाटमध्यस्थं विन्दुमीश्वरवाचकं ॥ ४२ ॥
 नादं रुदाशिवं देवं ब्रह्मरन्ध्रावसानकं ।
 शक्तिं च ब्रह्मरन्ध्रस्थां त्यजन्नित्यमनुकृमात् ॥ ४३ ॥
 दिव्यं पिपीलिकास्यर्धं तस्मिन्नेवानुभूय च ।
 द्वादशान्ते परे तस्मै परमानन्दलक्षणे ॥ ४४ ॥
 भावमूढे मनोऽतीते शिवे नित्यगुणोदये ।
 विद्योय मानसे तस्मिन् शिथ्यालुमानं विभावयेत् ॥ ४५ ॥
 विमुञ्चन् सर्पिणो धारां ज्वालान्तेऽपि परे शिवे ।
 योजनिकास्थिरत्वाय वीषडन्तशिवायुजा^(१) ॥ ४६ ॥

१ वीषडन्तशिवानेति च, (चिह्नितपुस्तकपाठः) ।

इत्वा पूर्वां विद्यानेन गुणापादेनमाचरेत् ।

ओं ह्रीं आत्मने (१) सर्वज्ञो भव स्वाहा । ॥ ओं ह्रीं आत्मने (१)
परिहृतो भव स्वाहा । ॥ ओं ह्रूं आत्मने (१) अनादिबोधो भव स्वाहा ।
ओं ह्रीं आत्मने (१) स्वतन्त्रो भव स्वाहा । ॥ ओं ह्रीं आत्मन् (१) अक्षुप्त-
शक्तिर्भव स्वाहा । ॥ ओं ह्रः आत्मने (१) अनन्तशक्तिर्भव स्वाहा ।

इत्थं षड्गुणमात्मानं गृहीत्वा परमाचरात् ॥ ४७ ॥

विधिना भावनोपेतः शिष्यदेहे नियोजयेत् ।

तीत्राणुशक्तिसम्पातजनितश्रमशक्तये ॥ ४८ ॥

शिष्यमूर्द्धनि विन्ध्यस्येदर्थाद्मृतविन्दुकं ।

प्रथमश्चेत्कुम्भादीन् शिवाद्दक्षिणमखले (१) ॥ ४९ ॥

सौम्यवक्त्रं व्यवस्थाप्य शिष्यं दक्षिणमात्मनः ।

त्वयैवानुगृहीतोऽयं मूर्ध्निमास्थाय मामकीं ॥ ५० ॥

देवे वक्रौ गुरौ तस्माद्भक्तिं चाप्यस्य वर्द्धय (१) ।

इति विज्ञाप्य देवेभ्यं प्रथम्य च गुरुः स्वयं ॥ ५१ ॥

१ ओं ह्रीं आत्मनि च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रीं आत्मनि च, चिह्नितपु-
स्तकपाठः ।

२ ओं ह्रीं आत्मने इति च, न, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रीं आत्मनि च, चि-
ह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रूं आत्मनि च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं आत्मनि न, च, चिह्नितपु-
स्तकपाठः ।

४ ओं ह्रूं आत्मनि च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं आत्मनि न, चिह्नितपु-
स्तकपाठः । ओं ह्रीं आत्मनि च, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं ह्रूं आत्मनि च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ ओं ह्रः आत्मनि च, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ शिष्यदक्षिणमखले इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

८ भक्तिं नाथास्य वर्द्धयेति च, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रेयस्तवास्त्विति ब्रूयादाश्विनं शिष्यमादरात् ।
 ततः परमया भक्त्या दत्त्वा देवेऽष्टपुत्रिकां ।
 पुत्रकां शिवकुम्भेन संस्राप्य विष्टजेन्मखं ॥ ५२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आभेये निर्वाणदीक्षासमापनं नाम
 अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथोननवतितमोऽध्यायः ।

एकतत्त्वदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । अथैकतात्त्विकी दीक्षा लघुत्वादुपदिश्यते ।
 सूत्रबन्धादि कुर्वीत यथायोगं निजात्मना ॥ १ ॥
 कालाभरादिशिवान्तानि तत्त्वानि परिभावयेत् ।
 समतत्त्वे समग्राणि सूत्रे मणिगणानिव ॥ २ ॥
 आवाह्य शिवतत्त्वादि गर्भाधानादि पूर्ववत् ।
 मूलेन किन्तु कुर्वीत सर्वशुक्लसमर्पणं ॥ ३ ॥
 प्रददीत ततः पूर्णां तत्त्वत्रातोपगर्भितां ।
 एकैवैव यथा शिष्यो निर्वाणामधिगच्छति ॥ ४ ॥
 योजनार्थं शिवे चान्यां स्थिरत्वापादनाय च ।
 दत्त्वा पूर्णां प्रकुर्वीत शिवकुम्भाभिषेचनं ॥ ५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आभेये एकतत्त्वदीक्षाकथनं नाम
 ऊननवतितमोऽध्यायः ।

अथ नवतितमोऽध्यायः ।

अभिषेकादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । शिवमभ्यर्चाभिषेकं कुर्याच्छिष्यादिके त्रिये ।

कुम्भानीशादिकाष्टासु क्रमशो नव विन्यसेत् ॥ १ ॥

तेषु क्षारोदं क्षीरोदं दध्युदं घृतसागरं ।

इक्षुकादम्बरीखादुमत्तदानष्टसागरान्^(१) ॥ २ ॥

निवेशयेद् यथासङ्ख्यमष्टौ विद्येश्वरानथ ।

एकं शिलखिडनं रुद्रं श्रीकण्ठन्तु द्वितीयकं ॥ ३ ॥

त्रिमूर्त्तमेकरुद्राक्षमेकनेत्रं शिवोत्तमं ।

सप्तमं सूक्ष्मनामानमनन्तं रुद्रमष्टमं ॥ ४ ॥

मध्ये शिवं समुद्रञ्च शिवमक्तं च विन्यसेत् ।

यागालयान् दिगीशस्य रचिते स्नानमण्डपे ॥ ५ ॥

कुर्यात् करदयायामां वेदीमष्टाङ्गुलीच्छितां ।

श्रीयर्णाद्यासने तत्र विन्यस्थानन्तमानसं ॥ ६ ॥

शिशं निवेश्य पूर्वास्यं सकलील्लय पूजयेत् ।

काञ्जिकौदनमृद्भस्मदूर्वागोमयगोलवैः ॥ ७ ॥

सिद्धार्थदधितौषैश्च कुर्यान्निर्मन्त्रनं ततः ।

क्षारोदानुक्रमेणैव हृदा विद्येश्वरस्वरैः ॥ ८ ॥

कलसैः स्रापयेच्छिष्यं स्वधाधारणयान्वितं ।

परिधाय सिते वस्त्रे निवेश्य शिवदक्षिणे ॥ ९ ॥

पूर्वोद्वितासने शिशं पुनः पूर्ववदच्चयेत् ।

उज्जोषं यौगण्ड्यञ्च मुकुटं कर्चरीं घटौ ॥ १० ॥

अक्षमालां पुस्तकादि शिविकाद्यधिकारकं ।

१ स्नादुग्भोदानष्टसागरानिति क, ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दीक्षायाख्याप्रतिष्ठाद्यं ज्ञात्वाऽद्यप्रभृति त्वया ॥ ११ ॥
 सुपरीक्ष्य(१) विधातव्यमाज्ञां संश्रावयेदिति ।
 अभिवाद्य ततः शिष्यं प्रणियत्य महेश्वरं ॥ १२ ॥
 विघ्नञ्जापानोदार्यं कुर्याद्विज्ञापनां यथा ।
 अभिषेकार्थमादिष्टस्त्ववाऽहं गुरुमूर्त्तिना ॥ १३ ॥
 संहितापारगः सोऽयमभिषिक्तो मया शिव ।
 तप्तये मन्त्रचक्रस्य पञ्चपञ्चाङ्गतीर्थजेत् ॥ १४ ॥
 दद्यात् पूर्णां ततः शिष्यं स्थापयेन्नजदक्षिणे ।
 शिष्यदक्षिणपाणिस्था अङ्गुष्ठाद्यङ्गुलीः क्रमात् ॥ १५ ॥
 लाञ्छयेदुपबन्धाय दग्धदर्भाग्रशम्बरैः ।
 कुसुमानि करे दत्त्वा प्रणामं कारयेदमुं ॥ १६ ॥
 कुम्भेऽनले शिवे खसिंस्तत्कृतकृत्यमाविशेत् ।
 अनुराज्ञास्त्वया शिष्याः शास्त्रेण सुपरीक्षिताः ॥ १७ ॥
 भूपवन्मानवादीनामभिषेकादभोप्सितं ।
 आं आं अरौं पशूं हूं फडिति अस्त्रराजाभिषेकतः ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अभिषेकादिकथनं नाम
 नवतितमोऽध्यायः ॥

अथैकनवतितमोऽध्यायः ।

विविधमन्त्रादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । अभिषिक्तः शिवं विष्णुं पूजयेद्भास्करादिकान् ।
 शङ्खभेर्यादिनिर्घातैः स्नापयेत् पञ्चगव्यकैः ॥ १ ॥

१ स्वयं वीक्ष्यति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यो देवान्देवलोकों त याति स्रजुलमुद्धरन् ।
 वषट्कौटिसहस्रेषु यत् पापं समुपार्जितं ॥ २ ॥
 घृताभ्यङ्गेन देवानां भस्मीभवति पावके ।
 आढकेन घृताद्यैश्च देवान् स्नाप्य सरो भवेत् ॥ ३ ॥
 चन्दनेनानुलिप्याथ गन्धार्घैः पूजयेत्तथा ।
 अल्पायासनं कृतिभिः कृता देवास्तु सर्वदा ॥ ४ ॥
 अतीतानागतज्ञानमन्त्रधोभुक्तिमुक्तिदाः ।
 गृहीत्वा प्रश्नसूक्ष्मार्थं हृते दाभ्यां शुभाशुभं ॥ ५ ॥
 त्रिभिर्जौवो मूलघातुस्तुर्भ्राम्राक्षणादिधीः ।
 पञ्चादौ भूततन्त्रादि शेषे चैवं जपादिकं ॥ ६ ॥
 एकत्रिकातित्रिकान्ते पदे द्विपमकान्तके ।
 अशुभं मध्यमं मध्येष्विन्द्रस्त्रिषु श्रुतः शुभः ॥ ७ ॥
 सङ्ख्यावृन्दे जीविताब्दं यमोऽब्ददशहा ध्रुवं ।
 सूर्यं भास्वशदुर्गाश्रीविष्णुमन्त्रैस्त्रिंशत् कजे ॥ ८ ॥
 काठिन्या जप्तया स्पृष्टे गौमूत्राकृतिरेखया ।
 आरभ्यैकं त्रिकं यावन्निचतुष्कावसानकं ॥ ९ ॥
 मरुद् व्योम मरुद्दीजेऽस्तुःषष्टिपदे तथा ।
 अक्षाणां पतनात् स्पर्शाद्विषमादौ शुभादिकं ॥ १० ॥
 एकत्रिकादिमारभ्य अन्ते चाष्टत्रिकं तथा ।
 ध्वजाद्यायाः सना ह्रीना विषमाः शोभनादिदाः^(१) ॥ ११ ॥
 आहपद्मवितैः काद्यैः षोडशस्वरपूष्पगैः ।
 आद्यैस्तैः सस्वरैः काद्यैस्त्रिपुरानाममन्त्रकाः ॥ १२ ॥
 ह्रीं वीजाः प्रणवाद्याःस्युर्गमोऽन्ता यत्र पूजने ।
 मन्त्रा विंशतिसाहस्राः शतं षष्ठ्यधिकं ततः ॥ १३ ॥

१ शोभनादिकाः इति ४, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आं श्रीं मन्त्राः सरस्वत्याश्चण्डिकायास्तथैव च ।
 तथा गौर्याश्च दुर्गाया आं श्रीं मन्त्राः श्रियस्तथा ॥ १४ ॥
 तथाक्षौं क्रौं मन्त्राः सूर्यस्य^(१) आं ह्रीं मन्त्राः श्रियस्य च ।
 आं गं मन्त्रा गणेशस्य आं मन्त्राश्च तथा हरेः ॥ १५ ॥ ।
 अताद्वै काधिकैः काद्येस्तथा षोडशभिः स्वरैः ।
 काद्येस्तैः सस्वरैराद्यैः कान्तैर्मन्त्रास्तथास्त्रिलाः ॥ १६ ॥
 रवीशदेवीविष्णूनां खाश्विदेवेन्द्रवर्चनात् ।
 अतत्रयं षष्ठाधिकं प्रत्येकं मण्डलं क्रमात् ।
 अभिविक्तौ जपेद् ध्यायेच्छ्रद्धादीन् दीक्षयेद्गुरुः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये नामामन्त्रादिकथनं नाम
 एकनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठाविधिकथनं ।

ईश्वर उवाच । प्रतिष्ठां सम्भवत्स्यामि क्रमात् सङ्क्षेपतो गृह ।
 पीठं प्रतिं शिवो लिङ्गं तद्योगः सा शिवाणुभिः ॥ १ ॥
 प्रतिष्ठायाः पञ्च भेदास्तेषां रूपं वदामि ते ।
 यत्र ब्रह्मशिलायोगः सा प्रतिष्ठा विशेषतः ॥ २ ॥
 स्थापनन्तु यथायोगं पीठ एव निवेशनं ।
 प्रतिष्ठाभिन्नपीठस्य स्थितस्थापनमुच्यते ॥ ३ ॥
 उत्थापनञ्च सा प्रोक्ता लिङ्गोद्धारपरः सरा ।
 यस्यां तु लिङ्गमारोप्य संस्कारः क्षियते बुधेः ॥ ४ ॥

१ तथा श्रीं मन्त्राः सूर्यस्य इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आस्थापनं तदुद्दिष्टं विधा विष्णादिकस्य च^(१) ।
 आसु सर्वासु चैतन्यं नियञ्जीत परं शिवम् ॥ ५ ॥
 यदाधारादिभेदेन^(२) प्रासादेष्वपि पञ्चधा ।
 परीक्षामथ मेदिन्याः कुर्यात्प्रासादकाम्यथा ॥ ६ ॥
 शुक्लाज्यगन्था रक्ता च रक्तगन्था सुगन्धिनी^(३) ।
 पेता कृष्णा सुरागन्था विषादीनां मही क्रमात् ॥ ७ ॥
 पूर्वं शीत्तरसर्वत्र पूर्वा चैषां विशिष्यते^(४) ।
 आखाते ह्यस्तिके यस्याः पूर्णं मृदधिका भवेत् ॥ ८ ॥
 उत्तमानां मही विद्यात्तोयाद्यैर्वा समुत्तितां ।
 अस्थिङ्कारादिभिर्दुष्टानत्यन्तं शोषयेद् गुरुः^(५) ॥ ९ ॥
 नगरग्रामदुर्गार्थं गृहप्रासादकारणं^(६) ।
 खननेर्गाकुलावासैः कर्षणैर्वा मुकुर्मुञ्जः ॥ १० ॥
 नखपे द्वारपूजादि मन्त्रदत्तप्रवसानवन्^(७) ।
 कर्म निर्वर्त्याघोराखं सहस्रं^(८) विधिना यजेत् ॥ ११ ॥
 समीक्य योपलिप्तायां भूमौ संशोषयेद्दिशः ।
 स्वर्णदध्यक्षतै रेखाः प्रकुर्वीत^(९) प्रदक्षिणं ॥ १२ ॥
 मध्यादीशानकोष्ठस्थे पूर्णकुम्भे^(१०) शिवं यजेत् ।
 वास्तुमभ्यर्च्य तत्तोयैः सिञ्चेत् कुहालकादिकं ॥ १३ ॥

१ उत्थापनहेत्यादिः, विष्णादिकस्य ६ नगरग्रामेत्यङ्गं शोको घ० पुरुको नास्ति ।
 चैतन्यः सर्वाङ्गकल्पेः काञ्चकपाठो ग० पुरुको ७ मन्त्रदीपप्रवसानकमिति ग० । मन्त्र-
 नास्ति । भूम्यवसानकमिति घ० ।

२ यथाधाराभिभेदेनेति ग० ।

८ निर्वर्त्या घोराखं महालमिति ग० ।

३ रक्तगन्थासुगन्धिनीति ख० ।

९ रेखां प्रकुर्वीतेति ख०, ग० च ।

४ प्रशस्यते इति घ० ।

१० स्वर्णकुम्भे इति ग० । स्वर्णकुम्भे इति

५ शोषयेद्भवामिति घ० ।

घ०, ङ०, च ।

ताह्ये रक्षोगणानिष्टा विधिना दिग्बलिं क्षिपेत् ।
 भूमिं संसिच्य संस्राप्य^(१) कुहालाद्य^(२) प्रपूजयेत् ॥ १४ ॥
 अन्व वस्त्रयुगच्छतं कुम्भं स्नात्थे द्विजन्मनः ।
 निधाय गीतवाद्यादिब्रह्मघोषसमाकुलं ॥ १५ ॥
 पूजां कुम्भे समाहृत्य प्राप्ते लघेऽभिकोष्ठके ।
 कुहालेनाभिधित्तेन मध्वत्तेन तु खानयेत् ॥ १६ ॥
 नैर्ऋत्यां क्षेपयेन्मृत्पां खाते कुम्भजनं क्षिपेत् ।
 पुरस्य पूर्वसीमान्तं^(३) नयेद् यावदभीप्सितं ॥ १७ ॥
 अथ तत्र क्षणं स्थित्वा भ्रामयेत्^(४) परितः पुरं ।
 सिञ्चन् सीमान्तविक्षानि यावदीशानगोचरं ॥ १८ ॥
 अर्घदानमिदं प्रोक्तं तत्र कुम्भपरिभ्रमात् ।
 इत्थं परियच्छं मूमेः कुर्वीत तदनन्तरं ॥ १९ ॥
 कर्करान्तं जलान्तं वा शल्यदोषजिघांसया ।
 खानयेद् भूः कुमारीं चेद् विधिना शल्यमुद्धरेत् ॥ २० ॥
 अकचटतपयश्चान् मानवस्त्रेत् प्रस्नाक्षराणि तु^(५) ।
 अग्नेर्ध्वजादिपतितः स्वस्थाने शल्यमाख्यान्ति ॥ २१ ॥
 कर्तुं स्वाङ्गविकारेण जानीयात्तत्प्रमाणतः ।
 पञ्चादीनां प्रवेशेन कोर्त्तनैर्विभूतैर्द्दिशः ॥ २२ ॥
 माटकामृदवगीच्छां फलके भुवि वा लिखेत् ।
 शल्यज्ञानं वर्गवशात् पूर्वादोशान्ततः^(६) क्रमात् ॥ २३ ॥
 अर्वा चैव लोहन्तु कवर्गेऽङ्कारमभितः ।

१ भूमिं संसिच्य संस्राप्येति ग०, च०, ४ खावयेत् इति ख० ।

५ च ।

५ नव चेत् प्रस्नाक्षराणि भाषन्ते इति ग०,

२ कुहालाक्षमिति ग० ।

घ० च० ।

३ पूर्वसीमान्तमिति ख० ।

६ पूर्वादीनां तत इति ख० ।

षवर्गे भस्म दद्ये स्याट् टवर्गेऽस्थि च नैकृतं ॥ २४ ॥
 तवर्गे चेष्टुका चाप्ये कपालञ्च पवर्गके ।
 यवर्गे श्वकीटादि श्ववर्गे लोहमादिश्रेत् ॥ २५ ॥
 हवर्गे रजतं तद्वदवर्गाञ्चानर्थकरानपि ।
 प्रोक्ष्यात्मभिः करापूरैरष्टाङ्गुलमृदन्तरैः ॥ २६ ॥
 पादोनं खातमापूर्य्य सज्जैर्मुद्राराहतैः^(१) ।
 क्षितां समञ्जवां तत्र कारयित्वा भुवं गुरुः ॥ २७ ॥
 सामान्यार्घ्यं करो यायान्मण्डपं वक्ष्यामाशकं ।
 तोरणदाःपतीनिष्ठ्वा प्रत्यग्दारेण संविशेत् ॥ २८ ॥
 कुर्यात्तत्रात्मगुह्यंदि कुण्डमण्डपसंस्मृतिं ।
 कलसं वर्द्धनीसत्तं^(२) श्लोकपालशिवाश्वनं ॥ २९ ॥
 अग्नेर्जननपूजादि सर्व्वं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 यजमानान्वितो^(३) यायाच्छिलानां स्नानमण्डपं ॥ ३० ॥
 शिलाः प्रासादलिङ्गस्य पादधर्मादिसञ्ज्ञकाः ।
 अष्टाङ्गुलीच्छ्रिताः शस्ताश्चतुरस्राः करायताः ॥ ३१ ॥
 पाषाणानां शिलाः कार्या इष्टकानां तद्वर्द्धतः ।
 प्रासादेऽश्मशिलाः शैले इष्टका इष्टकामये ॥ ३२ ॥
 अङ्गिता नववक्त्रायैः^(४) पङ्कजाः पङ्कजाङ्गिताः ।
 नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णाख्या पञ्चमी मता^(५) ॥ ३३ ॥
 आसां पद्मो महापद्मः शङ्खोऽथ मकरस्तथा ।
 समुद्रश्चेति पञ्चामी निधिकुम्भाः क्रमादधः ॥ ३४ ॥
 नन्दा भद्रा जया पूर्णा अजिता चापराजिता ।

१ सज्जैर्मुद्राराहतैरिति ड० ।

४ नववक्त्रायैरिति घ० ।

२ वर्द्धनीयुक्तमिति ग०, ड० च ।

५ 'पाषाणानामित्यादिः, पञ्चमी मता' इत्यन्तः

३ यजमानान्वित इति घ० ।

श्लोकद्वयात्मक पाठो ग० पुलके नास्ति ।

विजया मङ्गलाख्या च धरणी नवमी शिला ॥ ३५ ॥
 सुभद्रश्च विभद्रश्च सुनन्दः पुष्यनन्दकः^(१) ।
 जयोऽथ विजयश्चैव कुम्भः पूर्वास्तथोत्तरः^(२) ॥ ३६ ॥
 नवानान्तु यथासङ्ख्यं निधिकुम्भा अमी नव ।
 आसनं प्रथमं दत्त्वा^(३) ताड्योस्त्रिंश्विंशत्तरुणा^(४) ॥ ३७ ॥
 सर्वासामविशेषेण तनुत्रेणावगुण्ठनं^(५) ।
 मृद्भिर्गोमयगोमूत्रकषायैर्गन्धवारिणा ॥ ३८ ॥
 अस्त्रेण ह्यंफडन्तेन^(६) मलस्रानं समाचरेत् ।
 विधिना पञ्चगव्येन स्रानं पञ्चामृतेन च ॥ ३९ ॥
 गन्धतोयान्तरं कुर्यान्निजनामाङ्कितानुना^(७) ।
 फलरत्नसुवर्णानां गोशृङ्गसलिलैस्ततः ॥ ४० ॥
 चन्दनेन समालभ्य^(८) वस्त्रैराच्छादयेच्छिखां ।
 खर्योत्थमासनं दत्त्वा नीत्वा यागंप्रदक्षिणं ॥ ४१ ॥
 प्राय्यायां कुशतल्पे वा हृदयेन निवेशयेत्^(९) ।
 समूज्य न्यस्य बुद्ध्यादिधरान्तं तत्त्वसङ्घयं ॥ ४२ ॥
 त्रिखण्डव्यापकं तत्त्वत्रयश्चानुक्रमान् न्यसेत् ।
 बुद्ध्यादौ चित्तपर्यन्ते चिन्तातन्मात्रकावधौ^(१०) ॥ ४३ ॥

१ पुष्पदन्तक इति ख०, ग०, घ०, ङ० च । ९ कुशतल्पे वा हृदयेन निवेशयेत्

२ पूर्वस्तथोत्तर इति घ० ।

इति ख० । कुशतल्पे च हृदयेन नि

३ प्रणवं दत्त्वा इति ख० ।

वेशयेत् । इति ग० ।

४ शरणात्मनेति ख०, ग० च ।

१० बुद्ध्यादौ चित्तपर्यन्ते चित्ततन्-

५ तन्मात्रेणावगुण्ठनमिति ख० ।

मात्रकावधौ इति घ० । सम्यग्ध

६ ऊंफडन्तेनेति ग० ।

इत्यादिः तन्मात्रकावधौवित्यन्तः

७ कुर्याद् द्विजनामाङ्कितानुनेति ख० ।

सार्द्धैकश्लोकपाठो ग० पुलके
नास्ति ।

८ समालिष्येति ग० ।

तन्मात्रादौ धरान्ते च शिवविद्यात्मनां स्थितिः ।

तत्त्वानि निजमन्त्रेण तत्त्वे शशांश्च हृदाऽर्चयेत् ॥ ४४ ॥

स्थानेषु पुष्पमालादिचिह्नितेषु यथाक्रमं ।

ओं ह्रं^(१) शिवतत्त्वाय नमः । ओं ह्रं^(१) शिवतत्त्वाधिपतये
रुद्राय नमः । ओं ह्रां विद्यातत्त्वाय नमः । ओं ह्रां^(१) विद्यातत्त्वा-
धिपाय^(२) विशुभे नमः । ओं ह्रां आत्मतत्त्वाय नमः । ओं ह्रां
आत्मतत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नमः^(५) ।

क्षमाप्रियजमानार्कान् जलवातेन्दुखानि च ॥ ४५ ॥

प्रतितत्त्वं नमसेदृष्टौ मूर्त्तीः प्रतिशिलां शिलां ।

सर्वं पशुपतिं चोयं^(१) रुद्रं भवमख्यम्बरं^(२) ॥ ४६ ॥

महादेवं च भीमं च मूर्त्तींशशांश्च यथाक्रमात् ।

ओं धरामूर्त्तये नमः, ओं धराधिपतये नमः,

इत्यादिमन्त्रान् लोकपालान् यथासङ्ख्यं निजागुभिः^(५) ॥ ४७ ॥

धि नमस्य पूजयेत् कुम्भास्तन्मन्त्रैर्वा निजागुभिः^(६) ।

इन्द्रादीनां तु वीजानि वक्ष्यमाणक्रमेण तु ॥ ४८ ॥

लूं हूं शूं पूं वूं यूं मूं ह्रूं क्षूमिति^(१०) ।

उक्तौ नवशिलापद्मः शिला पद्मपदा तथा ।

१,२ ओं ह्रं इति ग०, घ० च ।

३ ओं ह्रीं इति घ० ।

४ विद्यातत्त्वाधिपतये इति ख० ।

५ ओं ह्रं शिवतत्त्वाधिपतये इत्यादिः
ओं ह्रां आत्मतत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नम
इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

६ पशुपतिं भीममिति घ० ।

७ भवमख्यम्बरम् इति घ० ।

८,९ निजागुभिरिति ख०, ग० । विन्य-

स्यत्यर्द्धहोको ग० पुस्तके नास्ति ।

१० ओं ह्रूं धूं वूं यूं मूं ह्रूं क्षूमितीति
ग० । ओं कं सूं पूं शूं ह्रूं क्षूमितीति
घ० । लूं हूं शूं पूं वूं यूं मूं ह्रूं
क्षूमितीति ख० ।

प्रतितत्त्वं नमसेन्मूर्त्तिः सृष्ट्या पञ्च धरादिकाः ॥ ४८ ॥

ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र ईश्वरश्च सदाशिवः ।

एते च पञ्च मूर्त्तींशा यष्ट्यास्तासु^(१) पूर्ववत् ॥ ५० ॥

ओं पृथ्वीमूर्त्तये नमः । ओं पृथ्वीमूर्त्तधिपतये ब्रह्मणे नमः ।

इत्यादि मन्त्राः ।

सम्पूज्य कलशान् पञ्च क्रमेण निजनामभिः ।

निरन्धीत^(२) विधानेन नमसो मध्यशिलाक्रमात् ॥ ५१ ॥

कुर्यात् प्राकारमन्त्रेण भूतिदमैस्तिष्ठैस्ततः ।

कुखेषु धारिकां शक्तिं विनमस्याभ्यर्च्य तर्पयेत् ॥ ५२ ॥

तत्तत्तत्त्वाधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तींशांश्च^(३) घृतादिभिः ।

ततो ब्रह्मांशशुद्धार्थं मूलाङ्गं ब्रह्मभिः क्रमात् ॥ ५३ ॥

कृत्वा शतादिपूर्गान्तं प्रोक्ष्याः शान्तिजलैः शिलाः^(४) ।

पूजयेच्च कुशैः स्पृष्ट्वा प्रतितत्त्वमनुक्रमात् ॥ ५४ ॥

सान्निध्यमय सन्धानं कृत्वा शुद्धं^(५) पुनर्नमसेत्^(६) ।

एवं भागत्रये कर्म गत्वा गत्वा समाचरेत् ॥ ५५ ॥

ओं आं इं आत्मतत्त्वविद्यातत्त्वाभ्यां नमः^(७) इति ।

१ न्यतयास्तासु इति ख० ।

गतः इत्यतः प्राक् मध्यगपाठो घ०

२ निरन्धीतेति ख०, ग०, ड० च ।

पुस्तके नास्ति ।

३ तत्र तत्राधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तींशांश्चेति ड० ।
तन्त्रतत्त्वाधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तींशांश्चेति ख० ।

७ ओं आं इं आत्मतत्त्वविद्यात
त्त्वाय नम इति ग० । ओं आं इं

४ प्रोक्ष्य शान्तिजलैः शिलाभित्ति ख० ।

उं विद्यातत्त्वशिवतत्त्वाभ्यां नम
इति ड० ० ।

प्रोक्ष्य शान्तिजलैः शिला इति ग०, घ० च ।

५ कृत्वा, मन्त्रमिति ग० ।

ओं आं इं आत्मविद्यातत्त्वाय नम

६ सान्निध्यमित्यधेक्षोको ड० पुस्तके नास्ति ।

इति ख० ।

सान्निध्यमय सन्धानं इत्यतः परः 'ऋषद्वीर्षप्रथो

संस्पृशेद् दर्भमूलाद्यैर्शशाङ्गादित्रयं क्रमात् ।
 कुर्यात्तत्त्वानुसन्धानं ऋषदोषप्रयोगतः ॥ ५६ ॥
 ओं ह्रां उं^(१) विद्यातत्त्वशिवतत्त्वाभ्यां नमः ।
 घृतेन मधुना पूर्णांलामृकुम्भान् सरत्नकान् ।
 पञ्चगव्यार्घ्यसंस्क्रान्^(२) लोकपालाधिदैवतान् ॥ ५७ ॥
 पूजयित्वा निजैर्भक्तैः सन्निधौ ह्योममाचरेत् ।
 शिलानामथ सर्वासां संस्मरेदधिदेवताः ॥ ५८ ॥
 विद्यारूपाः कृतस्नाना ह्येवमर्वाः शिलाम्बराः ।
 नूनादिदोषमोषार्थं^(३) वास्तुभूमेश्च शुद्धये ।
 यजेदस्त्रेण मूर्धान्तमाज्जतीनां^(४) शतं शतं ॥ ५९ ॥

इत्यादिमह्नापुराणे आग्नेये शिलानग्रासकथनं नाम
 दिनवतितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

वास्तुपूजादिविधानम् ।

इत्यर उवाच । ततः प्रासादमासूत्र्य वर्चयेद्वास्तुमण्डपं^(५) ।
 कुर्यात् कौस्तुभतुःषष्टिं क्षेत्रे वेदाखके समे ॥ १ ॥
 कौशेषु विनयसेद् वंशैः^(६) रज्ज्वोऽष्टौ विकीर्णगाः ।

१ ओं ह्रां उं इति घ०, ङ० च ।

२ पञ्चगव्येन संस्क्रान् इति ग० ।

३ नूनादिदोषनाप्रार्थमिति घ० ।

४ यजेदस्त्रेण शुद्धार्थमाज्जतीनामिति घ० ।

५ वास्तुमण्डपमिति ग० ङ० । तत इति

स्योकार्घं घ० पुलके नास्ति ।

६ विनयसेद् इति मिति ख० ।

द्विपदाः षट्पदास्तास्तु वास्तुन्तत्रार्चयेद् यथा ॥ २ ॥
 आकुञ्चितकचं^(१) वास्तुमुत्तानमसुराह्वानि^(२) ।
 स्मरेत् पूजासु कुब्जादिनिवेशे उत्तराननं ॥ ३ ॥
 जानुनी कूर्परौ शक्यं दिशि वातऊताशयोः ।
 पैत्र्यां पादप्रुटे रौद्र्यां शिरोऽस्य हृदयेऽङ्गलिः ॥ ४ ॥
 अस्य देहे समाख्या देवताः पूजिताः शुभाः ।
 अथै कोणाधिपास्तत्र कोणाद्धैव्यसु स्थिताः^(३) ॥ ५ ॥
 षट्पदास्तु मरीच्याद्या दिक्षु पूर्वादिषु क्रमात् ।
 मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा शेषास्तु पदिकाः^(४) स्मृताः ॥ ६ ॥
 समस्तनाडीसंयोगे महामर्मानुजं फलं ।
 त्रिशूलं खलिकं वज्रं^(५) महाखलिकसम्पुटे ॥ ७ ॥
 त्रिकटुं^(६) मणिवन्धं च सुविशुद्धं पदं तथा ।
 इति द्वादश मर्माणि वास्तोर्भित्त्यादिसु त्यजेत् ॥ ८ ॥
 साज्यमक्षतमीशाय पर्जनयायाम्बुजोदकं ।
 ददीताथ जयन्ताय पताकां कुङ्कुमोज्ज्वलां^(७) ॥ ९ ॥
 रत्नवारि महेंद्राय रवौ धूमं वितानकं ।
 सत्याय घृतगोधूममाज्यभर्तुं भृशाय च ॥ १० ॥
 विनांसमन्तरीक्षाय शक्तुन्तेभ्यस्तु पूर्वतः ।
 मधुक्षोराज्यसम्पूर्णां प्रदद्याद्भयै श्रुचं ॥ ११ ॥
 साजान् पूर्णं सुवर्णासु वितथाय निवेदयेत् ।

१ आकुञ्चितकरमिति घ० ।

२ कुर्यादित्यादिः सुत्तानमसुराह्व- ४ पादिका इति ख० ।

तिसित्यन्तः श्लोकद्वयात्मकपाठो ग० ५ सुष्टिकं वक्त्रं मिति ख० ।

पुरुके नास्ति ।

६ त्रिकोष्ठमिति ग० ।

३ कोणाद्धैव्यं अर्चयिता इति घ० ।

७ ददीतेति अर्धश्लोको ग० पुरुके नास्ति ।

दद्याद् गृहहृत्ते चौद्रं^(१) यमराजे पशौदनं^(२) ॥ १२ ॥
 गन्धं गन्धर्वनाथाय जिह्वां भङ्गाय पक्षिणः ।
 मृगाय पद्मपर्णानि^(३) याम्यामित्यष्टदेवताः^(४) ॥ १३ ॥
 पित्रे तिलौदकं क्षीरं वृक्षजं दन्तधावनं ।
 दौवारिकाय देवाय प्रदद्याद् धेनुमुद्रया^(५) ॥ १४ ॥
 सुग्रीवाय दिग्ने पूपान् पुष्पदन्ताय दबर्भकं ।
 रत्नं प्रचेतसे पद्ममसुराय^(६) सुरासवं ॥ १५ ॥
 घृतं गुडौदनं श्रेष्ठे रोगाय घृतमखकान् ।
 लाजान् वा पश्चिमाशयां देवाष्टकमितीरितं ॥ १६ ॥
 मास्तया ध्वजं पीतं नागाय नागकेशरं ।
 मुखे भक्ष्याणि भस्माटे मङ्गसूपं सुसंस्कृतं ॥ १७ ॥
 सोमाय पायसं सान्ज्यं शालूकमूषये^(७) दिग्नेत् ।
 लौपीमदितये दित्यै पुरीमित्युत्तराष्टकं^(८) ॥ १८ ॥
 मोदकान् ब्रह्मणः प्राच्यां षट्पदाय मरीचये ।
 सन्निभे रत्नपुष्पाणि बज्रयज्ञःकोणकोष्ठके ॥ १९ ॥
 तदधःकोष्ठके दद्यात् सावित्रै च कुशोदकं^(९) ।
 दक्षिणे चन्दनं^(१०) रत्नं षट्पदाय विवस्वते ॥ २० ॥
 हरिद्रौदनमिन्द्राय रक्षोघ्नःकोणकोष्ठके ।

- १ भूतचये रौद्रमिति ख०, क, च । ५ प्रदद्यादधमद्रयेति ख० । प्रदद्याद्गन्-
 गृहहृत्ते चौद्रमिति घ० । सुद्रयेति घ०, इ० च ।
 २ फलौदनमिति ख०, घ० च । ६ पद्मं सम्भरायेति घ० ।
 ३ यवपर्णानिति घ० । पद्मवर्णा- ७ शालूकं प्रुणयेति ख०, इ० च ।
 नीति ख, इ० च । ८ पुरीमित्यवराष्टकमिति ग० ।
 ४ याम्यामित्यष्टदेवता इति ख० । ९ सवित्रे च कुशोदकमिति ग० ।
 १० सावित्रै चन्दनमिति ग० ।

इन्द्रजयाय मिश्राम्निन्द्राधस्ताग्निवेदयेत् ॥ २१ ॥
 वारुण्यां षट्पदासीने मित्रे सगुड्मीदनं ।
 रुद्राय घृतसिद्धान्नं वायुकौशाधरे पदे ॥ २२ ॥
 तदधी रुद्रदासाय मांसं मार्गमथोत्तरे ।
 ददीत माघनैवेद्यं^(१) षट्पदस्थे घराधरे^(२) ॥ २३ ॥
 आपाय शिवकौशाधः तद्वत्साय च तत्स्थले^(३) ।
 क्रमाद्द्याद्दधिक्षीरं पूजयित्वा विधानतः ॥ २४ ॥
 अनुष्यदे निविष्टाय ब्रह्मणे मध्यदेशतः ।
 पञ्चगव्याक्षतोपेतश्चरुं साज्यं निवेदयेत् ॥ २५ ॥
 ईशादिवायुपर्यन्तकौशेष्वथ यथाक्रमं ।
 वास्तुवाह्ये चरुव्याद्याश्चतस्रः पूजयेद् यथा ॥ २६ ॥
 चरुकौ^(४) सघृतं मांसं विदाय्यै^(५) दधिपङ्कजे ।
 पूतनायै पर्लं पित्तं रुधिरं च निवेदयेत् ॥ २७ ॥
 अस्थीनि पापराक्षस्यै रक्तपित्तपलानि च ।
 ततो माघौदनं^(६) प्राच्यां खन्दाय विनिवेदयेत् ॥ २८ ॥
 अर्घ्यंभ्यो दक्षिणाशायां पूपान् कृसरया युतान् ।
 जम्भकाय^(७) च वारुण्यामामिषं रुधिरान्वितं ॥ २९ ॥
 उदोच्यां पिल्लिपिञ्जाय^(८) रक्तान्नं कुसुमानि च ।
 यजेद्वा सकलं वास्तुं कुश्रदध्यक्षतैर्जलैः ॥ ३० ॥

१ मांसनैवेद्यमिति ख०, इ० च ।

५ विपचे इति ख०, इ० च ।

२ वराधरे इति घ० ।

६ ततो मांसौदनमिति ख०, घ०, इ० च ।

३ आपवत्पञ्चगुह्ये इति ख०, ।

७ कुम्भकायेति इ० ।

तद्वत्सायै च तत्स्थले इति घ० ज० च ।

८ पिल्लिपिञ्जायेति इ० । लिपिपिञ्जायेति

४ वाराह्यै इति इ० इ० च ।

इ० ।

गृहे च नगरादौ च एकाम्रीतिपदैर्यजेत् ।
 त्रिपदा रज्जवः कार्याः षट्पदाश्च विकीर्यके ॥ ३१ ॥
 ईशाद्याः पादिकास्तस्मिन्नागाद्याश्च द्विकोष्ठगाः^(१) ।
 षट्पदस्था मरीचाद्या ब्रह्मा नवपदः स्मृतः ॥ ३२ ॥
 नगर्यामखेटादौ वास्तुः शतपदोऽपि^(२) वा ।
 वंशद्वयं कोणगतं दुर्जयं दुर्हरं सदा ॥ ३३ ॥
 यथा देवालये न्यासस्तथा शतपदे हितः ।
 ग्रहाः स्कन्दाद्यस्तत्र विज्ञेयाश्चैव षट्पदाः ॥ ३४ ॥
 चरक्याद्या भूतपदा रज्जुवंशादि पूर्ववत् ।
 देशसंस्थापने^(३) वास्तु चतुस्त्रिंशच्छतं^(४) भवेत् ॥ ३५ ॥
 चतुःषष्टिपदो^(५) ब्रह्मा मरीचाद्याश्च देवताः ।
 चतुःषष्ट्याश्रयदिका आपाद्यष्टौ रसामिभिः ॥ ३६ ॥
 ईशानाद्या नवपदाः स्कन्दाद्याः शक्तिकाः^(६) स्मृताः ।
 चरक्याद्यास्तददेव रज्जुवंशादि पूर्ववत्^(७) ॥ ३७ ॥
 ज्ञेयो वंशसहस्रैस्त वास्तुमण्डलगः पदैः ।
 न्यासो नवगुणस्तत्र कर्त्तव्यो देशवास्तुवत् ॥ ३८ ॥
 पञ्चविंशत्पदो वास्तुर्वैतालाख्यश्चितौ स्मृतः ।
 अन्यो नवपदो वास्तुः षोडशाङ्गिस्तथापरः ॥ ३९ ॥
 षड्दशत्रयसदृत्तादेर्मध्ये स्याच्चतुरस्रकं ।

१ नागाद्याश्चद्विकोष्ठगा इति ख०, ल० च । १ ईशानाद्याः शिवपदा स्कन्दाद्याः

२ शतपदेऽपीति ग० ।

पदिका इति घ० ।

३ दशमं स्थापने इति ख०, ग०, घ०, ङ, ७ समस्य स्थापने वास्तुचतुस्त्रिंशच्छतं
 ल० च० । भवेदिति घ० पुस्तकेऽधिकः पाठः । चतुः

४ चतुर्विंशच्छतमिति ग० ।

षष्टिपदो ब्रह्मा इत्यादिः, रज्जुवंशादि

५ चतुःषष्टिपदे इति घ० ।

पूर्ववत् इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

खाते वास्तोः समं पृष्ठे^(१) न्यासे ब्रह्मशिलात्मके ॥ ४० ॥

श्रावाकस्य निवेशे च^(२) मूर्त्तिसंस्थापने तथा ।

पायसेन तु नैवेद्यं सर्वेषां वा प्रदापयेत् ॥ ४१ ॥

उक्तानुक्ते तु वै वास्तुः पञ्चदशप्रमाणतः^(३) ।

गृहप्रसादमानेन वास्तुः श्रेष्ठस्तु सर्वदा^(४) ॥ ४२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वास्तुपूजाकथनं नाम

त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

अथ चतुर्णवतितमोऽध्यायः ।

शिलान्व्यासविधानं ।

ईश्वर उवाच । ईशादिषु चरक्याद्याः^(१) पूर्ववत् पूजयेदृष्टिः ।

आऊतिचितयं दद्यात् प्रतिदेवमनुक्रमात् ॥ २ ॥

दत्त्वा भूतबलिं लभे शिलान्यासमनुक्रमात् ।

मध्यसूत्रे^(२) न्यसेच्छक्तिं कुम्भश्चानन्तमुत्तमं^(३) ॥ ३ ॥

नकारारूढमूलेन कुम्भेऽस्मिन् धारयेच्छिलां ।

कुम्भानद्यै सुभद्रादीन् दिक्षु पूर्वदिषु क्रमात् ॥ ४ ॥

लोकपालाद्यभिर्न प्रस्य^(५) श्चभ्येषु^(६) न प्रस्तशक्तिषु ।

१ श्रावणार्धे समं पृष्ठे इति क० ।

६ मध्ये श्लभ इति घ० ।

२ श्रावणार्धे समं पृष्ठे इति क० ।

७ कुम्भश्चानन्तमस्मिन् इति घ०, क० च ।

३ निवेशेनेति ख०, क० च ।

८ कुम्भश्चानन्तमस्मिन् इति क० ।

४ परं पञ्चप्रमाणत इति क० ।

९ लोकपालात्मभिर्न्यसेदिति ख०, क०

५ सर्वद इति ख०, घ०, क०, च । सर्वद

च । लोकपालाण्यभिर्न्यसेदिति क० ।

इति ग०, च ।

६ सूत्रे चिति क० । कुम्भे चिति ग० ।

७ ईशाद्यादिषु ब्रह्म्याद्या इति ग० ।

शिलास्तेष्वथ^(१) नन्दाद्याः क्रमेण^(२) चिनिषेष्टयेत् ॥ ५ ॥
 शम्बरैर्मूर्त्तिनाथानां^(३) यथा स्युर्भक्तिमध्यतः ।
 तासु धर्मादिकानष्टौ^(४) क्रोशात् क्रोशं विभागश्च^(५) ॥ ६ ॥
 सुभद्रादिषु नन्दाद्याश्चतस्रोऽभयादिक्रोशगाः ।
 अजिताद्याश्च पूर्वादिजयादिष्वथ^(६) विनत्रसेत् ॥ ७ ॥
 ब्रह्मणं चोपरि नस्य^(७) व्यापकं च महेश्वरं ।
 चिन्तयेदेषु चाधानं व्योमप्रासादमध्यगं ॥ ८ ॥
 बलिन्दत्वा जपेदस्त्रं विघ्नदोषनिवारणं^(८) ।
 शिलापञ्चकपक्षेऽपि मनागुद्दिश्यते यथा ॥ ९ ॥
 मध्ये पूर्वाशिलान्यासः^(९) सुभद्रकलशेऽर्द्धतः ।
 पद्मादिषु च नन्दाद्याः क्रोशेष्वभयादिषु क्रमात् ॥ १० ॥
 मध्यभावे^(१०) च तस्रोऽपि मातृवद्भावसम्भताः ।
 ओं पूगै त्वं महाविद्ये^(११) सर्वसन्दीहलक्षणे ॥ ११ ॥
 सर्वसम्पूर्णमेवात्र कुरुध्वार्ङ्गरसः सुते ।
 ओं नन्दे त्वं नन्दिनी पुंसां त्वामत्र स्थापयाम्यहं ॥ १२ ॥
 प्रासादे तिष्ठ सन्तृप्ता यावच्चन्द्रार्कतारकं ।
 व्यायुः कामं श्रियन्नन्दे देहि वासिष्ठि देहिनां^(१२) ॥ १३ ॥

- १ शिलायास्तेष्विति क० । ७ ब्रह्मणं चोपरिचिन्तयेत् इति ख०, घ०, ङ०,
 २ क्रमश इति घ० । ङ० च ।
 ३ शम्बरैर्मूर्त्तिनाथानामिति ख०, ङ० ८ विघ्नदोषनिवारकमिति ग० ।
 च । शम्बरैर्मूर्त्तिनाथानामिति ङ० । ९ पूर्वाशिलान्यास इति घ० ।
 ४ तान् सुभद्रादिकानष्टौ इति ख० । १० मध्यभावे इति ख०, ग० च ।
 ५ विभाग इति घ० । ११ महाभागो इति ग० ।
 ६ पूर्वादिजयादिषु चेति ग० । १२ देहि मामिति ख०, ङ०, च । देहि न
 इति घ० ।

अस्मिन् रक्षा सदा^(१) कार्या प्रासादे यत्नतस्तथा ।
 ओं भद्रे त्वं सर्वदा भद्रं लोकानां कुरु काश्यपि ॥ १४ ॥
 आयुर्दा कामदा देवि^(२) श्रीप्रदा च सदा भव ।
 ओं जयेऽत्र सर्वदा देवि श्रीदाऽऽयुर्दा सदा भव^(३) ॥ १५ ॥
 ओं जयेऽत्र सर्वदा^(४) देवि तिष्ठ त्वं स्थापिता मय^(५) ।
 नित्यञ्जयाय भूयै च स्वामिनी भव भार्गवि ॥ १६ ॥
 ओं रिक्तेऽतिरिक्तदोषघ्ने^(६) सिद्धिमुक्तिप्रदे शुभे ।
 सर्वदा सर्वदेशस्थे तिष्ठास्मिन् विश्वरूपिणि^(७) ॥ १७ ॥
 गगनायतनम्प्रात्वा तत्र तत्त्वचदं^(८) न प्रसेत् ।
 प्रायश्चित्तन्ततो ऊत्वा विधिना विद्यजेन्मखं ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शिलान्यासकथनं नाम
 चतुर्थवतितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठा सामग्रीविधानं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये लिङ्गप्रतिष्ठां च प्रासादे भुक्तिमुक्तिदां ।
 ताश्चरेत् सर्वदा मुक्तौ भुक्तौ देवदिने सति^(९) ॥ १ ॥
 विना चैत्रेण माघादौ प्रतिष्ठा मासपञ्चके ।

१ मुदा इति ख०, क० च ।

२ कामदे देवोति घ० ।

३ अथेच त्यर्द्धस्तोकः, क० पृस्तके नास्ति

४ ओं जय एनं मदेति ख०, क० च ।

५ मम इति ड० ।

६ रक्तानिरक्तदोषघ्ने इति क० ।

रक्तानिरक्तदोषघ्ने इति ख० ।

७ रक्तानिरक्तदोषघ्ने इति घ० । शर्प-

रूपिणीति ज० ।

८ तत्त्वे तत्त्ववथमिति घ० ।

९ सर्वदा मुक्तौ देवादेवे ग्रहे सतीति घ० ।

सर्वदा मुक्तौ भुक्तौ देवदिने सतीति ड० ।

गुरुशुक्रौदये कार्य्या प्रथमे कर्मण्यथे ॥ २ ॥
 शुक्लपक्षे विशेषेण कृष्णे वा पञ्चमिन्दनं^(१) ।
 चतुर्थीं नवमीं षष्ठीं वर्जयित्वा चतुर्दशीं ॥ ३ ॥
 श्रीभक्तास्त्रिचयः श्रद्धाः क्रूरवारविवर्जिताः ।
 शतभिषा घनिष्ठाद्वा अनुराधोत्तरत्रयं^(२) ॥ ४ ॥
 रोहिणी श्रवणश्चेति^(३) स्थिरारम्भे महोदयाः ।
 लग्नञ्च कुम्भसिंहालितुक्तास्तोत्पद्यन्विना ॥ ५ ॥
 शक्तो जीवो नवर्द्धेषु सप्तस्थानेषु सर्वदा ।
 बुधः षडष्टदिकसप्ततुर्येषु विनतु^(४) श्रितः ॥ ६ ॥
 सप्ततुत्रिदशादिस्थः^(५) शशाङ्को बलदः सदा^(६) ।
 रविर्दशात्रिघटसंस्थो राज्ञस्त्रिदशघटगतः ॥ ७ ॥
 षट्त्रिस्थानगताः शक्ता मन्दाङ्गारार्ककेतवः ।
 शुभाः क्रूराश्च पापाश्च सर्व एकादशस्थिताः ॥ ८ ॥
 यथा दृष्टिर्मुनी पूर्णा^(७) त्वार्द्धिकी यश्चभूतयोः ।
 पादिकी रामदिकस्थाने चतुरथै^(८) पादवर्जिता ॥ ९ ॥
 पादानूपनचतुर्नाडी भोगः स्यान्मीनमेघयोः ।
 दृष्टकुम्भौ च भुञ्जाते षतस्रः पादवर्जिताः ॥ १० ॥
 मकरो मिथुनं पञ्च चापालिहरिकर्कटाः ।
 पादोनाः षट् तुक्ताकनेत्रघटिकाः सार्द्धपञ्च च ॥ ११ ॥

-
- १ कृष्णे ष्यापञ्चमं दिनमिति ख०, क० च । सप्तषड् विभेति ख० ।
 कृष्णे ष्यापञ्चमाद्दिनादिति घ० । ५ सप्तायत्रिदशादिस्थ इति ख० क० च ।
 २ अनुराधोत्तरत्रयमिति घ० । ६ बुधः षडष्टदिक्यादिः, बलदः सदा
 ३ श्रवणश्चेति इति ख० । इत्यन्तः पादो ग० पुल्लके नास्ति ।
 ४ बुधः षड् तुर्येषु दिक्सप्ताह विने- ७ एवं दृष्टिबले पूर्णादिति क० । एवं
 ति क० । बुधः षड् द्वाष्टतुर्येषु दिक्- दृष्टिबले पूर्णमिति ख० ।
 ८ वसथौ इति ख०, क० च ।

केशरी वृषभः कुम्भः स्थिराः स्युः सिद्धिदायकाः ।
 चरा धनुस्तुलाभेषा दिःखभावास्तृतीयकाः(१) ॥ १२ ॥
 शुभः(२) शुभग्रहैर्दृष्टः शक्तो जप्तः शुभाश्रितः(३) ।
 गुरुशुक्रबुधैरुक्तो जप्तो दद्याद्दलायुधी(४) ॥ १३ ॥
 राज्यं श्रौच्यं(५) नखं पुत्रान् यशोधर्मादिकं नञ् ।
 प्रथमः सप्तमस्तुत्यो दशमः केन्द्र उच्यते ॥ १४ ॥
 गुरुशुक्रबुधास्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकाः ।
 जेत्रकादशचतुर्थस्था(६) जप्तात् पापग्रहाः शुभाः ॥ १५ ॥
 अतोप्यनीचकर्मार्थं(७) योन्यास्तिथ्यादयो बुधैः ।
 धाम्नः पद्मगुणां भूमिं त्यक्त्वा वा धानसम्भितां(८) ॥ १६ ॥
 हस्ताद् द्वादशसोपानात्(९) कुर्व्यान्मण्डपमग्रतः ।
 चतुरस्रं चतुर्द्वारं स्नानार्थन्तु(१०) तदर्द्धतः ॥ १७ ॥
 एकास्यं चतुरास्यं वा रौद्र्यां प्राच्युत्तरेद्यवा(११) ।
 हास्तिको दशहस्तो वै मण्डपार्ककरोऽद्यवा ॥ १८ ॥
 द्विहस्तोत्तरया वृद्ध्या(१२) शेषं स्यान्मण्डपाद्युक्तं ।

- १ कर्कटो मकरो द्विष्टः प्रव्रज्याकार्यना- ७ अतोन्वेमिष्टकर्मार्थमिति ख०, घ०,
 शकाः । गुरुशुक्रबुधास्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायका इ० च ।
 इति ग०, घ० पुस्तकेऽधिकः पाठः । ८ त्यक्त्वा वा चापसम्भितामिति ख० ।
 २ स्थिर इति ग० । त्यक्त्वा वा रामसम्भितामिति ख० ।
 ३ शुभाश्रित इति ख० इ, च । ९ हस्ताद्वा दशसोपानादिति ख० ।
 ४ धनायुषोति ग० । हस्तान् वा दशसोपानादिति ख० ।
 ५ राज्यं सौख्यमिति ख० । १० स्नानार्थं चेति ग० ।
 ६ जेत्रकादशचतुर्थस्था इति ख० । चोका- ११ प्राच्युत्तरे तथेति ख० ।
 दशेत्यर्थं सौको ग० पुस्तके नास्ति । १२ द्विहस्तोत्तरयाद्युक्त्या इति घ० ।

वेदी चतुष्करा मध्ये कोणस्तम्भेन संयुता^(१) ॥ १९ ॥
 वेदीपादान्तरं त्यक्त्वा^(२) कुण्डानि नव पञ्च वा ।
 एकं वा शिवकाष्ठायां^(३) प्राच्यां वा तद्गुरोः परं ॥ २० ॥
 मुष्टिमात्रं शतार्द्धं स्याच्छते चारत्निमात्रकं^(४) ।
 हस्तं सङ्खहोमे स्यान्नियुते तु द्विहास्तिकं^(५) ॥ २१ ॥
 लक्षे चतुष्करं कुण्डं कोटिहोमेऽष्टहस्तकं ।
 भगाभमधौ^(६) खण्डेन्दु दक्षे त्रयसञ्च नैऋते ॥ २२ ॥
 षडखं वायवे पद्मं^(७) सौम्ये चाष्टाखकं शिवे ।
 तिर्यक्पातशिवं खात्तमूर्द्ध्वं^(८) मेखलया सङ्घ ॥ २३ ॥
 तद्विहस्त्रे खलास्तिस्रो वेदवह्नियमाङ्गुलैः^(९) ।
 अङ्गुलैः षड्भिरेका वा कुण्डाकारास्तु मेखलाः ॥ २४ ॥
 तासामुपरि योनिः स्यान्मध्येऽश्वत्थदलाकृतिः ।
 उच्छ्रायेणाङ्गुलं तस्माद्विस्तारेणाङ्गुलाष्टकं^(१०) ॥ २५ ॥
 दैर्घ्यं कुण्डार्द्धमानेन कुण्डकण्ठसमोऽधरः ।
 पूर्वार्धियाम्यकुण्डानां योनिः स्यादुत्तरानना ॥ २६ ॥
 पूर्वानना तु श्रेष्ठाणामैशान्येऽन्यतरा तयोः ।

१ कोणस्तम्भे वृसंयुतेति क०, ग०, घ०	५ द्विहस्तकमितिख० ।
च । कोणस्तम्भेषु सन्धतेति ङ० । कोण- स्तम्भे तु संयुतेति ख०, ङ० च ।	६ खङ्गाभमधौ इति ख०, ग०, ङ०, ङ० च ।
२ वेदी पादान्तरं त्यक्तेति घ०, ङ० च ।	७ पद्मे इति ख०, घ० च ।
३ शिवकाष्ठादौ इति ग० ।	८ तिर्यक् पातसममूर्द्ध्वमिति ख०, ग०, घ० च ।
४ शतार्द्धस्य शते चारत्निमायकमिति	९ वेदवह्नि यवाङ्गुलै रिति घ० ।
ङ० । शतार्द्धस्य शते चारत्निमायकमिति	१० तस्य विस्तारेणाङ्गुलाष्टकमिति
घ० । शतार्द्धस्य शते वा वह्निमायकमिति	घ० ।
ङ० ।	

कुण्डानां यश्चतुर्विंशो भागः सोऽङ्गुल इत्यतः ॥ २७ ॥
 जज्ञोदुस्वरकान्श्चत्थवटजास्तोरणाः क्रमात् ।
 शान्तिभूतिबलारोग्यपूर्वाद्या नामतः क्रमात् ॥ २८ ॥
 पञ्चघटसप्तहस्तानि हस्तखातस्थितानि च ।
 तदर्द्धविस्तराणि स्युर्युतान्यामृदलादिभिः ॥ २९ ॥
 इन्द्रायुधोपमा रक्ता ह्येषा भूष्मा शशिप्रभा ।
 शुक्लाभा^(१) हेमवर्णा च पताका स्फाटिकोपमा ॥ ३० ॥
 पूर्वादितोज्जे^(२) रक्ता नीलाऽनन्तस्य^(३) नैर्ऋते ।
 पञ्चहस्तास्तदर्द्धाश्च ध्वजा दीर्घाश्च विस्तराः ॥ ३१ ॥
 हस्तप्रदेशिता दद्याद् ध्वजानां पञ्चहस्तकाः ।
 बल्मीकादन्तिदन्ताग्रान्तथा^(४) षष्ठमष्टङ्गतः ॥ ३२ ॥
 पद्मषष्ठाद्वराह्याच्च गोष्ठादपि चतुष्यथात् ।
 मृत्तिका द्वादश ग्राह्या वैकुण्ठेष्टौ पिनाकिनि ॥ ३३ ॥
 न्यग्रोधोदुस्वरान्श्चत्थचूतजम्बुत्सुगुड्वनं ।
 कषायपञ्चकं ग्राह्यमार्त्तवञ्च फलाष्टकं ॥ ३४ ॥
 तीर्थाम्बांसि सुगन्धीनि^(५) तथा सर्वैषधोज्ज्वलं ।
 शस्तं पुष्पफलं बन्धे रत्नगोष्टङ्गवारि^(६) च ॥ ३५ ॥
 स्नानायायाहरेत्^(७) पञ्च पञ्चगव्यामृतं तथा ।
 पिष्टनिर्मितवस्त्रादिद्रव्यं निर्मञ्जनाय^(८) च ॥ ३६ ॥

१ शृङ्गाभेति ख० ।

६ वर्गे गोष्टङ्गवारि चेति ख० ।

२ पूर्वादितो ध्वजे इति ग० ।

७ स्नानायोपहरेदिति ख०, ख०, घ० च ।

३ नीलानन्तेऽप्येति ग० ।

८ पिष्टनिर्मितवस्त्रादिद्रव्यं निर्मञ्जनायेति

४ बल्मीकादन्तिदन्ताग्रान्तथेति ख० ।

ग० । पिष्टनिर्मितवस्त्रादिकं निर्मेषना-

५ तीर्थतोषणसम्बन्धिनि इति ख० ।

येति ख० ।

सहस्रमुधिरं कुम्भं मङ्गलाय च रोचना^(१) ।
 शतमोघमूलानां विजया लक्ष्म्या बला ॥ ३७ ॥
 गुडुष्यतिबला पाठा सहदेवा शतावरी ।
 ऋद्धिः^(२) सुवर्चसा^(३) ऋद्धिः स्नाने प्रोक्ता पृथक् पृथक् ॥ ३८ ॥
 रक्षायै तिलदभैर्घो^(४) भस्मस्नान्तु केवलं ।
 यवगोधूमवित्त्वानां^(५) चूर्णानि च विचक्ष्णः ॥ ३९ ॥
 विशेषनं^(६) सकर्पूरं स्नानार्थं कुम्भगण्डकान्^(७) ।
 खट्वाञ्च तूलिकायुगलं सौपधानं सवस्त्रकं ॥ ४० ॥
 कुर्याद्विज्ञानुसारेण शयने लक्ष्यकल्पने^(८) ।
 घृतद्वौद्रयुतं पात्रं कुर्यात् स्वर्णशलाकिकां ॥ ४१ ॥
 वर्दनीं शिवकुम्भञ्च लोकपालघटानपि ।
 एकं निद्राघ्ने कुम्भं शान्त्यर्थं कुण्डसङ्ख्यया^(९) ॥ ४२ ॥
 द्वारपालादि-धर्मादि-प्रशान्तादि-घटानपि ।
 वास्तुलक्ष्मीगणेशानां कलशानपरानपि ॥ ४३ ॥
 धान्यपुञ्जघ्नाताधारान् सवस्त्रान्^(१०) खग्विभूषितान् ।

१ मङ्गलाय च रोचनेति ग० । सङ्ग-	७ कुम्भसप्टकानिति ख० । कुम्भगण्ड-
लाय च रोचनमिति ज० ।	कानिति घ० । कुम्भगण्डकानिति
२ सिद्धिरिति घ० ।	ङ० । कुम्भसप्टकानिति इ० । कुम्भस-
३ सुवर्चलेति ज० ।	प्टकानिति ज० ।
४ तिलदभैर्घ्नमिति ख०, घ०, ङ०,	८ प्रायेण लक्ष्यकल्पने इति ग० ।
इ० च । तिलदभैर्घ्नमिति ज० ।	शयने लक्ष्यक परे इति ज० ।
५ यवगोधूमचूर्णानामिति घ० ।	९ कुण्डसंख्यतमिति ज० ।
पञ्चमोघमवित्त्वानामिति इ० ।	१० सर्वांश्चेति घ०, ज० च ।
६ लेपनञ्चेति ज० ।	

सहिरण्यान् समालब्धान् गन्धपानीयपूरितान् ॥ ४४ ॥
 पूर्णपात्रफलाधारान्^(१) पल्लवाद्यान्^(२) सलक्ष्यान् ।
 वस्त्रैराच्छाद्येत् कुम्भानाहरेद्द्वैरसर्षपान् ॥ ४५ ॥
 विकिरार्थन्तथा लाजान् ज्ञानखड्गस्य पूर्ववत् ।
 सायिधानां चरुस्थालीं दर्वीं च ताम्रनिर्मितां^(३) ॥ ४६ ॥
 घृतक्षौद्रान्वितं पात्रं पादाभ्यङ्ग्यते तथा ।
 विष्टरांस्त्रिंशतादर्भदलैर्बाहुप्रमाणकान्^(४) ॥ ४७ ॥
 चतुरश्रतुरस्तद्वत् पालाशान् परिधीनपि ।
 तिलपात्रं हविःपात्रमर्घपात्रं पवित्रकं ॥ ४८ ॥
 पलविंशत्यमानानि घटो भूपप्रदानकं^(५) ।
 शुकशुवै पिटकं पीठं अजनं शुष्कमिन्धनं ॥ ४९ ॥
 पुष्यं पत्रं गुग्गुलस्य घृतैर्द्वीपांश्च धूपकं ।
 अक्षतानि त्रिसूत्रीश्च गन्धमान्यं यवांस्तिलान् ॥ ५० ॥
 कुशाः शान्त्रै त्रिमधुरं समिधो दशपर्विकाः ।
 बाहुमार्त्तं श्रुवं हस्तम्^(६) अर्कादिग्रहशान्तये ॥ ५१ ॥
 समिधोऽर्कपलाशोत्थाः खादिरामार्गपिप्पलाः^(७) ।
 उदुम्बरशमीदूर्वाकुशोत्थाः शतमष्ट च ॥ ५२ ॥
 तदभावे यवतिक्षा गृह्योपकरणं तथा ।
 स्थालीदर्वीपिधानादि देवादिभ्योऽंशुकद्वयं ॥ ५३ ॥
 मुद्रामुकुटवासांसि हारकुण्डलकङ्कणान् ।

१ पूर्वपात्रफलाधारानिति ख० ।

२ पल्लवापानिति ख०, घ०, ज० च ।

३ कुर्वीत ताम्रनिर्मितामिति ख० ।

४ दलैर्बाहुमात्रप्रमाण इति ग० ।

५ घण्टाभूपप्रदानकमिति घ०, ङ० च ।

६ बाहुमावां कुचं हस्तामिति

ख० ।

७ खादिरापाङ्गपिप्पलाइति ख०,

ख० च । खादिरापामार्कपिप्पला-

इति घ० ।

कुर्यादाचार्यपूजायं^(१) विष्णुश्राव्यं विवर्जयेत् ॥ ५४ ॥
 तत्पादपादहीना च मूर्त्तिभृदस्त्रजापिनां^(२) ।
 पूजा स्यात्पितृभिरुत्प्लुत्या^(३) विप्रदैवज्ञशिल्पिनां ॥ ५५ ॥
 वज्रार्कशान्ता^(४) नीलातिनीलमुक्ताफलानि च^(५) ।
 युश्रपद्मादिरागञ्ज वैदूर्यं रत्नमष्टमं^(६) ॥ ५६ ॥
 उषीरमाधवक्रान्ता रत्नचन्दनकागुरुं ।
 श्रीखण्डं सारिककुष्ठं^(७) शङ्खिनी लोवधोगण्डः^(८) ॥ ५७ ॥
 हेमताम्रमयं रत्नं राजतञ्ज^(९) सकांस्यकं ।
 शीसकञ्चेति लोहानि हृदितालं मनःशिला ॥ ५८ ॥
 गैरिकं हेममाक्षीकं पारदौ^(१०) वज्रगैरिकं ।
 गन्धकाशकमित्यष्टौ^(११) घातवो श्रीहृद्यस्तथा ॥ ५९ ॥
 गीघ्रुमान् सतिलात्माघाम्बुद्धानप्याहृद्रेद्यवान् ।
 नीवारान् श्यामकानेवं श्रीहृद्योऽप्यष्ट कीर्त्तिताः ॥ ६० ॥

इत्याग्नेये मन्त्रापुराणे प्रतिष्ठासामग्री नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

१ कुर्यादाचार्यपूजायमिति घ० ।	६ रत्नमष्टकमिति घ०, ङ०, ज० च ।
२ मूर्त्तिभृदस्त्रजापिनामिति घ० ।	७ सारिका कुष्ठमिति ख०, ब० च ।
३ पूजाऽस्यात् पितृभिरुत्प्लुति घ०, ज० च ।	८ साविकं कुष्ठमिति ज० ।
४ वज्रार्कशान्ता इति ङ०, ब०, च ।	९ शङ्खिनीलोवधोगण्ड इति ङ०, ज० च ।
५ नीलाभं नीलमुक्ताफलानि चेति ख० ।	१० हेमताम्रमयो रत्नराजतञ्जेति ख० ।
६ नीलादिनीलमुक्ताफलानि चेति ज० ।	११ पारदे इति ख०, ब० च ।
७ नीलाभं नीलं मुक्ताफलानि वेति ज० ।	१२ गन्धकविकमित्यष्टौ इति घ० ।

अथ प्रणवतितमोध्यायः ।

अधिवास्तनविधिः ।

ईश्वर उवाच । सात्वा नित्यद्वयं कृत्वा^(१) प्रणवार्घ्यकरो गुरुः^(२) ।
 सहायैर्मूर्त्तिपैविप्रैः^(३) स ह गच्छेन्महाखलम् ॥ १ ॥
 प्रान्यादितोरणांस्तत्र पूर्ववत् पूजयेत् क्रमात् ।
 प्रदक्षिणक्रमादेशां प्राखायां द्वारपाप्तकान् ॥ २ ॥
 प्राचि नन्दिमहाकालौ याम्ये षडङ्गविनायकौ^(४) ।
 वारुणे वृषभस्वन्दौ देवीचण्डौ तथोत्तरे^(५) ॥ ३ ॥
 तच्छास्त्रामूलदेशस्थौ प्रशान्तशिशिरी घटौ ।
 पर्जन्याशोकनामानौ भूतं सञ्जीवनामृतौ^(६) ॥ ४ ॥
 धनदश्रीप्रदौ^(७) द्वौ द्वौ पूजयेदनुपूर्वशः^(८) ।
 खनामभिस्तुर्थन्तैः प्रणवादिनमोन्तगैः ॥ ५ ॥
 लोकगृहवसुधाःस्वखवन्तीनां^(९) द्वयं द्वयं ।

१ नित्यक्रियां कृतेति ड० ।

२ प्रणवार्घ्यकरो मुनिरिति ग० ।

पुनरर्घ्यकरो मुनिरिति ड० ।

३ सहायैर्भूतैर्विप्रैरेति ख०, घ०

घ । सहायैर्भूतैर्विप्रैरेति ज० ।

४ भृङ्गविनायकाविति ख० ।

५ उत्तरे इति ग०, घ०, ङ० च ।

६ भूतसञ्जीवनामृतौ इति ख० । भूत-
 सञ्जीवनामृतौ इति ख०, ज० च ।

७ धनदद्विपदौ इति ख० । धनदौ
 द्विपदौ इति घ० । धनदद्यापदौ इति
 ज० ।

८ पूजयेदथ पूर्वश इति ग० ।

९ लोकगृहवसुधाःस्वखवादीनामिति
 ग० ।

भानुत्रयं युगं वेदो लक्ष्मीरीणपतिस्तथा^(१) ॥ ६ ॥
 इति देवामखागारे^(२) तिष्ठन्ति प्रतितीर्यन् ।
 विघ्नसङ्घापनोदाय क्रतोः संरक्षणाय च ॥ ७ ॥
 वज्रं शक्तिं तथा दण्डं^(३) खड्गं पाशं अजं गदां ।
 त्रिशूलं चक्रमम्भोजमपाकाखर्चयेत्^(४) क्रमात् ॥ ८ ॥
 ओं क्लूं फट् नमः । ओं क्लूं फट् द्वाःस्यशक्तये क्लूं फट् नमः^(५)
 इत्यादिमन्त्रैः ।
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोथ वामनः ।
 शङ्खकणः सर्वनेत्रः सुमुखः^(६) सुप्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
 ध्वजाद्यदेवताः^(७) पूज्याः पूर्वादौ^(८) भूतकोटिभिः ।
 ओं कौं कुमुदाय नम इत्यादिमन्त्रैः ॥ १० ॥
 हेतुकं त्रिपुरस्रष्टुं शक्त्याख्यं^(९) यमजिह्वकं^(१०) ।
 कालं करालिनं घष्ठमेकाङ्घ्रिभूमिममृकं ॥ ११ ॥
 तथैव पूजयेद् दिक्षु क्षेत्रपालाननुक्रमात् ।

- १ भानुत्रयं युगं वेदो लक्ष्मीरीणप- शक्तये ऊं फट् नम इति ख० । ओं क्लूं
 तिस्रथेति ख०, ग०, इ० च । भानुत्रययुगं फट् नमः । ओं क्लूं फट् द्वाःस्यशक्तये क्लूं
 वेदो वेदो लक्ष्मीपतिस्रथेति ज० । फट् नम इति ख० । ओं ऊं फट् यन्नाथ
 २ देवामखारागारे इति ख०, ग०, घ०, ऊं फट् नम इति ग० । ओं ऊं फट् वजाय
 ल०, इ० च । ऊं फट् नम इति ख० ।
 ३ तथा कुण्डमिति ख०, इ० च । ६ प्रमुख इति ज० ।
 मया चण्डमिति ज० । ७ ध्वजाद्य देवता इति ग० ।
 ४ पताकामर्षयेदिति ग० । पता- ८ पूजादौ इति ख०, ज० च० ।
 कास्तु यजेदिति ख० । ९ बुद्धाख्यमिति ग० । बुद्धाख्यमिति ज० ।
 ५ ऊं फट् नमः, ओं ऊं फट् द्वाःस्य- १० अजजिह्वकमिति ज० ।

बलिभिः कुसुमैर्धूपैः सन्तुष्टान् परिभावयेत्^(१) ॥ १२ ॥
 कल्पसाल्मतेषु वर्णेषु वंशस्थूणास्त्रनुक्रमात्^(२) ।
 पञ्च क्षित्यादितत्त्वानि सद्योजातादिभिर्यजेत् ॥ १३ ॥
 सदाशिवपदव्यापि मण्डपं^(३) धाम षाङ्करं ।
 पताकाशक्तिसंयुक्तं^(४) तत्त्वदृष्ट्यावलोकयेत्^(५) ॥ १४ ॥
 दिव्यान्तरिक्षभूमिष्ठविघ्नानुत्सार्य पूर्ववत् ।
 प्रविशेत् पश्चिमद्वारा शेषद्वाराणि दर्शयेत्^(६) ॥ १५ ॥
 प्रदक्षिणक्रमाद्गत्वा निर्विद्येवेदिदक्षिणे ।
 उत्तराभिमुखः कुर्याद् भूतशुद्धिं यथा पुरा ॥ १६ ॥
 अन्तर्यामं विशेषार्घ्यं मन्त्रद्रव्यादिशोधनं ।
 कुर्वीत आत्मनः^(७) पूजां पञ्चगव्यादि पूर्ववत् ॥ १७ ॥
 साधारणैः सन्तस्मिन् विन्यसेत्तदनन्तरं ।
 विशेषार्घ्यैश्चैव तत्त्रय तत्त्रयमनुक्रमात् ॥ १८ ॥
 खल्लाटस्तन्धपादान्तं शिर्षवद्व्यात्मकं परं ।
 रुद्रनारायणब्रह्मदेवतं निजसञ्चरैः^(८) ॥ १९ ॥

- १ प्रविभावयेदिति ख०, इ० च ।   ४ पिनाकशक्तिसंयुक्तामिति घ० ।
 २ काचीतृणेषु वर्णेषु वंशे स्थूणा-   ५ तत्त्व दृष्ट्यावलोकयेदिति ख०, इ०
 ननुक्रमात् इति ख० । काष्ठातृणेषु वर्णेषु   च ।
 वंशे स्थूणास्त्रनुक्रमात् इति इ० । काची-   ६ शेषद्वाराणि चङ्क्रमेदिति ख०, इ०
 तृणेषु वंशेषु स्थूणास्त्रन्येवत्रनुक्रमात् इति   च । शेषद्वाराणि पूजयेदिति ख० ।
 घ० । कर्षा दृशस्वरंशे च तृणानन्ये-   ७ स्वात्मन इति ख०, घ०, इ०, ज०
 नुक्रमादिति ज० । कन्यातृणेषु रत्नेषु वंशे-   च ।
 स्थूणास्त्रनुक्रमादिति इ० ।   ८ निजसञ्चरैरिति ग०, इ० च । निज-
 ९ मण्डलमिति इ० ।   सञ्चरैरिति घ० ।

ओं हं ह्रां^(१) । मूर्त्तीस्तदीश्वरांस्तत्र पूर्ववद्विनियोगयेत् ।
 तद्दशपकं शिवं साङ्गं शिवहस्तस्य मूर्द्धनि ॥ २० ॥
 ब्रह्मरन्ध्रप्रविष्टेन तेजसा वाह्यसान्तरं^(२) ।
 तमःपटलमाधूय प्रद्योतितदिगन्तरं^(३) ॥ २१ ॥
 आत्मानं मूर्त्तिपैः साद्धं खग्वस्त्रकुसुमादिभिः^(४) ।
 भूषयित्वा शिवोत्स्रीति ध्यात्वा बोधासिमुद्धरेत् ॥ २२ ॥
 चतुस्रदानसंस्कारैः^(५) संस्क्रुय्यान्मखमण्डपं ।
 विक्षिप्य विकिरादीनि कुशकूर्चोपसंहरेत्^(६) ॥ २३ ॥
 आसनोत्थत्य वर्द्धन्यां वाक्त्वादीन् पूर्ववद्यजेत् ।
 शिवकुम्भास्त्रवर्द्धन्यौ पूजयेच्च स्थिरासने^(७) ॥ २४ ॥
 खदिक्षु कलशास्त्रांस्तोकापालाननुक्रमात् ।
 वाह्यायुधादिसंयुक्तान् पूजयेद्विधिना यथा ॥ २५ ॥
 ऐरावतगजारूपं स्वर्गवर्गं^(८) किरीटिनं ।
 सहस्रनयनं शक्रं वज्रपाणिं विभावयेत् ॥ २६ ॥
 सप्तार्द्धिषं च विभागमक्षमालां कमण्डलुं ।
 ज्वालामालाकुलं रत्नं^(९) शक्तिहस्तमजासनं ॥ २७ ॥

- १ उं हं ह्रां इति ख०, ग० घ०, ङ०, ६ कुशदूर्वापसंहरेदिति ग० ।
 २ च । ओं ईं षां इति घ०, ज० ७ शिवकुम्भास्त्रवर्द्धन्यां पूजयेद्विधिरासने
 इति घ०, ज० च ।
 ३ तेजसा वाह्यमन्तरमिति ख० । तेजसा ऽ वर्णवस्त्रमिति ग० । स्वर्णवस्त्रमिति
 वाह्याभ्यन्तरमिति इ० । तेजसा वाह्यमान्- ख०, ज० च ।
 रमिति ग०, घ०, ङ० च । ८ कालं मालाकुलं रत्नमिति ख० ।
 ३ प्रविष्टोत्तदिगन्तरमिति घ०, ज० च । ग०, ङ०, इ० च । कालं मालाकुलं,
 ४ खग्वस्त्रकुसुमादिभिरिति घ०, ज० च । व्यक्तमिति ग० । ज्वालामालाकुलं सप्त-
 ५ चतुष्पाद्यसंस्कारैरिति इ० । मिति घ० ।

महिषस्य दण्डहस्तं यमं काञ्चानलं स्मरेत् ।
 रक्तनेत्रं खराखण्डं^(१) खड्गहस्तश्च नैर्ऋतं ॥ २८ ॥
 वरुणं मकरे श्वेतं नागपाशधरं स्मरेत् ।
 वायुं च हरिणे नीलं कुवेरं मेघसंस्थितं^(२) ॥ २९ ॥
 त्रिशूलिनं वृषे चेशं कूर्मनन्तान्तु चक्रियं ।
 ब्रह्माणं हंसगं ध्यायेच्चतुर्वक्त्रं चतुर्भुजं ॥ ३० ॥
 लम्भमुखेषु कुम्भेषु वेद्यां धर्मादिकान्^(३) यजेत् ।
 दिक्षु कुम्भेष्वनन्तादीन् पूजयन्त्यपि केचन ॥ ३१ ॥
 शिवाज्ञां श्रावयेत् कुम्भं भामयेदात्मप्लुगं^(४) ।
 पूर्ववत् स्थापयेदादौ कुम्भं तदनु वर्द्धनीं ॥ ३२ ॥
 शिवं स्थिरासनं^(५) कुम्भे शस्त्रार्थश्च^(६) ध्रुवासनं ।
 पूजयित्वा यथापूर्वं स्पृशेद्ब्रह्मवमुद्रया ॥ ३३ ॥
 निजयागं^(७) जगन्नाथ रक्ष भक्तानुकम्पया ।
 एभिः संश्राव्य रक्षार्थं कुम्भे खड्गं निवेशयेत्^(८) ॥ ३४ ॥
 दीक्षास्थापनयोः कुम्भे स्थण्डिले मण्डलेऽथवा ।
 मण्डलेभ्यर्थां देवेशं ब्रजेदौ कुण्डसन्निधौ ॥ ३५ ॥
 कुण्डनाभिं पुरस्कृत्य निविष्टा मूर्त्तिं धारिणः ।
 गुरोरादेशतः कुयुर्निजकुण्डेषु^(९) संस्क्रुतिं ॥ ३६ ॥

- १ शंखाखण्डमिति ग०, घ०, ङ०, ज० च ।   ६ शस्त्राणुद्धेति ख०, ग०, ङ० च ।
 २ मातुषस्थितमिति घ० ।   ७ इमं यागमिति ङ० ।
 ३ कर्मादिकानिति ज० ।   ८ शङ्खनिवेशयेदिति ग० । खड्गनि-
 ४ भामयेद्ब्रह्मपूज्य तमिति ज० । भामयेद-   वेदयेदिति घ०, ङ० च ।
 नुष्टगमिति घ० ।   ९ कुयुर्निजकुम्भेष्विति ख०, घ०,
 ५ स्थिरासने इति ख०, घ० च ।   ङ०, ज० च ।

जपेयुर्जापिनः सङ्ख्यं^(१) मन्त्रमन्ये तु संहितां^(२) ।
 पठेयुर्ब्राह्मणाः शान्तिं स्वशाखावेदपारगाः ॥ ३७ ॥
 श्रीसूक्तं पावमानीश्व^(३) मैत्रकश्च षष्ठाकर्षिं ।
 ऋग्वेदी पूर्वदिग्भागे सर्वमेतत् समुद्धरेत्^(४) ॥ ३८ ॥
 देवव्रतन्तु भारुण्डं^(५) ज्येष्ठसाम रथन्तरं ।
 पुरुघं गीतिमेतानि सामवेदी तु दक्षिणे ॥ ३९ ॥
 रुद्रं पुरुघसूक्तश्च स्त्रोकाध्यायं विशेषतः ।
 ब्राह्मणश्च यजुर्वेदी पश्चिमायां समुद्धरेत्^(६) ॥ ४० ॥
 नीलरुद्रं तथाथर्वी सूप्तासूप्थन्तथैव च ।
 उत्तरेऽथर्वशीर्षश्च^(७) तत्परन्तु समुद्धरेत् ॥ ४१ ॥
 आचार्य्यश्चाग्निमुत्पाद्य प्रतिकुण्डं प्रदापयेत्^(८) ।
 वज्रैः पूर्वादिक्वान् भागान्^(९) पूर्वकुण्डादितः^(१०) क्रमात् ॥ ४२ ॥
 धूपदीपचरुणाश्च ददोताग्निं समुद्धरेत्^(११) ।
 पूर्ववच्छिवमभ्यर्च्य शिवाग्नी मन्त्रतर्पणं ॥ ४३ ॥
 देशकालादिसम्पत्तौ^(१२) दुर्निमित्तप्रशान्तये ।

१ जापिनोसङ्ख्यमिति क०, ड०, झ० च । ज० च ।

२ अक्षरमन्ये तु संख्यमिति ग० । अ- ७ उत्तरेथर्वसूक्तश्चेति ग० ।

मन्ये तु संहितामिति ड० ।

८ प्रदीपयेदिति घ० ।

३ पावमानौनु इति ज० ।

९ पूर्वादिदिग्भागादिति ज० ।

४ सर्वमेतत् समुद्धरेदिति ख०, ग०, पूर्वादिक्वाङ्गादिति घ० ।

५, झ०, ज०, च । सर्वमस्य समुद्धरेदिति १० सर्वकुण्डादित इति ख०, झ० च ।

६ आचार्य्यश्चाग्निमुत्पाद्येत्यादिः, द-

७ भावन्नमिति झ० । त्रीकुण्डमिति दौताग्निं समुद्धरेदित्यस्यः पाठो ग०

८ पुस्तके नास्ति ।

९ समुद्धरेदिति ख०, घ०, ङ०, झ०, १२ देशकालादिसङ्ख्याग्नौ इति घ० ।

होमञ्चृत्वा तु मन्त्रज्ञः पूर्णां दत्त्वा शुभावहां ॥ ४४ ॥
 पूर्ववच्चरकं कृत्वा प्रतिकुण्डं निवेदयेत्^(१) ।
 यजमानालङ्कृतास्तु ब्रजेयुः स्नानमगहपं ॥ ४५ ॥
 भद्रपीठे निधायेशं^(२) ताडयित्वावगुण्ठयेत् ।
 स्नापयेत्^(३) पूजयित्वा तु मृदा काषायवारिणा ॥ ४६ ॥
 गोमूत्रेर्गामयेनापि वारिणा चान्तरान्तरा ।
 भस्मना गन्धतोयेन फडन्तास्त्रेण वारिणा ॥ ४७ ॥
 देशिको मूर्त्तपैः सार्द्धं कृत्वा कारणशोधनं^(४) ।
 धर्मजनेन सञ्चक्षु^(५) पीतवर्णान् वाससा ॥ ४८ ॥
 सम्पूज्य सितपुष्पैश्च^(६) नयेदुत्तरवेदिकां ।
 तत्र दत्तासनायाश्च शय्यायां सन्निवेश्य च^(७) ॥ ४९ ॥
 कुङ्कुमालिप्तसूत्रेण विभज्य गुरुरालिखेत् ।
 शलाकया सुवर्णस्य अक्षिणी शस्तकर्मणा^(८) ॥ ५० ॥
 अञ्जयेत्क्षुद्रकृत् पञ्चाष्वास्तदृष्टेन कर्मणा ।
 कृतकर्मा च शस्त्रेण लक्ष्मीं शिल्पी समुत्क्षिपेत्^(९) ॥ ५१ ॥
 चंद्रशादूर्द्धाय^(१०) पादाूर्द्धादूर्द्धाया अर्द्धतोयवा^(११) ।

-
- १ नितेशयेदिति ख०, घ० च । सितपुष्पैस्तु इति घ० ।
 २ भद्रपीठे निधायैनामिति ख०, क० ७ सन्निवेशयेदिति क० ।
 च । तत्र पीठे विधायेशमिति ड० । भद्रपीठे शास्तकर्मणिति ख०, ग०, क०, ज०
 ड विधायेशमिति घ० । च । शास्तकर्मणिति घ० । शास्तकर्मणि
 ३ स्नापयेदिति ख०, ग०, ड० च । इति ड० ।
 ४ कृत्वा चाकारशोधनामिति घ०, ९ समुत्क्षिपेत् इति घ०, ज० च ।
 ज० च । १० चंद्रशादप्यथेति घ० । चंद्रशादधी-
 ५ धर्मजनेन संस्थाप्येति ग० । धर्म्येति ज० ।
 जस्तेन सञ्चक्षुथेति ड० । ११ अर्द्धतोयवेति ग० । अर्द्धतोयवर-
 ६ सम्पूज्य सितवस्तथेति ग० । सम्पूज्यमिति ज० ।

सर्वकामप्रसिद्धार्थं शुभं लक्ष्मावतारगं(१) ॥ ५२ ॥
 लिङ्गदीर्घविकारांश्च त्रिभक्ते भागवर्णनात्(२)।
 विस्तारो लक्ष्म देहस्य भवेत्लिङ्गस्य(३) सर्वतः ॥ ५३ ॥
 यवस्य नवभक्तस्य भागैरष्टाभिराहता(४)।
 हस्तिके(५) लक्ष्मरेखा च गाम्भीर्याद् विस्तरादपि(६) ॥ ५४ ॥
 एवमष्टांशवृद्ध्या तु लिङ्गे सार्द्धकरादिके(७)।
 भवेदष्टयवा(८) पृथ्वी गम्भीरात्र च हास्तिके ॥ ५५ ॥
 एवमष्टांश वृद्ध्या तु लिङ्गे सार्द्धकरादिके।
 भवेदष्टयवा पृथ्वी गम्भीरान्नवहास्तिके(९) ॥ ५६ ॥
 प्राग्भवेषु(१०) च लिङ्गेषु पादद्वन्द्वेषु सर्वतः(११)।
 लक्ष्म देहस्य विष्कम्भो भवेद्वै यववर्द्धनात् ॥ ५७ ॥
 गम्भीरत्वपृथुत्वाभ्यां रेखापि त्र्यंशवृद्धितः(१२)।
 सर्वेषु च भवेत् सूक्ष्मा लिङ्गमस्तकमस्तकं ॥ ५८ ॥

- १ लक्ष्मावतारकमिति घ०। ७ लिङ्गे दृष्टिकरादिके इति ख०।
 २ त्रिभक्ते भाववर्णनादिति क०। विभक्ते लिङ्गेषु द्विकरादिषु इति ग०। चिह्नं
 भागवर्णनादिति घ०। त्रिभक्ते भागवर्णना- दृष्टिकरादिषु इति ख०, घ० च।
 दिति ज०। त्रिभक्ते भागवर्णनादिति ङ०। ८ भवेदष्टकरं इति घ०।
 विभक्ते भाववर्णनादिति झ०। ९ गम्भीरा नवहास्तिके इति ग०।
 १० भवेद्विह्वेषु सर्वत इति ख०, ग०, ङ०, गम्भीरा नवहास्तिके इति ज०।
 झ० च। १० सौत्तरं इति ज०।
 ४ नवभक्तस्य भागैरष्टाभिराहतेति ख०, ११ यवस्य नवभक्तस्येत्यादिः। पादद्वन्द्वेषु
 झ० च। नवभक्तस्य भागैरष्टाभिराहतेति ज०। सर्वत इत्यन्तः पाठो ङ० पुस्तके नास्ति।
 नवभक्तस्य भागैरष्टाभिराहतेति घ०। १२ द्वांशवृद्धितेति ख०, घ०, झ० च।
 ५ हास्तिके इति ग०, घ० च। च षण्णवृद्धितेति ङ०। द्वांशवृद्धित
 ६ गम्भीरा नवहास्तिके इति घ०। इति ज०।

लक्ष्मणेने ढुधाभक्ते मूर्द्ध्वाभागद्वये शुभे^(१) ।
 घड्भागपरिवत्तेन मुक्त्वा भागद्वयन्वधः^(२) ॥ ५९ ॥
 रेखात्रयेण सम्बद्धं^(३) कारयेत् पृष्ठदेशगं ।
 रत्नजे लक्षणोद्धारो यवौ हेमसमुद्भवे ॥ ६० ॥
 स्वरूपं लक्षणनेषां प्रभा रत्नेषु निर्मला ।
 नयनोन्मीलनं वक्त्रे^(४) सान्निधाय च लक्ष्य तत् ॥ ६१ ॥
 लक्षणोद्धाररेखाश्च घृतेन मधुना तथा ।
 मृत्युञ्जयेन^(५) सम्पूज्य शिल्पिदोषनिवृत्तये ॥ ६२ ॥
 अर्चयेच्च^(६) ततो लिङ्गं स्नापयित्वा मृदादिभिः ।
 शिल्पिनन्तोषयित्वा तु दद्याद्ग्रां गुरवे ततः ॥ ६३ ॥
 लिङ्गं धूपादिभिः प्रार्थ्यं गायेत्रुर्भर्तृगास्त्रियः ।
 सद्येन चापसद्येन सूत्रेणाथ कुशेन वा ॥ ६४ ॥
 स्मृत्वा च रोचनं दत्त्वा कुर्यान्निर्मञ्जनादिकं^(७) ।
 गुडलवणधान्याकदानेन विष्टजेच्च ताः ॥ ६५ ॥ ।
 गुरुमूर्त्तिर्धरैः^(८) सार्द्धं हृदा वा प्रणवेन वा ।
 मृतस्नागोमयगोमूत्रभस्मभिः^(९) सलिलान्तरं ॥ ६६ ॥
 स्नापयेत् पञ्चगव्येन पञ्चामृतपुरःसरं^(१०) ।

- १ मूर्त्तिभागद्वये च्युते इति ज० । मू- ७ पुष्यावरोधनं दत्त्वा कुर्यान्निर्मन्व-
 न्तिभागद्वये च्युते इति ज० । नादिकमिति ज० । स्पृष्ट्वा च रोचनं
 २ मुक्त्वा भागद्वयं बुध इति ख०, ग०, दत्त्वा कुर्यान् निर्मञ्जनादिकमिति ड० ।
 घ०, ङ०, ङ० च । ८ गुरुमूर्त्तिर्धरैरिति ख०, ङ०, ज०
 ३ संसिद्धमिति ग०, ज० च । च ।
 ४ व्यक्ते इति ग०, घ०, ज० च । ९ ततो ऋण्मयगोमूत्रभस्मभिरिति ग० ।
 ५ मृत्युञ्जयेति ग० । १० स्नापयेदित्यर्थोक्तो ज० पुस्तके
 ६ अर्चयेत् इति ग०, ज० च । नास्ति ।

विरूक्ष्यं कषायैश्चसर्वैर्वाधजलेन वा ॥ ६७ ॥
 शुभ्रपुष्पफलखर्णरत्नप्रदङ्गयवोदकैः^(१) ।
 तथा धारासहस्रेण दिव्यैर्वाधजलेन च^(२) ॥ ६८ ॥
 तोर्थादकेन गाङ्गे न चन्दनेन च वारिणा ।
 क्षीराण्यवादिभिः^(३) कुम्भैः शिवकुम्भजलेन च^(४) ॥ ६९ ॥
 विरूक्ष्यं विलेपञ्च^(५) सुगन्धैश्चन्दनादिभिः ।
 सम्पूज्य ब्रह्मिभिः^(६) पुण्यैर्वर्मणा रक्तचोवरैः^(७) ॥ ७० ॥
 रक्तरूपेण^(८) नीराज्य रक्षातिलकपूर्वकं ।
 घृतौघैर्जलदुग्धैश्च कुम्भाद्यै रघ्नसूचितैः ॥ ७१ ॥
 त्र्ययैः क्षुत्यादिभिक्षुसुमर्षयेत्^(९) पुरुषागुना^(१०) ।
 समाचम्य^(११) हृदा देवं ब्रूयादुत्थीयतां प्रभो ॥ ७२ ॥
 देवं ब्रह्मरथेनैव क्षिप्रं त्रयाणि तन्नयेत्^(१२) ।
 मण्डपे पश्चिमद्वारे शय्यायां विनिवेशयेत् ॥ ७३ ॥
 शक्त्यादिशक्तिपर्यान्ते^(१३) विन्यसेदासने शुभे ।

-
- १ शोडशपुष्पफलखर्णरत्नप्रदङ्गयवोद- ब्रह्मणा रक्तचोवकैरिति ङ० ।
 कैरिति ग० । ८ बद्धरूपेण इति ग०, घ०, ज० च ।
 २ दिव्यौषधजलेन वा इति ग० । ९ क्षुत्यादिभिक्षुसुमर्षयेदिति ख०, ङ०
 ३ क्षाराण्यवादिभिरिति ङ०, ङ०, च ।
 ४ सरः कुम्भजलेन तु इति ज० । १० पुरुषपातनेति ख०, ग०, घ०, ङ०
 ५ विलेपेण विलेपञ्चेति घ०, ङ० । ११ समाचर्येति ग० ।
 ६ ब्रह्मिभिरिति ज० । १२ तपथेदिति ख०, ङ० च ।
 ७ रक्तचोवरैः इति ख०, घ०, १३ शक्त्यादिशक्तिपर्यान्ते इति ख०, घ०,
 ० ब्रह्मणा रक्तचन्दनैरिति ग० । ज० च ।

पश्चिमे पिण्डिकान्तस्य नमसेद्ब्रह्मशिलान्तदा^(१) ॥ ७४ ॥
 शस्त्रमस्त्र^(२) शतालञ्चनिद्राकुम्भध्रुवासनं^(३) ।
 प्रकल्प्य शिवकोणे च दत्तार्घ्यं हृदयेन तु ॥ ७५ ॥
 उन्ध्याप्योक्तासने लिङ्गं शिरसा पूर्वमस्तकं ।
 समारोप्य नमसेत्तस्मिन्^(४) सृष्ट्या धर्मादिवन्दनं^(५) ॥ ७६ ॥
 दद्याद्भूपञ्च सम्पूज्य तथा वासांसि वर्मणा ।
 गृह्योपकृतिनैवेद्यं हृदा दद्यात् खशक्तितः^(६) ॥ ७७ ॥
 घृतक्षौद्रयुतं पात्रमभ्यङ्गाय पदान्तिके ।
 देशिकश्च स्थितस्तत्र षट्त्रिंशत्तत्त्वसञ्चयं^(७) ॥ ७८ ॥
 शक्त्यादिभूमिपर्यन्तं स्वतत्त्वाधिपसंयुतं ।
 विनमस्य पुष्पमालाभिस्त्रिखण्डं^(८) परिकल्पयेत् ॥ ७९ ॥
 मायापदेशशक्त्यन्तन्तूर्याशाष्टांशवर्तुलं^(९) ।
 तत्रात्मतत्त्वविद्याख्यं^(१०) शिवं सृष्टिक्रमेण तु^(११) ॥ ८० ॥
 एकशः प्रतिभागेषु ब्रह्मविष्णुहराधिपान् ।
 विनमस्य मूर्त्तिमूर्त्तींशान् पूर्वादिक्रमतो यथा ॥ ८१ ॥
 प्लावङ्गिजमानाकर्कजलवायुनिशाकरान् ।

१ ब्रह्मशिलान्तयेति ख०, ड०, ह०, ज० नास्ति ।

- च ७ षडलिङ्गतनुसञ्चयमिति ज० । षड्-
 २ शस्त्रमन्त्रेति ख०, ग०, घ०, ङ०, च० विशतत्त्वसञ्चयमिति घ० ।
 च ८ त्रिष्टुप्मिति ग० ।
 ३ निद्राकुम्भ ध्रुवासनमिति ज० । ९ मायापदेशशक्त्यन्तूर्याशाष्टांश प्रव-
 ४ न्यसदस्त्रिमिति ज० । १० तत्रात्मतत्त्वविद्याख्यमिति ज० । मायापदेशेति षड्-
 ५ सृष्ट्या धर्मादिवन्दनमिति ख० । ह- को घ० पुस्तके नास्ति ।
 ६ ग्राहिरर्थादिवन्दनमिति ह० । ११ तत्रात्मतत्त्वविद्याख्यमिति ज० ।
 ७ गृह्योपकृतीत्यस्यैको ग० पुस्तके ११ सृष्टिक्रमेण चेति ग० ।

आकाशमूर्तिरूपांस्तान् न्यसेत्तदधिनायकान् ॥ ८२ ॥

सर्वं पशुपतिं^(१) चोयं रत्नं भवमखेश्वरं^(२) ।

महादेवञ्च भीमञ्च मन्त्रास्तद्वाचका इमे ॥ ८३ ॥

खवशसचयसाञ्च हकारञ्च त्रिमात्रिकः ।

प्रणवो हृदयागुर्वा मूलमन्त्रोऽथवा क्वचित् ॥ ८४ ॥

पञ्चकुण्डात्मके यागे^(३) मूर्त्तिः पञ्चाथवा नश्येत् ।

पृथिवीजलतेजांसि वायुमाकाशमेव च ॥ ८५ ॥

क्रमात्तदधिपान् पञ्च^(४) ब्रह्माख्यं धरणोर्धरं ।

रत्नमीशं सदाख्यञ्च सृष्टिनग्रायेन मन्त्रवित्^(५) ॥ ८६ ॥

मुमुक्षोर्वा निवृत्ताद्याः^(६) अजाताद्यास्तदीश्वराः^(७) ।

त्रितत्त्वं वाथ^(८) सर्वत्र न्यसेद्ग्राप्तग्रात्मकारणं^(९) ॥ ८७ ॥

शुद्धे चात्मनि विद्ये श्ना अशुद्धे लौकनायकाः ।

द्रष्टव्या मूर्त्तिं प्राञ्चैव भोगिनो मन्त्रनायकाः ॥ ८८ ॥

पञ्चविंशत्तथैवाष्टपञ्चत्रीणि यथाक्रमं ।

रघान्तत्त्वं तदीशानामिन्द्रादीनां ततो^(१०) यथा ॥ ८९ ॥

ओं ह्रां शक्तितत्त्वाय नम इत्यादि^(११) । ओं ह्रां शक्तितत्त्वाधिपाय^(१२)

नम इत्यादि । ओं ह्रां क्षामूर्त्तये नमः । ओं ह्रां क्षामूर्त्तयोर्धोशाय^(१३)

१ गर्भं पशुपतिमिति ख० ।

७ अजात्याद्यास्तदीश्वरा इति ख० ।

२ भवमथेश्वरमिति ग०, इ०, ज० च । ८ त्रितत्त्वं चाथेति घ०, ज० च० ।

३ पञ्चकुण्डात्मके यागे इति ज० ।

९ व्याप्यात्मकारणमिति ख० । व्याप्तग्रा

पञ्चदण्डात्मके यागे इति ङ० ।

खकारणमिति घ०, ङ० च ।

४ तदधिपालञ्चेति ख० ।

१० इन्द्रादीशान्त इति ख०, घ०, ङ०,

५ सृष्टिन्यासेन मन्त्रविदिति ख०, घ०, इ० च ।

६ ङ० च । सृष्टिन्यासेन पूर्वविदिति ११ नम इतीति घ०, ज० च ।

ज० ।

१२ शब्दतत्त्वाधिपतये इति ख०, घ०, इ० च० ।

६ मुमुक्षोर्विनिवृत्ताद्या इति ख० ।

१३ मन्त्रमन्तये इति घ० ।

श्रिवाय नम इत्यादि । ओं ह्रां पृथिवीमूर्त्तये नमः । ओं ह्रां मूर्त्त-
धिपाय(१) ब्रह्मणे नम इत्यादि । ओं ह्रां शिवतत्त्वाधिपाय(२) रुद्राय
नम इत्यादि ।

नाभिकन्दात्समुच्चार्य घण्टानादविसर्पणं(३) ।

ब्रह्मादिकारणत्यागाद् द्वादशान्तसमाश्रितं ॥ ८० ॥

मन्त्रञ्च मनसा भिन्नं प्राप्तानन्दरसोपमं ।

द्वादशान्तात्सुमानीय निष्कलं(४) व्यापकं शिवं ॥ ८१ ॥

अष्टत्रिंशत्कलोपेतं सङ्खकिरणोज्ज्वलं ।

सर्वशक्तिमयं साङ्गं ध्यात्वा लिङ्गे(५) निवेशयेत् ॥ ८२ ॥

जीवनग्रासौ भवेदेवं लिङ्गे सर्वार्थसाधकः ।

पिण्डिकादिषु तु न्यासः(६) प्रोच्यते साम्प्रतं यथा ॥ ८३ ॥

पिण्डिकाञ्च कृतस्नानां(७) विलिप्तासुन्दनादिभिः ।

सदस्त्रैश्च समाच्छाद्य(८) रन्ध्रे च भगलक्षणे ॥ ८४ ॥

पञ्चरत्नादिसंयुक्तां(९) लिङ्गस्योत्तरतः स्थितां ।

लिङ्गवत्कृतविनग्रासां(१०) विधिवत्सम्प्रपूजयेत् ॥ ८५ ॥

कृतस्नानादिकान्तत्र लिङ्गमूले शिलां(११) न्यसेत् ।

कृतस्नानादिसंस्कारं शतयन्तं षष्ठमं तथा ॥ ८६ ॥

-
- १ पृथिवीमूर्त्तं अधिपतये इति ख० । पृथिवी ऽ सङ्खः साक्षमासायेति ज० ।
मूर्त्तं अधिपायेति ज०, घ० च । ८ ध्वरत्नादिसंयुक्तामिति घ
२ शिवतत्त्वायेति ज० । ज०च ।
३ घण्टानादविसर्पणमिति घ०, ज० च । १० लिङ्गवत्कृतविन्यासमिति ख
४ निष्कलमिति ख०, घ०, ङ० च । ङ० च ।
५ लिङ्गमिति ग०, घ०, ज० च । ११ कृतस्नानादिकां तदलिङ्गमूले ति
६ विन्यास इति ग० । लामिति । ख०, घ०, ङ० च । कृतस्
७ कृतस्नानामिति ख०, घ०, ज०च । नादिकं तदलिङ्गमूले शिवामिति ज०

प्रणवपूर्वं ऊं पूं ङ्रीं^(१) मथादनयतमेन च ।

क्रियाशक्तियुतां पिण्डीं शिखामाधाररूपिणीं ॥ ६७ ॥

भस्मदर्भतिलैः कुर्यात् प्राकारत्रितयन्ततः ।

रक्षायै लोकापालांश्च सादुधान्याजयेद्दहिः^(२) ॥ ६८ ॥

ओं ह्रं ङ्रं^(३) क्रियाशक्तये नमः । ओं ह्रं ङ्रं ह्रः^(४) महागौरी रु-
द्रदयिते स्वाहेति च^(५) पिण्डिकायां । ओं ह्रां^(६) आधारशक्तये नमः ।

ओं ह्रां वृषभाय नमः ।

धारिका दीप्तिमत्युदा ज्योत्स्ना चैता बलौत्कटाः ।

तथा धानो विधानो च नमसेद्वा पञ्चनारिकाः ॥ ६९ ॥

वामा ज्येष्ठा क्रिया ज्ञाना^(७) बिधा तिस्रोथवा नमसेत् ।

क्रियाज्ञाना तथेच्छा च^(८) पूर्ववच्छान्तिमूर्त्तिषु ॥ १०० ॥

तमी मोहा क्षमी निष्ठा मृत्युर्मायाभवज्वराः^(९) ।

पञ्च चाथ महागौहा घोरा च त्रितयज्वरा ॥ १०१ ॥

१ प्रणवं पूर्वं ऊं प्रीं ह्रीं इति ख० । प्रण-
वपूर्वं ह्रूं सूं इति ग० । प्रणवपूर्वं ङ्रूं सूं
क्लीं म्लीं इति ङ० । प्रणवं पूर्वं ह्रूं खीं सूं ह्रीं
इति घ० । प्रणवपूर्वं ह्रूं सुं ह्रं इति ज० ।

२ साधुधान् पूजयेन्त इति ख०, ङ०
च । साधुधान् पूजयेद्दहिरिति
ग०, ङ० च । साधुधाथ त्यजेद्दहि-
रिति घ० । साधुधान्याजयेद्दहि-
रिति ज० ।

३ ओं ह्रं ङ्रीं इति ग०, ङ० च । ओं
ह्रीं इति घ० । ओं ह्रीं ह्रीं स इति ग० ।
४ ओं ह्रं ह्रीं स इति ख० । ओं ङ्रं ह्रीं
स इति घ० ।

ओं ह्रीं ह्रीं स इति ग० ।

ओं ह्रीं स इति घ०, ङ० च ।

५ स्वाहेति ख०, ग०, ङ०, ह०

च ।

६ ओं ह्रीं इति ख०, ग०, ङ०, ह०

च ।

७ क्रिया भोधेति ङ० ।

८ तथेच्छेति ङ० ।

९ तमा मोहा क्षमा निष्ठा मृत्युर्माया

भया ज्वरेति ख० । उमा मोहा क्षमा

नित्या मृत्युर्मायाभयाज्वरा इति

ज० ।

तिस्त्रीथवा क्रियाज्ञाना(१) तथा बाधाधिनायिका ।
 आत्मादित्रिषु(२) तत्त्वेषु तोन्नमूर्त्तिषु विनासेत् ॥ १०२ ॥
 अत्रापि पिण्डिका ब्रह्मिणस्तादिषु यथाविधि ।
 गौय्यादिसंवरैरेव(३) पूर्ववत् सर्वमाचरेत्(४) ॥ १०३ ॥
 एवं विधाय विनासं गत्वा कुण्डान्तिकं ततः ।
 कुण्डमध्ये मन्त्रेणानं मेखलासु मन्त्रेश्वरं ॥ १०४ ॥
 क्रियाशक्तिं तथानासु नादमोष्ठे च(५) विनासेत् ।
 घटं स्थण्डिलवद्भ्रौश्रैः(६) नाडीसन्धानकन्ततः(७) ॥ १०५ ॥
 पद्मतन्तुसमां शक्तिमुद्घातेन समुद्यतां(८) ।
 विशन्ती सूर्यमार्गेण निःसरन्तीं समुद्भवां(९) ॥ १०६ ॥
 पुनश्च शून्यमार्गेण(१०) विशतीं स्वस्य चिन्तयेत् ।
 एवं सर्वत्र सन्धेयं मूर्त्तिपैश्च परस्परं ॥ १०७ ॥
 सम्पूज्य धारिकां शक्तिं कुण्डे सन्तर्प्य च क्रमात् ।
 तत्त्वतत्त्वेश्वरा मूर्त्तीं मूर्त्तीं श्रांसु(११) घृतादिभिः(१२) ॥ १०८ ॥
 सम्पूज्य तर्पयित्वा तु सन्निधौ संहितागुभिः(१३) ।

१ क्रियाज्ञानीति ग०, घ० च ।	समुद्यतामिति ख०, झ० च । पञ्च-
२ आत्मादित्रिषु इति घ० ।	तत्त्वसमां शक्तिं स्वधा तेन समुद्यता-
३ गौय्यादिसंवरैरेवति घ०, ज० च ।	मिति ड० ।
४ पूर्ववत् सर्वमश्नयेदिति ख०, झ० च ।	६ समुद्भवानिति ज० ।
पूर्व-वत्-समाचरेदिति ज० । न्यासं	१० सूर्यमार्गेषुति झ० ।
पूर्ववदाचरे स इति ड० ।	११ मूर्त्तिं मूर्त्तीं श्रांसुति ज० ।
५ नादमध्ये चेति ज० ।	१२ घटस्थण्डिलोत्यादिः, घृताभिरि-
६ घटं स्थण्डिलवर्गी श्रैरिति ख०,	त्यक्तः पाठो घ० पुस्तके नास्ति ।
झ० च ।	१३ संहिताकाभिरिति ख० । संहिता-
७ नाडीसन्धारकं तत इति ज० ।	काभिरिति ति झ० । संघटागुभि-
८ तत्त्वतत्त्वेश्वरा मूर्त्तिः स्वर्गा तेन	रिति ज० ।

ओं ह्रां वाँ औं औं आँ घाँ औं भूँ भूँ वाँ^(१) वङ्गमूर्त्तये नमः ।
 एवञ्च यजमानादिमूर्त्तिभिरभिसन्धे दं^(२) ।
 पञ्चमूर्त्त्यात्मकेष्वेवं सन्धानं हृदयादिभिः ॥ ११५ ॥
 मूलेन खीयवे जैवा ज्ञेयन्तत्त्वत्रयात्मके^(३) ।
 शिलापिण्डो वृषध्वेवं पूर्णाङ्घ्रिं सुसंवरैः^(४) ॥ ११६ ॥
 भागाभागविशुद्धार्थं ह्योमं कुर्व्याच्छतादिकं^(५) ।
 न्यूनादिदोषमोघाय शिवेनाष्टाधिकं शतं ॥ ११७ ॥
 ऊत्वाद्य^(६) यत् कृतं कर्म शिवश्रोत्रे^(७) निवेदयेत् ।
 एतत्समन्वितं^(८) कर्म त्वच्छक्तौ च मथा प्रभो ॥ ११८ ॥
 ओं नमो भगवते रुद्राय रुद्र नमोस्तुते^(९) ।
 विधिपूर्वमपूर्णं वां सप्तशतपूर्य्य^(१०) गृह्यतां ॥ ११९ ॥
 ओं ङ्गो^(११) श्राङ्गरि पूरय^(१२) स्वाहा इति पिण्डिकायां ।
 अथ लिङ्गे न्यसेज् ज्ञानी क्रियाख्यं पीठविग्रहे ॥ १२० ॥
 आधाररूपिणीं शक्तिं न्यसेद् ब्रह्मशिलोपरि ।
 निबन्ध^(१३) सप्तरात्रं वा पञ्चरात्रं त्रिरात्रकं ॥ १२१ ॥

- १ ओं हां वाँ औं औं आँ घाँ औं भूँ भूँ वाँ ५ शताधिकमिति ग०, घ० च ।
 भूँ वाँ इति ख०, ग०, ङ० च । ओं हां ६ लुत्वायेति ङ० ।
 हां वाँ ओं ओं वाँ ओं ओं ओं वाँ ह्रं ह्रं ७ शिवाये तदिति ङ० ।
 वाँ इति ज० । ओं ओं हां वाँ ओं ओं ओं ८ समर्पितमिति ख०, घ०, ज० च ।
 वाँ ओं ह्रं ह्रं इति ङ० । ९ रुद्राय रुद्रो रुद्र नमोस्तुते इति ङ०,
 २ मूर्त्तिभिरपि सन्धेयमिति घ०, ज० च । ज० च ।
 ३ ज्ञेयं तत्त्वत्रयात्मकमिति ख०, ङ० च । १० सप्तशतपूर्य्येति ख०, ङ० च ।
 देयं तत्र चयात्मके इति ङ० । ११ ओं ङ्गो इति घ० ।
 १२ पूर्णाङ्घ्रिमासंवरैरिति ख०, ङ० च । १२ पूजयेति ख०, ङ०, ङ० च ।
 पूर्णाङ्घ्रिं सन्धेयैरिति ङ० । १३ निबन्धेति ख०, ज०, ङ० च ।

एकरात्रमथो वापि यद्वा सद्योधिवासनं^(१) ।
 विनाधिवासनं यागः कृतोऽपि न फलप्रदः ॥ १२२ ॥
 समन्तैः प्रयच्छं देयमाहुतीनां शतं शतं ।
 शिवकुम्भादिपूजाञ्च दिग्बलिञ्च निवेदयेत् ॥ १२३ ॥
 गुर्वादिसङ्घितो वासो^(२) रात्रौ नियमपूर्वकम् ।
 अधिवासः स वसतेवधेर्भावः समीरितः ॥ १२४ ॥

इ याधिये मन्त्रापुराणे अधिवासनविधिर्नाम
 षष्ठवतितमोऽध्यायः ।

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

शिवप्रतिष्ठाकथनं ।

ईश्वर उवाच । (१) प्रातर्नित्यविधिं कृत्वा द्वारपालप्रयोजनं ।
 प्रविश्य प्राग्विधानेन देहशुद्ध्यादिमाचरेत् ॥ १ ॥
 दिक्पतींश्च समभ्यर्त्थं शिवकुम्भञ्च वर्द्धनीं ।

१ सत्याधिवासनमिति ज० ।

धरोद्वारे समर्थोसि ममोद्वारे किय-

२ दोषाक्तञ्च समभ्यर्त्थेति ज० ।

ज ह्रमः ॥ इति श्लोको ख०, इ०,

३ वासुदेव देवाश्रील लीलया मां समुद्धर । पुस्तकेधिकोत्राक्षि ।

अष्टमुष्टिकया^(१) लिङ्गं वन्द्यं सन्तर्प्य च क्रमात् ॥ २ ॥
 शिवाज्ञातस्ततो गच्छेत् प्रामादं शस्त्रमुच्चरन्^(२) ।
 तद्गतान् प्रच्छिपेदिद्वान् ऊम्फडन्तशराणुना^(३) ॥ ३ ॥
 न मध्ये स्थापयेत्लिङ्गं बध्दौषविशङ्कया ।
 तस्मान्मथं परित्यज्य यवार्द्धेन यवेन वा ॥ ४ ॥
 किञ्चिद्दीशानमाश्रित्य शिलां मध्ये निवेशयेत् ।
 मूषेन तामनन्ताख्यां सर्वाधारस्वरूपिणीं^(४) ॥ ५ ॥
 सर्वगां सृष्टियोगेन विन्यसेदचलां शिलां ।
 अथवानेन मन्त्रेण शिवस्यासनरूपिणीं ॥ ६ ॥
 आंनमो व्यापिनि भगवति स्थिरेऽचले भ्रुवे ।
 ऋं लं ङ्रीं स्वाहा^(५) । त्वया शिवाज्ञया शक्ते स्थातयमिह सन्ततं ॥ ७ ॥
 इत्युक्त्वा च समभ्यर्च्य^(६) निरध्याद्रौद्रमुद्रया^(७) ।
 वज्रादीनि च रत्नानि तथोशीरादिकौषधीः ॥ ८ ॥
 लोहान् हेमादिकांस्यान्तान् हरितालादिकांस्तथा ।
 धान्यप्रभृतिशस्यांश्च पूर्वमुक्ताननुक्रमात् ॥ ९ ॥
 प्रभारागत्वदेहत्ववोय्यंशक्तिमया निमान्^(८) ।
 भावयन्ने कच्चित्तत्तु लोकपालेशसंवरैः^(९) ॥ १० ॥
 पूर्वादिषु च गर्त्तेषु^(१०) न्यसेदेकैकशः क्रमात्^(११) ।

- १ अष्टपुत्रियेति ख०, घ०, ङ० च । अष्ट- ६ इत्युक्त्वा तं समभ्यर्चयेति ख०, ङ० च ।
 पुष्टिकयेति ग०, ङ० च । अष्टपुष्टिकया इत्युन्मूलं समभ्यर्चयेति ग० । इत्यु-
 रिति ज० । शायं समभ्यर्चयेति ङ० ।
 २ प्रामादं शस्त्रमुच्चरन् इति ख०, ङ० च । ७ विरुद्राद्रौषमुद्रयेति खे, ग०, ङ०
 च ।
 ३ ऊं फडन्तशराणुनेति ख०, ग०, ङ०, च । ८ बोधेशक्तिमनुक्रमादिति घ० ।
 ४ फडन्तशराणुनेति ज० । ९ लोकपालेशसंवरैरिति घ० ।
 ५ सर्वाधारस्वरूपिणीमिति ज० । १० पूर्वादिवत् स्वगर्त्तेषु इति ङ० ।
 ६ ऋं लं ङं स्वाहेति ख०, ङ० च । ११ प्रभारागत्यादि ; न्यसेदेकैकशः
 क्रमादिति पाठः, इ पुस्तके नास्ति ।
 ७ आं नमो ङ्रीं स्वाहेति ज० ।

हेमजं तारजं कूर्मं वृषं वा द्वारसम्मुखं^(१) ॥ ११ ॥
 सरित्तटमृदा युक्तं पर्वताग्रमृदाथवा^(२) ।
 प्रक्षिपेन्मध्यगत्तादौ^(३) यद्वा मेखं सुवर्गाजं ॥ १२ ॥
 मधुकाक्षतसंयुक्तमङ्गनेन समन्वितं ।
 पृथिवीं राजतीं यद्वा यद्वा हेमसमुद्भवां ॥ १३ ॥
 सर्ववौजसुवर्गाभ्यां समायुक्तां विनिक्षिपेत्^(४) ।
 स्वर्गाजं राजतं वापि सर्वलोहसमुद्भवं^(५) ॥ १४ ॥
 सुवर्णं कृशरायुक्तं पद्मनालं^(६) ततो नयेत् ।
 देवदेवस्य श्रद्धयादिमूर्त्तिपर्यन्तमासनं ॥ १५ ॥
 प्रकल्प्य पायसेनाथ लिप्ता^(७) गुग्गुलुनाथवा ।
 श्वभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तनुत्रेणास्तरक्षितं^(८) ॥ १६ ॥
 दिक्पतिभ्यो बलिं^(९) दत्वा समाचान्तोऽथ देशिकः ।
 शिवेन वा शिल्लाश्वभ्रसङ्गदोषनिवृत्तये^(१०) ॥ १७ ॥
 शस्त्रेण वा शतं सम्यग् जुहुयात् पूर्णया सह ।

- १ द्वारसम्मुखमिति ग० ।
 २ मृदा पुन इति ग० ।
 ३ मध्यगत्ताद्यामिति ख०, घ०, ङ० च ।
 ४ मधुकाक्षतेत्यादिः, विनिक्षिपेदि-
 त्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।
 ५ सर्वलोहसमन्वितमिति ग० ।
 ६ पद्मधान्यमिति ख०, ग० च ।
 ७ लिप्तेति घ०, ङ० च ।
 ८ श्वभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तन्मात्रेण
 स्तरक्षितमिति ख०, ङ० च । यन्त्रमाच्छाद्य
 शस्त्रेण तनुत्रेण स्तरक्षितमिति ज० ।
 ९ श्वभ्रत्यादिपाठो ग० पुस्तके नास्ति ।
 १० दिक्पालादिभ्यो बलिमिति ङ० ।
 शिल्लाश्वभ्रसङ्गदोषनिवृत्तये इति
 घ०, ज० च । शिल्लाश्वभ्रसङ्गदोषनिवृत्तये
 इति ख०, ङ० च ।

एकैकाङ्गतिदानेन सत्तर्प्यं वास्तुदेवताः ॥ १८ ॥
 समुत्थाप्य हृदादेवमासनं मङ्गलादिभिः ।
 गुरुर्द्वाग्रतो गलेन्मुक्तिपैश्च दिशि स्थितैः^(१) ॥ १९ ॥
 चतुर्भिः सह कर्त्तव्या देवयज्ञस्य^(२) पृष्ठतः ।
 प्रासादादि^(३) परिभ्रम्य भद्राख्यद्वारसम्मुखं ॥ २० ॥
 लिङ्गं संस्थाप्य दत्तार्घ्यं प्रासादं सन्निवेशयेत्^(४) ।
 दारेण द्वारबन्धेन द्वारदशेन तच्छिला ॥ २१ ॥
 द्वारबन्धे शिखाभून्धे तदर्द्धेनाथ तटते^(५) ।
 वर्जयन्^(६) द्वारसंस्पर्शं दारेणैव महेश्वरं ॥ २२ ॥
 देवगृहसमारम्भे कौशेनापि प्रवेशयेत् ।
 अथमेव विधिर्ज्ञेयो व्यक्तलिङ्गेऽपि सर्वतः ॥ २३ ॥
 गृहे प्रवेशनं द्वारे लोकोरपि समीरितं ।
 अपद्वारप्रवेशेन विदुर्गोत्रक्षयं गृहं^(७) ॥ २४ ॥
 अथ पीठे^(८) च संस्थाप्य लिङ्गं द्वारस्य सम्मुखं ।
 तूर्यमङ्गलनिर्घोषैर्दूर्ध्वाक्षतसमन्वितं ॥ २५ ॥
 समुत्तिष्ठ हरेत्युक्त्वा महापाशुपतं पठेत् ।

- १ मूर्तिपैः स्वदिशि स्थितैरिति ज० । तदर्द्धेनाथ तत्सुते इति ग० । तदर्द्धे-
 २ बन्धुभिः सह कर्त्तव्या देवयानस्येति ताथ तद्य तिमिति घ० । तदर्द्धे वाथ तत्-
 ख० । बन्धुभिः सहकारे च देवाल्पास्य सुतमिति ज० । तदर्द्धे नाथ तद्युते इति ङ० ।
 इति ग०, अ० च । ६ बन्धने इति ख० । बन्धयन् इति
 ३ प्रासादाङ्गमिति ज० । घ० । रक्षयन् इति झ० । वर्जयेदिति ञ० ।
 ४ सम्यवेशयेदिति घ० । ७ विनगोत्रक्षयं गृहमिति ग० ।
 ५ तदर्द्धेनाथ घातयेत् इति झ० । ८ अथ चैवं इति ज०, झ०, घ० च ।

अपनीय घटं शब्दाद्(१) देशिको मूर्त्तयैः सह । २६ ॥
 मन्त्रं सन्धारयित्वा तु(२) विलिप्तं(३) कुङ्कुमादिभिः ।
 शक्तिशक्तिमतोरैश्वर्यं ध्यात्वा चैव तु रक्षितं(४) ॥ २७ ॥
 लयान्तं(५) मूलमुच्चार्य्यं स्पृष्ट्वा शब्दे निवेशयेत्(६) ।
 अंशेन ब्रह्मभागस्य यद्वा अंशद्वयेन च ॥ २८ ॥
 अर्द्धेन वाष्टमांशेन सर्वस्याथ प्रवेशनं(७) ।
 पिधाय सीसकं नाभिदोर्घाभिः(८) सुसमाहितः । २९ ॥
 शब्दं(९) बालुकयापूर्य्यं ब्रूयात् स्थिरीभवेति च(१०) ।
 ततो लिङ्गे स्थिरीभूते ध्यात्वा(११) सकलरूपिणं । ३० ॥
 मूलमुच्चार्य्यं शक्तयन्तं सृष्ट्या च निष्कलं(१२) न्यसेत् ।
 स्याद्यमानं यदा लिङ्गं याम्यां दिशमथाश्रयेत्(१३) ॥ ३१ ॥
 तत्तद्दिग्गीशमन्त्रेण पूर्यान्तं दक्षिणान्वितं ।

१ घटं तव इति भा० ।	९ अथेति क०, ६०, ६८ च ।
२ मन्त्रं सन्धारयित्वा इति ख० ।	१० लयान्तमित्यादिः, स्थिरीभवेति च
पवस्यं धारयित्वा तु, इति घ० ।	इत्यन्तः सार्द्धस्योक्तद्वयात्मकः पाठो भा०
३ सुलिप्तमिति ग० ।	पुस्तके नास्ति ।
४ लक्षितमिति घ० अ०, भा०, च ।	११ ध्यायेदिति घ० ।
५ नमोक्तमिति ड० ।	१२ सृष्ट्यादिविकल्पमिति भा० ।
६ शक्तिमुद्रे निवेशयेदिति ज० ।	सृष्ट्यादिनिष्कलमिति ख०, घ०, च ।
७ अर्द्धेन वाष्टमांशेन सर्वस्याथः प्रवे-	सृष्ट्याच निष्कलमिति ग०, ड० च ।
शनम् इति ज० ।	१३ ततो लिङ्गे इत्यादिः, दिश-
८ सीसकं वाग्भिर्दोर्घाभिरिति ह० ।	मथाश्रयेदित्यन्तः पाठो अ० पुस्तके नास्ति ।
सीसकं चापि दोर्घाभिरिति ज० ।	

मध्ये स्थाने च वक्रं च^(१) चक्षिते स्फुटितेपि वा ॥ ३२ ॥
 जुहुयान् मूलमन्त्रेण बद्धरूपेण^(२) वा शतं ।
 किञ्चान्येऽपि दोषेषु शिवशान्तिं समाश्रयेत्^(३) ॥ ३३ ॥
 युक्तं नग्रासादिभिर्लिङ्गं^(४) कुर्वन्नेवं न दोषभाक् ।
 पीठबन्धमतः कृत्वा लक्षणस्यांशलक्षणं^(५) ॥ ३४ ॥
 गौरोमन्त्रं लयं नीत्वा सृष्ट्वा पिण्डीञ्च विन्यसेत् ।
 सम्पूर्य्य पार्श्वसंसिद्धिं वालुकपत्रजलेपनं^(६) ॥ ३५ ॥
 ततो मूर्त्तिर्घरैः सार्द्धं गुरुः शान्तिं घटोद्धृतः ।
 संस्थाप्य कलसेरनैःस्तदत्^(७) पश्चामृतादिभिः ॥ ३६ ॥
 विलिप्य चन्दनाद्यैश्च^(८) सम्पूज्य जगदीश्वरं ।
 उमामहेशमन्त्राभ्यां तौ स्पृशेत्लिङ्गमुद्रया ॥ ३७ ॥
 ततस्त्रितत्त्वविनयासं षडर्चादिपुरःसरं^(९) ॥
 कृत्वा मूर्त्तिं तदीशानामङ्गानां ब्रह्मणामथ ॥ ३८ ॥
 ज्ञानो लिङ्गे^(१०) क्रियापीठे विनास्य स्नापयेत्ततः ।
 गन्धैर्विलिप्य सन्धूप्य व्यापित्वेन शिवे न्यसेत् ॥ ३९ ॥
 खड्गुपदीपनेवेद्यैर्हृदयेन फलानि च ।

- १ वक्रं षेति ख० । दोषभाक् इति ख०, ग० च । पीठ बन्ध-
 २ चतुरूपेण इति भ० । मतः कृत्वा लक्षणस्यांशलक्षणमिति घ० ।
 ३ स्थाप्यमानमित्यादिः, शान्तिं समा ६ पार्श्वसिद्धिं च वालुकात्रजलेपन
 अश्रयत् इत्यन्तः पाठो ग०, ड०, पुलके इति ज० ।
 नास्ति । ७ सप्रारन्यकलशैरन्यैः सुत्वा इति भ० ।
 ४ उक्तस्यासविधिं लिङ्गे इति ख० । ८ चतुराश्रयैश्च इति भ० ।
 उक्तन्यासविधौ लिङ्गे इति ग० । ९ षडर्चादिपुरःसरमिति भ० । १० षड-
 ५ पीठ बन्धमधःकृत्वा कुर्वन्नेवं न प्रादिपुरःसर मिति ख० ।
 ज्ञानलिङ्गे इति भ० ।

विनिवेद्य यथाशक्ति सनाचम्य महेश्वरं ॥ ४० ॥
 दत्त्वाघ्नं च जपं कृत्वा^(१) निवेद्य वरदे करे^(२) ।
 चन्द्राक्षरं तारकं यावन् मन्त्रेण शैवमूर्त्तिपैः^(३) ॥ ४१ ॥
 खेच्छयैव त्वया नाथ स्थातव्यमिह मन्दिरे ।
 प्रणम्यैवं वह्निर्गत्वा^(४) हृदा वा प्रणवेन वा ॥ ४२ ॥
 संस्थाप्य वृषभं पश्चात् पूर्ववद्वलिमाचरेत् ।
 नूननादिदोषमोघाय^(५) ततो मृत्युजिता शतं ॥ ४३ ॥
 शिवेन सशिवो ऊत्वा भ्रान्त्यर्थं प्रायसेन च ।
 ज्ञानाज्ञानकृतं यच्च तत् पूरय महाविभो^(६) ॥ ४४ ॥
 हिरण्यपद्मभूम्यादि^(७) गीतवाद्यादिहेतवे ।
 अश्विकेशाय तद् भक्त्या शक्त्या सर्वं निवेदयेत् ॥ ४५ ॥
 दानं महोत्सवं पश्चात् कुर्याद्दिनचतुष्टयं ।
 त्रिसन्ध्रं त्रिदिनं मन्त्री ह्योमयेन मूर्त्तिपैः सह ॥ ४६ ॥
 चतुर्थे ह्यनि पूर्याच्च चरुकां बज्ररूपिणा ।
 निवेद्य सर्व्वकुण्डेषु सम्याताऊतिसोधितम्^(८) ॥ ४७ ॥
 दिनचतुष्टयं यावत्तन्निर्मात्यन्तदूह्वृतः ।
 निर्मात्तप्रापनयं कृत्वा स्नापयित्वा तु^(९) पूजयेत् ॥ ४८ ॥
 पूजा सामानप्रतिष्ठाषु कार्या साधारणागुभिः^(१०) ।

-
१ अक्षं कृत्वा इति ग० ।	६ महाप्रभो इति ऋ० ।
२ निवेद्य वरदेवके इति ज० ।	७ हिरण्यवस्त्रधूपदि इति ऋ० ।
३ मन्त्रे शैवमूर्त्तिपैः सह इति ऋ० ।	८ प्रायसाऊतिसोधितमिति ऋ० । सम्या-
मन्त्रे शैवमूर्त्तिपैः सह इति घ० ।	ताऊतिसोधनमिति ग० ।
४ वह्निर्कृत्वा इति ऋ० । वह्नि-	९ स्नापयित्वा च इति ग० ।
र्हत्वा इति घ० ।	१० साधारणांशुभिरिति ख० ।
५ न्यूनादिदोषमोघायेति ज० ।	साधारणादिकमिति ग० ।
न्यूनादिदोष नाशार्थेति ङ० ।	

विहाय लिङ्गचैतनं कुर्यात् स्थागुविसर्जनं ॥ ४९ ॥
 यसाधारणलिङ्गेषु चानखेति विसर्जनं ।
 आवाहननभित्तिर्विसर्गः शक्तिरूपता ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठान्तं क्वचित् प्रोक्तं स्थिराद्याहुतिसप्तकं ।
 स्थिरस्तथाप्रमेयश्चानादिबोधस्तथैव च ॥ ५१ ॥
 नित्योद्य सर्वगश्चैवाविनाशी दृष्ट एव च^(१) ।
 एते गुणा महेशस्य सन्निधानाय कीर्त्तिताः^(२) ॥ ५२ ॥
 ओं नमः शिवाय स्थिरो भवेत्याहुतीनां क्रमः ।
 एवमेतच्च सम्याद्य विधाय शिवकुम्भवत्^(३) ॥ ५३ ॥
 कुम्भद्वयञ्च तन्मध्यादेककुम्भाभसा भवं ।
 संस्नाप्य तद्वितीयन्तु कर्त्तृस्नानाय धारयेत् ॥ ५४ ॥
 दत्त्वा बलिं समाचाम्य वहिर्गच्छेत् शिवाज्ञया^(४) ।
 जगतीवाह्यतश्चखड्मैशानान्दिशि मन्दिरे ॥ ५५ ॥
 धामगर्भप्रमाणे च^(५) सुपीठे^(६) कल्पितासने ।
 पूर्ववन् न्यासहोमादि विधाय ध्यानपूर्वकं ॥ ५६ ॥
 संस्थाप्य विधिवत्तत्र ब्रह्माङ्कैः^(७) पूजयेत्ततः ।
 अङ्गानि पूर्वयुक्तानि^(८) ब्रह्माणी त्वर्चना यथा^(९) ॥ ५७ ॥

- १ विलासी तृप्त एव च इति ख०, ४ वहिः कुम्भे शिवाज्ञया इति भ० ।
 ड०, झ०, ज० च । अविनाशी तृप्त ५ वामगर्भप्रमाणेन इति भ० ।
 एव च इति ड० । ६ स्वपीठे इति ग० ।
 २ सन्निधाय प्रकीर्त्तिता इति ख०, ७ ब्रह्माद्यैरिति ग०, भ० च ।
 झ० च । ८ पूर्वभुक्तानि इति ख०, ग०, ड०, ह० च ।
 ३ ओं नम इत्यादि, शिवकुम्भवत् पूर्वभुक्तानीति ज० ।
 इत्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति । ९ लघुना यथा इति ख० ।
 शिवाय शिवकुम्भवत् इति ग० ।

एवं सद्योजाताय ओं ह्रूं फट्^(१) नमः । ओं विं वामदेवाय ह्रूं
फट् नमः । ओं वुं^(२) अघोराय ह्रूं फट् नमः । ओं^(३) तत्पुत्र-
घाय वामीशानाय च ह्रूं फट् ॥

जपं निवेद्य^(४) सन्तप्यं विज्ञाप्य नतिपूर्वकं ।

देवः सन्निहितो यावत्तावत्त्वं सन्निधौ भव ॥ ५८ ॥

न्यूनाधिकञ्च यत्किञ्चित् कृतमज्ञानतो मया^(५) ।

त्वत्प्रसादेन चण्डेश तत् सर्वं परिपूरय ॥ ५९ ॥

वाणलिङ्गे वाणरोहे^(६) सिद्धलिङ्गे स्वयम्भुवि ।

प्रतिमासु च सर्वासु न चण्डोऽधिष्ठतो भवेत् ॥ ६० ॥

अद्वैतभावनायुक्ते स्थण्डिलेशविधावपि^(७) ।

अभ्यर्च्य चण्डं ससुतं यजमानं हि भाव्यं या ॥ ६१ ॥

पूर्वस्थापितकुम्भे न स्नापयेत् स्नापकः^(८) स्वयं ।

स्थापकं यजमानोपि सम्पूज्य च^(९) मण्डेशवत्^(१०) ॥ ६२ ॥

वित्तश्राव्यं विना दद्याद् भूर्धिरण्यादि^(११) दक्षिणां ।

१ ओं सद्योजाताय ह्रूं फट् इति
भ० । एवं सद्योजाताय ओं ह्रूं फट्
नम इति ख०, ह० च । ओं एवं सद्यो
जाताय ह्रूं फट् नम इति ग०, ज० च ।

२ ओं वुं इति भ० ।

३ ओं एवं चेति ह० । ओं एवं
चेदिति ख० । ओं वै इति ज० ।

४ भूपनिवेद्य इति घ० ।

५ कृतमज्ञानतोपि वा इति ग० ।

६ वाणलिङ्गे चले छोहे इति ज० ।

७ स्थण्डिले सन्निधावपि इति ज०,
भ० च ।

८ स्थापक इति ज० ।

९ प्रपूज्य च इति ज० ।

१० मण्डेशवति ख०, ह० च ।

११ गोचिरण्यादि इति ज०, भ० च ।

मूर्त्तिदानं विधिवत् पश्चात् जापकान् ब्राह्मणांस्तथा ॥ ६३ ॥
 देवज्ञं शिल्पिनं प्रार्थ्यं दीनानाथादि(१) भोजयेत् ।
 यदत्र सम्मुखीभावे खेदितो भगवन्मया ॥ ६४ ॥
 क्षमस्व नाथ तत् सर्वं कारुण्यास्मिन्धे मम(२) ।
 इति विज्ञप्तियुक्ताय यजमानाय सद्गुरुः ॥ ६५ ॥
 प्रातिष्ठापुण्यसङ्गावं(३) स्फुरत्तारकसप्रभं(४) ।
 कुशपुष्पाक्षतौपेतं स्वकरेण समर्पयेत् ॥ ६६ ॥
 ततः पाशुपतीपेतं(५) प्रणम्य परमेश्वरं ।
 ततोऽपि बलिभिर्भूतान् सन्निधाय निबोधयेत् । ६७ ॥
 स्थातव्यं भवता तावद् यावत् सन्निहितो ह्यरः(६) ।
 गुरुर्वस्त्रादिसंयुक्तं गृह्णोयाद्यागमण्डपं ॥ ६८ ॥
 सर्वोपकरणं शिल्पी तथा स्नापनमण्डपं(७) ।
 अन्ये देवादयः स्थाप्या मन्त्रै रागमसम्भवेः ॥ ६९ ॥
 आदिवर्णस्य भेदाद्वा(८) सुतत्त्वव्याप्तिभाविताः(९) ।
 साध्य(१०) प्रमुखदेवाश्च सरिदोवधयस्तथा ॥ ७० ॥
 क्षेत्रपाः किन्नराद्याश्च पृथिवीतत्त्वमाश्रिताः ।

- १ दीनानाथांश्चेति ज० ।   ७ गुरुर्वस्त्राणीत्यादिः, स्नानमण्डपमि-
 २ देवत्वं नाथतत् सर्वं कारुण्यात्   त्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।
 मनवे नम इति भ० ।   ८ आदिवर्णस्य श्रेष्ठाद्वा इति भ० ।
 ३ प्रतिष्ठापयज्ञसम्भारमिति ग० ।   ९ स्वातन्त्र्या व्याप्तिरौचित्या इति ग० ।
 ४ स्फुरत्तारकसन्निभमिति ।   स्वतत्त्वव्याप्तिभाविता इति ज० । स्वतन्त्र
 ५ ततः पाशुपतिं जप्त्वा इति ख० ग० च ।   व्याप्ति भेदत इति ज० ।
 ६ भव इति ख०, घ० च ।   १० जाय इति भ० ।

स्नानं सरस्वतीलक्ष्मीनदीनामम्भसि क्वचित् ॥ ७१ ॥
 भुवनाधिपतीनाञ्च स्थानं यत्र व्यवस्थितिः ।
 अयडवृद्धिप्रधानान्तं त्रितत्त्वं ब्रह्मणः पदं ॥ ७२ ॥
 तन्मात्रादिप्रधानान्तं^(१) पदमेतत् त्रिकं हरेः^(२) ।
 नाद्ये श्रगणमाहृणां यत्तेश्वररजन्मनां ॥ ७३ ॥
 अयडजाः शुद्धविद्यान्तं पदं गणपतेस्तथा ।
 माथांशदेशशक्तान्तं शिवाशिवोमरोचिषां^(३) ॥ ७४ ॥
 पदमीश्वरपर्यन्तं व्यक्ताच्चासु च कीर्तितं ।
 कूर्ममाद्यं कीर्तितं यच्च यच्च रत्नादिपञ्चकं^(४) ॥ ७५ ॥
 प्रक्षिपेत् पीठगर्भं च पञ्चब्रह्मशिलां विना ।
 षड्भिर्विभाजिते गर्भे^(५) त्यक्त्वा भागञ्च पृच्छतः ॥ ७६ ॥
 स्थापनं पञ्चमांशे च यदि वा वसुभाजिते ।
 स्थापनं सप्तमे भागे प्रतिमासु सुखावहं ॥ ७७ ॥
 धारणाभिर्विशुद्धिः स्यात् स्थापने क्षेत्रत्रिचयोः ।
 स्नानादि मानसन्तत्र शिलारत्नादिवेशनं^(६) ॥ ७८ ॥
 नेत्रौद्घाटनमन्त्रे शुभासनादिप्रकल्पनं ।
 पूजा निरम्बुभिः पुष्पैर्यथा चित्रं न दृष्टति ॥ ७९ ॥
 विधिस्तु चलच्चिह्नेषु सम्यग्येव निगद्यते ।

१ तन्मात्रादिप्रधानान्तमिति ख० ।

२ तत्त्वमेकं त्रिकं हरेरिति घ० ।

३ स्नानं सरस्वतीत्यादिः, रोचिषा-

मित्यन्तः पाठो अ० पुस्तके नास्ति ।

४ यद्रत्नादिकपञ्चकमिति ज० ।

५ षड्भिर्विभाजिते गर्भे इति ख० ।

६ शिलारत्नादिवेशनं इति अ० ।

शिलारत्ननिवेशनमिति ख० ।

पञ्चभिर्वा त्रिभिर्वापि पृथक् कुर्याद्(१) विभाजिते(२) ॥ ८० ॥
 भागत्रयेण भागांशो भवेद्भागद्वयेन वा ।
 खपीठेष्वपि (३) तदूत् स्याद्विष्णु तच्चभेदतः ॥ ८१ ॥
 सृष्टिमन्त्रेण संस्कारो विधियत् स्फाटिकादिषु ।
 किञ्च ब्रह्मशिलारत्नप्रभूतेष्वानिवेदनं(४) ॥ ८२ ॥
 योजनं पिण्डिकायाश्च मनसा परिकल्पयेत् ।
 खयम्भूवाणलिक्कादौ(५) संस्कृतौ नियमो न हि ॥ ८३ ॥
 स्थापनं संहितामन्त्रैर्नैत्रासं श्योमश्च कारयेत् ।
 नदीसमुद्ररोहाणां स्थापनं पूर्ववन् मतं ॥ ८४ ॥
 ऐहिकं मृगमयं लिङ्गं पिण्डिकादि च तत्क्षणात्(६) ।
 कृत्वा सम्पूजयेच्छुद्धं दीक्षणादिविधानतः(७) ॥ ८५ ॥
 समादाय ततो मन्त्रानात्मानं सन्निधाय च ।
 तज्जले प्रक्षिपेत्क्षिङ्गं वत्सरात् कामदं भवेत् ॥ ८६ ॥
 विष्ण्वादिस्थापनं चैव पृथक् मन्त्रैः समाचरेत् ।

इत्याद्ये महापुराणे शिवप्रतिष्ठा(८) नाम सप्तनवति-
 त्तमोऽध्यायः ॥

१ पृथक् पीठे इति ख०, ग०, घ० च ।

२-स्थापनमित्यादिः, कुर्याद् विभाजिते

इत्यन्तः पाठो ७० पुस्तके नास्ति ।

३ खपीठे अपिने इति ख० ।

४ प्रभूतेष्वधिवेशनम् इति घ० ।

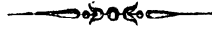
५ वाक्खिङ्गामिति ज० ।

६ पिण्डिकादिषु तत्क्षणादिति ख०,
ज० च ।

७ सृष्टिमन्त्रेष्वेत्यादिः दीक्षणादि-
विधानत इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके
नास्ति ।

८ शिवपूजा इति क० ।

अथाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

गौरीप्रतिष्ठाकथनं ।

इन्द्र उवाच । वक्ष्ये गौरीप्रतिष्ठाञ्च पूजया सहितां षट्षु ।
मण्डपाद्यं पुरो यच्च^(१) संस्थाप्य चाग्निरोपयेत् ॥ १ ॥
अथ्यायान्तांश्च विनयस्य मन्त्रान्मूर्ध्नादिकान् गुह्य ।
आत्मविद्याशिवान्तश्च^(२) कुर्यादग्निवेशनं ॥ २ ॥
शक्तिं परां ततो^(३) नयस्य ऊत्वा^(४) जज्ञा च पूर्ववत् ।
सन्धाय च तथा पिण्डो^(५) क्रियाशक्तिसखूपिणी ॥ ३ ॥
सद्रेष्वथ्यापिकां ध्यात्वा नयस्तरत्नादिकां तथा ।
एवं संस्थाप्य तां पश्चाद्देवीन्तस्याग्निथोजयेत् ॥ ४ ॥
परशक्तिखरूपान्तां स्वागुना^(६) शक्तियोगतः ।
ततो नयसेत् क्रियाशक्तिं पीठे क्षानश्च विद्युच्चे ॥ ५ ॥
ततोपि व्यापिनो^(७) शक्तिं समावाह्य निथोजयेत् ।
अम्बिकां शिवनाम्नीञ्च समास्रभ्य^(८) प्रपूजयेत् ॥ ६ ॥
ओं आधारशक्तये नमः । ॐ कूर्माय नमः । ॐ खन्दाय च
तथा नमः । ॐ ऋं नारायणाय नमः । ॐ ऐश्वर्याय नमः ।

१ मण्डपाद्यं प्रविशेष इति ग० ।

२ शिवाद्यं च इति घ० ।

३ तथा शक्तिं परामिति ख० ।

४ सुप्तेति ख० ।

५ चण्डीमिति ख० ।

६ आत्मनेति ख० ।

७ च, अम्बिकेशीतिनाम्नीञ्च समास्रभ्येति

ख० ।

ओं अं अघ्नश्चदनाय नमः । ओं पद्मासनाय नमः । ओं ऊर्ध्वं च्छदनाय
 नमः । ओं पद्मासनाय नमः । अथ रुम्पूज्याः केशवास्तथा ।
 ओं ह्रीं कर्णिकायै नमः । ओं ह्रं पुष्कराक्षेभ्यः^(१) इहार्चयेत् । ओं
 ह्रां पुष्टैः क्रीं च ज्ञानायै ह्रूं क्रियायै ततो नमः । ओं नासाय
 नमः । हं धर्माय नमः^(२) । हं ज्ञानाय वै नमः^(३) । ओं वैराग्याय
 नमः । ओं वै अघर्माय नमः^(४) । ओं हं अज्ञानाय वै नमः ।
 ओं अवैराग्याय वै नमः । अं अनैश्वर्याय नमः । ऊं वाचे ऊं च
 रागिण्यै क्रीं ज्वालिन्यै ततो नमः । ओं ह्रीं शमायै^(५) च नमः ।
 ह्रूं ज्येष्ठायै ततो नमः । ओं ह्रीं रौं क्रीं नवशक्त्यै गौं च
 गौर्यासनाय च । गौं गौरीमूर्त्तये नमः । गौर्य्यां मूलमथोच्यते ।
 ओं ह्रीं सः^(६) महागौरि रुद्रदयिते स्नात्वा । गौर्य्यै नमः ।
 गां ह्रूं ह्रीं शिवो गूं स्यात् शिखायै कवचाय च । गों नेत्राय
 च गों अस्त्राय ओं गौं विज्ञानशक्तये, ओं गूं क्रियाशक्तये नमः^(७) ।
 पूर्वादाँ शक्रादिकान् । ओं सुं सुभगायै नमः । ह्रीं वीजलिता
 ततः । ओं ह्रीं कामिन्यै च नमः । ओं ह्रूं स्यात् कामशालिनी-
 मन्त्रौ गौं रौं प्रतिष्ठाप्य प्राञ्चं जप्त्वा सर्वभाक्^(८) ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गौरीप्रतिष्ठा नामाष्टनवति-

तमोऽध्यायः ॥

१ ओं अं पुष्करेभ्य इति ख० ।

२ धं धर्माय नम इति ख० ।

३ वं ज्ञानाय नम इति ख० ।

४ हं, अघर्माय वै नम इति ख० ।

५ वासायै इति ख०, ग०, घ०, ङ० च ।

६ ऊं ह्रं स इति घ० ।

७ ह्रीं क्रियाशक्तये नम इति अ० ।

८ ओं क्रियाशक्तये नम इति घ० ।

८ जगत्प्रादुर्भूतः इति ग०, घ० च ।

अथैकोनशततमोऽध्यायः ।

सूर्यप्रतिष्ठाकथनं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये सूर्यप्रतिष्ठाञ्च पूर्ववन्मण्डपादिकं ।
स्नानादिकञ्च सम्याद्य^(१) पूर्वोक्तविधिना ततः ॥ १ ॥
विद्यामासनशय्यायां साङ्गं विन्यस्य भास्करं ।
त्रितत्त्वं विन्यसेत्तत्र सखरं खादिपञ्चकं ॥ २ ॥
शुद्धरादि पूर्ववत् कृत्वा पिण्डो संशोथ्य पूर्ववत् ।
सदेशपदपर्यन्तं विन्यस्य तत्तुपञ्चकं^(२) ॥ ३ ॥
शक्त्या च सर्वतोमुख्या संस्थाप्य विधिवत्ततः ।
स्वाग्ना^(३) विधिवत् सूर्यं शक्त्यन्तं^(४) स्थापयेद्गुरुः ॥ ४ ॥
स्वाम्यन्तमथवादित्यं पादान्तमग्नौ धारयेत् ।
सूर्यमन्त्रास्तु^(५) पूर्वोक्ता द्रष्टव्याः स्थापनेपि च^(६) ॥ ५ ॥
इत्याधेये महापुराणे सूर्यप्रतिष्ठा नामैकोनशत-
तमोऽध्यायः ॥

-
१ स्नानादिकं च सम्यज्ज इति श० ।	२ स्वात्मनेति श० ।
३ च ।	४ शक्त्यर्थमिति श० ।
५ विन्यस्य पदपञ्चकमिति श० ।	५ सूर्यमन्त्राश्चेति श० ।
६ चिदस्य रत्नपञ्चकमिति श० ।	६ स्थापनेपि वेति श० ।

अथ शततमोऽध्यायः ।

द्वारप्रतिष्ठाकथनं ।

इंश्वर उवाच । द्वाराश्रितप्रतिष्ठाया वक्ष्यामि विधिमप्यथ ।
द्वाराङ्गानि कषायाद्यैः संस्कृत्य शयने न्यसेत् ॥ १ ॥
मूलमध्याग्रभागेषु त्रयमात्मादिसेश्वरं ।
विन्यस्य सन्निवेश्याथ^(१) ऊत्वा जम्बाज रूपतः^(२) ॥ २ ॥
द्वारादधी यजेद्वास्तुन्तत्रैवानन्तमन्तः ।
रत्नादिपञ्चकं त्रयस्य श्रान्तिहोमं विधाय च ॥ ३ ॥
यवसिद्धार्थकाक्रान्ता ऋद्धिदृद्धिमहातिलाः ।
गौमृत्सर्षपरागेन्द्रनीह्वनीलश्यामृताः ॥ ४ ॥
रोचना खग् वची दूर्वा प्रासादाधश्च पीटली ।
प्रकृत्योदुम्बरं बद्ध्वा रक्षार्थं प्रणवेन तु ॥ ५ ॥
द्वारमुत्तरतः किञ्चिदाश्रितं सन्निवेशयेत् ।
आत्मतत्त्वमधो न्यस्य विद्यातत्त्वञ्च शाखयोः ॥ ६ ॥
शिवमाकाशदेशे च व्यापकं सर्वमङ्गले^(३) ।
ततो महेशनाथं च विन्यसेन्मूलमन्तः ॥ ७ ॥

१ विन्यस्य च निवेश्याथ इति ख० ।
विन्यस्य सन्निवेश्याथेति ज० ।

२ जम्बाजुरूपत इति ग० ।
३ सर्वपुष्कलमिति ख०, घ० च

द्वाराश्रितांश्च तल्लपादीन्^(१) क्षतयुक्तैः^(२) खनामभिः ।

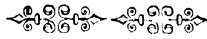
जुहुयाच्छतमर्द्धं वा द्विगुणं शक्तितोयवा^(३) ॥ ८ ॥

न्यूनादिदीर्घमोषार्थं हेतितो जुहुयाच्छतं^(४) ।

दिग्बलिम्पूर्ववद्दत्त्वा^(५) प्रदद्याद्द्विगुणादिकं ॥ ९ ॥

इत्याद्ये मन्हापुराणे द्वारप्रतिष्ठा नाम शत-
तमोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥

प्रासादप्रतिष्ठा ।

इंश्वर उवाच । प्रासादस्थापनं वक्ष्ये तच्चैतन्नयं स्वयोगतः^(१) ।

शुकनाशासमाप्तौ तु पूर्ववेद्याश्च मध्यतः ॥ १ ॥

आधारशक्तिः पद्मे विन्यसेत् प्रणवेन च^(२) ।

खर्गाद्ये कतमोद्भूतं पञ्चगव्येन संयुतं ॥ २ ॥

मधुक्षौरयुतं कुम्भं गन्धरत्नादिपञ्चकं^(३) ।

खग्वस्त्रं गन्धलिप्तञ्च गन्धवत्पुष्पभूषितं^(४) ॥ ३ ॥

घृतादिपल्लवानाञ्च कृती कृत्यञ्च विन्यसेत्^(५) ।

१ नन्द्यादीन् इति ख० ।	ख०, भा० च । विन्यसेत् प्रणवेन तु इति ग० ।
२ क्षतयुक्तैरिति ज० ।	८ मधुक्षौरयुतं गन्धरत्नादिपञ्चकं तत इति ग० ।
३ शक्तितो यथा इति ग० ।	९ गन्धवत्पुष्पभूषितमिति ग०, ख०, इ० च ।
४ भागवत्पेत्वादिः, जुहुयाच्छतमित्यन्तः पाठो भा० पुस्तके नास्ति । अत्र कतिपय-स्रोत्राधिकोऽध्यायत्रयात्मकः पाठः पतितोऽस्ति ।	१० बन्धुक्षत पद्मं विन्यसेदिति ख० । बन्धुक्षुपं यवं विन्यसेदिति ग० । बन्धुक्षुपेषु च विन्यसेदिति ज० ।
५ पूर्ववद् दत्त्वा इति ग०, घ० च ।	
६ तच्चैतन्नयं स्वयोगत इति ग० । तच्चैतन्नयं स्वयोगत इति ख० ।	
७ विन्यसेत् प्रणवेन तु इति ख०, इ०,	

पूरकेण समादाय सकलीहृतवियहः ॥ ४ ॥
 सर्वात्मभिन्नमात्मानं स्वाग्नुना^(१) स्वान्तमावृतः ।
 आह्वया बोधयेच्छम्भौ^(२) रेचकेन ततो गुरुः ॥ ५ ॥
 द्वादशान्तात्^(३) समादाय स्फुरद्वह्निकणोपमं ।
 निक्षिपेत् कुम्भगर्भे च न्यस्ततन्त्रातिवाहिवं^(४) ॥ ६ ॥
 वियहन्तद्गुणानाञ्च बोधकञ्च कलादिकं ।
 क्षान्तं वागीश्वरं^(५) तत्तु ब्रातं तत्र निवेशयेत् ॥ ७ ॥
 दश नाडीं दश प्राणानिन्द्रियाणि त्रयोदश ।
 तदधिपाञ्च संथोज्य प्रणवाद्यैः सनामभिः ॥ ८ ॥
 स्वकार्यकारणत्वेन^(६) मायाकाशनियामिकाः^(७) ।
 विद्ये शान् प्रेरकान् शम्भुं व्यापिनञ्च सुसुखरैः^(८) ॥ ९ ॥
 अङ्गानि च^(९) विनिक्षिप्य निरुन्ध्याद्बोधमुद्रा^(१०) ।
 सुवर्णाद्युद्भवं यद्वा पुरुषं पुरुषानुगं ॥ १० ॥
 पञ्चगव्यकषायाद्यैः पूवंवत् संस्क्रुतन्ततः ।
 शय्यायां कुम्भमारोप्य धात्वा रजमुमापतिं ॥ ११ ॥

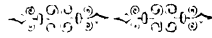
१ सर्वात्मभिन्नमात्मानं स्वाग्नुना इति ख० । ६ स्वकार्यकारणत्वेनेति ख०, इ० च० ।
 सर्वात्माभिन्नमात्मा च स्वाग्नुनेति ज० । ७ प्रयामिका इति ख०, इ० च० ।
 २ बोधयेच्छम्भौ इति ख०, घ० च । ८ व्यापिनञ्च सशक्तित इति भ० ।
 ३ द्वादशान्तमिति ग०, ज० च । व्यापिनद्यास्य संसृष्टेति इ० ।
 ४ न्यस्य तत्र यथाक्रममिति ग० । न्यस्य ९ अज्ञाने चेति घ०, भ० च । अङ्गादि
 तत्राभिवाहिकमिति इ० । न्यस्य तत्राभि- चेति इ० ।
 वादकमिति ज० । १० निर्भङ्गाद्बोधमुद्रया इति ग० ।

५ वासेश्वरमिति ख० । वासेश्वरमिति इ० । निरुन्ध्याद् द्रवमुद्रया इति भ० ।

तस्मिंश्च शिवमन्त्रेण व्यापकत्वेन विन्यसेत् ।
 सन्निधानाय ह्योमञ्च प्रोक्षणं स्पृशन् जपं ॥ १२ ॥
 सान्निधाबोधनं^(१) सर्वभागात्रयविभागतः ।
 विधायैवं^(२) प्रकृत्यन्ते^(३) कुम्भे तं विनिवेशयेत् ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रासादकृत्यप्रतिष्ठा नामैकाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ध्वजारोपणं ।

ईश्वर उवाच । चूलके ध्वजदण्डे च^(४) ध्वजे देवकुले तथा ।
 प्रतिष्ठा च यथोद्दिष्टा^(५) तथा खन्द वदामि ते^(६) ॥ १ ॥
 तडागार्ज्वपवेशाद्वा यद्वा सवाह्ववेशनात् ।
 ऐष्टके दारुजः^(७) शूलः शैलजे धाम्नि शैलजः^(८) ॥ २ ॥
 वैश्ववादी च चक्राट्टः कुम्भः स्यान्मूर्त्तिमानतः ।
 स च त्रिशूलयुक्तस्तु त्र्यम्बूलाभिधो मतः^(९) ॥ ३ ॥

१ सन्निधाबोधनमिति ख०, इ०,	७ ऐष्टे दारुभव इति घ०, ज० च ।
ज० च ।	८ तडागार्ज्वेत्यादिः, शैलज-इत्यन्तः पाठो
२ विधायैवेति ज० ।	भ० पुस्तके नास्ति ।
३ प्रकृत्या तु इति ख० ।	९ अथ त्र्यम्बूलाभिधो मत इति घ० । अथ त्र्य-
४ चूलके ध्वजदण्डे वा इति ज० ।	म्बूलाभिधो- इति ख० । गृहचूलाभिधो-
५ यथादिष्टा इति भ० ।	मत इति ख० । अथ त्र्यम्बूलाभिधो मत इति
६ तथा ह्यहं वदामि ते इति ख० ।	ख० ।

ईशशूलः^(१)समाख्यातो मूर्द्धं लिङ्गसमन्वितः ।
 वीजपूरकयुक्तो वा शिवशक्तुषु तद्विधः ॥ ४ ॥
 चिन्मो ध्वजश्च जङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो भवेत्^(२) ।
 भवेद्वा दण्डमानस्तु यदि वा तद्यदृच्छया^(३) ॥ ५ ॥
 महाध्वजः समाख्यातो यस्तु पीठस्य वे एकः^(४) ।
 शक्रैर्यै रसैर्वापि हस्तैर्दण्डस्तुसम्भितः ॥ ६ ॥
 उत्तमादिक्रमैवैव विज्ञेयः शूरिभिस्ततः ।
 वंशजः शालजादिर्वा स दण्डः सर्वकामदः ॥ ७ ॥
 अयमारोप्यमाणस्तु भङ्गमायाति वै यदि ।
 राज्ञीनिष्टं^(५) विजानीयाद्यजमानस्य वा तथा^(६) ॥ ८ ॥
 मन्त्रेण बद्धरूपेण पूर्ववच्छान्तिमाचरेत् ।
 द्वारपालादिपूजाश्च मन्त्राणान्तर्प्यन्तथा ॥ ९ ॥
 विधाय चूलकां^(७) दण्डं स्नापयेदस्तुमन्त्रतः ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण ध्वजं सम्प्रीक्ष्य देशिकः ॥ १० ॥
 मृद् कषायादिभिः^(८) स्नानं प्रासादङ्कारयेत्ततः ।
 विलिप्य रसमाच्छाद्य^(९) शययायां न्यस्य पूर्ववत् ॥ ११ ॥
 चूडके^(१०) लिङ्गवग्न्यासो न च ज्ञानं न च क्रिया ।

- १ ईशशूल इति इति ग० । ईश ४ यस्तु स्यात् पीठवेष्टक इति ङ० ।
 शूल इति ङ० । ईशशूल इति ङ० । ५ राज्ञीरिष्टमिति ज० ।
 शशः शूल इति ज० । ६ वै तथा इति ज० ।
 २ जङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो भवे- ७ चूडकमिति ज० ।
 दिति ख० । सङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो ८ सत्काषायादिभिरिति ख०, ङ० च ।
 यजेदिति घ० । ९ विलिप्य रसमादयेति ज० ।
 ३ यदि वा तद्यदृच्छया इति ख० । १० चूलके इति घ०, ङ० च ।

विशेषार्था^(१)चतुर्थी च न च कुण्डस्य^(२)कल्पना ॥ १२ ॥
 दण्डे तयार्थतत्त्वञ्च^(३) विद्यातत्त्वं द्वितीयकं ।
 सद्योजातानि वक्राणि^(४)शिवतत्त्वं पुनर्ध्वजे ॥ १३ ॥
 निष्कलञ्च शिवन्तजन्यस्याङ्गानि प्रपूजयेत् ।
 चूडके च^(५) ततो मन्त्रो साम्निश्चे संहितागुभिः^(६) ॥ १४ ॥
 ह्योमयेत् प्रतिभागञ्च ध्वजे तैस्तु फडन्तकैः^(७) ।
 अन्यथापि कृतं यच्च ध्वजसं स्काराणं^(८) क्वचित् ॥ १५ ॥
 अस्तु यागविधावेवं^(९) तत्सर्वमुपदर्शितं ।
 प्रासादे कारिते स्थाने^(१०) स्रग्वस्त्रादिविभूषिते ॥ १६ ॥
 जङ्घा वेदी तदूर्ध्वे तु त्रितत्त्वादि निवेश्य च ।
 ह्योमादिकं विधायाथ शिवं सन्मूक्य पूर्ववत् ॥ १७ ॥
 सर्वतत्त्वमयं ध्यात्वा शिवञ्च व्यापकं न्यसेत् ।
 अनन्तं कालरुद्रञ्च विभाव्य च पदाब्जजे ॥ १८ ॥
 कुण्डाण्डहाटकौ पीठे पातालनरकैः^(११) सह ।
 भुवनैर्लोकापालैश्च शतरुद्रादिभिर्हृतं ॥ १९ ॥
 ब्रह्माण्डकमिदं ध्यात्वा जङ्घायाञ्च विभावयेत् ।
 वारितेजोनिक्षयोमपञ्चाष्टकसमन्वितं^(१२) ॥ २० ॥

१ विशेषाद्या इति घ० ।

८ तच्च ध्वजे संहरणमिति ख०, क० च ।

२ नवदण्डस्येति भ० ।

यच्च ध्वजसंस्कारणमिति घ० ।

३ तथास्मत्तत्त्वञ्चेति ग०, घ० च० ।

९ अस्त्रयागे विधाने चेति ज० ।

४ सद्योजातानि वक्राणीति भ० ।

१० प्रासादकारितस्थाने इति ख०, भ०

५ चूडके च इति ख०, ज० च ।

च । प्रासादे कारितस्थाने इति ज० ।

६ संहितागुभिरिति ख०, ग० च ।

११ पातालनवकैरिति ख०, ज० च० ।

७ चूडके इति श्लोको भ० पुनःके

१२ पञ्चाङ्कसमन्वितमिति ग० ।

नास्ति ।

सर्वावरणसञ्ज्ञश्च वृद्धयोन्यवकाम्बितं^(१) ।
 योगाष्टकसमायुक्तं^(२) नाशावधि गुणत्रयं ॥ २१ ॥
 पटस्थं पुरुषं सिंहं वामश्वं^(३) परिभावयेत् ।
 मङ्गरीवेदिकायाश्च विद्यादिकचतुष्टयं ॥ २२ ॥
 कण्ठे मायां सरद्राश्वं^(४) विद्याश्चामलसारके^(५) ।
 कलसे चेश्वरं विन्दुं विद्ये श्वरसमन्वितं^(६) ॥ २३ ॥
 जटाजूटश्च तं विद्याच्छूलं चन्द्रार्द्ररूपकं ।
 शक्तित्रयं च तत्रैव दण्डेनादं विभाव्य च ॥ २४ ॥
 ध्वजे च कुण्डलो शक्तिमिति धाम्नि विभावयेत् ।
 जगत्या वाथ सन्धाय लिङ्गं पिण्डिकयाथवा^(७) ॥ २५ ॥
 समुत्थाप्य समन्तैश्च^(८) विन्यस्तेःशक्तिपङ्कजे ।
 न्यस्तरत्नादिके तत्र स्वाधारे विनिवेशयेत् ॥ २६ ॥
 यजमानो ध्वजे लभे बन्धुमित्रादिभिः सह ।
 धामप्रदक्षिणीकृत्य लभते फलभीर्हितं^(९) ॥ २७ ॥
 गुरुः पाशुपतं ध्यायन्^(१०) स्थिरमन्त्राधिपैर्युतं^(११) ।
 अधिपान् प्रस्त्रमुक्तांश्च रक्षणाय निबोधयेत्^(१२) ॥ २८ ॥

१ वृद्धयोन्यवकाम्बितमिति ग० ।	मन्वितमत्यन्तः पाठो ङ० पुस्तके नास्ति ।
२ योगाष्टकसमायुक्तमिति भ० ।	७ लिङ्गपिण्डिकयाथवेति घ०, ङ०,
३ रागश्चेति ख०, ज० च ।	ज० च ।
४ कण्ठे मायाङ्गवक्त्रश्चेति भ० ।	८ समन्तैश्चेति ग०, ङ०, उ० ।
५ विद्याश्चामनसारके इति ख०, ग०	९ लभते फलभीप्सितमिति ङ० ।
ष० । विद्याया मनसारके इति ज० ।	१० पाशुपतं ध्यायेदिति ख०, घ० च ।
६ विश्वेश्वरसमन्वितमिति ख०,	११ शिवमन्त्राधिपैर्युतमिति घ०, ङ०
घ०, ङ० च । विश्वोत्तरसमन्वितमिति ग० । च ।	
सर्वावरणसञ्ज्ञश्चेत्यादिः, विश्वेश्वरस	१२ रक्षणाय निवेदये इति ख०, ङ० च ।

न्यूनादौषशान्तर्यं ऊत्वा^(१) दत्त्वा च दिग्बलिं ।
 गुरवे दक्षिणां दद्याद् यजमानो दिवं व्रजेत् ॥ २६ ॥
 प्रतिमालिङ्गवेदीनां यावन्तः परमाणवः ।
 तावद्युगसहस्राणि कर्त्तुर्भोगभुजः^(२) फलं ॥ ३० ॥
 इत्यग्नेये महापुराणे ध्वजारोहणादिविधिर्नाम
 द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

जीर्णोद्धारः ।

ईश्वर उवाच । जीर्णादीनाञ्च लिङ्गानामुद्धारं विधिना वदे ।
 • लक्ष्मोज्ज्वलितञ्च भद्रञ्च स्थूलं वज्रहृतं तथा ॥ १ ॥
 संस्पृष्टं स्फुटितं व्यङ्गं लिङ्गमित्येवमादिकं ।
 इत्यादिदृष्टलिङ्गानां योज्या पिण्डौ^(१) तथा ढषः ॥ २ ॥
 चालितश्चलितं लिङ्गमत्यर्थं^(४) विषमस्थितं ।
 दिङ्मूढं पातितं लिङ्गं मध्यस्थं पतितं तथा ॥ ३ ॥
 एवंविधञ्च संस्थाप्य^(५) निर्ब्रंशञ्च भवेद्यदि ।
 नद्यादिकप्रवाहेन तदपाक्रियते यदि ॥ ४ ॥
 ततोऽन्यत्रापि संस्थाप्य विधिदृष्टेन कर्मणा ।

---

१ न्यूनादिदोषनाशार्थं क्लृप्तेति	२ त्याज्या पिण्डोति ष० ।
क० । न्यूनादिदोषनाशाय ऊत्वेति	४ निम्नमत्यर्थमिति ज० ।
घ०, ज० च ।	५ सन्त्याज्यमिति क० ।
१ कर्त्तुर्भोगभवत इति ख०, द० च ।	

सुस्थितं दुस्थितं वापि^(१) शिवलिङ्गं न चालयेत् ॥ ५ ॥
 शतेन स्थापनं कुर्यात् सहस्रेण तु चालनं^(२) ।
 पूजादिभिश्च संयुक्तं जीर्णाद्यमपि सुस्थितं^(३) ॥ ६ ॥
 याम्ये मण्डपमीशे वा प्रत्यग्द्वारैकतोरणं ।
 विधाय द्वारपूजादि स्थण्डिले मन्त्रपूजनं^(४) ॥ ७ ॥
 मन्त्रान् सन्तर्प्य सम्पूज्य वास्तुदेवांस्तु पूर्ववत् ।
 दिग्बलिं च वह्निर्दत्त्वा समाचम्य स्वयं गुरुः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु शम्भुं^(५) विज्ञापयेत्ततः ।
 दुष्टलिगमिदं शम्भोः शान्तिरुद्धरणस्य चेत्^(६) ॥ ९ ॥
 रुचिस्तवादिविधिना^(७) अधितिष्ठस्व मां शिव ।
 एवं विज्ञाप्य देवेशं शान्तिश्चीमं सनाचरेत् ॥ १० ॥
 मध्वान्यच्चीरदूर्वाभिर्मूलेनाद्याधिकं शतं ।
 ततो लिङ्गं च संस्थाप्य पूजयेत् स्थण्डिले^(८) तथा ॥ ११ ॥
 ओं व्यापकेश्वरायेति नात्यन्तं शिववादिना^(९) ।

१ दुस्थितं चापीति ग० ।

२ सहस्रेण च चालयेदिति ग० ।

३ जीर्णाद्यमपि संस्थितमिति ख०,
 क० च । पूजाया रुचितं यत्तद्विष्टमपि
 दुःस्थितमिति ख०, घ०, पुस्तकेऽधिकः
 पाठः ।

४ स्थण्डिलेशपूजनमिति ख०, ग०,
 क०, ह०, झ० च । स्थण्डिले सम्प्रपूजन-
 मिति घ०, ज० च ।

५ सर्वमिति क० ।

६ शान्तिरुद्धरणे न्यसेदिति ख०, ग०,
 घ०, ह० च ।

७ रुचिस्तवास्ति विधिनेति ख०, क०,
 ह०, ज० च ।

८ स्थण्डिलमिति ख०, घ०, ह०, ज०
 च ।

९ ओं व्यापकेश्वरायेति तत्त्वेनाभ्यन्त-
 रादिने इति ख० । ओं व्यापकेश्वरायेति
 नात्यन्तशिववाचिनेति घ० । ओं व्याप-
 केश्वरायेति तत्त्वेनात्यन्तवादिने इति ह० ।

ओं व्यापकं हृदयेश्वराय नमः^(१) ।
 ओ व्यापकेश्वराय शिरसे नमः^(२) । इत्याद्यङ्गमन्त्राः^(३) ।
 ततस्तत्राश्रितं तत्त्वं श्रावयेदस्त्रमन्त्रतः^(४) ॥ १२ ॥
 सत्वः कोपीहृ^(५) यः कोपिलिङ्गमाश्रित्य तिष्ठति ।
 लिङ्गान्यत्का शिवाज्ञाभिर्यत्रेष्टं तत्र गच्छतु ॥ १३ ॥
 विद्याविद्येश्वरैर्युक्तः स भवोत्र^(६) भविष्यति ।
 सहस्रं प्रतिभागं च ततः पाशुपताणुना^(७) ॥ १४ ॥
 ज्जाला शान्त्यम्बुना प्रोक्ष्य स्पृष्ट्वा कुशैर्जपेत्ततः^(८) ।
 दत्तार्घं च विलोमेन तत्त्वतत्त्वाधिपांस्तथा ॥ १५ ॥
 अष्टमूर्त्तीश्वरान् लिङ्ग^(९) पिण्डिकासंस्थितान् गुरुः
 विसृज्य स्वर्गपात्रेण दृषस्त्वन्मथ्या तथा ॥ १६ ॥
 रज्जा बध्ना तथा नीत्वा शिवमन्त्रं गृह्णन् जनेः ।
 तल्ले निक्षिपेन् मनो मुखार्धं जुहुयाच्छतं ॥ १७ ॥
 तृप्तये दिक्पतीनाञ्च वास्तुशुद्धौ^(१०) शतं शतं ।
 रक्षां विधाय तद्दाम्नि महापाशुपता ततः ॥ १८ ॥
 लिङ्गमन्यत्तस्तत्र विधिवत् स्थापयेद् गुरुः ।
 असुरैर्मुनिभिर्गौत्रस्तन्त्र-विद्भिः^(११) प्रतिष्ठितं ॥ १९ ॥

१ ओं व्यापकेश्वराय हृदयाय नम इति ख०, ग० च । ओं व्यापकेश्वर हृदयाय नम इति भा०, घ० च ।	६ शश्वरैवेति घ०, ज० च । प्रभुर-त्रेति ख०, झ० च ।
२ शिरसे स्नाहति ज० ।	७ पाशुपताणुनेति ख०, ग०, झ० च ।
३ इत्याद्यङ्गमन्त्रा इति ख०, ङ० च । इत्यादिमन्त्रा इति झ० ।	८ दर्भैर्जपेत्तत इति ङ० ।
४ स्थापयेदस्त्रमन्त्रत इति ङ० ।	९ मूर्त्तिमूर्त्तीश्वरान् लिङ्ग इति ख० घ०, ङ०, झ० च ।
५ सिद्धः कोपीवेति घ० ।	१० वास्तुमध्ये घ० ।
	११ तत्त्वविद्भिरिति ख०, घ०, झ०, ज० च ।

जीर्णं वाप्यथवा भद्रं^(१) विधिनापि नचाख्येत् ।
 यद्य एव विधिः काथो^(२) जीर्णधामसमुद्भूतौ ॥ २० ॥
 खड्गो मन्त्रगणं नरस्य कारयेत् मन्दिरान्तरं ।
 सङ्कोचे मरणं प्रीतिं विक्लारे तु धनक्षयः ॥ २१ ॥
 तद्रथं श्रेष्ठद्रथं वा तत् सकार्यं तत्प्रमाणकं ।

इत्याशये महापुराणे जीर्णोद्धारो नाम व्यधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रासादलक्षणं ।

इश्वर उवाच । वक्ष्ये प्रासादसामानप्रलक्षणं ते प्रशिष्यज ।
 चतुर्भागीकृते क्षेत्रे भित्तेर्भागेन विस्तरात् ॥ १ ॥
 अद्रिभागेन^(३) गर्भः स्यात् पिण्डिका पादविस्तरात् ।
 पञ्चभागीकृते क्षेत्रेन्तर्भागे^(४) तु पिण्डिका ॥ २ ॥
 सुधिरं भागविस्तीर्णं भित्तयो भागविस्तरात् ।
 भागौ द्वौ मध्यमे गर्भे ज्येष्ठभागद्वयेनतु^(५) ॥ ३ ॥

१ जीर्णं प्राप्य यथा मग्नमिति ख० ।

क०, ज० च० ।

२ तत्प्रभाषण इति घ० ।

५ भागौ द्वौ मध्यमो गर्भो ज्येष्ठो

३ अर्द्धभागेनेति ख०, घ०, ङ०, ज० च ।

भागद्वयेन तु इति क०, ङ०, ज०

४ पञ्चभागीकृते वापि मध्यभागे इति घ०, च० ।

त्रिभिस्तु कन्यसागर्भः^(१) श्रेयो भित्तिरिति क्वचित् ।
 षोडाभक्तेयवा क्षेपे भित्तिर्भागैकवित्तरात् ॥ ४ ॥
 गर्भा भागेन वित्तीर्णा भागद्वयेन षड्विंशिका ।
 वित्तराद् द्विगुणो वापि सप्ताद्विगुणोऽपि वा ॥ ५ ॥
 अर्द्धाद्विगुणो वापि^(२) त्रिगुणः क्वचिदुच्छ्रयः ।
 जगती वित्तरार्द्धेन त्रिभागेन क्वचिद्भवेत् ॥ ६ ॥
 नेमिः पादेनवित्तीर्णा^(३) प्रासादस्य समन्ततः ।
 धरिधिस्त्रयंशको मये रथकास्तत्र कारयेत् ॥ ७ ॥
 चामुखं भैरवं तेषु नाक्षत्रं च निवेशयेत् ।
 प्रासादार्द्धेन देवानामष्टौ वा चतुरोऽपि वा ॥ ८ ॥
 प्रदक्षिणां वह्नः कुर्यात् प्रासादादिषु^(४) वा नवा ।
 आदित्याः पूर्वतः स्थाप्याः स्कन्दोऽग्निर्वायुगोचरे^(५) ॥ ९ ॥
 एवं यमादयो न्यस्याः स्वस्यां स्वस्यां दिशि स्थिताः ।
 चतुर्धा शिखरं कृत्वा शुकन्रसा द्विभागिका ॥ १० ॥
 द्धतये वेदिका त्वष्टः सकण्ठो मलसारकः^(६) ।
 वैराजः पुष्पकश्चान्यः कैलासो^(७) मखिकस्तथा ॥ ११ ॥
 त्रिाविष्टपञ्च अक्षेव मेरुमूर्धनि संस्थिताः^(८) ।
 अक्षरस्त्वन्तु तत्राद्यौ द्वितीयोपि वदन्मतः ॥ १२ ॥

- १ त्रिभिस्तु कलसो गर्भं इति ख०, ब० च । ६ सकण्ठोमलसारक इति ख० ।
 २ अर्द्धाद् द्विगुणो वापीति घ०, ज० च । सकण्ठोमलसारक इति ख० ।
 ३ पादेन वित्तीर्णा इति घ०, ज० च । ७ कैलास इति ख०, ब० च ।
 ४ प्रासादादिषु इति ख०, घ०, ब०, ८ चतुर्धत्यादिः, मेरुमूर्धनि संस्थिताः
 ख० च । प्रासादे दिषु इति ख० । ता इत्यन्तः पादो ग० पुलके वाचि ।
 ५ स्कन्दोऽग्निर्वायुगोचरे इति क० ।

वृत्तो वृत्तायतस्त्रान्यो^(१) श्लोकाश्चापि पञ्चमः ।
 एकैको नवधाभेदैश्चत्वारिंशच्च पञ्च ष ॥ १३ ॥
 प्रासादः प्रथमो मेरुर्द्वितीयो मन्दरस्तथा ।
 विमानश्च तथा भद्रः सर्वतोभद्र एवच ॥ १४ ॥
 चक्रको^(२)नन्दिको नन्दिर्वर्द्धमानस्तथापरः ।
 श्रीवत्सश्चेति वैराजान्मवाये च समुत्थिताः ॥ १५ ॥
 बलभो गृह्हराजश्च शालागृहश्च मन्दिरं ।
 विशालश्च समो ब्रह्म^(३) मन्दिरं भुवनन्तथा ॥ १६ ॥
 प्रभवः शिविका वेश्म नवैते पुष्करोद्भवाः^(४) ।
 बलयो^(५) दुन्दुभिः पद्मो महापद्मक^(६) एवच ॥ १७ ॥
 वर्द्धनी वानर उष्णीषः^(७) शङ्खश्च कलसस्तथा ।
 लङ्काश्च तथाप्येते वृत्ताः कैलाससम्भवाः^(८) ॥ १८ ॥
 गजोथ वृषभो हंसो गरुडान्मृत्तनायकः ।
 भूषणो^(९) भूषणश्चान्नेत्र श्रीजयः पृथिवीधरः^(१०) ॥ १९ ॥
 वृत्तायतात् समुद्भूता नवैते मणिकारुण्यात्^(११) ।
 वज्रं चक्रन्तथा चान्यत् खल्लिकं वज्रखल्लिकं^(१२) ॥ २० ॥

१ चतुष्टयायतस्त्रान्य इति घ० ।	८ वर्द्धनोत्यादिः, कैलाससम्भवा इत्यन्तः
२ रूपका इति क० ।	पाठो ह० पुस्तके नास्ति ।
३ विशालश्च समो ब्रह्मेति ख०, घ० च ।	९ वृषभ इति क० ।
विशालश्च तथा ब्रह्मेति ग० ।	१० श्लोकाश्चेत्यादिः, पृथिवीधर इत्यन्तः
४ नवैते पुष्करोद्भवा इति क० ।	पाठो ज० पुस्तके नास्ति ।
५ पश्य इति ज० ।	११ मणिकारुण्यात् इति ज० ।
६ महापद्मश्च इति क० ।	१२ वज्रखल्लिकमिति ख०, ग०, ह० च ।
७ शङ्कनी चास्य उष्णीष इति ज० ।	वज्रखल्लिकमिति ज० ।

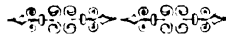
चित्रं स्वस्तिकखण्डस्य गदा श्रीकण्ठ एव च ।
 विजयो नामतश्चैते^(१) त्रिविष्टपसमुद्भवाः ॥ २१ ॥
 नगराणामिमाः सञ्ज्ञा ज्जाटादीनामिमास्तथा^(२) ।
 योवाङ्गेनोन्नतसू सन्मृद्युलस्य विभागतः^(३) ॥ २२ ॥
 दशधा वेदिकाङ्गत्वा पञ्चभिः स्वन्धवित्तरः ।
 त्रिभिः कण्ठं तु कर्तव्यं चतुर्भिस्तु प्रपण्डकं^(४) ॥ २३ ॥
 दिक्षु दाराणि कार्याणि न विदित्ति कदाचन ।
 पिण्डिका कोणवित्तीर्णा मध्यमान्ता स्युदाहृता ॥ २४ ॥
 क्वचित् पञ्चमभागेन महताङ्गर्भयादतः ।
 उक्त्राया द्विगुणास्तेषामन्यथा वा निगद्यते ॥ २५ ॥
 षष्ट्याधिकात् समारभ्य अङ्गुलानां शतादिह^(५) ।
 उत्तमानग्रपि चलारि दाराणि दशहानितः^(६) ॥ २६ ॥
 नीख्ये व मध्यमानि स्युस्त्रीख्येव कन्य सान्यतः ।
 उक्त्रायाङ्गेन वित्तारो स्युक्त्रायोऽभ्यधिकस्त्रिधा ॥ २७ ॥
 चतुर्भिरष्टभिर्वापि दशभिरङ्गुलैस्ततः^(७) ।
 उक्त्रायात् पादवित्तीर्णा विशालास्तदुद्वरे^(८) ॥ २८ ॥
 वित्ताराङ्गेन बाहुल्यं^(९) सर्वेषामेव कीर्तितम् ।

-
१ विजयो नायकश्चैते इति ग० ।	५ षष्ट्याधिकांशमारभ्य अङ्गुलानां श-
२ नटादीनामिमास्तथेति ख०, उ०	ताधिकमिति ज० ।
च। नाट्यादीनामिमास्तथेति ग०, घ०,	६ उत्तमानग्रपि चलारि चलारि दश-
च। नाटादीनामिमास्तथेति ज० ।	हानित इति ज० ।
३ पृथुलं स्वविभागत इति ख०, घ०,	७ दशभिर्वा गुणेः शुभ इति ह० ।
ह० च। पृथुसमुद्रभागत इति उ० ।	८ विशालास्ये लघुस्वरे इति ख० च ।
४ चतुर्भिस्तु तदण्डकमिति ख०, ग०	९ विशुद्धेन तु बाहुल्यमिति ख० ।
च। चतुर्भिः कृतदण्डकमिति ज० ।	

द्विपञ्चसप्तनवभिः शाखाभिर्द्वारमिच्छदं ॥ २८ ॥
 अथःशाखाचतुर्थ्यांशे प्रतीहारौ निवेशयेत् ।
 मिथुनैः पादवर्गाभिः(१) शाखाशेषं विभूषयेत् ॥ ३० ॥
 कम्बविद्धे भृशका स्यात् षड्विद्धे त्वभूर्तिता ।
 कूपविद्धे भयं द्वारे क्षेत्रविद्धे(२) धनक्षयः ॥ ३१ ॥
 प्रासादगृहशाखादिमार्गविद्धे घु(३) बन्धनं ।
 सभाविद्धे न दारिद्र्यं वर्गविद्धे(४) निराकृतिः ॥ ३२ ॥
 उलूखलेन दारिद्र्यं शिलाविद्धेन शत्रुता(५) ।
 क्षयाविद्धे न दारिद्र्यं वेधदोषो न जायते ॥ ३३ ॥
 वेदादुत्पाटनादापि तथा प्राकारसंज्ञगात् ।
 सीमाया द्विगुणत्यागाद् वेधदोषो न जायते ॥ ३४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सामान्यप्रासादसंज्ञा नाम चतुरधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

नगरादिवास्तुकथनं ।

इन्द्र उवाच । नगरग्रामदुर्गाद्या(१) गृहप्रासादवृद्धये ।

विसरार्द्धेन वा चत्यादिति आ० । विस-	४ चुञ्जीविद्धे इति ख०, उ० च ।
राद्धेन वाङ्ग्यामिति ज० ।	५ शिलाविद्धेन शत्रुता इति ग०, ज०
१ मिथुनैरथ वज्रोभिरिति ख०, उ० च । च ।	
२ द्वारे प्रवृत्तविद्धे इति ख०, घ०, ङ० च ।	६ नगरग्रामदुर्गादौ इति ख०, उ०, ज०
३ मार्गवेधेय इति ख० ।	च । नगरग्रामदुर्गादौ इति घ० ।

एकाशीतिपदैर्वस्तुं पूजयेत् सिद्धये भ्रुवं ॥ १ ॥
 प्रागास्या दशधा नाद्यस्तासां नामानि च भ्रुवे ।
 शान्ता यशोवती कान्ता विशाला प्राणवाहिनी ॥ २ ॥
 सती वसुमती नन्दा सुभद्राद्य(१) मनोरमा(२) ।
 उत्तरा द्वादशानयाश्च(३) एकाशे त्यङ्गि कारिका ॥ ३ ॥
 च्छरिणी सुप्रभा लक्ष्मीर्विभूर्तिर्विमला प्रिया ।
 जया ज्वाला विशोका च स्मृतास्तत्रपादतः(४) ॥ ४ ॥
 ईशाद्यष्टाष्टकं दिक्षु यजेदीशं धनञ्जयं ।
 शक्रमेकं तथा सत्यं(५) भृशं ध्योम च पूर्वतः ॥ ५ ॥
 ह्यव्यवाहस्य पूषाणं वितथं भौममेव च ।
 कृतान्तमथ गन्धर्वं भृङ्गं मृगश्च दक्षिणे ॥ ६ ॥
 पितरं दारपालश्च सुग्रीवं पृष्यदन्तकं ।
 वरुणं दैत्यशेषौ च यथ्याणं पश्चिमे सदा ॥ ७ ॥
 रोगाहिमुख्यो(६) भल्लाटः सौभाग्यमदितिर्दितिः(७) ।
 नवान्तः पदगो ब्रह्मा पूज्योद्धे च षडङ्गिणाः(८) ॥ ८ ॥
 ब्रह्मे शान्तरकौस्त्य(९) मायाख्यान्तु पदद्वये ।
 तदधश्चापवत्साख्यं केद्रान्तरेषु षट्पदे ॥ ९ ॥

१ सुभद्रा चेति ज० ।

२ मनोजवा इति ज० ।

३ उत्तरास्या दशम्याचेति ख०, ग०, घ०, ङ०, ७ सोमरूपदिती इतिमिति ख० ।

ज० च ।

४ षडङ्गिका इति ग० ।

५ सुचपादत इति ग० । स्मृपातत इति ख० । ६ गौडस्थ इति ख० ।

५ शक्रमेकं तथापत्यमिति ख० ।

६ रोगाहिमोक्षेति ख०, घ० च ।

७ सोमरूपदिती इतिमिति ख० ।

८ षडङ्गिका इति ग० ।

९ सुचपादत इति ग० । स्मृपातत इति ख० । ६ गौडस्थ इति ख० ।

नरीचिकाग्रिमध्ये तु सविता द्विपदस्थितः ।
 सावित्री तदधी इंग्रहे विवस्वान् षट्पदे त्वधः ॥ १० ॥
 पिटब्रह्मान्तरे विष्णुमिन्दुमिन्द्रं त्वधो जयं ।
 वरुणब्रह्मयोर्मध्ये मित्राख्यं षट्पदे यजेत् ॥ ११ ॥
 रोगब्रह्मान्तरे नित्यं द्विपद^(१) रुद्रदासकम् ।
 तदधो इन्द्रं यज्ञं षट्सौम्येषु धराधरं^(२) ॥ १२ ॥
 चरकों खान्दविकटं विदारौं पूतनां क्रमात् ।
 जम्भं पापं^(३) पिलिपिच्छं^(४) यजेद्दोषादिवाञ्छतः^(५) ॥ १३ ॥
 एकाशीपदं वेङ्ग मण्डपश्च शताङ्घ्रिकः^(६) ।
 पूर्ववद्देवताः पूज्या ब्रह्मा तु षोडशंशके^(७) ॥ १४ ॥
 मरौचिश्च विवस्वांश्च मित्रं पृथ्वीधरस्तथा^(८) ।
 दशकोष्ठस्थिता दिक्षु त्वन्ये वेशादिकोशगाः^(९) ॥ १५ ॥
 दैत्यमाता तथेशाप्ती^(१०) मृगाख्यौ पितरौ तथा ।
 पापयष्ट्यानिहौ देवाः सर्वे साह्यंशके स्थिताः ॥ १६ ॥
 यत्पाद्योकः^(११) प्रवक्ष्यामि सङ्क्षेपेण क्रमाद् गुह्य ।

- १ द्विपदश्चेति ख०, ग०, ज० च ।
 २ षट्सौम्येषु चराचरमिति भा०, घ० च ।
 ३ कुम्भपासमिति ख० ।
 ४ पिलिपिच्छमिति ख० । पिलिपिच्छः-
 मिति ख० ।
 ५ चरकोमित्यादिः, वाञ्छत इत्यन्तः पाठो
 भा० पुस्तके नास्ति ।
 ६ शताङ्कमिति भा० ।
 ७ ब्रह्मणोः षोडशान्तकैरिति ख०,
 ख० च० ब्रह्मान्ताः षोडशंशके इति
 ग०, ज० च ।
 ८ पृथ्वीधरन्मथेति ख० ।
 ९ त्वन्ये वेशादिके गणा इति ख०, ख० च ।
 १० दैत्यमाता भवेशाप्ती इति ख० ।
 दैत्यमाता चरेशाप्ती इति घ०, ज० च ।
 ११ यज्ञाद्योक इति ख०, ।

सद्विंशत्करैर्द्वैष्ट्यादष्टाविंशति^(१) विल्लरात् ॥ १७ ॥
 शिशिराश्रयः शिवाख्यश्च^(२) रद्रहीनः सदोभयोः ।
 रद्रदिगुण्यिता नाहाः पृथुष्योभिर्विना जिभिः ॥ १८ ॥
 स्याद्द्रुहदिगुणं दैर्घ्यान्तिथिभिश्चैव^(३) विल्लरात्^(४) ।
 सावित्रः सालयः कुडगा^(५) अन्येषां पृथक् क्लिंषांशतः ॥ १९ ॥
 कुड्रपृथुपजङ्घोश्चात् कुड्रन्तु निगुणोच्छयं ।
 कुड्रसूत्रसमा पृथ्वी वीथी भेदादनेकधा ॥ २० ॥
 भद्रे तुल्यश्च वीथीभिर्द्वारवीथी विनाप्रतः ।
 श्रीजयं पृष्ठतो हीनं भद्रोयं पार्श्वयोर्विना ॥ २१ ॥
 गर्भपृथुसमा^(६) वीथी तदर्द्धाद्धेन वा क्वचित् ।
 वोथ्यर्द्धेनौपवीथ्याद्यमेकद्विजिपुरान्वितम् ॥ २२ ॥
 सामानानाथ गृहं वक्ष्ये सर्वेषां सर्वकामदं ।
 एकद्विजिचतुःशालमष्टशालं यथाक्रमात् ॥ २३ ॥
 एकं याम्ये च सौम्यास्यं द्वे द्वे पश्चात् पुरोमुखम्^(७) ।
 चतुःशालन्तु साम्नुल्यात्तयोरिन्द्रेन्द्रमुक्तयोः ॥ २४ ॥
 शिवास्यमम्बुपास्यैव इन्द्रास्ये यमसूर्यार्कं^(८) ।

१ साष्टाविंशति इति ख०, ड० च ।

२ शिवाश्रयः शिवाख्येति ख०,
घ०, भ० च । शिवायकशिवाख्यस्य त
ग० । शिवापगः शिवाख्येति ड०,
ज०, च । शिवाश्रयः शिवाख्यस्यति
ख० ।

३ दैर्घ्यादृषिभिभिश्चैवेति घ० ।

४ दैर्घ्यात् साष्टाविंशतिविल्लरादिति ख० ।

५ सावित्रसालयः कुडगा इति ख० ।

सावित्र इत्यादिः, निगुणोच्छ्रयसि-
त्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

६ गर्भपीठसमा इति ख०, घ०, भ० च ।

७ सौम्यास्यं द्वे द्वे पश्चात्पुरोमुखमिति
ख० । सौम्यास्यं द्वे च पश्चादधीमुख-

मिति भ० ।

८ सावित्रः सालयः कोटीनां तपसा

प्राक्सौम्यस्थे च दण्डाख्यं प्राग्याम्ये वातसञ्जकं ॥ २५ ॥
 आप्येन्दौ गृहवन्त्याख्यं^(१) त्रिशूलं तदिनर्द्धकत् ।
 पूर्वशाखाविहीनं^(२) स्यात् सुक्षेत्रं वृद्धिदायकं ॥ २६ ॥
 याम्ये हीने भवेच्छूली त्रिशूलं वृद्धिकृत् परं^(३) ।
 दक्षिणं जलहीनौकः सुतप्तं बज्रशङ्कुत् ॥ २७ ॥

सत्यलोकतः । अपनर्माकायय ब्रह्मलोको हि म स्मृतः । पादाद्यधस्तुभूर्लोको
 भुवः सूर्याङ्गः स्मृतः । खर्जाको भुवान्मद्य नियुतानि चतुर्दश । एकदण्डं
 कटाद्येन हतो ब्रह्माण्डविकारः । वारिवन्द्यानलाश्लतो भूतादिनावधि । हतं
 दशगणैरण्डं भूतादिर्महता तथा । दशोत्तराण्यशेषाणि शुक्क कक्षात्मजान्ने ।
 मद्यान्मद्य समाहृत्य प्रधानं समवस्थितं । अन्नस्य न तस्यान्नः संस्थानं न च विद्यते ।
 हेतुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा पुगा मुने । अमङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि
 चंद्रशर्मा । दावण्यप्रर्था तैल तेन तदत् पुमानिति । प्रधानवस्थितो व्यापो
 चेतनात्माद्येदनः । प्रधानस्य पुमाश्चैव सर्वभूतात्मभूतया । विष्णुशक्त्या महत्-
 प्राज्ञहृत्तौ मंत्रयधर्मिणौ । तयोः सैव पृथग्भावे कारकं संशयस्य च । मद्याख्यं
 खनलखाख्यं पातालं चापि मत्तम । कृष्णपीतारुणाः शुक्लशर्कराशैलकाश्चनाः । भूम-
 चक्षुषः चान्येषु सन्नि दैत्यादयः सुखं । पातालानामध्यान्ने शेषो विष्णोश्च
 नामसः । गुणानन्यान् च चानन्नः शिरसा धारयन्महा । भुवोधो नरका लोकं
 जयते चक्रवैष्णवः । वारिणा भाविता पृथ्वी यावन्नावग्रभो मतं । सिद्धान्तसस्तु याथैव,
 इन्द्रास्य यममूर्त्यकं ।

सहस्रेषु क०, ख०, ग०, घ०, ङ०, च०, भ०, चिह्नितपुस्तकेषु सावित्रः सालयः
 इत्यतः परं नैव पाठो वर्तते । तेषु तु मुद्रितपाठ एव वर्तते । पुनः ज० चिह्नित-
 पुस्तके सावित्रः सालय इत्यतः परं इन्द्रास्ययममूर्त्यकमित्यन्तः पाठो नास्ति । ज०
 चिह्नितपुस्तके य उक्तपाठो दृश्यते तत्र पूर्वोपरमङ्गलित्वात् । प्रकरणात्कीय-
 पाठोयमत्र खेच्छकभूमात् समागत इति भाति ।

१ गृहवन्त्याख्यमिति ख० ।

२ पूर्वशाखाविहीनमिति ङ० ।

३ याम्ये हीने भवेच्छूली त्रिशूलं दितितत्परमिति भ० । याम्ये हीने भवेच्छूली
 त्रिशूलं विष्णुत्परमिति ग० ।

इन्द्रादिक्रमतो वचिम^(१) ध्वजाद्यष्टौ गृहाण्यहं ।
 प्रक्षालानुस्रगावासमग्नौ^(२) तस्य महानसं ॥ २८ ॥
 याम्ये रसक्रिया शय्या धनःशस्त्राणि रक्षसि ।
 धनभुक्तान्स्वपेशाख्ये^(३) सम्यगन्धौ च^(४) मावते ॥ २९ ॥
 सौम्ये^(५) धनपशू कुर्यादीशे दीक्षावराण्यं^(६) ।
 स्वामिहस्तमितं वेद्यं विस्तारायामपिष्टिकं ॥ ३० ॥
 त्रिगुणं हस्तसंयुक्तं कृत्वाष्टांशैर्हृतं तथा^(७) ।
 तच्छेषोयं स्थितस्तेन वायसान्तं ध्वजादिकं ॥ ३१ ॥
 अथः पक्षाग्निवेदेषु रसर्षिवसुतो भवेत् ।
 सर्वनाशकरं वेद्यं मध्ये चान्ते च संस्थितं ॥ ३२ ॥
 तस्माच्च^(८) नवमे भागे शुभकृत्तिलयो मतः ।
 तन्मध्ये मण्डपः शस्तः समो वा दिग्गुणायतः ॥ ३३ ॥
 प्रत्यगाप्ये चेन्दुयमे^(९) हृद्गु एव गृहावली ।
 एकैकभवनाख्यानि दिक्ष्वष्टाष्टकसङ्ख्याया^(१०) ॥ ३४ ॥
 ईशाद्यदितिकान्तानि फलान्येषां यथाक्रमं^(११) ।
 भयं नारी चलत्वं च जयो वृद्धिः प्रतापकः ॥ ३५ ॥

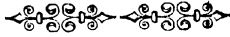
- १ इन्द्रादिक्रमतो वक्रोति ख०, इ० च । इतं तथेति घ०, ज० च । कृत्वाष्टां-
 २ प्रक्षालनात्मभागाः समग्नौ इति ख० । शहतकथेति भ० ।
 प्रक्षालानुस्रगावासमग्नौ इति ज० । ८ तस्मात् इति भ० ।
 ३ धनभुक्तान्स्वपेशाख्ये इति ख०, इ० च । ९ प्रागोशे चेन्दुयाम्ये वेति ख० ।
 (७) शस्त्रमग्नौ चति भ० । प्रागाप्ये चेन्दुयाम्ये इति ख०, भ० च
 (५) याम्ये इति भ० । १० विष्टाष्टकसङ्ख्यायेति क० ।
 ६ दीक्षासुरालयमिति ख०, ज०, भ० च । ११ सर्वनाशकरमित्यादिः, यथाक्रम-
 ७ कृत्वाष्टांशैर्हृतं तथेति ग० । कृत्वाष्टांशै- मित्यन्तः पाठो ज० पुस्तके नास्ति ।

धर्मः कलिश्च नैस्त्रयश्च प्राग्द्वारेष्वृष्टसु ध्रुवं ।
 दाहोऽसुखं सुहृद्भाशो धननाशो मृतिर्दनं^(१) ॥ ३६ ॥
 शिल्पित्वं तनयः स्याच्च याम्यद्वारफलाष्टकं ।
 आयुःप्राप्त्राज्यप्रस्थानि^(२) धनशान्त्यर्थं सङ्क्षयाः ॥ ३७ ॥
 शीघ्रं भोगं चापत्यश्च^(३) जलद्वारफलानि च ।
 रोगो मदान्तिमुख्यत्वं चार्थायुः कृशता मतिः ॥ ३८ ॥
 मानश्च द्वारतः पूर्वै^(४) उत्तरस्यान्दिशि क्रमात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे ऋद्धादिवास्तुनाम पञ्चाधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षडधिकशततमोऽध्यायः ।

नगरादिवास्तुः ।

इन्द्र उवाच । नगरादिकवास्तुश्च वक्ष्ये राज्यादिदृश्ये ।
 योजनं योजनार्द्धं वा^(५) तदर्थं स्थानमाश्रयेत् ॥ १ ॥

-
- १ वनवासी ऋतिर्धनमिति घ० । धर्मः ङ० च ।
 कलिश्चेत्यादिः, ऋतिर्धनमित्यन्तः पाठो ऋ० २ भोगं च पत्यं चेति ख०, इ० च ।
 पुस्तके नास्ति । ४ द्वारतः प्रोक्त इति घ० ।
 ५ वास्तुः प्रावाह्यप्रस्थानीति ख०, ५ योजनार्द्धं तदर्थं च इति घ०, ङ० च ।

अथर्च्यं वास्तुनगरं प्राकाराद्यन्तु कारयेत् ।
 ईशादित्रिंशत्पदके पूर्वद्वारं च सूर्यके ॥ २ ॥
 गन्धर्वाभ्यां^(१) दक्षिणे स्याद्द्वारद्वये पश्चिमे तथा ।
 सौम्यद्वारं सौम्यपदे कार्या हृष्टास्तु विसतराः ॥ ३ ॥
 येनेभादि सुखं गच्छेत् क्षुर्याद् द्वारं तु घट्करं ।
 छिन्नकर्णं विभिन्नञ्च चन्द्रार्द्धाभं पुरं न हि ॥ ४ ॥
 वज्रसूचीमुखं नेष्टं^(२) सकृद् द्वित्रिसमागमं ।
 चापाभं वज्रनासाभं^(३) पुरारम्भे हि श्रान्तिङ्कत् ॥ ५ ॥
 प्रार्थ्यं विष्णुहरार्कादीन्मत्वा दद्याद् बलिं बली^(४) ।
 आग्नेये स्वर्णकर्मारान्^(५) पुरस्य विनिवेशयेत् ॥ ६ ॥
 दक्षिणे नृत्यकृत्तीनां^(६) वेश्यास्त्रीणां गृह्णाणि च ।
 नटानाञ्चक्रिकादीनां^(७) कैवर्त्तादेश्च नैष्टते ॥ ७ ॥
 रथानामायुधानाञ्च कृपाणानाञ्च वाख्ये ।
 श्रौण्डिकाः कर्माधिष्ठता वायव्ये परिकर्मिणः^(८) ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणा यतयः सिन्धाः पुण्यवन्तश्च चौत्तरे ।
 फलाद्यादिविक्रयिण्य ईशाने च वर्णिगजनाः ॥ ९ ॥
 पूर्वतश्च बलाध्यक्षा आग्नेये विविधं बलम् ।
 स्त्रीणामादेष्टिनो दक्षे काण्डारान्नैष्टते न्यसेत् ॥ १० ॥
 पश्चिमे च महामात्यान् कौषपालांश्च कारकान् ।

१ गन्धर्वाद्या इति ग०, ज० च ।

२ सूचीमुखं नष्टमिति ज०, इ० च ।

३ व्यायतं वज्रनासाभमिति घ० ।

चापाभं चक्रनासाभमिति ङ० ।

४ सुता मत्वा बलिं बली इति ङ० ।

५ आग्नेये तु कर्मकारामिति ख० ।

६ दक्षिणे भृत्यधूर्मानामिति ज० ।

७ नटानां वाङ्मिकादीनामिति ख०,

ज० च ।

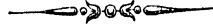
८ परिकर्मण इति ङ०, ज० च ।

उत्तरे दण्डनाथांश्च नायकद्विजसङ्गलान् ॥ ११ ॥
 पूर्वतः क्षत्रियान् दक्षे वैश्याञ्छूद्रांश्च पश्चिमे ।
 दिक्षु वैद्यान् वाजिनश्च बलानि च चतुर्दिशं ॥ १२ ॥
 पूर्वेषु घरलिङ्गप्रादीञ्क्षुप्रानादीनि दक्षिणे ।
 पश्चिमे गोधनाद्यश्च क्षत्रिकट्टंस्तथोत्तरे ॥ १३ ॥
 न्यसेन्मे ष्ठांश्च कोशेषु ग्रामादिषु तथा स्थितिं^(१) ।
 श्रियं वैश्रवणं द्वारि^(२) पूर्व्यं तौ^(३) पश्यतां श्रियं ॥ १४ ॥
 देवादीनां पश्चिमतः पूर्वास्यानि गृह्याणि हि ।
 पूर्वतः पश्चिमास्यानि दक्षिणे षोत्तराननान्^(४) ॥ १५ ॥
 नाकेष्वविष्णुर्दिधामानि रक्षार्थं नगरस्य च^(५) ।
 निर्ह्वैवतन्तु नगरग्रामदुर्गगृहादिकं ॥ १६ ॥
 भुज्यते तत् पिशाचाद्यै रोगाद्यैः परिभूयते^(६) ।
 नगरादि सदैवं हि जयदं भुक्तिमुक्तिदं ॥ १७ ॥
 पूर्वायां श्रीगृहं प्रोक्तमारनेय्यां वै महानसं ।
 शयनं दक्षिणस्यान्तु^(७) नैऋत्यामायुष्माश्रयं ॥ १८ ॥
 भोजनं पश्चिमायान्तु वायव्यां धान्यसङ्ग्रहः ।
 उत्तरे द्रव्यसंस्थानमैशान्यां देवतागृहं^(८) ॥ १९ ॥
 चतुःशालं त्रिशालं वा दिशालं चैकशालकं ।
 चतुःशालगृहायान्तु शालालिन्दकभेदतः^(९) ॥ २० ॥

- १ तथा स्थितमिति ख०, घ०, ङ०,
 छ० च । यथास्थितमिति ज० ।
 २ वैश्रवणं वापि इति ग० ।
 ३ पूर्वत इति ख० ।
 ४ दक्षिणे षोत्तरेण चेति ख०, ग०,
 घ० च ।
 ५ नगरस्य स्त्रीति ख०, घ० च ।
 ६ रोगाद्यै रभिभूयते इति ज० ।
 ७ दक्षिणायां त्विति ग०, घ०, ङ०,
 च ।
 ८ देवतालयमिति ङ० ।
 ९ शालालिन्दप्रभेदेन इति घ० ।

शतद्वयन्तु जायन्ते पञ्चाशत् पञ्च तेष्वपि ।
 त्रिशास्त्रानि तु चत्वारि द्विशास्त्रानि तु पञ्चधा ॥ २१ ॥
 एकशास्त्रानि चत्वारि एकालिन्दानि वभिन् च ।
 अष्टाविंशदलिन्दानि ऋत्वाणि नगराणि च^(१) ॥ २२ ॥
 चतुर्भिः सप्तभिश्चैव पञ्चपञ्चाशदेव तु ।
 षडलिन्दानि विंशैव अष्टाभिर्विंश एव द्वि^(२) ॥ २३ ॥
 अष्टालिन्दं भवेदेवं^(३) नगरादौ ऋत्वाणि द्वि ।
 इत्याग्नेये महापुराणे नगरादिवास्तुनाम षडधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ।

स्वायम्भुवसर्गः ।

अग्निरुवाच^(४) । वल्ले भुवनकोषश्च पृथ्वीदीपादिसद्वयं ।
 अग्निभ्रश्चाग्निबाहुश्च वयुश्चान्ध्रुतिमांसुथा ॥ १ ॥
 मेधा मेधातिथिर्भयः सवनः पुत्र एव च^(५) ।

१ ऋत्वाणि नगरादिषु इति भा० ।
 ऋत्वाणि नगराणि तु इति ख० ।
 २ विंश एव चेति ख०, इ० च ।

३ अष्टाभिर्विंशदेयमिति इ० ।
 ४ ईश्वर उवाचेति ख०, इ० च ।
 ५ सवनः अथ एव च इति क० ।

ज्योतिष्मान् दशमस्तेषां सत्यनामा सुतोऽभवत् ॥ २ ॥
 प्रियव्रतसुताः ख्याताः सप्तद्वीपान्ददौ पिता ।
 जम्बूद्वीपमथाग्नेध्रे ऋक्षं मेधातिथेर्द्ददौ ॥ ३ ॥
 वपुष्मते प्राणमलक्ष्णं ज्योतिष्मते कुशाङ्गयं ।
 क्रौञ्चद्वीपं द्युतिमते प्राकं भव्याय दत्तवान् ॥ ४ ॥
 पुष्करं सवनायादादग्नेध्रेऽदात् सुते व्रतं^(१) ।
 जम्बूद्वीपं पिता खल्वं नामेर्द्दत्तं हिमाङ्गयं ॥ ५ ॥ -
 हेमकूटं किम्बु रघे हरिवर्षाय नैषधं ।
 इलाहते मेरुमन्थं रम्यं नीलाचलाश्रितं^(२) ॥ ६ ॥
 हिरण्यते श्वेतवर्षं कुहूस्तु कुरवे ददौ ।
 भद्राश्वाय च भद्राश्वं केतुमालाय पश्चिमं ॥ ७ ॥
 मेरोः^(३) प्रियव्रतः पुत्रेणानभिषिच्य ययौ वनं ।
 शालग्रामे तपस्तप्त्वा ययौ विष्णोर्क्षयं नृपः ॥ ८ ॥
 यानि किम्बु रघाद्यानि ह्यष्टवर्षाणि सप्तम ।
 तेषां स्वाभाविकी सिद्धिः सुखप्राया ह्ययत्नतः ॥ ९ ॥
 जरामृत्युभयं नास्ति धर्माधर्मा युगादिकं ।
 नाधमं मध्यमन्तुल्या हिमाद्देशात् नान्भितः^(३) ॥ १० ॥
 ऋषभो मेरुदेव्याश्च ऋषभाद् भरतोऽभवत् ।
 ऋषभो दत्तश्रीः पुत्रे शालग्रामे हरिकृतः ॥ ११ ॥
 भरताद् भारतं वर्षं भरतात् सुमतिस्त्वभूत्^(४) ॥
 भरतो दत्तलक्ष्मीकः शालग्रामे हरिं गतः ॥ १२ ॥

१ सुतेभ्य उ इति ख०, इ० च ।

२ रम्येनीलाचलाश्रितमिति ख०,
 व०, इ० च । रम्यं नीलाचले स्थित-

मिति ख० ।

३ हिमाद्देशे शालग्रामे इति ख० ।

४ सुमतिस्त्वम इति ख० ।

स योगी योगप्रसावे^(१) वक्ष्ये तच्चरितं पुनः ।
 सुमतेस्तेजसस्तस्मादिन्द्रद्युम्नो व्यजायत^(२) ॥ १३ ॥
 परमेष्ठी ततस्तस्मात् प्रतीहारस्तदन्वयः ।
 प्रतीहारात् प्रतीहर्त्ता प्रतिहर्त्तुर्भुवस्ततः ॥ १४ ॥
 उद्गीतोय च प्रक्षारो विभुः प्रक्षारतः सुतः^(३) ।
 पृथुश्चैव ततो नक्तो नक्तस्यापि गयः सुतः ॥ १५ ॥
 नरो गयस्य तनयः तत्पुत्रोऽभुद्विराट् ततः ।
 तस्य पुत्रो मञ्जुवीर्यो धोमांस्तस्मादजायत ॥ १६ ॥
 महान्तस्तत्सुतश्चाभून्मनस्यस्तस्य चात्मजः ।
 त्वष्टा त्वष्टुश्च विरजा^(४) रजस्तस्याप्यभूत् सुतः ॥ १७ ॥
 सत्यजिद्रजसस्तस्य जज्ञे पुत्रशतं मुने ।
 विश्वज्योतिःप्रधानास्ते भारतन्तैर्विर्वाहै तं ॥ १८ ॥
 कृतत्रेतादिसर्गेण सर्गः स्वायम्भुवः स्मृतः ।
 इत्याभये महापुराणे स्वायम्भुवः सर्गा नाम सप्ताधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

भुवनकोषः ।

अपिदवाच । जम्बूद्वीपाद्वयौ दीपौ शास्त्रमन्त्रिणापरो महान् ।

कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्करश्चेति सप्तमः ॥ १ ॥

१ योगप्रसादे इति ग०, ज०, भ० च । १ प्रतीहारादित्यादिः, प्रक्षारतः सुत

२ इन्द्रद्युम्नोभजायतेति च०, इ० इत्यन्तः पाठो भ० पुलके नास्ति ।

च ।

४ दुष्टादुष्टश्च विरजा इति च० ।

एते दीपाः समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः ।
 लवणेन्दुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैः समं^(१) ॥ २ ॥
 जम्बूद्वीपौ द्वीपमध्ये^(२) तन्मध्ये मेरुवृक्षितः^(३) ।
 चतुरशीतिसाहस्रो भूमिष्ठः^(४) षोडशाद्रिराट् ॥ ३ ॥
 द्वात्रिंशन्मूर्द्धि विस्तारात् षोडशाधः^(५) स ह्रस्ववान् ।
 भूपलस्यास्य^(६) शैलोऽसौ कर्णिकाकारसंस्थितः ॥ ४ ॥
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधस्यास्य दक्षिणे ।
 नीलः श्वेतश्च षट्ङ्गी च उत्तरे वर्धपर्यताः ॥ ५ ॥
 लक्षप्रमाणी द्वौ मध्ये दशहीनास्तथापरे ।
 स ह्रस्वद्वितयोक्त्रायास्तावद्विस्तारिणश्च ते ॥ ६ ॥
 भारतं प्रथमं वर्धन्ततः किम्पु र्षं स्मृतं ।
 हरिवर्धन्तथैवान्यन्मे रोर्दक्षिणतो द्विज ॥ ७ ॥
 रम्यकं चोत्तरे वर्धं तथैवान्यद्विरण्यं^(८) ।
 उत्तराः कुरवश्चैव यथा वै भारतं तथा ॥ ८ ॥
 नवसाहस्रमेकैकमेतेषां मुनिसत्तम ।
 इलाहृतश्च तन्मध्ये सौवर्णा मेरुवृक्षितः ॥ ९ ॥
 मेरोरुवृत्तुर्दिशन्तत्र नवसाहस्रविकृतं^(९) ।

१ दधिदुग्धजलान्नका इति ख, ह० ५ षोडशांश इति भ० ।

च ।

२ जम्बूद्वीपस्य मध्ये इति ज० ।

३ मेरुवृक्षित इति भ० ।

४ भूमिष्ठ इति घ०, ज० च । भुवि स्थ

इति ङ० ।

६ भूपलस्यास्य इति ख०, ग०, ह० च ।

७ तथैवाव द्विरण्यमिति ग० ।

तथैवाथ द्विरण्यमिति ज० ।

८ इलाहृतश्चेत्यादिः, नवसाहस्रविकृतमित्यन्तः पाठो ह० पुस्तके भास्वि ।

इलाहृतं महाभाग चत्वारश्चाप पर्वताः ॥ १० ॥
 विष्कम्भा रचिता मेरोर्यो जनायुतविकृताः (१) ।
 पूर्व्या मन्दरो नाम दक्षिणे गन्धमादनः ॥ ११ ॥
 विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वेऽस्तरे स्मृतः (२) ।
 कदम्बस्तेषु जम्बुश्च पिप्पली वट एव च ॥ १२ ॥
 एकादशप्रतायामाः पादपा मिरिकेतवः ।
 जम्बूद्वीपेति सञ्ज्ञा स्यात् फलं जम्बा गजोपमं ॥ १३ ॥
 जम्बूनदीरसेनास्यास्त्रिदं जाम्बूनदं (३) परं ।
 सुपार्श्वः पूर्वतो मेरोः केतुमालस्तु पश्चिमे ॥ १४ ॥
 वनं चैवरथं पूर्वं दक्षिणे गन्धमादनः ।
 वैभाजं पश्चिमे सौम्ये नन्दनञ्च सरांस्यथ ॥ १५ ॥
 अरुणोदं महाभद्रं शंशतोदं (४) समानसं ।
 श्रिताभश्चक्रमुज्जाद्याः पूर्वतः केशराचलाः (५) ॥ १६ ॥
 दक्षिणेऽस्त्रिकृटाद्याः शिश्रिवासमुखा जले (६) ।
 शङ्खकूटादयः सौम्ये मेरौ च ब्रह्मणः पुरी ॥ १७ ॥
 चतुर्दशसहस्राणि योजमानाश्च दिक्षु च ।
 इन्द्रादिलोकपालानां समन्तात् ब्रह्मणः पुरः ॥ १८ ॥
 विष्णुपादात् ज्वायित्वा चन्द्रं स्वर्गात् पतन्त्यपि ।
 पूर्वेषु श्रिता भद्राश्चाच्चैलाच्छैलाद्गतार्णवं ॥ १९ ॥
 तथैवास्त्रकनन्दापि दक्षिणेनैव भारतं (७) ।

- १ योजनायुतविकृता इति घ० । ५ पूर्वतः शिशिराचला इति ख०, ग०,
 २ सुपार्श्वेऽस्तरे स्थित इति घ० । घ०, ज० च ।
 ३ रसेनास्त्राद्धमजाम्बूनदमिति ख०, शिश्रिवासमुखा जले इति ख०, घ०, ङ०, च० च ।
 ग०, घ०, ङ०, च० च । ७ दक्षिणेन च भारतमिति ख० । दक्षि-
 ४ अस्त्रिकृता इति अ० । षेनैव भारतमिति ग० ।

प्रयाति सागरं कृत्वा सप्तभेदाथ पश्चिमं ॥ २० ॥
 अश्विञ्च चक्षुःसौम्याश्विं भद्रोत्तरकुरूनपि(१) ।
 चानीलनिघघायामौ(२) मालप्रवद्वन्धमादनौ ॥ २१ ॥
 तयोर्मध्यगतो मेरुः कर्णिकाकारसंस्थितः ।
 भारताः केतुमासाञ्च भद्राश्व्याः कुरुवस्तथा ॥ २२ ॥
 पत्राणि लोकपद्मस्य मर्यादाशैलवाह्यतः ।
 जाठरो देवकूटश्च मर्यादापर्वतावुभौ(३) ॥ २३ ॥
 तौ दक्षिणोत्तरायामावानीलनिघघायतौ ।
 गन्धमादनकैलासौ पूर्ववक्षायतावुभौ(४) ॥ २४ ॥
 अश्रीतियोजनायामावर्णवान्तर्ध्वस्थितौ ।
 निघघः पारियात्रश्च मर्यादापर्वतावुभौ ॥ २५ ॥
 मेरोः पश्चिमदिग्भागे यथा पूर्वं तथा स्थितौ ।
 त्रिभूदङ्गो रघिरश्चैव उत्तरी वर्षपर्वतौ ॥ २६ ॥
 पूर्वपश्चायतावेतावर्णवान्तर्ध्वस्थितौ ।
 जाठराद्याश्च मर्यादाशैला मेरोश्चतुर्दिग् ॥ २७ ॥
 केशरादिषु या द्रोण्यस्तासु सन्ति पुराणि हि ।
 लक्ष्मीविष्णुशिसूर्यादिदेवानां मुनिसत्तम ॥ २८ ॥
 भौमानां सर्गधर्माणां न पापास्तत्र यान्ति च(५) ।

-
- १ भद्रोत्तरकुरूनपि इति ख० ।   ७०, ज० च ।
 २ चानीलनिघघायामा इति ख०,   ५ भौमाः सर्गा धर्माणां न पापास्तत्र
 ७० च ।   यान्ति च इति ख०, ७० च । भौमानां सर्ग-
 ३ रथ्यकमित्यादिः, मर्यादापर्व-   धर्माणां तत्रया स्तत्र यान्ति चेति ग०,
 तावुभावित्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति । घ० च । भौमिनां सर्गधर्माणां तत्रयास्तत्र
 ४ पूर्वपश्चायतावुभौ इति घ०,   यान्ति चेति ख० ।

भद्राश्चेऽस्ति हृद्यग्रीवो वराहः केतुमालके ॥ २९ ॥
 भारते कूर्मरूपी च मत्स्यरूपः कुबध्वपि ।
 विश्वरूपेण सर्वत्र पूज्यते भगवान् हरिः ॥ ३० ॥
 किम्बुषाद्यष्टसु क्षुद्भीतिशीकादिकं न च ।
 चतुर्विंशतिसाहस्रं प्रजा जीवन्तयनामयाः ॥ ३१ ॥
 कृतादिकल्पना नास्ति भौमान्यम्भांसि नाम्बुदाः ।
 सर्वध्वेषेषु वर्षषु सप्त सप्त कुशाचलाः ॥ ३२ ॥
 नद्यश्च प्रतप्रस्तेभ्यस्तीर्थभूताः प्रजञ्जरे ।
 भारते यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि वर्णम ते ॥ ३३ ॥

इत्यामेये महापुराणे भुवनकोषो नामाष्टाधिकशत-
 तमोऽध्यायः ।

अथ नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

तीर्थमाहात्म्यं ।

अग्निश्वाच । माहात्म्यं सर्वतीर्थानां वक्ष्ये यद्भक्तिमुक्तिदं ।
 यस्य हस्तौ च पादौ च मनस्वेव सुसंयतं^(१) ॥ १ ॥
 विद्या तपस्वकोर्त्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ।

प्रतिग्रहादुपाहृतो लघ्वाहारो जितेन्द्रियः ॥ २ ॥
 निव्यापस्तीर्थयात्री तु सर्वयज्ञफलं लभेत् ।
 अन्नपोथ्य त्रिरात्राणि तीर्थान्यनभिगम्य च ॥ ३ ॥
 अदत्त्वा काञ्चनं गाञ्च दरिद्रो नाम जायते ।
 तीर्थाभिगमने^(१) तन् स्याद्यज्ञज्ञे नाप्यते फलं ॥ ४ ॥
 पुष्करं परमं तीर्थं सार्धं हि त्रिसन्ध्याकं ।
 दशकोटिसहस्राणि तीर्थानां विप्र पुष्करे ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा सह सुरैरास्ते मुनयः सर्वमिच्छवः ।
 देवाः प्राप्ताः सिद्धिमत्र स्नाताः पितृसुरार्चकाः^(२) ॥ ६ ॥
 अश्वमेधफलं प्राप्य^(३) ब्रह्मलोकं प्रयान्ति ते ।
 कार्त्तिक्यामन्नदानाच्च निर्मलौ ब्रह्मलोकभाक्^(४) ॥ ७ ॥
 पुष्करे दुष्करं गन्तुं^(५) पुष्करे दुष्करं तपः ।
 दुष्करं पुष्करे दानं वस्तुं चैव सुदुष्करं^(६) ॥ ८ ॥
 तत्र वासाञ्जपाच्छ्राद्धात् कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 अश्वमार्गं च तत्रैव तीर्थन्तश्चुलिकाश्रमं ॥ ९ ॥
 कणाश्रमं^(७) कोटितीर्थं नर्मदाचार्युदं परं ।
 तीर्थस्वर्मागती सिन्धुः सौमनाथः प्रभासकं ॥ १० ॥
 सरस्वत्यम्बिसङ्ख^(८) सागरन्तीर्थमुत्तमं ।

१ तीर्थाभिगमने इति घ० ।

२ पितृसुरार्चिता इति ख० ।

३ अश्वमेधफलश्चास्ते इति ख०, ग०,

इ० च । अश्वमेधफलं प्राप्येति घ० ।

४ ब्रह्मलोककमिति ख०, ग०, इ०, ह० च ।

५ दुष्करे गन्तुमिति ख० ।

६ वस्तुं तत्र सुदुष्करमिति ज० ।

७ कणाश्रममिति घ० ।

८ सरस्वत्यम्बिसङ्खश्चेति ग०, घ०,

ज० च ।

पिण्डारकं द्वारका च गोमती सर्वसिद्धिदा ॥ ११ ॥
 भूमितीर्थं ब्रह्मतुङ्गं^(१) तीर्थं पञ्चनदं परं ।
 भीमतीर्थं^(२) गिरीन्द्रश्च देविका पापनाशिनी ॥ १२ ॥
 तीर्थं विनश्यनं पुण्यं नागोद्भेदमघार्दनं ।
 तीर्थं कुमारकोटिश्च सर्वदानीरितानि च ॥ १३ ॥
 कुरुक्षेत्रं गमिष्यामि कुरुक्षेत्रे वसाम्यहं ।
 य एवं सततं व्रथात्सोऽमलः प्राप्नुयाद्विवं ॥ १४ ॥
 तत्र विष्णादयो देवास्तत्र वासाद्धरिं व्रजेत्^(३) ।
 सरस्वत्यां सर्वाहृत्यां स्नानकुरुक्षेत्रलोकभाक्^(४) ॥ १५ ॥
 पांश्वोपि कुरुक्षेत्रे नयन्ति परमां गतिं ।
 धर्मतीर्थं सुवर्णाख्यं गङ्गाद्वारमनुत्तमं ॥ १६ ॥
 तीर्थं कशाखलं पुण्यं भद्रकर्णश्रद्धन्तथा^(५) ।
 गङ्गासरस्वतीसङ्गं ब्रह्मावर्त्तमघार्दनं ॥ १७ ॥
 भृगुतुङ्गश्च कुञ्जाम् गङ्गोद्भेदमघान्तकं^(६) ।
 वाराणसी वरन्तीर्थमविमुक्तमनुत्तमं ॥ १८ ॥
 कपालमौचनं जीर्थन्तीर्थराजं प्रयागकं ।
 गोमतीगङ्गयोः सङ्गं गङ्गा सर्वत्र नाकदा ॥ १९ ॥
 तीर्थं राजगृहं पुण्यं शालग्राममघान्तकं ।

१ ऋषितीर्थं ब्रह्मतुङ्गमिति घ० । उ०, ङ०, ज० च ।

भूमितीर्थं ब्रह्मसञ्जमिति ङ० । ५ तत्र कर्णश्रद्धं तथेति ख० । भद्रकं

२ भीमतीर्थमिति घ० । तु श्रद्धं तथेति ग०, उ० च ।

३ वासाद्धिवं व्रजेदिति ज० । ६ गङ्गोद्भेदमविमुक्तमिति ज० ।

४ ब्रह्मलोकम इति ख०, ग०, घ०,

वटेशं वामनन्तीर्थं कालिकासङ्गमुत्तमं^(१) ॥ २० ॥

लौहत्वं करतोयाख्यं श्रोत्राद्यायर्वभं परं ।

श्रीपर्वतं कोन्वगिरिं^(२) सङ्घात्रिर्भलयो गिरिः ॥ २१ ॥

गोदावरी तुङ्गभद्रा कावेरो वरदा नदी ।

तापी पयोष्णी देवा च दखकारणमुत्तमं ॥ २२ ॥

कालञ्जरं मुञ्जवटन्तीर्थं सूर्पाटकं परं ।

मन्दाकिनी चित्रकूटं शृङ्गवेरपुरं परं^(३) ॥ २३ ॥

अवन्ती परमं तीर्थमयोध्या पापनाशनी ।

नैमिषं परमं तीर्थं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं^(४) ॥ २४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे तीर्थयात्रा माहात्म्यं नाम नवाधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

गङ्गामाहात्म्यं ।

अग्निरुवाच । गङ्गामाहात्म्यमाख्यास्ये सेव्या सा भुक्तिमुक्तिदा ।

येषां मध्ये याति गङ्गा ते देशा पावना वराः ॥ १ ॥

१ तीर्थं कणखलमित्यादिः, कालि-
कासङ्गमुत्तममित्यन्तः पाठो ब० पुस्त-
के नास्ति ।

२ श्रीपर्वतं कोन्वगिरिरिति ब० । श्रीप-
र्वतं कोन्वगिरिमिति ज० ।

३ शृङ्गवेरपुरं वरमिति च० ।

४ अग्नि रुवाच । माहात्म्यं सर्वती-
र्थानामित्यादिः, नैमिषं परमन्तीर्थं
भुक्तिमुक्ति प्रदायकं । इत्याग्नेये महा-
पुराणे तीर्थयात्रामाहात्म्यमित्यन्तः
पाठो ब० पुस्तके नास्ति ।

गतिर्गङ्गा तु^(१) भूतानां गतिमन्वेषतां^(२) सदा ।
 गङ्गा तारयते^(३) चोभौ वंशौ नित्यं हि सेविता ॥ २ ॥
 चान्द्रायणसहस्राच्च गङ्गाम्भःपानमुत्तमं ।
 गङ्गां मासन्तु संसेव्य सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ ३ ॥
 सकलाघहरी देवो स्वर्गलोकप्रदायिनी ।
 यावदस्थि च गङ्गायां तावत् स्वर्गे स तिष्ठति ॥ ४ ॥
 अन्धादयत्तु^(४) तां सेव्य देवैर्गच्छन्ति तुल्यतां^(५) ।
 गङ्गातीर्थसमुद्गतमृद्दारी सोऽघहृत्कारवत्^(६) ॥ ५ ॥
 दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्तथा गङ्गेतिकीर्त्तनात् ।
 पुनाति पुण्यपुरुषान् शतशोथ सहस्रशः ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गङ्गामाहात्म्यं नाम दशाधिकशत-
तमोऽध्यायः ।

अथ एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रयागमाहात्म्यं ।

अग्निरुवाच । वक्ष्ये प्रयागमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं परं^(१) ।

प्रयागे ब्रह्मविष्णुाद्या देवा मुनिवराः स्थिताः ॥ १ ॥

-
१ गतिर्गङ्गा इति ग०, ज० च ।	केशदिति ष०, ग०, भ० च । गङ्गातीर-
२ गतिर्गतिमतामिति भ० ।	समुद्गू तच्छब्दं मूर्धा विभक्तिः । वि-
३ गङ्गा पावयते इति भ० ।	भक्तिं रूपं सोर्कस्य तमोगात्राय केष-
४ पतित्वाद्यत्तु इति भ० ।	ल्लमिति ड० ।
५ गच्छन्ति साम्यतामिति घ०, भ० च ।	० भक्तिमुक्तिफलप्रदमिति ग० ।
६ गङ्गातीरसमुद्गू तच्छब्दारी सोऽघहृ-	भक्तिमुक्तिप्रदायकमिति ष० ।

सरितः सागराः सिद्धा गन्धर्वसरापसस्तथा ।
 तत्र त्रीण्यभिकण्डानितेषां मध्ये तु जाङ्गवी ॥ २ ॥
 वेगेन समतिक्रान्ता सर्वतीर्थपुरस्कृता ।
 तपनस्य सुता तत्र त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥ ३ ॥
 गङ्गायमुनयोर्मूर्ध्नां^(१) पृथिव्या जघनं स्मृतं ।
 प्रयागं जघनस्यान्तरुपस्थमृषयो विदुः^(२) ॥ ४ ॥
 प्रयागं सप्रतिष्ठानं कम्बलाश्वतरावुभौ ।
 तीर्थं भोगवती चैव वेदी प्रोक्ता प्रजापतेः ॥ ५ ॥
 तत्र वेदाश्च यज्ञाश्च मूर्त्तिमन्तः प्रयागके ।
 स्तवनादस्य^(३) तीर्थस्य नामसङ्कीर्त्तनादपि ॥ ६ ॥
 मुक्तिकालम्भनादापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 प्रयागे सङ्गमे दानं श्राद्धं जप्यादि चाक्षयं^(४) ॥ ७ ॥
 न वेदवचनादिषु न लोकवचनादपि ।
 मतिरुत्क्रान्तीयान्ते प्रयागे मरणं प्रति ॥ ८ ॥
 दशतीर्थसहस्राणि षष्टिकोरुक्तथापराः ।
 तेषां सान्निध्यमत्रैव प्रयागं परमन्ततः ॥ ९ ॥
 वासुकेर्भोगवत्यत्र हंसप्रपतनं परं ।
 गवां कोटिप्रदानाद्यत् तत्र हंसानस्य^(५) तत्फलं ॥ १० ॥
 प्रयागे माघमासे तु एवमाहुर्मनीषिणः ।

१ गङ्गायमुनयोर्मध्ये इति ख० । २ अथवादस्येति ख०, ग०, घ०, ङ०, झ० च ।

३ सरितः सागरा इत्यादिः, उपस्थमृषयो ४ श्राद्धाद्यादि चाक्षयमिति घ० ।

विदुरित्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति । ५ दशह्रद्वातस्येति घ० ।

सर्वत्र सुखभा गङ्गा निष्ठु स्थानेषु दुर्लभा ॥ ११ ॥

गङ्गाहारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे।

अत्र दानाहिवं(१) याति राजेन्द्रो जायतेऽत्र च ॥ १२ ॥

वटमूले सङ्गमादौ मृतो विष्णुपुरीं व्रजेत् ।

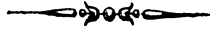
उर्वशीपुलिनं रम्यं तीर्थं सन्धावटस्तथा ॥ १३ ॥

कोटीतीर्थं द्वाभ्यमेधं गङ्गायमुनमुत्तमं ।

मानसं रजसा ह्रीनं तीर्थं वासरकं परं(१) ॥ १४ ॥

इत्यामे ये महापुराणे प्रयागमाहात्म्यं नाम एकादशाधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वाराणसीमाहात्म्यम् ।

अग्निवचाच । वाराणसी(१) परं तीर्थं गौर्यैः प्राह महेश्वरः ।

भुक्तिमक्तिप्रदं पुण्यं बसतां गृहतां हरिं(४) ॥ १ ॥

एत्र उवाच । गौरीक्षेत्रं न मुक्तं वै अविमुक्तं ततः स्मृतं ।

१ अग्निवामाहिवमिति ख०, ग०, घ०,
ङ०, ङ०, झ० च ।

२ तीर्थं वासरकं परमिति ख०, ग०,

घ०, ङ० च ।

३ वाराणसीमिति ख०, घ०, ङ० ।

४ बसतां गृहतां हरिमिति ग०,

घ०, ङ० च ।

जप्तं तप्तं ऊतं दत्तमविमुक्तो क्लिषाक्षयं ॥ २ ॥
 अग्निना चरन्तौ हत्वा वसेत्काशींश्च हि त्यजेत्^(१) ।
 हरिश्चन्द्रं परं गुह्यं गुह्यमात्रात्केश्वरं^(२) ॥ ३ ॥
 ज्योत्स्वरं परं गुह्यं^(३) गुह्यं श्रीपर्वतं तथा ।
 महालयं^(४) परं गुह्यं भृगुश्चख्येश्वरं^(५) तथा ॥ ४ ॥
 केदारं परमं गुह्यमष्टौ सन्त्यविमुक्तके ।
 गुह्यानां परमं गुह्यमविमुक्तं परं मम ॥ ५ ॥
 द्वियोजनन्तु पूर्वं स्याद् योजनार्द्धं तदन्यथा^(६) ।
 वरुणा च नदी चासीत् तयोर्मध्ये ^(७) वाराणसी ॥ ६ ॥
 अथ स्नानं अपो ह्योमो मरुतं देवपूजनं ॥
 आर्द्धं दानं निवासश्च यद्यत् स्याद्भुक्तिमुक्तिदं^(८) ॥ ७ ॥

इत्याधेये महापुराणे वाराणसीमाहात्म्यं नाम द्वादशा-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

— ० ० —

१ काशीं तु च हि सन्त्यजेदिति अ० ।	५ भूमिचण्डेश्वरमिति अ० ।
२ परं गुह्यमविमुक्तं परं सन्नेति अ० ।	६ तथान्यथेति अ० ।
३ ज्योत्स्वरं परं गुह्यमिति अ० ।	७ हयोर्मध्ये इति अ० ।
४ महालयमिति अ० ।	८ यद्यत् स्याद्भुक्तिमुक्तिदमिति अ० ।

अथ त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

नर्मदादिमाह्वान्यम् ।

अग्निहवाच । नर्मदादिकमाह्वान्यं वक्ष्ये नर्मदां परां^(१) ।

सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादारि नाम्दं ॥ १ ॥

विस्ताराद्योजनशतं योजनद्वयमायता ।

षष्टिलीर्यसहस्राणि षष्टिकोटप्रस्तथापराः ॥ २ ॥

पर्वतस्य समन्तात्तु तिष्ठन्त्यमरकण्ठके^(२) ।

कावेरीसङ्गमं पुण्यं श्रीपर्वतमतः षट्शु ॥ ३ ॥

गौरी श्रीरूपिणी तेषु तपस्तामन्नवीद्धरिः^(३) ।

अवाप्स्यसि त्वमथात्म्यं नाम्ना श्रीपर्वतस्तव ॥ ४ ॥

समन्ताद्योजनशतं महापुण्यं भविष्यति ।

अत्र दानन्तपो जप्यं^(४) आर्द्धं सर्वमथाक्षयं^(५) ॥ ५ ॥

१ नर्मदापरमिति श्रु० ।

२ निर्धाम्नामरकण्ठके इति श्रु० ।

३ तपस्तामन्नवीद्धर इति ग० ।

४ अत्र दानं तथा जप्यमिति श्रु० ।

५ सर्वमथाक्षरमिति श्रु०, इ० च ।

मरुतं शिवलोकाय सर्वदं तीर्थमुत्तमं ।

हरोऽत्र क्रीडते देव्या हिरण्यकशिपुस्तथा ॥ ६ ॥

तपस्तप्त्वा बली चाभून्मुनयः सिद्धिमाप्नुवन्(१) ।

इत्याग्नेये महापुराणे नर्मदाश्रोपर्वतादिमाहात्म्यं नाम त्रयो-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

— ००० —

गयामाहात्म्यम् ।

अग्निरुवाच । गयामाहात्म्यमाख्यास्ये गयातीर्थोत्तमोत्तमं ।

गयासुरस्तपस्तेषु तत्तपस्तापिभिः(१) सुरैः ॥ १ ॥

उक्तः स्त्रीराश्विगो विष्णुः पाक्षयात्मान् गयासुरात् ।

तथेत्युक्त्वा हरिर्द्वैत्यं वरं ब्रूहेति चाब्रवीत् ॥ २ ॥

दैत्योऽब्रवीत्यवित्रोऽहं भवेयं सर्वतीर्थतः ।

तथेत्युक्त्वा गतो विष्णुर्द्वैत्यं दृष्ट्वा न वा हरिं ॥ ३ ॥

गताः शून्या मही खर्गे देवा ब्रह्मादयः सुराः(२) ।

१ सिद्धिमाप्नुवन् इति भा० ।

२ ब्रह्मादयः पुन इति भा०, ग०, च०,

३ तत्तपस्तापिभिरिति ग०, च०, भा० च ।

ह०, च०, ज०, भा० च ।

गता ऊचुर्हृदि देवाः शूनगा भूस्त्रिदिवं हरे ॥ ४ ॥
 दैत्यस्य दर्शनादेव ब्रह्माब्रह्मवीहरिः ।
 यागार्थं दैत्यदेहं त्वं प्रार्थय चिदष्टैः सह ॥ ५ ॥
 तच्छ्रुत्वा ससुरो ब्रह्मा^(१) गयासुरमथाब्रवीत् ।
 स्वतियिः प्रार्थयामि त्वान्देहं यागाय पावनं ॥ ६ ॥
 गयासुरक्षयेत्युक्त्वापतत्तस्य शिरस्यथ^(२) ।
 यागं चकार चक्षिते देहे पूर्वाञ्जतिं^(३) विभुः ॥ ७ ॥
 पुनर्ब्रह्माब्रवीद्दिष्युं पूर्वकाशेऽसुरोऽचक्षत् ।
 विष्युर्धर्ममथाह्वय प्राह देवमयीं शिवां ॥ ८ ॥
 धारयध्वं सुराः सर्वे यस्यामुपरि सन्तु ते ।
 गदाधरो मदीयाथ मूर्तिः स्थास्यति सामरैः ॥ ९ ॥
 धर्मः शिवां देवमयीं^(४) तच्छ्रुत्वाधारयत् परां ।
 या धर्माद्दमंवत्याह आता धर्मवता सुता ॥ १० ॥
 मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तामुवाह तपोन्वितां^(५) ।
 यथा हरिः श्रिया रेमे गौर्व्यां शम्भुस्तथा तथा ॥ ११ ॥
 कुशपुश्याद्वरश्चाह आनीयातिश्रमन्वितः^(६) ।
 भुक्त्वा धर्मवतां प्राह पादसंवाहनं कुह ॥ १२ ॥
 विभ्रान्तस्य मुनेः पादौ तथेत्युक्त्वा प्रियाकरोत् ।
 यतस्त्रिभ्रन्तरे ब्रह्मा मुनौ सुप्ते तथागतः^(७) ॥ १३ ॥
 धर्मवताचिन्तयच्च किं ब्रह्माद्यं समर्चये ।
 पादसंवाहनं कुर्वे ब्रह्मा पूज्यो गुरोगुं हः^(८) ॥ १४ ॥

१ तच्छ्रुत्वा ससुरो ब्रह्मेति उ० ।

६ समानीय यतान्वितः इति ज० ।

२ शिरस्येति अ० ।

७ सुप्ते समागत इति घ०, ङ०,

३ देहे पूर्वाञ्जतिमिति ख०, इ०, ज० च ।

ज०, अ० च ।

४ देहमयोमिति ग०, ङ०, इ० च ।

८ धर्मवतेत्यादिः, गुरोगुं परित्यक्तः

५ तपश्चिन्तयति अ० ।

पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

विचिन्त्य पूजयामास ब्रह्मायं चार्चवादिभिः ।
 मरौचिस्तामपश्यत् स(१) शशापोक्तिव्यतिक्रमात् ॥ १५ ॥
 श्रिया भविष्यसि क्रोधाद्धर्मप्रताऽब्रवीच्च तं(२) ।
 पादाभ्यङ्गं परित्यज्य त्वङ्गुयः पूजितो मया ॥ १६ ॥
 अदोषाहं यतस्त्वं हि श्रापं प्रापस्यसि शश्वरात् ।
 धर्मप्रताऽप्यक् श्रापं धारयित्वाभिमध्यगाम् ॥ १७ ॥
 तपश्चचार वर्षायां सहस्राण्ययुतानि च ।
 ततो विष्णुादयो देवा वरं ब्रूहोति चाब्रुवन् ॥ १८ ॥
 धर्मप्रताऽब्रवीद्देवान् श्रापम्वर्वर्त्तयन्तु मे ।
 देवा ऊचुः । दत्तो मरौचिना श्रापो भविष्यति नचान्यथा ॥ १९ ॥
 श्रिया पवित्रा देवाऽन्निलक्षिता त्वं(३) भविष्यसि ।
 देवप्रता देवश्रिया सम्बन्धेवादिहूपिणी ॥ २० ॥
 सम्बन्धेवमथी(४) पुण्या निश्चलायारसुस्य हि ।
 देवप्रतोवाच । यदि तुष्टास्य मे सर्वं मयि तिष्ठन्तु सर्वदा ॥ २१ ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च ब्रह्माद्या गौरीसखीमुखाः सुराः ।
 अभिष्टवाच । देवप्रतावचः श्रुत्वा तथेत्युक्ता दिवङ्गताः ॥ २२ ॥
 सा धर्मबाहुरस्यास्य धृता देवमथो श्रिया ।
 सश्रिसखितो दैत्यः स्थिता ब्रह्मादयस्सतः ॥ २३ ॥
 सदेवश्च जितो दैत्यस्ततो देवैः(५) प्रसादितः ।
 क्षीराब्धिगो हरिः प्रादात् स्वमूर्त्तिं श्रीगदाधरं ॥ २४ ॥
 गच्छन्तु भोः स्वयं यास्ये (६) मूर्त्या वै देवगम्यया(७) ।

१ मरौचिस्तामपश्यद् इति घ० ।

२ धर्मप्रताऽब्रवीद् इति ज० ।

३ पवित्रा देवानां बन्दिता लभिति घ० ।

४ सवतीर्थमथी इति घ०, अ० च ।

५ गच्छेत्युक्ता स्वयं गच्छेदिति अ० ।

६ गच्छन्तु मूर्त्या स्वयं यास्ये इति घ०, अ०

७ च ।

८ मूर्त्या देवैकगम्यया इति घ०, अ०

९ च ।

कामधेनुं कल्पतरुं स्वर्गव्याघ्रं च ।
 न याचयन्तु विप्रेन्द्रा स्वयमानुजा^(१) ददौ प्रभुः ॥ ३५ ॥
 धर्मयागे प्रसीभ्रात् प्रतिगृह्य धनादिकं ।
 खिता यदा गयायान्ते श्रुतास्ते ब्रह्मणा तदा ॥ ३६ ॥
 विद्याविवर्जिता^(२) यूयं त्वष्ट्रायुक्ता भविष्यथ ।
 दुग्धादिवर्जिता नद्यः शैलाः पापावर्णपिबः ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मायं ब्रह्मणाञ्चोत्सृष्टं प्रापेन चास्त्रिकं ।
 ज्ञानाय प्रसादन्नः कुत विप्रांश्च सोऽब्रवीत् ॥ ३८ ॥
 तीर्थोपजीविका यूयं सचन्द्रार्क^(३) भविष्यथ ।
 ये यद्यान् पूजयिष्यन्ति गयायामागता नराः ॥ ३९ ॥
 वृक्षकथं धर्मैः आहूतेषां कुक्षयतं व्रजेत्^(४) ।
 नरकात् स्वर्गलोकाय^(५) स्वर्गलोकात् पराङ्गतिं ॥ ४० ॥
 गयोपि चाकारोद्गागं बह्वृत्^(६) वज्रदक्षिणं ।
 गया पुरो तेन नाम्ना पाण्डवा र्हाजिरे हरिं ॥ ४१ ॥

इत्यभिषे मन्वापुराणे गयामाहात्म्यं नाम

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

१ स्वयमानुजेति शब्दः । अथाहुक्ता इति शब्दः । ४ कुक्षयतं अर्थादिति शब्दः ।

२ नद्यादिवर्जिता इति शब्दः ।

५ स्वर्गलोकं चेति शब्दः, जन्म, मरणं च ।

३ तीर्थोपजीविका यथासामान्यमिति शब्दः न०, ६ वज्रदक्षिणं शब्दः, शब्दः च । वज्र-
 शब्दः, शब्दः च ।

शब्दमिति शब्दः ।

15938

ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL LIBRARY

Author ..... *Purana*

Title. *Agni Purana - vol. 1.*

Call No. *294.5*
P.985a.m (v.1)

Date of Issue	Issued to	Date of Key
---------------	-----------	-------------

Library of the
ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL
Call No. *294.5/P.985a.m (v.1)*
Accession No. *15938* .....